

ДЖОН ЛЬО КАРЕ ЕКИПЪТ НА СМАЙЛИ

Част 7 от „Смайли“

Превод от английски: Венцислав Венков, 2017

chitanka.info

*На синовете ми
Саймън, Стивън, Тимъти и Николас
с обич*

ВЪВЕДЕНИЕ

Джон льо Каре

Корнуол, октомври 2000 г.

«Екипът на Смайли» е третият, последен роман в получената се трилогия, описваща мисловния двубой между Джордж Смайли от британското разузнаване, за което съм възприел названието «Цирка»^[1], и неговия съперник и втори «Аз» с кодовото име «Карла» от КГБ, която организация наричам «Центъра». Първият роман от трилогията беше озаглавен «Дама, поп, асо, шпионин», а вторият — «Достопочтеният ученик». Грандиозната ми амбиция предполагаше да не се ограничи с три, а да създам солидна поредица от десетина-петнайсет творби, посветени на епичните битки между двамата ми главни герои във всяко кътче на света, които в своята цялост щяха да се явяват своего рода «Човешка комедия», изобразяваща взаимното шпионирано в рамките на Студената война.

Понеже Студената война се водеше именно на бойното поле на шпионажа във всичките му възможни форми, а фронтоваците бяха самите шпиони. Горещите войни, като онези в Корея и Виетнам, си имаха начало и край, но шпионажът представляваше континуум. През 70-те години на миналия век, вманиачеността на двете велики икономически системи по отношение на идентитета, намеренията, силите и слабостите на противника достигнаха състояние на безгранично взаимно дебнене и параноя. В името на някакво разузнавателно преимущество всяка от страните беше готова да прави неограничени разходи, да предприема безкрайни рискове и да фабрикува всякакви лъжи. Но и двете сякаш не съумяваха да си дадат сметка за абсолютната безплодност на създалото се положение. И когато и двамата играчи получиха най-сетне възможността да видят картите на противника, се оказа, както можеше и да се очаква, че са имали изключително преувеличена представа за стратегическите способности на другия. В този смисъл добиването на данни за

разузнаването придоби в най-пошлите си моменти едва ли не митична форма, която изискваше от шпионите не толкова да разкриват истината за врага, колкото да му придават чудовищни характеристики, та предупредителните камбани да кънтят веќе веќе.

А в самата сърцевина на тази война на фантазиите беше залегнал сблъсъкът между разузнавателните служби на двата воюващи блока — безспорно най-безплодната, най-безполезната и най-увличащата от всички шпионски игри: вместо да просвети или да обогати действителния свят, който им осигурява хляба насъщен, тя превръща шпионажа — по същество много прост занаят — в безкраен огледален лабиринт, достъпен само за професионалистите, но недопринасящ за поумняването им. В процеса на писането ме обземаха разни проповеднически идеи, които, стига да успееш да им придам драматичност, бях готов да включа във великия ми творчески замисъл — включително и такива, заради които можех да бъда обвинен и в противодържавна дейност например за моралната корупция, която Студената война оставяше след себе си не само в комунистическия свят, но и на Запад; и как създаденият от Студената война култ към лъжата проникваше във всяка област на западното общество до такава степен, че поне във Великобритания надали беше останал правителствен орган от селско равнище нагоре, който да не замаскира своите уклони, некомпетентност и корумпираност с позоваване на заплахата за националната сигурност. А ролята на мой поборник, говорител и странстващ рицар щях да възложа на Смайли. На него поне читателите ми трябваше да обърнат внимание, след като мен не желаеха да ме изслушат. Защото се предполагаше Смайли да е посъвършен човек от мен, и то не само заради участието си във величествената фабула. И ако случайно — по настояване на някоя тайна комисия по патриотизъм, съставена от вдъхновени от американския образец ловци на вещици — себеравните му изправеха Смайли пред чрезвичаяен съд (а в ония времена подобни работи се случваха) по обвинения, че симпатиите, които храни, са несъвместими с тайната му дейност, читателите ми щяха да се втурнат да го защитават и да прогонят обвинителите му. Много планове от този род таях в главата си, а други — в тетрадките ми.

И какво, мислите, ме възпря да не осъществя този грандиозен замисъл?

До голяма степен — самият Смайли. Колкото повече стареех, толкова повече ми се щеше да пиша за по-младежки страсти и обществени промени. По някое време Смайли се беше превърнал в сурогат баща и почти в мой отец изповедник. Но миогледът на този мой странстващ рицар беше прекалено старовремски. Всяка забелязана промяна му причиняваше болка. От изразители на прикритото мое мнение, всевиждащото му око и храброто му минало постепенно се превръщаха в мои пасиви. Макар да си оставаше герой в очите ми, Смайли се беше издигнал над полагащото му се положение. Търпението му почваше да ме дразни. Радикалността му намираще изява по-скоро в мислите, а не в действията му. Но в крайна сметка, при всичките му недостатъци, той неизменно се стягаше и си изпълняваше задачата, дори тогава, когато му се налагаше да загърби собствената си съвест. А това ще рече, че при всяко положение нещата се развиваха в негова и на читателя полза. Да не говорим до каква степен нараснаха проблемите ми след превъзходното изпълнение на ролята на Смайли от Алек Гинес. Тъкмо когато държавната Би Би Си взе да излъчва за пръв път сериала «Дама, поп, асо, шпионин», в единствения по онова време частен телевизионен канал Ай Ти Ви започна като «по поръчка» стачка, та в продължение на шест безценни седмици изборът на британските телезрителители се свеждаше единствено до това Би Би Си 1 ли да гледат, или Би Би Си 2. Благодарение на този ограничен избор всеки епизод беше гледан от близо единайсет милиона души, самият сериал се превърна в обществено явление: по радиото обсъждаха до безкрайност кой колко бил разбрал или не разбрал от фабулата, а Джордж Смайли се сдоби за кратко със статута на късоглед национален герой, способен, за разлика от всички останали, да решава и най-сложните кръстословици.

Но и това не изчерпваше проблема ми. Независимо дали одобрявах, или не, от тогава насетне Джордж Смайли взе да се идентифицира *изцяло* с Алек Гинес — като глас, маниери и всичко останало, което ви идва наум. А истината е, че и аз го одобрявах, и то много. Страхотно. Ако му е писано, на писателя ще му се случи веднъж в живота актьор да изпълни до съвършенство ролята на негов герой. И точно в това се състоеше постижението на Алек. Толкова добре играеше Смайли, колкото Сирил Кюсак се беше справил преди него с ролята на Контрола в «Шпионинът, който дойде от студа». Но от

друга страна никак не ми беше приятен фактът, че моята публика беше взела Смайли в свои ръце. Когато отидох да си получа обратно героя, след като Алек приключи с него, изпитах изключително странното и далеч не приятно усещане, че ми връщат изхабена стока. Няма да излъжа, ако кажа, че се чувствах и леко измамен.

Друго, което ми попречи да изпълня своя грандиозен замисъл, беше почти необяснимата и до ден-днешен драстична промяна в начина, по което пиша. Създаването на «Дама, поп» си беше статична дейност. Седях си в Корнуол и си дращех. Това, че през живота си не бях посещавал Хонконг, Делхи или Прага, където се развиваха част от събитията, ни най-малко не ме спъваше. Номерът да разчитам изцяло на своята памет и въображение мина безнаказано. Вероятно тъкмо по тази причина, когато стигнах до създаването на «Достопочтеният ученик», се впуснах в бурни пътешествия. От Хонконг, където временно се установих, набързо се изстрелвах в североизточна посока до Тайланд, Лаос, Камбоджа, Виетнам и Тайван и пишех, дето има приказка, изправен на стремената. По време на тези пътувания влязох за пръв път (макар и за кратко) в допир с горещата война и докато приключа с гледането на онова, което ми трябваше, започнах да усещам какво излишно бreme са ми Смайли и Карла. «Достопочтеният ученик» беше приет доста благосклонно, но аз и до ден-днешен се питам дали нямаше да се получи по-добър роман, ако онези двамата изобщо не участваха.

Тъкмо по всичките тези причини «Екипът на Смайли» се предполагаше да е — и поне в моите очи си остава и досега — опело за стария шпионин. Смайли се появи за малко и в «Секретният пилигрим», но в строго ретроспективна роля. За да му осигуря достойно изпращане, събрах всички обичайни заподозрени: Питър Гуилъм, Тоби Естерхази, Кони Сакс и, естествено, самата стара лисица с кодовото име Карла. За мястото на заключителната сцена избрах разделения Берлин. Че какво друго можех да избира? В «Шпионинът, който дойде от студа» нали точно при Берлинската стена се чуваше как Смайли се провиква към Алек Лиймас да не се връща за момичето Лиз. Така че Смайли щеше да се появи за последно пак там и да се моли мислено Карла да не напусне Изтока. Смайли побеждава, Карла

губи. Но с цената на какво? Един срещу друг се озовават двама никому неизвестни шпиони на ничията земя. Карла е жертвал своето политическо верую, а Смайли — своята човечност.

И все се сещам за онзи берлински комик, който отбеляза най-неочакваното след толкова дълго чакане рухване на Берлинската стена с думите: «Загуби страната, която трябваше, но не спечели страната, която следваше да победи». Сигурно искаше да каже, че след победата ни над комунизма тепърва ни предстои да се преборим със собствената ни алчност и с безразличието ни към страданията на хората, живеещи извън нашия свят. И мога да се обзаложа, че ако Джордж Смайли е още жив, не е прекратил мъчителното търсене на отговора.

---

[1] Главната квартира на британското разузнаване «Сикрет Интелиджънс Сървис» (МИ6) се намира на лондонския площад «Кеймбридж» (Cambridge Circus). Оттам и леко пренебрежителното нарицателно «Циркът» (The Circus). — Б.пр. ↑

1

Завръщането на мистър Джордж Смайли от не съвсем установеното му пенсиониране биде предизвестено от две привидно несвързани събития. Първото се случи в Париж, и то през жаркия месец август, когато парижани по традиция зарязват своя град на милостта на палещото слънце и ордите в натъпканите туристически автобуси.

През един от въпросните августовски дни, а ако трябва да сме по-точни — на четвърти, точно в дванайсет на обяд, докато църковен часовник отбелязваше часа непосредствено след звънеца от близката фабрика в прословут навремето си с масовото присъствие на бедни руски емигранти квартал, набита жена накъм петдесет години с пазарска чанта в ръка се измъкна от мрака на стар склад и се понесе с обичайната си енергичност и целеустременост по тротоара по посока на автобусната спирка. Улицата беше сива и тясна, с пуснати кепенци на магазините, с два-три почасови хотела и многобройни котки. И по нея, неизвестно защо, цареше необичайна тишина. Складът не беше затворил за сезона на отпуските, тъй като в него се съхраняваха бързоразвалящи се стоки. Жегата — замърсена с автомобилни газове и неосвежавана и от най-слаб полъх на вятъра — я удряше отдолу така, сякаш излизаше от асансьорна шахта, но по славянските ѝ черти не беше изписано никакво страдание. Нито облеклото ѝ, нито телесната ѝ конструкция бяха предназначени за подобен горещ ден: беше съвсем ниска, а и дебела жена, та ѝ се налагаше да си помага при вървене с въртели ви движения на ханша. Достойната ѝ за монахиня черна рокля не се отличаваше нито с талия, нито с каквато и да било друга особеност, с изключение на тънката бяла дантелена якичка и поддържания от гърдата ѝ голям метален кръст — протъркан от пипане, но непритежаващ никаква реална стойност. Строгий ритъм на леко насочените навън напукани обувки отекваше от закепенчените сгради. Напълнената от ранни зори охлузена чанта придаваше на тялото ѝ лек крен към десния борд и подсказваше, че не е свикнала да носи тежък

багаж. Но в нея имаше и нещо весело. Белите ѝ коси бяха струпани на кок и само изплъзналото се палаво кичурче се вееше на челото ѝ в ритъма на полюляващата се походка. От кафявите ѝ очи бликаше безразсъден смях. Над войнствената брадичка устата ѝ изглеждаше готова да се разсмее на мига, със или без повод.

Щом стигна до спирката, жената остави чантата на тротоара и с дясната си ръка заратрива задника си точно там, където се срещаше с гръбнака — жест, към който напоследък прибягваше често, макар и, общо взето, без полза. Все повече я дразнеше липсата на облегалка към високото столче в склада, където сутрин работеше като проверител. «Дявол», измърмори по адрес на мъчещата я телесна част. А след като я разтри, протегна назад черните си лакти, та заприлича на готвеща се да отлети градска врана. «Дявол», повтори. Но изведнъж усети, че я следят, извърна се рязко и огледа изотдолу извисилия се зад гърба ѝ едър мъж.

Нямаше друг, освен него не само на спирката, а и по протежение на цялата улица. Дотогава не беше разговаряла с него, но лицето му вече ѝ беше познато: едно такова едро, неуверено, изпотено. Видя го вчера, забелязала го беше и предния ден, а нищо чудно — и по-предишния — господи, та това ли ѝ е работата, да помни кого кога вижда! През последните три-четири дни слабохарактерният почесващ се великан се беше превърнал в придатък към улицата, независимо дали чакаше автобуса, или киснеше на тротоара пред склада; да не говорим, че беше взел да попада в някаква конкретна категория, макар да не ѝ идеше наум коя точно. И той като повечето парижани напоследък ѝ приличаше на *traqué* — преследван. Много страх излъчваха лицата на такива хора, а и по походката им личеше, че не смеят да се поздравят един друг. Сигурно и другаде е така, успокояваше се. А на всичко отгоре вече на няколко пъти беше усетила, че и *той* май се интересува от *нея*. И се беше запитала дали пък не е полицай. Градската ѝ нахаканост я подтикваше направо да го попита. Че е от полицията, личеше както от мрачната му стойка, така и от петната пот по сакото му и от напълно излишния шлифер, праметнат под лакътя все едно е стара униформа. Можеше пък да е за добро: крайно време беше полицията да се усети и да предприеме нещо по отношение на епидемията от дребни кражби, които от няколко месеца я влудяваха в проверителската ѝ дейност.

Непознатият обаче не само я наблюдаваше от известно време, но и в момента я гледаше втренчено отвисоко.

— За мое нещастие страдам от гърба си, мосю — сподели му най-сетне тя на бавен френски с класическо произношение. — И болката ми е несъразмерно голяма за малкия ми гръб. Да не сте случайно доктор? Остеопат?

После, като го огледа изотдолу, ѝ мина през ум, че може и самият той да е болен, поради което шегата ѝ да е съвсем неуместна. Челюстта и шията му блестяха мазно, а в бледите му очи се четеше сляпо маниакално самовглъбяване. Все едно погледът му минаваше през нея, насочен в някакъв лично негов си проблем. На езика ѝ беше да го попита: «Да не сте случайно влюбен, мосю? Да не би жена ви да ви изневерява?», и дори беше готова да го вкара в най-близкото кафене и да му поръча чаша вода или билков чай, но той неочаквано се извърна и погледна зад гърба си, а после, над главата ѝ, огледа улицата и в обратната посока. Това пък я наведе на мисълта, че наистина се бои от нещо; че не е само *traqué*, ами чак се е вцепенил от страх; значи, можеше и изобщо да не е полицай, а крадец, макар, както прекрасно си даваше сметка, разликата често да беше незначителна.

— Нали вие сте Мария Андреевна Остракова? — попита я внезапно онзи, сякаш самият той се плашеше от въпроса си.

Зададе го на френски, но тя усети, че и на него не му е майчиният език, а правилното произношение на името ѝ, включително и с бащиното, моментално ѝ подсказа какъв е произходът му. Инстинктивно долови напевния тон, произвеждан от характерните движения на езика в устата, а след това, с непростимо закъснение и жегване под лъжичката, осъзна що за човек има пред себе си.

— Дори да съм, вие пък кой сте, по дяволите? — контрира го тя свъсено, с навирена брадичка.

Той направи крачка напред и по този начин подчерта докрай абсурдната ръстова разлика помежду им, а и засили внушението, създавано от гадната му физиономия. На гледащата го отдолу Остракова ѝ стана ясно, че е не само слабохарактерен, но и страхлив. Запотената му брадичка беше замръзнала в гримаса, разкривената му уста трябваше да подсказва колко е силен, но така и не успяваше да замаскира неизлечимата боязън. Май се стяга да извърши героизъм,

мина ѝ през ум. Или престъпление. При такива хора не може и дума да става за спонтанни действия.

— Родена в Ленинград на осми май хиляда деветстотин двайсет и седма година? — попита непознатият.

Сигурно му беше отвърнала с «да». Впоследствие не можа да си спомни точно. Но забеляза как уплашеният му поглед се вдигна и се впери в приближаващия се автобус. Как го обзе почти паническа нерешителност. И усети — буквално в проява на ясновидство, — че той се кани да я блъсне под колелата му. Вместо това обаче той зададе следващия си въпрос на руски, с резкия тон на московски чиновник:

— През хиляда деветстотин петдесет и шеста година са ви разрешили да напуснете Съветския съюз, за да се грижите за своя съпруг — предателя Остраков? А така също и с други цели?

— Остраков не беше предател — прекъсна го тя. — Той беше патриот. — Инстинктивно грабна пазарската чанта и стисна дръжката.

Непознатият се направи, че не чу възражението ѝ, и повиши глас да надвика грохота от автобуса:

— Остракова, нося ви привети от Москва, от дъщеря ви Александра, но и от определени ведомства! Налага се да си поговорим за нея! Пропуснете този автобус!

А автобусът беше спрял. Кондукторът я знаеше и протегна ръка да поеме чантата ѝ. Непознатият сниши глас и добави ужасната вест:

— Александра има сериозни затруднения и се нуждае от майчината ви помощ.

Кондукторът я подканяше да се качи с престорената рязкост, която помежду им минаваше за шеговит тон:

— Хайде, майче! Много е жегга за любов! Давай чантата и да вървим!

Неколцина пътници се разсмяха; някой възмутено се провикна: «Цял свят ли ще я чака тая бабка!». Усети как непознатият се мъчи нескопосано да я хване за ръката, като борец се с копчетата на рокля несръчен ухажор. Отдръпна се рязко. Опита се да каже нещо на кондуктора, но не успя; отворената ѝ уста сякаш беше забравила как се говори. Можа само да завърти глава. Кондукторът я подкани повторно, после разпери ръце и вдигна рамене. Обидните подвиквания се умножиха: «Ама че бабичка! Насвяткала се като курва още от обяд!». Замръзнала на място, Остракова гледаше подир отдалечаващия се

автобус, чакаше зрението ѝ да се проясни и сърцето ѝ да успокои лудия си галоп. Сега пък аз имам нужда от чаша вода, рече си. Със силните мога и сама да се оправя. Опазил ме бог от слабаците.

Тръгна, накуцвайки силно, към кафенето подир непознатия. Точно преди двайсет и пет години си беше счупила крака на три места при свличане на въглищни маси в лагера за принудителен труд. И ето че днес, пак четвърти август — нямаше никога да забрави тази дата, — ужасните думи на онзи пробудиха наново у нея усещането, че е премазана.

Кафенето беше единственото на тази улица, а може би и в цял Париж, останало както без джубокс, така и без неоново осветление — а и останало отворено дори през август, — ако не се смятаха масите за флипер, които от сутрин до вечер се тресяха и присвяткваха. Иначе вътре цареше редовната предобедна гълчава — спорове за висша политика, коне и всички друго, за което си говореха парижани; присъстваше и неизменното трио разговарящи тихичко помежду си проститутки, както и намусен млад келнер в мърлява риза, който ги отведе до ъглова масичка с прашасала табела «Запазено» с логото на «Кампари». Последва абсурдно банален епизод: непознатият поръча две кафета, а сервитьорът запротестира, че не можело да запазва най-добрата маса в заведението точно на обяд само за пиене на кафе; собственикът плаща наем за това заведение, мосю! И тъй като непознатият явно не беше наясно с местния говор, наложи се Остракова да му превежда. Човекът се изчерви и поръча, без изобщо да се допита до Остракова, два омлета с шунка и пържени картофи, а към тях и две елзаски бири. После се отправи към мъжката тоалетна да повъзстанови храбростта си — уверен, изглежда, че Остракова няма да му избяга, — след което се върна с подсушено лице и сресан рижав алаброс, само дето в затвореното помещение вонята на тялото му напомни на Остракова за московското метро, московските трамваи и кабинетите на московските следователи. Но най-вече — по-красноречиво от всичко недоизказано от негова страна — походката му по краткия път от тоалетната до масата потвърди точно онова, което най-силно я плашеше. И той беше от онези. Прикритата напереност, умишлено грубото изражение, многозначителното полагане на лактите върху масата и престореното безразличие, с което си отчупи залък от хляба в панерчето, все едно топеше перодръжка в мастилница,

съживиха най-гадните спомени за миналото ѝ на изпаднала в немилост жена под лапите на злата московска бюрокрация.

— Така — подхвана той, като в същото време задъвка хляба. Избрал си бе крайче. С мощните си ръце сигурно можеше да го смачка за секунда, но той предпочиташе да си отлюспва по дамски трошици с дебелите си пръсти, спазвайки сякаш някакъв официален протокол за хранене. Докато гризеше хляба, веждите му се вдигнаха и в очите му се прочете нещо като самосъжаление, един вид «ох, горкият аз из тази пуста чужбина».

— Тук знаят ли за вашето безнравствено минало в Русия? — попита я по някое време. — Или това не прави никакво впечатление в този пълен с развратни жени град?

На езика ѝ беше да му отвърне: «Не аз съм живяла безнравствено в Русия. Безнравствена е вашата система».

Но тя преглътна, запази ледено мълчание. Беше се зарекла пред себе си да озапти и резкия си нрав, и острия си език, та сега си наложи физически да спази този свой обет и се ощипа под масата яко, злобно през ръкава по меката вътрешна част на китката, както беше постъпвала в стотици случаи навремето, когато подобни разпити бяха част от ежедневието ѝ: «Кога за последно получихте вест от съпруга ви, предателя Остраков? Избройте лицата, с които сте общували през последните три месеца!». Заедно с горчивия опит се беше сдобила и с други поуки от разпитите. И в този момент някъде вътре в себе си си ги припомняше, а те, придобити във времеви план преди цяло едно поколение, изникваха съвсем свежи, сякаш бяха от вчера, и не помалко жизненоважни: не реагирай на грубостта с грубост; не се връзвай на провокации; не се мъчи да трупаш точки, да остроумничиш или да проявяваш интелектуално превъзходство; не се поддавай на гнева и отчаянието, нито на искрицата внезапна надежда, породена от случаен въпрос. Отвърщай на тъпотата с тъпота и на повтаряните въпроси с повтаряни отговори. А дълбоко, много дълбоко в себе си пази онези две тайни, които ти помагат да изтърпиш всичките унижения: омразата ти към тях и надеждата, че все някой ден безбройните капки вода ще сломят камъка и че мудните им слонски процедури ще ги принудят, макар и неохотно, да ти дарят онова чудо, свободата, която засега ти отказват.

Междувременно той беше извадил някакъв бележник. Ако бяха в Москва, пред него щеше да е папката с досието ѝ, но тук, в Париж, му се налагаше да се задоволи с фин, подвързан в черна кожа тефтер, за какъвто всеки московски служител би дал и мило, и драго.

Но независимо дали беше папка, или бележник, уводът не се беше променил:

— Казвате се Мария Андреевна Остракова, родена в Ленинград на осми май хиляда деветстотин двацет и седма година — повтори онзи. — На първи септември хиляда деветстотин четирийсет и осма, на двацет и една годишна възраст, имате сключен брак с предателя Остраков Игор — капитан от пехотата на Червената армия, с майка естонка. През хиляда деветстотин и петдесета година, докато е на служба в Източен Берлин, гореупоменатият Остраков изменя на Родината, като с помощта на естонски емигранти реакционери бяга във фашистка Германия, а вас зарязва в Москва. Заселва се в Париж, впоследствие се сдобива с френско гражданство и продължава да поддържа връзки с антисъветски елементи. Към момента на бягството му вие с него нямате деца. А и бременна не сте били. Нали така?

— Така — съгласи се тя.

Ако бяха в Москва, щеше да отговори «Так точно, товариш капитан!» или «Так точно, товарищ инспектор!», но в това шумно парижко кафене нямаше място за подобни официалности. Прищипаната кожа на китката ѝ вече беше изтръпнала. Пусна я да си възстанови кръвообращението и се оципа на друго място.

— Вас, като съучастница в бягството на Остраков, ви осъждат на пет години в трудовоизправителен лагер, откъдето сте освободена по силата на амнистията след смъртта на Сталин през март хиляда деветстотин петдесет и трета година. Нали така?

— Така.

— След завръщането ви в Москва, въпреки изключително малката вероятност молбата ви да бъде удовлетворена, правите постъпка да ви бъде издаден задграничен паспорт, за да заминете при пребиваващия във Франция ваш съпруг. Нали така?

— Беше болен от рак — каза тя. — Длъжна бях като негова съпруга да поискам такова разрешение.

Сервитьорът донесе омлетите с пържените картофи и двете елзаски бири, при което Остракова го помоли за чай с лимон: беше

прежадняла, а бира не обичаше. Опита се напразно да установи зрителен контакт с младежа с помощта на усмивки и с очи. Безизразното му лице обаче я отблъсна; и тя изведнъж си даде сметка, че ако не се брояха трите проститутки, беше единствената жена в заведението. Стиснал подмишница бележника, сякаш беше сборник с църковни химни, непознатият поднесе с вилицата към устата си къс от омлета, после втори; в това време Остракова оципа още по-силно кожата на китката си, докато името на Александра пулсираше в съзнанието ѝ като бликаща кръв рана, а тя изреждаше наум хилядите вероятни «сериозни затруднения», заради които дъщеря ѝ можеше «да се нуждае от майчина помощ».

Дъвчейки, непознатият продължи да изброява основните моменти в битието ѝ. Защо се хранеше? Защото му беше приятно, или за да не бие отново на очи? Реши, че го прави на нервна почва.

— В същото време — поде той, не преставайки да се храни.

— В същото време — неволно повтори тя шепнешком.

— В същото време, при цялата ви мнима загриженост за предателя Остраков — продължи той с пълна уста, — вие се замесвате в извънбрачна връзка с така наречения студент от консерваторията Гликман Йосиф — евреин с четири присъди за противообществена дейност, когото познавате от лагера. И се нанасяте в апартамента на въпросния евреин. Така ли е, или греша нещо?

— Мъчеше ме самотата.

— В резултат от връзката ви с Гликман в московския родилен дом «Октомврийска революция» се ражда дъщеря ви Александра. Актът за раждане е подписан от Гликман Йосиф и Остракова Мария. А момичето е регистрирано с фамилията на евреина Гликман. Така ли е, или не?

— Така е.

— Но междувременно вие настоятелно поддържате молбата си да ви бъде издаден задграничен паспорт. Защо?

— Казах ви вече. Съпругът ми беше болен. Длъжна бях да упорствам.

Онзи така стръвно се хранеше, че тя успя да види многото му развалени зъби.

— В израз на милосърдие през януари хиляда деветстотин петдесет и шеста година ви издават паспорт, при условие че дъщеря ви

Александра ще остане в Москва. А вие нарушавате определения ви срок на престой и не се завръщате от Франция, изоставяйки детето си. Вярно ли е, или не?

Изходът към улицата беше остъклен, витрината също. Отпред спря голям камион и в кафенето притъмня. Младият сервитьор тръшна отпреде ѝ чая, без да я погледне.

— Вярно е — съгласи се отново тя, но този път успя да погледне разпитващия я. Усещаше накъде отива разговорът, но държеше да му покаже, че поне в това отношение у нея няма никакви съмнения и тя за нищо не съжалява.

— Вярно е — повтори с предизвикателен тон.

— Властите изявяват готовност да разгледат благосклонно молбата ви, при условие че се съгласите по време на престоя ви в Париж да изпълнявате определени задачи, поставени ви от органите на Държавна сигурност, за което сте подписали съответната декларация. Първо, да убедите своя съпруг, предателя Остраков, да се завърне в Съветския съюз...

— Да се *постарая* да го убедя — поправи го тя с лека усмивка. — Но той не склони на увещанията ми.

— Второ, обещахте сте и да предоставяте сведения относно деянията и лицата в реваншистките антисъветски емигрантски групировки. Изпратили сте две безполезни сводки, а след тях — нищо. Защо?

— Съпругът ми ненавиждаше всички тези групировки и беше прекратил контактите си с тях.

— Това не ви е пречело да се включите в групировките и без негово участие. Подписали сте документ, а след това не сте спазили ангажимента си. Така ли е, или не?

— Така е.

— И само заради това ли зарязахте детето си в Русия? И го оставихте на евреина? За да посветите цялото си внимание на врага на народа, на изменника на Родината? За това ли занемарихте своя дълг? И просрочихте даденото ви разрешително, като останахте във Франция?

— Съпругът ми беше на смъртно легло. Имаше нужда от мен.

— А дъщеря ви Александра? Нима тя нямаше нужда от вас? Откога умиращият съпруг е по-важен от живото дете? При това става

дума за предател! За заговорник против народа си!

Остракова пусна китката си и посегна бавно към чая. Наблюдаваше как стъклената чаша се приближи към лицето ѝ и как резенчето лимон плаваше на повърхността. Виждаше през течността немития мозаечен под, а в по-далечен план — любимото, озлобено, но и добродушно лице на Гликман, който я убеждаваше, увещаваеше я да подпише, да заминава, да се закълне във всичко, което искат от нея. «Свободата на един е по-ценна от робството на трима — не преставаше да ѝ шепне. — При родители като нас е изключено детето ни да прокопса в Русия, независимо дали ти ще си тук, или не; върви сега, а ние ще направим всичко по силите ни да те последваме; подпиши всичко, което ти искат, върви и живеј за всички нас; ако ме обичаш, тръгвай...»

— Трудни времена бяха онези — рече по някое време на непознатия, с почти унесен в спомени глас. — Вие сте много млад. Тогава бяха тежки времена. Дори след смъртта на Сталин не стана много по-леко.

— Продължава ли да ви пише престъпникът Гликман? — попита непознатият със самочувствието на добре осведомен човек.

— Нито веднъж не ми е писал — излъга тя. — Че как да ми пише, като е дисидент и е под постоянно наблюдение? Съвсем самостоятелно взех решението си да остана във Франция.

«Очерняй се докрай — рече си. — В никакъв случай не им давай козове срещу онези, които са още в ръцете им.»

— Напълно изгубих връзка с Гликман, откакто дойдох във Франция преди повече от двайсет години — добави тя и усети прилив на смелост. — По странични пътища чух само, че бил бесен заради антисъветското ми поведение. Не желаел повече да ме познава. Всъщност той вътрешно беше готов да се промени още преди да го напусна.

— Нищичко не ви е писал дори за общото ви дете?

— Нито ми е писал, нито ми е пращал вести. Казах ви вече.

— И къде е сега дъщеря ви?

— Отде да знам.

— Нима не сте получавали писма от нея?

— Че откъде да ги получавам? Чух само, че са я взели в държавен «детски дом» и са ѝ дали ново име. Предполагам, че изобщо

не подозира за съществуването ми.

Непознатият отново вдигна вилицата с едната си ръка, докато с другата стискаше бележника. Напълни си устата, предъвка няколко пъти, после прокара храната с бирата. Но усмивката на превъзходство не угасваше.

— И ето че престъпникът Гликман вече не е между живите — разкри той малката си тайна. И продължи да се храни.

На Остракова изведнъж ѝ се прищя вместо двацет да бяха изминали двеста години. Да не беше виждала никога надвесеното отгоре ѝ лице на Гликман, да не го беше обичала, да не се беше обвързала с него, да не му беше готвила, нито да се бяха напивали ден подир ден в едностайната си килия, където преживяваха от приятелски подаяния, лишени от правото да постъпят на работа или да се занимават с каквото и да било, освен с музика и любов, да пият и да се обичат, да се разхождат из гората и да бъдат напълно пренебрегвани от съседите. Помнеше какво ѝ каза Гликман:

«Те, така или иначе, ще вземат Александра при следващото мое или твое влизане в затвора. Нейната съдба е предопределена. Но ти поне можеш да се спасиш.»

«Ще реша, след като отида там», отвърнала му беше тя.

«Сега трябва да решиш.»

«Не. Първо нека отида.»

Непознатият отмести празната си чиния и пак хвана с две ръце изискания френски бележник. Обърна на нова страница, все едно започваше нова глава.

— А сега по въпроса за вашата престъпна дъщеря Александра — обяви с пълна уста.

— *Престъпна?* — прошепна тя.

Заслуша изумена как непознатият изреждаше списъка с деянията на Александра. И окончателно изгуби усещането си за реалност. Наведеният ѝ поглед отчиташе попадалите по пода парчета от черупки на омари и трохи хляб. Мисълта ѝ обаче я беше върнала в залата на московския съд и тя преживяваше за пореден път процеса, в който беше обвиняемата. Или ако не тя — Гликман. Но и Гликман не го съдеха. Кого, тогава? Спомни си на колко съдебни заседания бяха присъствали с Гликман в качеството им на неканени зрители. На делата срещу техни приятели, дори на случайни познати: само защото

и те се бяха опълчили срещу абсолютния произвол на властите; или се бяха кланяли на неприемлив бог; или рисували престъпно абстрактни картини; или публикували опасна в политическо отношение любовна лирика. Шумно разговарящите посетители на кафенето поеха ролята на надменната тайна полиция; трясъкът на игралните автомати замести захлопващите се железни врати. На тази дата, за бягство от държавния приют на еди-коя си улица — еди-колко си месеца в изправителен затвор; на друга дата, за обида на органите на Държавна сигурност — още еди-колко си месеца, плюс допълнителен срок за лошо поведение, а след това — и еди-колко си години изселване. Остракова усети, че ѝ призлява и че всеки момент може да повърне. Обгърна с длани чашата чай и забеляза тъмночервените места по китката, където се беше щипала. От непреставашото изреждане на непознатия научи, че са дали още две години на дъщеря ѝ за това, че отказала да постъпи в не знам коя си фабрика — бог да ѝ е на помощ; но защо изобщо е трябвало да се съгласява? Това пък откъде го е научила, запита се невярващата на ушите си Остракова? Какво толкова е втълпил Гликман на детето през краткото време, преди да му го отнемат, та е успял да я оформи по свой образ и подобие и да осуети всички усилия на системата? Вълни на страх, възторг и почуда се редуваха да заливат съзнанието ѝ до момента, в който думите на непознатия окончателно ги прогониха.

— Не ви чух — прошепна тя след цяла вечност. — Поразстроих се. Повторете, ако обичате, последното.

Той ѝ го повтори, а тя вдигна очи и ги впери в него; в същото време се мъчеше да си спомни какво я бяха учили, за да не се поддава на номерата им, но те бяха безбройни, а някогашната ѝ съобразителност отдавна вече я нямаше. Защо не разполагаше сега с прозорливостта на Гликман — ако изобщо я е притежавала някога — как да предугажда лъжите им и да предприема изпреварващи ходове в играта, която ѝ налагат. Даваше си сметка единствено, че в името на собственото си оцеляване и завръщането ѝ при любимия ѝ Остраков бе сторила страшен грях — най-големият, на който е способна една майка. Непознатият премина към заплахи, но те вече ѝ се струаха безсмислени. Ако откажела да сътрудничи, разправяше оня, френската полиция щяла да получи копие от обещанието, което подписала да долага на съветските органи. Двата ѝ безполезни доклада (за които

дори и той знаеше, че са писани с единствената цел да замажат очите на онези гадове) щели да бъдат размножени сред останките от парижката емиграция — които, бог му бил свидетел, ставали напоследък все по-малко! Защо обаче я *натискат* толкова да приеме този тъй безценен дар, след като, благодарение на някакво необяснимо милосърдие, този човек и системата му ѝ предлагат възможността самата тя да изкупи вината си и да ѝ върнат детето? Явно е имало смисъл от денонощните ѝ молитви на разкаяние, от хилядите свещи, от хилядите сълзи. Накара го да потрети думите си. И да махне бележника от рижото си лице, при което видя как несигурната му уста се разтегли в нещо като полуусмивка, а най-идиотското беше, че той май очакваше тя да му даде опрощение още докато повтаряше невъобразимия си изпратен му от Бога въпрос:

— Представете си, че Съветският съюз реши да се избави от такъв подривен антиобществен елемент. Как бихте приели възможността дъщеря ви Александра да се присъедини към вас тук, във Франция?

В продължение на много седмици след тази среща и произтеклите от нея дискретни действия — скришните посещения в съветското посолство, попълването на формуляри, подписването на клетвени волеизявления и декларации за настаняване и издръжка и тичането по разните френски министерства — Остракова имаше усещането, че играе нечия чужда роля. Често се молеше, но дори и към молитвите възприе конспиративен подход: разделяше ги между няколко руски православни църкви, та да не засекат случайно неочаквано избуялата ѝ религиозност. Част от църквите бяха пръснати из 15-и и 16-и район на Париж и не се отличаваха от съседните им жилищни домове по друго, освен че имаха отгоре си отличителния за руското православие двоен кръст, а до вратите — забравени и прогизнали от дъжда обяви на руски от хора, търсеци евтини квартири или предлагащи частни уроци по пиано. И в Руската задгранична църква ходи, и в «Явление Богородично», и в «Св. Серафим Саровски». Звънеше, докато не ѝ отвореше някой клисар или бледолика жена в черно; даваше им по някоя пара и те я пускаха да коленичи наред влажния студ пред осветените със свещи икони и да

вдишва до прималяване гъстия дим от тамяна. Поемаше обети пред Всевишния, благодареше му, молеше го за съвети и на практика го разпитваше как *той* щеше да постъпи, ако някой непознат така му поставеше въпроса в подобни обстоятелства, но и не пропускаше да му напомни на какъв натиск беше подложена и че ако не се съгласяла, те щели да я убият. Това обаче не пречеше на несломимия ѝ здрав разум да се налага периодически, при което тя не преставаше да си задава въпроса *защо* точно нея — съпругата на предателя Остраков, любовницата на дисидента Гликман, майката на дъщеря, която според тях е размирна и антиобществена личност — са избрали за обект на подобно нетипично за тях снизхождение?

При подаването на първата ѝ официална молба в съветското посолство ѝ оказаха уважение, за каквото не беше смяла дори да си мечтае и каквото ни най-малко не се полагаше на изменница и ренегат — шпионка като нея, нито на майката на непокорна бунтарка. Вместо да я отпратят грубо да чака в някоя чакалня, те взеха, че я съпроводиха право в приемната, където младият симпатичен чиновник я засипа с несъмнено западни любезности, та чак ѝ подсказваше какво точно да пише в молбата си, когато писалката или смелостта ѝ я подвеждаха.

А тя никому нищо не спомена, дори и на най-близките си — които всъщност се намираха доста надалеч. И денем, и нощем в ушите ѝ кънтеше предупреждението на рижавия: една думичка само, и няма да пуснат дъщеря ви.

Пък и към кого друг можеше да се обърне, освен към бога? Да не би към доведената си сестра Валентина, която живееше в Лион с мъжа си автомобилен търговец? Та нали на нея ѝ стигаше само да чуе, че Остракова е общувала с човек на службите от Москва, че да посегне към солите си за вдишване? Ама как така в *кафене*, Мария? И то посред *бял ден*, Мария? Да, Валентина, а и онова, което той каза, също е вярно. Наистина имам извънбрачно дете от евреин.

Но най-много я плашеше липсата на напредък. Седмиците се изнизваха; от посолството я осведомяваха, че молбата ѝ се разглежда «в благоприятна светлина»; френските власти я уверяваха, че Александра ще получи бързо френско гражданство. Рижият непознат я убеди да впише по-раншна дата за раждането на Александра, та да се водеа по фамилия Остракова, а не Гликман — това щяло да се приеме по-благосклонно от френските власти — и то май наистина излезе

така, при все че навремето, когато беше поискала да я натурализират, тя изобщо не беше споменала за съществуването на детето. И ето че изведнъж вече нямаше повече декларации за попълване, нито нови препятствия за преодоляване, така че на Остракова не ѝ оставаше друго, освен да чака, без да знае какво всъщност очаква. Нова поява на рижия непознат? Та той вече не съществуваше. Явно омлетът с шунка и пържени картофи, малкото елзаска бира и двете филии хляб с хрупкава коричка бяха задоволили напълно нуждите му. Изобщо не ѝ стана ясно каква точно връзка имаше той с посолството: казал ѝ беше да се яви и че ще я очакват — и точно това стана. Но колчем им споменеше за «вашия господин», та дори и за «вашия светлокос, едър господин, с когото най-напред разговарях», те просто се усмихваха, все едно не разбираха за кого става дума.

Така че онова, което очакваше, постепенно се изпари. Първоначално съществуваше в бъдещето, после неусетно остана в миналото, след като, така или иначе, нищо не се беше случило. Ами ако Александра вече е пристигнала във Франция? Ако са ѝ уредили документите и тя е почнала новия си живот или се спотайва някъде? Остракова взе да допуска и тази възможност. Оставена сам-сама с новото си неутешимо разочарование, тя не преставаше да се взира в лицата на младите момичета по улицата и да се нита как ли всъщност изглежда Александра. Прибирайки се у дома, автоматично поглеждаше изтривалката за подпъхната отдолу ѝ бележчица или писъмце: «Мамо, аз съм. Намирам се в еди-кой си хотел...». Или за телеграма с номера на полета, пристигащ утре, а защо не и днес, на аерогара «Орли»; или на «Шарл дьо Гол», да речем? Нямаше си представа кое летище ползва «Аерофлот», та отиде до туристическа агенция — просто ей така, да попита. И двете, казаха ѝ. Готова беше дори да се охарчи да ѝ сложат телефон, та Александра да може да ѝ позвъни. Но какво толкова очакваше, дявол да го вземе, след всичките тези години? Окъпано в сълзи възстановяване на никога несъществуващата връзка с пораснало дете? Надежда за съживяването с двапетгодишно закъснение на умишлено загърбеното от нея навремето взаимоотношение? «Никакви права над нея нямам аз — укоряваше се безмилостно Остракова, — а само дълг и задължения.» Попита в посолството дали има нещо ново. Знаели само, че формалностите били приключили. Ако трябвало, можело ли тя, Остракова, да прати пари на дъщеря си? — зададе им тя

коварния си въпрос. За самолетния билет, да речем, или за визата? Не можело ли поне някакъв адрес да ѝ дадат, или да я насочат към учреждение, което да я издири?

«Пощенските услуги не влизат в задълженията ни», отвърнаха ѝ. Новият им леден тон я стресна. Повече не се обърна към тях.

После взе наново да се притеснява за няколкото размазани снимки — една и съща фотография всъщност, — които ѝ бяха дали да залепи върху молбите си. От тях черпеше единствената си представа за Александра. Как пък не се сети да им направи някое и друго копие! Но тя, като първа глупачка, беше разчитала скоро да се види с оригинала. А и нали не беше разполагала с тях за повече от час! От посолството беше хукнала право в министерството, а когато излизаше от там, снимките вече пътуваха от едно бюро към друго. Но все пак беше успяла да ги разгледа най-внимателно! Бог ѝ е свидетел как ги изучаваше да се убеди, че са един и същи кадър! В метрото, в чакалнята на министерството, та дори и по тротоара на път за там не беше откъсвала поглед от безжизнения портрет на дъщеря си и се мъчеше с всички сили да открие в безизразните сиви сенки и най-малката следа от мъжа, когото беше обожавала. Но така и не успя. Досега — щом намереше душевна смелост да размишлява по въпроса — неизменно си беше представяла, че чертите на Гликман са се запазили в подрастващото дете с онази сила, с която личаха у новороденото. Не виждаше начин толкова жизнен мъж да не остави силен и траен отпечатък върху потомството си. Но ето че в тези снимки Остракова не успя да открие нищичко от Гликман. Той беше демонстрирал еврейството си като флаг — като израз на едноличната му революция. Та той изобщо не беше правоверен евреин — да не говорим, че изобщо не беше вярващ, и презираше тайната религиозност на Остракова със същата сила, с която ненавиждаше и съветската бюрокрация — но това не му беше попречило да си накъдри с машата ѝ като някой хасид пейсите покрай ушите си — не за друго, разправяше, а за да извадел на показ антисемитизма на властите. И въпреки това тя не успя да разчете на снимките поне капчица от кръвта му, поне искрица от плама му — при все че, според непознатия, огънят му пламтял с изумителна сила в дъщеря им.

— Не бих се изненадала, ако са снимали труп — разсъждаваше на глас Остракова в апартамента си, давайки за пръв път откровен

израз на нарастващото съмнение в душата ѝ.

И докато работеше в склада, и през безкрайните самотни вечери в тясното апартаментче, Остракова си блъскаше главата кому да се довери; на някой, който нито би я оправдал, нито укорил; на човек, който щеше да вижда какво се крие зад всеки ъгъл на дългия път, по който беше поела; но най-вече — човек, който не би се разприказвал и по този начин не би съсипал, както я бяха заплашили, шансовете ѝ да се събере отново с Александра. И ето че една нощ дали господ, дали напъващата се нейна памет, но някой ѝ изпрати отговора. «Генералът!», сети се, седна в леглото и запали лампата. Нима самият Остраков не ѝ беше заръчал! Тия емигрантски групи са безнадеждни, разправяше ѝ, и се пази от тях като от чумата. Единственият, на когото можеш да разчиташ, е генерал Владимир — старо куче и женкар, но затова пък истински мъж с връзки и с уменията да си държи езика зад зъбите.

Тези думи на Остраков обаче бяха с дваисетгодишна давност, а дори и старите войни не са безсмъртни. Пък и каква ли му е фамилията? Тя дори бащиното му име не беше чувала. Освен дете сам се бил кръстил «Владимир», че да го приемат в Червената армия, понеже по рождение бил естонец. Независимо от всичко на другия ден тя се отправи към книжарницата до катедралата «Св. Александър Невски», където поначало можеха да се намерят сведения за топящата се руска емиграция, и направи запитване. Сдобил се с име, та дори и с телефонен номер, но не можаха да ѝ посочат адрес. Телефонът се оказа прекъснат. Отиде в управлението на пощите и след като досади на служителите, успя да се сдобие с телефонен указател от 1966 г., в който фигурираше «Движение за освобождението на Прибалтика» с адрес в Монпарнас. Но като знаеше с какви хора си има работа, взе, че се разрови из указателя и установи, че на същия адрес са регистрирани поне още четири други организации: «Група «Рига»», «Обединение на жертвите на съветския империализъм», «Комитет 48 за Свободна Латвия» и «Талински комитет «Свобода»». Прекрасно помнеше презрението, с което Остраков се отнасяше към подобни организации, макар да си плащаше редовно членския внос в тях. Независимо от това отиде на адреса и позвъни. Сградата ѝ напомни на църквиците, които посещаваше: старовремска и почти затворена завинаги. След като

почака, най-после на вратата се появи стар белогвардеец с накриво закопчана жилетка, бастун и надменен вид.

«Няма ги — рече ѝ и посочи с бастуна калдъръмения път. — Махнаха се. Закриха се. Изместиха ги по-големите организации — добави насмешливо. — Не стига, че бяха малко народ, ами се бяха разроили на сума ти групи и се караха помежду си като деца. Нищо чудно, че Царят претърпя поражение!» Зъбните протези на стария белогвардеец не му бяха по мярка, а рядката му коса беше зализана върху темето да прикрива плешивината му.

«Ами генералът? — попита тя. — Къде се дяна генералът? Жив ли е още, или и той...?»

Старият руснак се подсмихна и я попита по каква работа го търси?

«Не е по работа», отвърна му лукаво Остракова и като се сети за женкарската репутация на генерала, успя да си докара хитра женска усмивка. Старият руснак се разсмя и ченето му захлопа. След втори изблик на смях успя да каже: «Ох, пак ли тоя генерал!». Но след малко се върна и ѝ връчи нещо като визитка с отпечатан върху ѝ с мораво зелен шрифт лондонски адрес. «Няма да му дойде акълът на тоя наш генерал — рече. — Бас държа, че и в рая да отиде, и там ще хукне да гони ангелите и да се мъчи да ги прекара.» Така че през нощта, докато целият квартал тънеше в сън, Остракова седна и на бюрото на покойния си съпруг съчини послание до генерала в онзи откровен тон, с който самотните люде общуват с непознати, а за да бъде по-безлично, го написа на френски, а не на руски. Описа му как обичала Гликман и как се уповавала на мисълта, че и генералът, подобно на Гликман, обожавал жените. Призна от самото начало, че пристигнала във Франция като шпионин и как съчинила два незначителни доклада, плащайки по този начин гнусната цена за свободата си. Как ги създаде против волята си — *à contrecœur*, «против сърцето» — беше точният ѝ израз, и как в тях нямало нищо друго, освен измислици и заобикалки; пълна нула били. Но така или иначе, тези доклади били налице заедно с писмената ѝ декларация и сериозно ограничавали свободата ѝ. Оттам насетне му описа душевните си мъки и как се молела господу по всички руски църкви. И как, откакто в битата ѝ се явил рижият непознат, била заживяла в някакъв нереален свят; и как престанала да намира рационално обяснение за своето съществуване, колкото и болезнено

да било то. И че всичко му излагала от игла до конец, понеже каквото и чувство за вина да имала, то нямало връзка с усилията ѝ да измъкне Александра на Запад, а произтичало от някогашното ѝ решение да остане в Париж и да се грижи за Остраков до кончината му — след което Съветите нямало как да ѝ позволят да се завърне, та и самата тя се оказала изменница.

«Но ако ще и пред създателя да се изправя днес, генерале, и да му споделя всичко, което ми тежи на сърцето, и нему бих казала това, което в момента пиша вам. С големи мъки родих Александра. Дни и ноци водихме битка помежду си. Дори в утробата ми тя беше рожба на баща си. Така и не ми остана време да я обичам; за мен тя си остана сътвореното от баща ѝ еврейско войниче. Но в едно съм сигурна, генерале: детето на снимката не е нито на Гликман, нито мое. Чуждо яйце искат да пуснат в гнездото и колкото на тази възрастна жена да ѝ се ще да приеме заблудата, още по-силна е у нея омразата ѝ към техните номера.»

Щом дописа писмото, веднага го запечати в плика, че да не се изкуши да го прочете и да се откаже от намеренията си. И налепи умишлено прекалено много марки, все едно палеше свещ за свой любим.

Изминаха точно две седмици от пускането на писмото, през които нищо не се случи, но по силата на някаква непостижима женска логика на Остракова ѝ олекна от настанилото се мълчание. След бурята беше настъпило затишие; тя беше направила малкото, което можеше — признала беше своите слабости и предателства и единствения си велик грях, и сега всичко беше в божиите ръце и в онези на генерала. Нарушената редовност на френските пощенски услуги никак не я ужаси. Възприе я по-скоро като поредното препятствие пред онези, които оформяха съдбата ѝ, стига да имаха достатъчно воля да го преодолеят. Ходеше спокойно на работа, а и гърбът престана да я боли, което тя изтълкува като добра поличба. Възвърна дори философския си поглед върху живота. Има две положения, разсъждаваше: или Александра — ако *изобщо* е Александра — вече е на Запад и нещата ѝ са потръгнали, или си е там, където е била и досега, и нищо около нея не се е променило. Друга част от разсъдка ѝ обаче постепенно подкопаваше фалшивия ѝ оптимизъм. Тъй като се очертаваше и трета възможност, при това най-

лошата и струваща ѝ се все повече най-вероятната: а именно че използват Александра за някаква зловеща и може би опасна цел; че и нея, като самата Остракова, я правят жертва на принудата и се възползват от наследената от баща ѝ Гликман човечност и храброст. Така че през четиринайсетата вечер в очакване Остракова отчаяно се разрева и със стичащи се по лицето сълзи прекоси половината Париж да търси някоя — която и да било — отворена църква, и накрая стигна до самата катедрала «Св. Александър Невски». Отворена. Свлече се на колене и цели часове се моли на своя отец и закрилник свети Йосиф — на когото реално беше кръстен и Гликман, макар че той лично щеше да се изсмее презрително на подобна асоциация. И на следващия ден, след всичките ѝ душевни усилия, молитвите ѝ се сдобиха с отговор. Получи се писмо. Без марка и пощенски щемпел. За всеки случай бе дала и адреса си в работата и когато отиде в склада, писмото я чакаше, вероятно доставено през нощта по човек. Беше съвсем кратко, без име на подателя и без обратен адрес. Нямаше и подпис. Подобно на нейното, беше писано на ръка, на приповдигнат френски, с разкрачения почерк на възрастен, свикнал да командва човек, който тя моментално определи като генералски.

«Мадам! — започваше посланието със заповеднически тон — Писмото ви стигна благополучно до адресата. Скоро ще ви посети наш приятел и съмишленик. Той е човек на честта и ще ви се обозначи с другата половина на приложената тук пощенска картичка. Умолявам ви да не обсъждате с никого въпроса до неговото идване. Той ще се яви в апартамента ви между осем и десет часа вечерта. Ще позвъни три пъти. Ползва се с пълното ми доверие. Разкажете му всичко и ще направим каквото можем да ви помогнем.»

Изпита облекчение, но в същото време тайно се забавляваше с мелодраматичния тон на автора. Какво му е пречило да достави писмото направо в апартамента ѝ, чудеше се? И защо трябва да се чувствам по-сигурна от това, че ми е изпратил половината от някаква английска картинка? На парчето от картичката се виждаше част от Пикадили Съркъс, а самата тя не беше срязана, а скъсана по диагонала, при това с умишлена грубост. На обратната ѝ страна не пишеше нищо.

За нейно удивление пратеникът на генерала пристигна още същата вечер.

Позвъни три пъти, както беше предвидено в писмото, но сигурно знаеше, че си е у дома — най-вероятно я е следил и е видял, като е светнала лампите, — понеже чу само как тропна езичето на процепа за писмата, по-силно от нормалното — а като отиде до вратата, видя другата половина от скъсаната картичка — върху същата онази изтривалка, която толкова често беше оглеждала, докато чакаше вест за дъщеря си Александра. Вдигна я, изтича до спалнята и извади от Библията своята половинка. Да! Двете части съвпадаха! Бог е на нейна страна, свети Йосиф се е застъпил за нея. (И все пак — напълно излишна глупост!) А след като му отвори, той се промъкна като сянка покрай нея: педя човече с вид на оперетен заговорник в черното си палто с кадифени петлици на яката. Първата ѝ мисъл беше: «Пратили са ми джудже да лови великан». Набръчканото му лице се отличаваше с извити вежди и щръкнали кичурчета черна коса над заострените му уши, които той приглади с миниатюрните си длани пред огледалото в коридора веднага щом сне шапката си. В по други обстоятелства деловитата забързаност, жизнеността и нахаканата напереност на човечето сигурно щяха да накарат Остракова да се разсмее на глас.

Но не и сега.

Остракова инстинктивно усети, че излъчваната тази вечер сериозност не е обичайното му състояние. Видът му на току-що слязъл от самолета делови търговски пътник — чистичък и необременен с много багаж — ѝ подсказваше, че е съвсем отскоро в града и че тази вечер мисълта му е изцяло посветена на делото.

— Писмото ми нали стигна благополучно до вас, мадам? — Говореше на руски забързано, с естонски акцент.

— Мислех, че ми го праща генералът — отвърна му тя, влагайки умишлено в тона си — не успя да се въздържи — известна строгост.

— Аз го доставих от негово име — заяви човекът тържествено. Бръкна във вътрешен джоб и тя зачака ужасена и той, като онзи едър руснак, да извади тънък черен бележник. Вместо това той измъкна фотография, а на нея ѝ беше достатъчен и съвсем бегъл поглед: бледите, гланцирани черти и изражението на презрение към всички жени, не само към нея; загатнатият копнеж и липсата на смелост да посегне.

— Да — каза. — Този е непознатият.

Видя как посетителят ѝ се зарадва и моментално усети, че наистина е «един от нас», както се изразяваха Гликман и приятелите му — не задължително евреин, но пък сърдечен, истински човек. И оттам насетне взе в мислите си да го нарича «Вълшебника». Представяше си, че джобовете му са пълни с изобретателни фокуси, а във веселите му очи искри и лъч магия.

До късно след полунощ двамата с Вълшебника разговаряха така задълбочено, както не ѝ се беше случвало, откакто се беше разделила с Гликман. Като начало тя пак му разказа всичко, с най-точни подробности, и сама се изуми на откритието си колко много неща всъщност беше пропуснала в писмото си, което Вълшебника сякаш беше наизустил. Описа му и чувствата си, и сълзите, и ужасните си терзания; обрисува му и недодялаността на потящия се неин мъчител. Ужасно нескопосан беше — не преставаше да повтаря с почуда, — сякаш за пръв път изпълняваше такава задача, без капка финес или самоувереност, рече. Да не очаква човек дяволът да има толкова къповави пръсти! Не пропусна да спомене за омлетите с шунка и пържени картофи и за елзаската бира, при което слушателят ѝ се разсмя; оттам спомена, че според нея непознатият притежавал опасна плахост и комплексираност — и че изобщо нямал вид на покорител на женските сърца — а дребничкият Вълшебник кимаше любезно през повечето време в знак на съгласие, та оставяше у нея усещането, че те двамата с рижия много добре се познават. Изпитваше пълно доверие към Вълшебника, според генералската заръка; писнало ѝ беше да е вечно подозрителна. Впоследствие ѝ мина през ум, че се беше разкрила пред Вълшебника по онзи начин, по който бяха разговаряли навремето с Остраков, когато още бяха млади влюбени в родния ѝ град, през вечерите, в които им се струваше, че се виждат за последен път, сграбчили се в прегръдките си по време на блокадата, шепнещи на фона на артилерийската канонада; или с Гликман, докато чакаха онези да заблъскат по вратата и да го замъкнат за пореден път в затвора. Сега насреща си имаше будния и съчувстващ поглед на Вълшебника, неговия смях и мъката, която — това веднага го усети — компенсираше непокорния му и вероятно антиобществен характер. И докато му говореше, постепенно осъзнаваше със своя женски

инстинкт, че в действителност разпалва у него някакъв плам — но в този случай не на обич, а на остра и специфична ненавист, която придаваше мощна конкретност и на най-незначителните му въпроси. Не ѝ беше ясно какво или кого точно мрази той, но никак не завиждаше на онзи, било то рижавия непознат или някой друг, който е запалил огъня в душата на дребния Вълшебник. Да, и у Гликман беше имало ярост, но тя беше някак си всеобща, безсънна ярост срещу несправедливостта, готова да се насочи към първия срещнат симптом, независимо от значимостта му. А от Вълшебника излизаше нещо като остър лъч от фар, нацелен в точка, която за нея си оставаше невидима.

Но в крайна сметка, докато дойде време Вълшебника да си ходи — «Боже мой, ами че и аз май трябва да тръгвам за работа!» — усети се Остракова, — тя му беше разказала всичко от край до край, а Вълшебника пробуди у нея чувства, които до тази нощ тя от години беше зачислила категорично към своето минало. Взе замаяно да раздига чиниите и бутилките и успя, въпреки противоречивите ѝ чувства по отношение на Александра, на себе си и на двамата покойници в живота ѝ, да се надсмее бурно на глас на женската си податливост.

— Та аз дори името му не знам! — изрече и с упрек към себе си завъртя глава. «Как ще мога да се свържа с вас? — попитала го беше. — Как да ви предупредя, в случай че той отново се появи?»

Нямало начин, отвърна Вълшебника. Но ако възникнела нова криза, трябвало да пише пак до генерала, но да ползва английското му име и друг адрес. «Мистър Милер», обяви официално, произнасяйки го по френски маниер, и ѝ връчи визитка с лондонски адрес, изписан на ръка с главни букви. И я предупреди: «Бъдете дискретна. И описвайте нещата завоалирано».

През целия ден, а и през всичките следващи дни, последният спомен от заминаващия си Вълшебник — как се измъкна покрай нея и заслиза по полутъмното стълбище — заемаше най-видно място в ума ѝ. Пламенният му прощален поглед, изпълнен с целенасоченост и вълнение: «Обещавам да ви отърва. Благодаря ви, че ме върнахте в строя». Дребната му бяла ръчица, спускаща се по широкия парапет на стълбите, ѝ заприлича на размахвана от прозореца на влак кърпичка, въртяща се във все по-смаляващ се кръг на сбогуване и изчезваща най-накрая в тъмния тунел.

2

Второто от двете събития, които накараха Джордж Смайли да се завърне на работа, се случи само няколко седмици след първото, през ранната есен на същата година; но не в Париж, а в някога древния, свободен и ханзейски град Хамбург, в наше време почти смазан до смърт от грохота на собственото си благосъстояние; но това в ни най-малка степен не отменя истината, че никъде по света лятото не гасне тъй красиво, както по окъпаните в златисти и портокалови багри брегове на реката Алстер, която никога досега не е успял нито да пресуши, нито да запълни с бетон. Излишно е обаче да споменаваме, че Джордж Смайли така и не беше успял да зърне дори за миг пищното есенно великолепие. През въпросния ден Смайли се трудеше всеотдайно, с всичката му налична убеденост, на обичайното си място в «Лондонската библиотека» на Сейнт Джеймс Скуеър и за изглед разполагаше само с двете вретеновидни дървета, които се виждаха през вертикално отварящия се прозорец на читалнята. Ако имаше повод да направи връзката — а това така и не му се наложи, — единственото общо нещо с Хамбург, на което можеше да се позове, беше благословеното от музите поприще на немската поезия от епохата на барока, тъй като в момента Смайли сътворяваше монография, посветена на Опиц, и най-искрено се мъчеше да отсее истинските чувства от тогавашните общоприети литературни похвати.

В Хамбург оставаха секунди до единайсет часа предобед, а по пътеката към пристана нападалите листа пъстрееха под игривите слънчеви лъчи. През разстлалата се над неподвижните води на езерото Аусеналстер мараня църковните кули на източния му бряг като да бяха цапнати със зелена четка върху влажния хоризонт. Червеникави катерички щъкаха по брега и събираха зимнина. Те обаче не попадаха нито в зрението, нито в мисълта на застаналия на пристана по анцуг и маратонки грацилен младеж с леко анархистичен вид. Зачервените му очи бяха приковани напрегнато в приближаващото се параходче, а по хлътналите му бузи се чернееше двудневна четина. Под лявата си

мишница стискаше хамбургски вестник, но на печения наблюдател от рода на Джордж Смайли веднага щеше да направи впечатление, че беше вчерашният му брой, а не днешният. В дясната си ръка стискаше пазарска кошница, каквато би отивала много повече на трътлестата мадам Остракова, отколкото на такъв строен спортист с позанемарена външност, който като че всеки миг се канеше да рипне в езерото. От кошницата надничаха портокали, върху които лежеше жълт плик «Кодак» за проявени снимки с надписи на английски. По пристана нямаше друг жив човек, та самотата на младежа съвсем биеше на очи на фона на маранята. Компания му правеха само разписанието на параходчето и друга, още по-древна табела, останала, изглежда, отпреди войната, която го инструктиреше как се спасява удавник; а в главата му се въртяха единствено получените от генерала нареждания, които той си повтаряше непрекъснато наум, сякаш бяха молитва.

Параходчето се прилепи плавно към кея и младежът скочи на палубата като дете, играещо на «Стой, млък» — няколко вихрени крачки, след които замръзна на място в очакване музиката пак да засвири. Откакто се беше срещнал с генерала преди четирийсет и осем часа, денонощно си беше представял точно този миг. Шофирайки, не откъсваше поглед от пътя и на фона на мимолетно изникващите образи на жена му и дъщеричката им изчисляваше колко много гафове можеха да му се случат. Беше си неудачник по рождение. През малкото почивки за кафе, които си позволяваше, пренареждаше за кой ли път портокалите, после нагласяваше плика отгоре им: така, напърно — не, този ъгъл май ще е по-подходящ, по-лесно ще е да го вземат. На влизане в града се беше спрял да развали едра банкнота, та да има точните дребни за билета. Не биваше в никакъв случай кондукторът да го забави или да го заприказва. За изпълнението на задачата разполагаше с минимално време! Стигнал беше до извода, че не бива да се издава, че знае немски. Щеше да си мърмори под носа, да се усмихва, да мълчи, да се извинява, но дума не трябваше да обелва. В краен случай щеше да избъбри нещо, останало му от естонския — някой израз от Библията, запомнен през лутеранското детство, преди баща му да го назори да учи руския. Но ето че сега, в последния момент младежът изведнъж напипа слабо място в плановете си. Ами ако някой пътник се намеси да му помогне? В многоезичен град като

Хамбург, само на километри от Източния блок, сигурно бърка от полиглата! Най-добре ще е да си трае, да не издава звук.

И май трябваше да се обръсне, за да не бие толкова на очи.

Не погледна никого при влизането си в салона за пътниците. Забил беше поглед в пода; *никакъв зрителен контакт с друг пътник*, заповядал му беше генералът. Кондукторът си бърбеше с някаква старица и изобщо не му обърна внимание. Пътуващите бяха към трийсетина на брой, всички в зелени палта и зелени филцови шапки, и остана с усещането, че го гледат с неодобрение. Ето че дойде и неговият ред. Протегна влажна длан. Една марка, една монета от петдесет пфенига, няколко малки медни десетачета. Кондукторът взе парите му, без нищо да каже. Младежът мина опипом между седалките към задния изход от салона, извеждащ на кърмата. Кеят се отдалечаваше. «Подозират, че съм терорист — мина му през ум. По ръцете му имаше машинно масло. Що не се сети да ги умие? — Сигурно и по лицето съм се омазал.» *Пълна безизразност*, заръчал му беше генералът. *Бъди абсолютно безличен. Не се усмихвай и не се мръщи. Дръж се нормално.* Взря се в часовника си с надеждата да забави хода на стрелките. Предварително беше навил левия си ръкав, та часовникът да се вижда. Макар и да не беше висок, младежът се приведе, когато се озова неочаквано на задната палуба — открита, само със сенник отгоре. Сега вече му оставаха само някакви секунди. Не дни, не километри; не часове. Секунди. Стрелката на секундарника прескочи шестицата. При следващото ѝ стигане до шестицата тръгнаш. Почти не усещаше слабия бриз. Притесняваше го най-вече времето. Знаеше си, че когато е развълнуван, абсолютно губи представата си за време. Боеше се да не изтърве хода на стрелката и тя да направи две обиколки, да отмери две минути вместо една. Всички места на кърмата бяха свободни. Добра се някак си до най-задната пейка, притиснал кошницата с две ръце към корема си, но гледайки да не изпадне вестникът изпод мишницата му: аз съм, виж условния знак. На какъв ли идиот приличаше? За какво му бяха тия биещи на очи портокали? Кой млад небръснат ненормалник по анцуг би тръгнал да разнася кошница с портокали и вчерашен вестник? Сигурно няма човек на борда, който да не му е обърнал внимание. «Капитане! Онзи младеж, там отзад! Сигурен съм, че носи бомба! Скрил я е в кошницата и или ще ни вземе за заложници, или ще потопи кораба!» Хваната за ръце

двойка стоеше с гръб към него, облежната на перилото и загледана в леката мъгла. Мъжът беше съвсем дребен, по-нисък от жената. И носеше черен балтон с кадифена яка. Не му обърнаха никакво внимание. *Седни колкото се може по-близо до кърмата; но от всяко положение да си до пътеката между седалките*, беше му наредил генералът. Младежът седна и се замоли всичко да мине нормално още от първия път, за да не му се наложи да прибегва до резервен вариант. «За теб го правя, Беки», прошепна си тихичко, мислейки за дъщеря си и за думите на генерала. Независимо от лутеранското си възпитание носеше на шията си подареното му от майка му дървено разпятие, което обаче беше скрито под ципа на горнището. Защо криеше кръста? За да не види господ измамните му действия ли? Сам не знаеше. Единственото му желание беше да седне пак зад волана и да кара, да кара до припадък или докато се прибере жив и здрав у дома.

И не се озъртай, заръча му генералът. Трябвало да гледа само напред: *Ти си пасивен участник. От теб не се иска нищо друго, освен да създадеш възможността. Никакви пароли, нищо. Само дръж кошницата с портокалите и жълтия плик и стискай вестника под мишницата си.* «Защо ми трябваше да се съгласявам — мислеше си той. — Поставям в опасност дъщеря си Беки. Стела няма никога да ми прости. Ще ми отнемат гражданството. Как можах всичко да заложа! *Направи го в името на нашето дело*, разправяше ми генералът. Но какво «наше дело» имам аз, генерале? То изобщо не ми е «дело». Било е ваше, на баща ми; затова и изхвърлих портокалите през борда.»

Но не го направи. Положи до себе си вестника върху скованата пейка и забеляза, че целият е прогизнал от пот, а там, където го беше притиснал, по подмишницата му се беше отрило печатарското мастило. Погледна пак часовника. Стрелката на секундарника се беше заковала на 10. «Спря! Преди петнайсет секунди, когато го погледнах, пак си беше там! Не може да бъде!» Хвърли паникьосан поглед към брега и се убеди, че са стигнали до средата на езерото. Отново погледна часовника и видя как стрелката подскача към 11. «Успокой се бе, глупак», заповяда си. Наклони се надясно и се престори, че се зачита във вестника, но не изпускаше от око циферблата на часовника. «Терористи. Пак за терористи пишат — мина му през ум, докато препрочиташе за двайсети път заглавията на челната страница. — Що се чудя тогава, че и мен пътниците ме възприемат за такъв?»

Grossfahndung — «голямо търсене». Това е думата им за масови обиски.» И сам се учуди колко много немски думи помни. *Направи го в името на нашето дело.*

Оставената до нозете му кошница се беше наклонила опасно. *Ставай и качвай кошницата на пейката да ти пази мястото,* нареди му генералът. Ами ако се катурне и се изсипе? Във въображението си видя как по цялата палуба се търкалят портокали, а сред тях и жълтия плик, от който навсякъде са се разпилели снимки — до една на Беки. Стрелката на секундарника мина през шестицата. Той се изправи. *Сега.* Стомахът му се вкочани. Придърпа надолу горнището и неволно разкри отгоре дървеното разпятие. Вдигна ципа докрай. *Върви много бавно. Не се оглеждай наникъде. Прави се на замислен,* инструктирал го беше генералът. *Баща ти и за секунда нямаше да се поколебае,* добавил беше генералът. *Не се колебай и ти.* Качи внимателно кошницата на пейката, закрепил я с двете си длани да не се клати, после я облегна назад за допълнителна стабилност. Провери да се убеди, че всичко е наред. И се зачуди какво да прави с вчерашния брой на «Абендблат». Да го вземе ли със себе си, или да го остави на пейката? Ами ако другият не е забелязал досега сигнала? Пъхна го отново под мишницата си.

Прибра се в салона за пътниците. На задната палуба излезе втора двойка — по-възрастни, съвсем улегнали, явно желаещи да подишат чист въздух. В сравнение с тях първата двойка бяха по-сексапилни, дори гледани отзад — и niskият мъж, и добре оформената млада жена имаха стегнати фигури. Само като ги гледаше, му ставаше ясно, че добре си прекарват в леглото. Втората двойка обаче му заприличаха на полицаи; със сигурност не изпитваха удоволствие от секса. «Накъде хукнаха тия мои мисли? — Имаше чувството, че полудява. — Към жена ми Стела — отговори си сам. — Към дългите сладострастни прегръдки, които може и да не се повторят повече.» Тръгна с провлачена походка, както му беше наредено, по пътеката между седалките към преградата, зад която се намираще рулевият. Да не поглежда никого не беше проблем — всички пътници седяха с гръб към него. Стигна до самата преграда. Вляво от другата ѝ страна върху повдигнат подиум седеше рулевият. *Отиваш до стъклото на рулевия и се заглеждаш в пейзажа. Изчакваш там точно една минута.* Покривът на командната рубка беше скосен, та се наложи да се

поприведе. През голямото стъкло се виждаха движещи се дървета и сгради. Наблизо премина гребна осморка, следвана от самотна руса богиня в скиф. «Гърди като на статуя», отбеляза си наум. В знак на разсеяност стъпи с едната маратонка на платформата с рулевия. «Ех, защо не съм сега в леглото със Стела — помисли си отчаяно в критичния момент. — Искам си моята Стела, сънена, но и възбудена в ранния утринен полумрак.» Лявата му китка беше положена върху перилото, та да вижда постоянно часовника.

— Ваксаджията е в отпуск — озъби му се рулевиат.

Младежът моментално свали крака си. «А той ме излови, че знам немски — помисли си и усети как лицето му пламна от притеснение. — Макар че със сигурност отдавна са го установили, щом нося вестник на немски.»

Време беше. Изправи се отново в цял ръст, извърна се по-бързо, отколкото трябваше, и се запъти обратно към мястото си, но вече нямаше смисъл да се сеца, че не трябва да се заглежда в лицата на околните, понеже те, така или иначе, се бяха вторачили неодобряващо в двудневната му четина, в анцуга и дивия му поглед. Очите му се отместваха от едно лице, но моментално попадаха на друго. Май за пръв път се изправяше пред подобна безмълвна групова неприязън. Горницето на анцуга се беше вдигнало леко над долницето и през процепа надничаше линия от черни косми. С прекалено гореща вода го пере Стела. Пак опъна надолу горницето и излезе навън, понесъл дървеното си разпятие като медал. И в този момент почти едновременно се случиха две неща. На пейката, до кошницата, видя нужния му белег, драснат през две от дъските на пейката с жълт тебешир, ярък като перушината на канарче, което означаваше, че размяната е била осъществена успешно. И в същото време го обзе блаженство, каквото дотогава не беше изпитвал; усещане за спокойствие, което никоя жена не можеше да му предостави.

«Защо трябва точно по такъв начин да го извършим? — беше попитал генерала. — Кому е нужно да е толкова сложно?»

Защото става дума за вещь, която е уникална в световен мащаб, отвърнал му беше генералът. За съкровище, което няма равно на себе си. И чиято загуба би била истинска трагедия за свободния свят.

«А за куриер избра мен, а не някой друг», помисли си с гордост младежът; макар дълбоко в душата си да смяташе, че старецът се

престараваше. Взе преспокойно жълтия плик, пъхна го в джоба на горнището, затвори ципа и прокара пръст да се убеди, че наистина е захапал.

Точно в този момент усети, че е под наблюдение. Жената на перилото пак стоеше с гръб към него и нямаше как да не се впечатли отново от хубавия ѝ ханш и крака. Дребният ѝ сексапилен спътник в черното палто обаче се беше извърнал и гледаше право в него с изражение, от което всичките добри чувства на младежа се изпариха. Веднъж само му се беше случило да види толкова отчаян, преливащ от сериозност, но и тотално беззащитен поглед — когато само месеци след пристигането им баща му взе да умира в стаичката в Руислип — първата им квартира на английска земя. Друго обаче го плашеше повече — и тук мнението му съвпаднаше с онова на Остракова: отчаянието видимо не се връзваше с естествения комичен вид на онзи, комуто Остракова беше лепнала прякора «Вълшебника». Но така или иначе, възбуденият поглед сякаш извираше от душата на дребния смешник с изострените черти и пламенно му внушаваше: «Нямаш си представа какво ценно нещо носиш, младежо! Пази го с цената на живота си, ако трябва!».

Параходчето спря. Стигнаха бяха до отсрещния бряг. Младежът грабна кошницата, скочи на сушата и почти на бегом взе да се провира през тълпата пазаруващи от една странична уличка в друга, без да има представа къде ще излезе.

През целия път до дома воланът набиваше дланите му и двигателят дънеше в ушите му, от мокрия асфалт пред очите му изникваше онова лице и в продължение на цели часове се чудеше дали пък не му се е привидяло в резултат на вълненията около предаването. Най-вероятно съучастникът му е бил съвсем друг човек, успокояваше се — я някоя от лелките със зелените филцови шапки, я самият кондуктор например. «Явно съм бил пренавит — разсъждаваше. — И когато в ключовия момент някакъв непознат се извърна и се загледа в мен, аз моментално му приписах какво ли не, включително и това, че ми заприлича на баща ми на смъртното му легло.»

На минаване през Доувър вече беше почти убеден, че е прогонил оногова от съзнанието си. Портокалите беше изхвърлил в попътна кофа за боклук; жълтият плик кротуваше в джоба на горнището, едно от острите му угълчета беше пробило и го боцкаше по кожата, но най-

важното беше, че успя да изпълни задачата. Какво толкова се беше заплеснал да изчислява кой е другият? Има ли значение? А дори и да беше познал, че в действителност е онзи с облещеното сбръчкано лице — какво от това? По-добре да не го споменава изобщо на генерала, който, според младежа, залагаше на мерките за сигурност точно толкова, колкото ясновидката залага на самовнушението. Мислите за Стела продължаваха да не му дават мира. С всяка измината шумно миля желанието му ставаше все по-силно. Утрото току-що бе започнало. Представяше си как ще я събуди с милувки и как съненото ѝ усмихнато лице ще се преобрази от страстта.

Потърсиха Смайли още същата вечер и най-странното беше, че телефонът звъня дълго, докато го вдигна, тъй като си беше внушил, че напоследък, в този късен период от живота си, сънят му е доста неспокоен. Беше се прибрал право у дома от библиотеката, после яде някаква блудкава вечеря в италиански ресторант на Кингс Роуд, взел със себе си вместо щит томчето «Пътешествията на Олеарий»^[1]. Оттам се върна в дома си на Байуотър стрийт и се захвана отново с монографията си с прилежанието на човек, който няма никакви други занимания. След около два часа отвори бутилка червено бургундско вино и изпи половината, докато слушаше скучна радиопиеса. Накрая задряма и го замъчиха неприятни сънища. Но това не му попречи, като чу гласа на Лейкон, да изпита усещането, че го измъкват от уютно, благословено място, откъдето за нищо на света не би излязъл. На всичко отгоре, макар да действаше бързо, имаше чувството, че адски дълго се облича; и си зададе въпроса дали старите люде точно това изпитват, когато чуят за нечия смърт.

---

[1] Adam Olearius — немски пътешественик и учен (1599-1671), оставил всекидневни пътеписи за своето пътешествие от Русия по Волга до Персия. — Б.пр. ↑

3

— Вие, доколкото разбирам, сте го познавали лично, сър — изрече с уважителен и умишлено тих глас старшият инспектор на следствената полиция. — Ако ми позволите да ви попитам.

Разговаряха от петнайсет минути, но това беше първият въпрос, който инспекторът се реши да му зададе. Известно време Смайли като да не му обърна никакво внимание, но мълчанието му не беше възприето за обидно; той просто умееше да мълчи. А и поначало между двама изправени пред труп хора се създава нещо като сплотеност. В парка «Хампстед Хийт» оставаше цял час до разсъмване — мокър, мъглив ничий час, не топъл, но не и студен, с оцветен в оранжево от светлините на Лондон небосвод и дървета с мушамен блясък. Двамата стояха рамо до рамо на букова алея. Старшият инспектор — преждевременно побелял млад великан, може би леко надут, но и притежаващ характерната за едрите хора предразполагаща доброта — стърчеше с една глава над Смайли. А самият Смайли, сплел двете си ръце пред коремчето, приличаше на кмет пред паметник на незнайния воин и не отлепяше очи от покрития с найлон труп в нозете му, осветен от фенерчето на инспектора. Леко лъхтеше, явно поозорил се от темпото, с което бяха дошли дотук. От заобикалящия ги мрак се чуваше прашенето на полицейски радиостанции. Друга светлина нямаше; старшият инспектор изрично беше заповядал всичко останало да се загаси.

— Знаехме се по служебна линия — отвърна Смайли след продължителна пауза.

— И мен така ме информираха — съгласи се старшият инспектор.

Зачака обнадежден, но Смайли не наруши мълчанието. «Не се опитвай дори да разговаряш с него — предупредил го беше заместник помощник-комисарят («Углавно оперативен отдел»). — Никога не си го виждал. Дошли са други някакви двама. Просто му покажи онова, което го интересува, и го забрави напълно. На мига.» Дотук старшият

инспектор беше постъпвал точно така. Задействал се беше със скоростта на светлината, по негова собствена преценка. Служебният фотограф направи снимките си, лекарят установи, че човекът не е жив, и патологът направи предшествващия аутопсията оглед на трупа на място — като всички тези процедури се изпълниха с необичайна за нормалния ход на действията бързина, с единствената цел да се освободи теренът за *извънредния* посетител, както благоволи да го нарече заместник помощник-комисарят («Углавно оперативен отдел»). Извънредният пристигна съвсем скромно — «като инкасатор дошъл да провери електромер», направи сравнението наум инспекторът, след което го поведе в лек галоп към местопроизшествието. Огледаха видимите следи и по пътя на възрастния мъж дотам. Доколкото му позволяваха обстоятелствата, инспекторът беше съставил реконструкция на престъплението, а той беше много добър в професията си. В момента се намираха в падината, при големия завой на алеята, където мъглата се стелеше най-гъсто. В центъра на всичко осветявано от фенерчето се намираше трупът, паднал по лице с разперени ръце, сякаш разпънат върху чакъла, а найлоновото покривало само усилваше впечатлението за безжизненост. Покойникът беше възрастен, но все още широкоплещест човек, с много препатило тяло. Белите му коси бяха остригани почти до кожа. Едната ръка — силна, с изпъкнали вени — така и не беше пуснала дебелия бастун. Облечен беше в черен балтон и гумени галоши върху обувките. На земята до него лежеше черна барета, а чакълът до главата му чернееше от кръв. Наоколо се виждаха разхвърляни дребни монети, носна кърпа и джобно ножче с вид по-скоро на вещ за спомен, отколкото на оръжие. «Предполагам, че са почнали да го преджобват, но после са се отказали, сър — вметна старшият инспектор. — Изглежда някой ги е изненадал с появата си, мистър Смайли, сър.» А Смайли се запита какво ли усеща човек, докосващ се до все още топлото тяло на жертвата си.

— Ще ми позволите ли да погледна лицето му, инспекторе? — каза Смайли.

Този път забавянето стана по причина на старшия инспектор, който, силно притеснен, попита:

— Ох, ама вие наистина ли сте сигурен, че желаете да го видите, сър? По-нататък ще ви предложим други, много по-добри начини за

идентифицирането му, ако мога така да се изразя.

— Да, съвсем сигурен съм — отвърна убедено Смайли, сякаш наистина беше размишлявал най-сериозно по въпроса.

Инспекторът подвикна тихо към дърветата, където между затъмнените коли стояха хората му, все едно бяха ново поколение, изчакващо да му дойде редът.

— Ей, вие там. Хол. Сержант Пайк. Я елате по-живо да го обърнете.

На мига, както се беше изразил заместник помощник-комисарят («Углавно оперативен отдел»).

Из сенките изникнаха двамина със стигащи до лактите им призрачно сиви хирургически ръкавици, сини гащеризони и гумени ботуши до бедрата. По-възрастният, с черна брада, приклепна и внимателно отви затъкнатия под тялото найлон, а по-младият положи длан върху рамото на мъртвеца, сякаш се мъчеше да го събуди.

— Напъни се малко повече, млади момко — подсказа му старшият инспектор със значително по-рязък тон.

Младежът задърпа, брадатият сержант му помогна и тялото неохотно се обърна по гръб с една вкочанена махаща ръка, а с другата стиснала бастуна.

— Божичко — изтърва се младото полицайче. — Ама че гадост! — И запуши с длан устата си. Сержантът го сграбчи за лакътя и го избута да се махне. В тъмното го чува да повръща.

— Не обичам политиката — сподели ни в клин, ни в ръкав старшият инспектор със Смайли, без да вдигне поглед. — Нито политиката, нито политиците. Повечето са освидетелствани луди, мен ако ме питате. Затова и станах полицай, честно казано. — Нетрепващият лъч на фенерчето осветяваше странните валма на мъглата. — Имате ли случайно представа с какво е направено, сър? През всичките петнайсет години не съм виждал подобна рана.

— Боя се, че не съм специалист по балистика — отвърна Смайли след нова пауза за размисъл.

— И аз така предполагам. Стига ли ви толкова гледане, сър?

Смайли явно не се беше нагледал.

— Повечето хора очакват изстрелът да е в гърдите, не мислите ли, сър? — изказа се бодро старшият инспектор. Опитът му подсказваше, че в подобни случаи празните приказки помагат да се

разведри атмосферата. — С ей такова куршумче, което оставя направена с изискан вкус фина дупчица. Такова е всеобщото очакване. И жертвата се свлича бавно на колене под съпровода на ангелски хор. Сигурно защото така са го гледали по телевизията. А в действителност, според военните, един съвременен куршум направо може да ви отнесе я ръка, я крак. — Изведнъж тонът му стана много по-практичен: — Той имаше ли изобщо мустаци, сър? На моя сержант му се привижда нещо като част от бял мустак на горната челюст.

— Военен мустак — отвърна след дълго мълчание Смайли и разсеяно описа формата му с палец и показалец по горната си устна, а погледът му не се отместваше от трупа на възрастния мъж. — А ще ми разрешите ли, старши инспекторе, само да огледам съдържанието на джобовете му?

— Сержант Пайк.

— Слушам!

— Завийте го пак с найлона и предайте на мистър Мърготройд да донесе в микробуса ми съдържанието на джобовете му, или поне каквото е останало там от тях. Бегом! — добави по навик старшият инспектор.

— Слушам!

— Я всъщност елате за малко — каза старшият инспектор и подхвана леко сержанта над лакътя. — Предайте на младия Хол, че не мога да му забраня да повръща, но в никакъв случай не желая да чувам как изговаря напразно името на господата. — Тъй като в своите владения старшият инспектор беше дълбоко вярващ християнин и не се притесняваше да го прокламира на глас. — Насам, мистър Смайли — добави, но с предишния, по-мек тон.

Колкото повече се изкачваха по широката алея, толкова по-тих ставаше полицейският радиообмен, а вместо него се чуваше гневното грачене на враните и ръмжането на градския трафик. Старшият инспектор крачеше бодро от лявата страна на опасания с полицейски ленти район, а Смайли го следваше забързано. Между дърветата беше паркиран микробус без прозорци. През отворените задни врати се виждаше слабо осветената му вътрешност. Влязоха и седнаха на твърдите пейки. Мистър Мърготройд имаше посивели коси и носеше сив костюм. Приклепна пред тях с пластмасово чувалче, приличащо на пристегнатата в единия ъ край прозрачна възглавница. Развърза връзките

и заизважда отвътре по-малки пакетчета. Старшият инспектор ги поемаше, осветяваше с фенерчето етикетите им и ги прочиташе на глас, след което ги предоставяше на вниманието на Смайли.

— Протъркано кожено портмоне за дребни, каквито се ползват в континентална Европа. Показало се наполовина от левия джоб на сакото. Вече видяхте разхвърляните около тялото монети — седемдесет и два пенса. Други пари не се намериха у него. Той имаше ли изобщо навика да носи портфейл, а, сър?

— Не знам.

— Нашето предположение е, че са му отнели портфейла, после са посегнали към портмонето, но веднага след това са побягнали. От десния джоб на панталона: връзка домашни и други ключове... — Той продължаваше да изрежда, а Смайли не изпускаше нищо от очи. Като забеляза колко е съсредоточен, старшият инспектор си помисли: «Някои се правят, че помнят, други в действителност притежават памет». Лично той смяташе паметта за най-важната умствена способност, по-висша дори от интелигентността; и в момента усещаше как Смайли наистина я владее. — Членска карта за районната обществена библиотека в Падингтън на името на В. Милър и обикновен кибрит «Суон Веста», полупразен, в левия джоб на палтото. Лична карта за временно пребиваване на чуждестранно лице, номерът ѝ е отбелязан в протокола, също на името на Владимир Милър. Флакон с хапове в горния ляв джоб на палтото. Да ни подскажите за какво може да е вземал хаповете, сър? На етикета им пише «Сустак» — за пръв път ги чувам — по две до три хапчета на ден.

— За сърцето — отвърна Смайли.

— И фактура за тринайсет лири от таксиметровата фирма «Стрейт енд Стеди» от Ислингтън Норт.

— Ще позволите ли да погледна? — попита Смайли, а старшият инспектор му я подаде така, че да види ясно датата и подписа на водача Дж. Ламб — старателно, по ученически изписано и плътно подчертано име.

Следващото пакетче съдържаше парче училищен тебешир — жълт и като по чудо здрав. Заостреният му край беше зацапан с кафяво, като от еднократно драсване, но другият, дебелият му край беше чист, неизползван.

— Следи от жълт тебешир има и на лявата му длан, сър — обади се за пръв път и мистър Мърготройд. На него и лицето му беше каменносиво, и гласът му беше сив, че и трагичен — като на погребален агент. — Та взехме да се *пита*ме дали пък случайно не е учител — добави мистър Мърготройд, но или умишлено, или понеже не го чу, Смайли пренебрегна тактичния въпрос на мистър Мърготройд, а и старшият инспектор не настоя да научи отговора.

И втора памучна носна кърпа, този път извадена на показ от мистър Мърготройд: оцапана отчасти с кръв, иначе чиста, старателно огладена във формата на заострен триъгълник и предназначена за горното външно джобче на сакото.

— Рекохме си, че може да е отивал на някакво парти — спомена, но вече съвсем обезнадеждено, мистър Мърготройд.

— Имаме радиовръзка с углавно оперативния отдел, сър — извика някой от кабината на микробуса.

Старшият инспектор се скри, без дума да каже, в мрака и остави Смайли изложен на унилия поглед на мистър Мърготройд.

— Вие да не сте нещо специалист, сър? — подпита мистър Мърготройд след продължителен тъжен оглед на посетителя.

— Не. Боя се, че не съм никакъв специалист — отвърна Смайли.

— От вътрешните работи ли сте?

— Уви, не работя за нито едно министерство — завъртя любезно глава Смайли, с което окончателно озадачи мистър Мърготройд.

— Началството се притеснява от интереса на пресата, мистър Смайли — надникна в микробуса главата на старшия инспектор. — Журналистите май всеки момент ще налетят.

Смайли бързо изскочи навън и застана очи в очи с инспектора наред алеята.

— Благодаря за съдействието — каза Смайли.

— За мен беше чест — отвърна старшият инспектор.

— Случайно да си спомняте в кой точно джоб се намираше *тебеширът*? — попита Смайли.

— В левия на балтона — отвърна с почуда полицаят.

— А *самото* пребъркване... бихте ли ми описали как според вас е станало точно?

— Не са го извърнали по гръб. Или не им е стигнало времето, или не им е било необходимо. Коленичили са до него, измъкнали са му

портфейла, опитали са се да му вземат портмонето. В бързината са разпилели някои неща. И тогава им се е наложило да изчезват.

— Благодаря ви — повтори Смайли.

И само след миг, с лекота, която никак не се връзваше с тантурестата му фигура, той изчезна между дърветата. Но в последната секунда старшият инспектор успя все пак да насочи фенера право в лицето му — нещо, което до този момент се беше въздържал да стори от съображения за дискретност. И беше запечатил старателно в професионалното си съзнание легендарния образ ако не за друго, то поне да може на старини да разправя на внуците си как на вече пенсионирания доскорошен шеф на Сикрет Сървис му се наложило да излезе от нафталина, за да огледа някакъв си умрял чужденец, загинал в изключително гадни обстоятелства.

При това изобщо не можеше да става дума за едно определено лице, разсъждаваше старшият инспектор. Особено ако фенерът го осветеше не пряко, а отдолу. Тогава би се получила цяла галерия от лица. И по-точно казано — сбор от най-различни възрасти, хора и професии. Та дори — мина му през ум на старшия инспектор — с различни верски убеждения.

«По-добър от него няма», разправяше му наскоро старият Мендел, бившият началник на старшия инспектор, докато си пиеха биричката. И Мендел като Смайли се беше пенсионирал. Но Мендел ги разбираше тия работи, а и се дразнеше не по-малко и от самия старши инспектор от «чудаците» — повечето от тях нескопосани аматьори, които обаче държаха във всичко да си завират носа, а на всичко отгоре и да се правят на тайнствени. Смайли обаче не беше такъв. Смайли е от друг сой, разправяше. Няма равен — категорично най-добрият оперативен работник, който Мендел познавал — а старият Мендел ги разбираше тия работи.

Направо си е стълпотворение, заключи старшият инспектор. Живо стълпотворение и нищо друго. Точно така щеше да го нарече и когато му дойдеше реда в църквата да произнесе поредната проповед. Стълпотворение, събрало в себе си какви ли не противоречащи си възрасти, стилове и убеждения. Колкото повече премисляше тази своя метафора, толкова повече му се нравеше. На всяка цена щеше първо да я изпробва върху жена си щом се прибереше: човекът като божие сътворение, скъпа, оформен постепенно през вековете, безкраен в

своите стремежи и многообразия... На това място обаче старшият инспектор изведнъж положи успокоителна длан върху рамото на собственото си риторично въображение: «Ами ако изобщо не е така? — запита се. — Не се ли целиш прекалено нависоко, приятелю?».

В лицето на Смайли обаче имаше и още нещо, което старшият инспектор никога нямаше да забрави. Впоследствие сподели и това със стария Мендел, тъй като поначало имаше навика да му споделя впоследствие сума ти неща. Влагата. Първоначално си беше помислил, че е от влагата — но в такъв случай защо собственото му, на старшия инспектор, лице беше абсолютно сухо? Очевидно не беше от влагата, но не беше и от мъка, ако са верни догадките му. Не че и на самия него не му се беше случвало сегиз-тогиз, че и на най-печените от момчетата му; напротив, дебнеше ги отвсякъде, та старшият инспектор беше нащрек като някой хищен ястреб да не го допуска. И обикновено ги връхлиташе, когато жертвата беше дете и безсмислието на престъплението те сграбчваше за шията — пред пребитите деца, пред нападнатите деца, пред изнасилените невръстни дечица. В такива случаи не изпадаш в истерия, не почваш да се биеш безсилно по гърдите и въобще да правиш представление. Не. Само закриваш лицето си с длан, установяваш, че е мокра и започваш да се питаш за какво, по дяволите, му е трябвало на Христос да умира, ако изобщо приемем, че е умрял.

А изпаднеш ли в *това* настроение, рече си старшият инспектор и леко потръпна, най-добре си вземи два-три дни отпуск и бягай с жената на почивка в Маргейт, иначе има опасност да почнеш да се зъбиш прекалено на подчинените си, а то никак не е здравословно.

— Сержант! — викна старшият инспектор.

Брадацият изникна отпреде му.

— Пали светлините и нормализирай обстановката — заповяда старшият инспектор. — И предай на инспектор Халоус да се яви да докладва. Бегом!

4

Махнаха веригата, че да му отворят да влезе, и го заразпитваха — рязко и съсредоточено — още преди да беше успял да си свали палтото. Имаше ли компрометиращи материали по тялото, Джордж? Нещо, което би го свързало с нас? Божичко, къде се забави толкова! Показаха му къде да се измие, понеже не им дойде наум, че той вече знае. Настаниха Смайли в креслото и го зарязаха там, смирен и ненужен, а в това време Оливър Лейкон — назначеният от Уайтхол отговорник по дисциплината в разузнавателните служби — крачеше напред-назад по протъркания килим като човек, чиято съвест не му дава мира, а в далечния край на помещението Лодър Стрикланд повтаряше за петнайсети път на петнайсетия човек по старовремския вертикален телефон «Свържи ме пак с полицията бе, девойко, веднага» — със заповеднически или раболепен тон, в зависимост от ранга и връзките на събеседника отсреща. Цял живот като да беше минал от раздялата му със старшия инспектор, макар в действителност да бяха изтекли само десет минути. В квартирата вонеше на непрани пелени и застоял тютюнев дим, а самата тя се намираше на най-горния етаж на многоетажна кооперация в стил «крал Едуард» на по-малко от двеста метра от «Хампстед Хийт». В съзнанието на Смайли разкъсаното лице на Владимир се сливаше с тукашните бледи лица на живите, но за момента смъртта не го шокираше, а само го подсещаше, че и неговото съществуване крее; че продължаващото му присъствие сред живите противоречи на естествените закони. Седеше, без нищо да чака, като старец на селска гара, загледан в отминаващия експресен влак. Гледащ, но и спомнящ си как и той навремето е пътувал.

«Типично протичане на криза — мислеше си. — Всеки си приказва нещо, без централна тема. Един говори по телефона, друг лежи мъртъв, трети крачи напред-назад. Всички са изнервени, но някак си бездейно, като на забавен кадър.»

Огледа се с надеждата да се съсредоточи върху намиращите се извън него загиващи неща: олюпените пожарогасители, предоставени

от Министерството на строителството; рошовите кафяви дивани, станали още по-лекьосани. «За разлика от старите генерали — мина му през ум, — тайните квартири никога не умират. А още по-малко пък избледняват.»

На масата отпреде му стоеше на показ целият набор от средства за възстановяване на невъзстановяемия гостуващ агент. Наум им направи инвентарен опис. В метална кофичка с разтопен лед: бутилка «Столичная» — официално регистрираната любима марка водка на Владимир. Осолена сельодка, неизвадена от тенекиената й кутия. Кисели краставички, купени в насипен вид и почнали да вехнат. Задължителният черен хляб. И старецът, като всички останали руснаци, които Смайли познаваше, не можеше да си представи да си пие водката без него. Два стакана за водка, закупени от «Маркс енд Спенсърс» — можеха и по-чисти да са. Пакет руски папириси, неразпечатан: ако се беше появил, щеше всичките да ги изпуши; умрял беше обаче без никакви цигари в себе си.

«Нямал е цигари, като е умирал», рече си Смайли и като да постави малка умствена отметка на мисълта си — все едно направи възелче на носната кърпа.

Унеса му прекъсна силен шум от посуда. В кухнята младият Мостин беше изтървал чиния. Говорещият по телефона Лодър Стрикланд се извърна да им направи забележка да не му пречат. Междувременно тишината отново се беше възцарила. Какво пък толкова приготвя този Мостин? Вечеря? Закуска? Сусамени сладки за погребението? Пък и откъде всъщност се появи този Мостин? Кой е тоя Мостин? Смайли се беше ръкувал с влажната му трепереща десница и незабавно беше изтрил образа му от паметта си, с изключение на факта, че беше много млад човек. И въпреки всичко Мостин му беше съвсем ясен, поне като типаж. «В такива като Мостин ни е проблемът», заключи самоволно Смайли.

Изведнъж, както си крачеше, Лейкон се закова на място.

— Джордж! Ама ти защо толкова се притесняваш! Не бой се. Нито един от нас не е осветен в случая. Нито един!

— Не се притеснявам, Оливър.

— Имаш вид на човек, който се самоукорява. На лицето ти е изписано.

— Когато загине агент... — подхвана Смайли, но не довърши изречението, пък и Лейкон нямаше време да го изчака. Пак се устреми напред като вървящ за здраве човек, комуто предстои дълъг път. «Лейкон, Стрикланд, Мостин — изброяваше ги наум Смайли на фона на тътнещия абърдийнски акцент на Стрикланд. — Един брой слагач от канцеларията на Министерския съвет, един пожарникар от Цирка, един уплашен младеж. А защо отсъстват пряко засегнатите от случая? Като оперативния работник, ръководил Владимир например, който и да е той? Или шефът им Сол Ендърби?»

В паметта му изникна стих от У. Х. Одън, прочетен много отдавна, когато беше още на възрастта на Мостин:

*Заслуженото нека отдадем
на стоящия по вертикала,
колкото и да ни е скъп
лежащият по хоризонтала.*

Или нещо в този смисъл.

«И защо точно Смайли? — Този въпрос най-много го мъчеше. — За какво тъкмо аз съм им притрябвал, след като са ме отписали като по-умрял и от стареца Владимир?»

— Чай ли ще пиете, мистър Смайли, или да ви предложи нещо по-силно? — провикна се Мостин от вратата на кухнята. А Смайли се запита дали тази бледнота е естественото състояние на кожата му.

— За него само чай, ако обичаш, Мостин! — сръза го обърналият се рязко кръгом Лейкон. — Да не рискуваме с по-силни средства след подобен шок. Нали със захар, Джордж? За бързо възстановяване на изгубената енергия. *Гадна гледка ли беше, Джордж?* Колко ли ужасно ти се е сторило.

«Не беше ужасно, а самата истина — рече си наум Смайли. — Застреляли са го и го видях убит. Може би е трябвало и на вас да ви го покажат.»

Лейкон очевидно нещо го глождеше да не оставя Смайли на спокойствие, понеже прекоси стаята и впери в него своите умни, нищо неразбиращи очи. Сантиментален тип, отривист, но лишен от живец, с безмилостно застарели младежки черти и нездравословно протрит от

ризата врат. В подтикващия към молитва полумрак между изгрева и утрото Смайли реши, че с тази черна жилетка и бяла яка Лейкон му прилича на католически свещеник.

— Ох, аз май освен «здрости» друга дума не успях да разменя с теб — оплака се Лейкон, сякаш вината беше изцяло у Смайли. — Джордж. Стари приятелю. Бога ми.

— Здравей, Оливър — каза Смайли.

Но Лейкон не се махна, а остана загледан в него с кипнатата си дълга глава, така както дете наблюдава насекомо. Смайли пак чу в ума си трескавото обаждане на Лейкон по телефона само два часа по-рано.

Случаят е спешен, Джордж. Нали помниш Владимир? Събуди се, Джордж. Нали се сецаш за стария генерал, Джордж? Дето живееше в Париж?

«Да, помня го генерала — отвърна му Смайли. — Да, Оливър, не съм го забравил Владимир.»

Трябва ни някой, който го е познавал в миналото, Джордж. Който е наясно с дребните му привички. Да го идентифицира и да потуши в зародиш възникващия скандал. Имаме нужда от теб. Джордж. В момента. Събуди се, Джордж.

Ами че той нали точно това се мъчеше да направи — да прехвърли слушалката върху по-здравото си ухо и да се надигне до седнало положение в прекалено голямото за него легло. Та в крайна сметка се оказа проснат върху овакантиената от жена му студена част на леглото, понеже телефонът се намираще откъм нейната страна.

«Та какво викаш? Че са го застреляли ли?», повтори Смайли.

Ама ти не чуваш ли, като ти говоря, Джордж? Убили са го. Тази вечер. За бога, Джордж, събуди се! Ние разчитаме на теб!

Лейкон отново се понесе напред, намествайки своя пръстен печат, който като че го стягаше. «Ние разчитаме на теб — повтори си наум Смайли, докато наблюдаваше кръгообразните му движения. — *Аз те обичам, аз те мразя, аз разчитам на теб.*» Апокалиптичните изрази от този род му напомнях как го заряза Ан, след като парите или любовта ѝ се бяха изчерпали.

«В центъра на едно такова изречение стои подлогът — реши Смайли. — В никакъв случай не е сказуемото, а пък още по-малко — допълнението. Винаги въпросът опира до «аза», който се стреми да задоволи собствените си нужди. Хубаво: те разчитат на мен. Но за

какво? Да ги утешавам ли? Да им опростя греховете ли? Какво точно са прегрешили, че сега разчитат на моето минало да компенсират вредата, която те са нанесли на бъдещето?»

В противоположния край на стаята Лодър Стрикланд отговаряше на властите с вдигната като за фашистки поздрав ръка:

— Да, шефе, и в момента е тук с нас, сър... Ще му предам, сър... Тъй вярно, сър... Ще му предам думите ви... Слушам, сър...

«Какво точно е онова, което привлича така силно шотландците към тайния свят? — за кой ли път се питаше Смайли през дългогодишната си кариера. — Корабни механици, колониални управители, шпиони... Изглежда вродената им еретичност ги кара да се кланят на чужди божества» — заключи по някое време.

— Джордж! — пак се провикна Стрикланд, но този път много по-силно, сякаш подаваше команда. — Сър Сол ти изпраща най-горещите си лични поздравии, Джордж! — И се извърна с лице към Смайли, без да свали изпружената си ръка. — Ще ти изрази лично благодарността си в по-спокойно време. — И пак към телефона: — Да, шефе, и Оливър Лейкон е тук, при мен, а съответният му колега от Министерството на вътрешните работи в същия този момент уведомява началника на полицията относно повремения ни интерес към убийтия и необходимостта да бъде разпоредено на пресата да не съобщава за случая от съображения, свързани с националната сигурност.

«Довременния ни интерес», отбеляза Смайли изрази. Довременен интерес в отнесено от изстрел лице и без цигари в джоба. Но с жълт тебешир. Смайли впери най-откровено поглед в Стрикланд — в отвратителния му зелен костюм, в обувките от разчепкана, че да прилича на велур, свинска кожа. Единствената видима новост беше рижавият опит за военен мустак, който изобщо не можеше да се сравнява с доскорошния на Владимир.

— Слушам, сър: «отдавна прекратена разработка, с чисто историческо значение», сър — повтаряше Стрикланд казаното му по телефона. — «Точно така — прекратена, унищожена, погребана», мислеше си Смайли. — Абсолютно точно формулирано — уверяваше Стрикланд. — И точно тези думи Оливър Лейкон възнамерява да използва в разпореждането до вестниците. Правилно ли излагам нещата, Оливър?

— «От чисто исторически *интерес*» — поправи го раздражено Лейкон. — А не «с историческо *значение*». Само това ни липсва сега — «значение»! — И прекоси гневно стаята, уж да види появата на деня през прозореца.

— При вас все още Ендърби ли командва, Оливър? — зададе въпроса си Смайли на гърба на Лейкон.

— Да бе, да. Същият Сол Ендърби, твоят стар съперник. И продължава да твори чудеса — отвърна изнервено Лейкон. И така дръпна завесата, че я откачи от ролките по корнизата. — Вярно е, че действа в съвсем друг стил, но пък кой е казал, че трябва да се придържа към твоя? Привърженик е на атлантическото сътрудничество. — В същото време се мъчеше да отвори прозореца. — А при правителство като сегашното това никак не е лесно, повярвай ми. — Блъсна за сетен път злобно ръчката. Смайли усети с коленете си нахлулото мразовито течение. — Голямо тичане пада. Какво стана с чая, Мостин? Голямо чакане, голямо нещо.

«Докато сме живи», помисли си Смайли.

На фона на воя от пълзящ нагоре по хълма камион до ушите му долетя нов откъс от безкрайния разговор на Стрикланд със Сол Ендърби:

— Но според мен, шефе, не бива и да го *омаловажаваме* прекалено пред печата. В такива случаи най-важна е сивотата. Дори подробностите за личния му живот могат да се окажат опасни. Номерът е да не допуснем абсолютно никаква връзка със съвременното. Е, да, шефе, точно така. Прав сте... — И продължи да гъгне по телефона с подмазвачески, непропускащ нито дума тон.

— Оливър — понечи да каже Смайли, комуто взе да писва. — Може ли само, ако обичаш, Оливър...

Лейкон обаче му говореше, а не го слушаше:

— Какво прави Ан? — попита най-общо и се протегна, запъвайки ръце в перваза на прозореца. — Надявам се, че сте заедно и прочее? Че не го е ударила на скитня, нали? Божичко, буквално ненавиждам есенното време.

— Благодаря, добре е. А как е... — и се напъна безуспешно да се сети за името на жената на Лейкон.

— Заряза ме, господ да я убие. Забягна с проклетия си треньор по езда, дяволите да я вземат. Че и децата ми натресе. Слава богу,

успях да уредя дъщерите в училища с пансион. — Стоварил цялата тежест на тялото върху ръцете си, Лейкон се беше вторачил в просветляващия небосвод. — Онова там, дето се е заглавило като топче за голф между комините, не е ли Орион според теб? — попита.

«Поредната смърт», рече си мрачно Смайли, след като задържа за кратко мисълта си върху разбития брак на Лейкон. Спомняше си хубавката му завейна жена и низа от дъщери, заети с обядване на кончета в градината на разпрострелия се във всички посоки техен дом в Аскот.

— Много съжалявам, Оливър.

— Ти пък за какво? Не говорим за твоята жена, а за моята. В любовта всеки сам си носи раницата.

— А бе няма ли кой да затвори тоя прозорец, ако обичате! — провикна се Стрикланд и пак занабера нечий номер по телефона. — Тук при мен е като на Северния полюс.

Лейкон захлопна с трясък прозореца и се върна в средата на стаята.

— Какво става, Оливър? — направи повторен опит Смайли. — За какво ме викнахте?

— Да започнем с това, че си единственият, който го е познавал. Няма ли да свършваш най-после, Стрикланд? Станал е като говорител по летищна радиоуредба — захили се Лейкон към Смайли. — Вечно съобщава нещо.

«Ти май си на път да се пречупиш, Оливър — помисли си Смайли при вида на осветения от лампата отчужден поглед на Лейкон. — Много ти се е насъбрало. — Изпита неочаквано съчувствие: — Не че и на мен не ми е.»

От кухнята пристигна с чая загадъчният Мостин — старателен съвременен на вид младок с панталони клош и кестенява грива. Като го гледаше как оставя таблата, Смайли най-сетне осъзна с кой период от собственото си минало свързваше младежа. Приличаше на един от някогашните любовници на Ан — първокурсник в богословския колеж «Уелс.» Ан го качила случайно на автостоп по магистралата М-4 и впоследствие твърдеше, че го била спасила да не стане обратен.

— Ти в коя секция работиш, Мостин? — попита Смайли.

— В «Разни», сър. — С такава азиатска гъвкавост приклепна, че лицето му слезе чак на нивото на масата. — След вашето напускане са

я създали, сър. Нещо като оперативен резерв, в който кандидатите за задгранична работа изкарват изпитателния си срок.

— Разбирам.

— А вас, сър, ви слушах като начинаещ курсант в «детската ясла» в Сарат. Изнесохте лекция по «Ръководене на агентите в оперативна обстановка» — най-интересното събитие през целия двугодишен курс.

— Благодаря.

Кравешкият поглед на Мостин обаче не се отместваше.

— Благодаря — повтори Смайли, още по-озадачен от преди.

— С мляко ли, сър, или с лимон, сър? Лимонът беше *за него* — вметна тихичко Мостин, сякаш това беше достатъчно убедителна препоръка в полза на лимона.

Стрикланд беше приключил с разговора и сега си играеше с колана на панталоните — отпускаше го и пак го стягаше.

— Ами да. Ще се наложи да посмекчим истината, Джордж! — изрева неочаквано Лейкон, все едно прокламираше свой личен мироглед. — Не се случва за пръв път невинен човек да изглежда другояче заради обстоятелствата. Златен век никога не е имало. Има само златна среда. Това не бива никога да го забравяме. Напротив, трябва да си го изпишем с тебешир върху огледалото, пред което се бръснем.

«С жълт тебешир», допълни го наум Смайли.

Стрикланд прекоси, полюлявайки се, стаята.

— Ей, ти, младият Найджъл Мостин. На теб ти говоря, момко!

Мостин реагира с вдигане на сериозните си кафяви очи.

— Нищо няма да записваш — предупреди го Стрикланд и отри мустак с опакото на ръката си, сякаш едно от двете беше мокро. — Чу ли какво ти казвам? Това е заповед от най-високо място. Среща е немалко, така че не ти се налага да попълваш обичайния рапорт за среща или каквото и да било от този род. От теб се иска единствено да си държиш езика зад зъбите. Ясно ли е? Разходите си ще ги отчетеш директно на мен като текущи дребни разноси. Аз ще ти ги одобря. Без никакви докладни. Ясно ли е?

— Разбрах — отвърна Мостин.

— И да не си посмял да се изповядваш на ухо на майките в деловодството, щото няма начин да не стигне до моите уши. Разбра

ли? Сипи ми сега един чай.

От чутия разговор на Смайли му стана нещо. Безформените недомлъвки на диалога и ужасът, на който беше станал свидетел в «Хампстед Хийт», породиха една-единствена шокираща истина. Сърцето го стегна и на Смайли изведнъж му се стори, че за миг е напуснал помещението с трите призрачни персони, които беше заварил в него. Какъв *рапорт* за среща? Коя *среща* я е нямало? В какъв смисъл Мостин и Владимир *не са се срещали*? «Боже мили! — възкликна, след като си даде сметка какво точно означаваха тези влудяващи изрази. — *Господ да ни опази, къта и уварди. Значи, Мостин е бил ръководещият офицер на генерала! Тъкмо на този старец, на този Генерал с главно «Г», с когото толкова безмерно се гордееше службата — точно на него ли намериха да му натресат този недодялан новобранец!*» Следващият удар дойде, когато на мястото на изненадата избухна вътрешният му гняв. Усети как му се разтрепери устната, как гневът го стисна за гърлото, та дума не можеше да изрече, а като се обърна към Лейкон, чак очилата му се бяха замъглили от бяс.

— Оливър, ще бъдеш ли така добър да ми обясниш за какво точно ме викнахте? — чу се как подпитва за трети път, но гласът му не беше много по-силен от шепот.

Пресегна се и извади бутилката водка от кофичката с леда. Все още непоканен, развинти пломбата на капачката и си наля доста солидна доза.

Лейкон обаче продължи да се ослушва, да разсъждава, да се озърта, да бави топката. В света на Лейкон преките въпроси се смятаха за върха на лошия вкус, а преките отговори — за нещо още по-лошо. Хванат посред жеста, който правеше насред стаята, той се облеци срещу Смайли, отказвайки да повярва на слуха си. Драпаца нагоре по хълма лека кола ги осведомяваше, че отвъд прозореца съществува и друг, реален свят. Лодър Стрикланд отпи от чая си. Мостин беше приседнал кокетно върху табуретката за пиано, каквото изобщо липсваше в стаята. Лейкон обаче беше безсилен за друго, освен за резките ръкомахания, с които търсеше да напипа думи достатъчно завоалирани, че да прикрият онова, което искаше да каже.

— Джордж — успя само да изрече. Изобщо не обърна внимание на дъжда, който вятърът запокити с трясък по стъклото. — Къде се дяна Мостин? — попита.

А Мостин, миг след като приседна, беше хукнал към тоалетната, понеже от притеснение му се беше припикало. В ушите им изтрещя рева на казанчето, способно да заглуши и духов оркестър, и водата загъркори по цялата отходна инсталация на сградата.

Лейкон опипа с пръсти охлузения си врат. После неохотно заразправя:

— Да започнем оттам, Джордж, че... преди три години... скоро след като ти напусна Цирка... твоят приемник Сол Ендърби... твоят *достоен* наследник... беше притиснат от силно загрижения кабинет... имам предвид «силно загрижени» поради това, че бяха *новоназначени* министри... да въведе определени съществени промени в разузнавателната дейност. Това ти го съобщавам само за сведение — за бекграунд, Джордж — прекъсна се той сам себе си. — Правя го само от уважение към теб, заради съвместното ни минало, но и заради... — посочи с пръст прозореца — заради онова, което се случи там.

Стрикланд беше разкопчал жилетката си и сега дремеше, полуизлегнал се като преял пътник в първа класа по време на нощен полет. Очичките му обаче не пропускаха и най-малкото движение на Лейкон. Врата се отвори, после се затвори и Мостин пак кацна върху табуретката за пиано.

— Надявам се, че ще запушиш уши и няма да слушаш, Мостин. В момента говоря за висша, най-висша политика. Та една от тези насочени към бъдещето промени, Джордж, се отнасяше до създаването на междуведомствена надзорна комисия, включваща — описа кръг с ръце във въздуха — както представители на парламента в Уестминстър, така и на Министерския съвет в Уайтхол, тоест — и кабинета, и основните му клиенти, и наречена неофициално «Влъхвите». Но забележи, Джордж: инсталирана *между* разузнавателното братство и кабинета, за да служи и като проводник, и като филтър, и като спирачка. — Едната му ръка продължаваше да е протегната и да раздава метафорите, все едно бяха карти. — Да наднича над рамото на Цирка. Да осъществява контрол, Джордж. Бдителност и отчетност в името на по-прозрачното управление. По израза ти усещам как това хич не ти се нрави.

— Аз съм извън играта — поправи го Смайли. — Не ми се полага да съм съдник.

Изведнъж самият Лейкон придоби ужасено изражение, а тонът му спадна едва ли не до отчаян.

— Ох, защо не можеш да ги чуеш тези нови наши господари, Джордж! Да чуеш само как говорят по адрес на Цирка! Третират ме като момче за всичко, дявол да ги вземе! Знам го. Ежедневно го изпитвам! Подигравки. Подозрения. Пълна липса на доверие дори от самите министри, за които поне се предполага да са по-наясно. Циркът като да се е превърнал в някакво непонятно за тях и неподвластно никому животно. В нещо като частно предприятие на Консервативната партия. Не техен съюзник, а автономна усойница в социалистическото им гнездо. Все едно сме се върнати в трийсетте години на века. Можеш ли да си представиш, че пак повдигат въпроса за въвеждането на наш си британски закон за свободен достъп до информацията, по тертипа на американския? И това — от членове на *самия* кабинет? За открити изслушвания, за разкрития в печата, само и само масите да не скучаят? Буквално щеше да изпаднеш в шок, Джордж. От болка. Представи си само колко деморализиращо действа това. Нима смяташ, че дори и той, Мостин, щеше да постъпи в Цирка, ако е знаел какъв шум вдига пресата и прочее? Така ли е, Мостин?

Въпросът му като да разтърси Мостин из основи, понеже сериозните му очи — изглеждащи още по-черни на фона на болнаво бледото му лице — станаха съвсем сериозни, а той поднесе палец и показалец към устната си. Но нищо не каза.

— Докъде бях стигнал, Джордж? — изгуби внезапно мисълта си Лейкон.

— До «Влъхвите» — изрече съчувствено Смайли.

— Баба им е влъхва! — подхвърли от дивана личното си съждение за органа Лодър Стрикланд. — Сбирщина от търговци на ватено бельо с ляв уклон. Единствената им цел е да ни дават тон в живота. Как да сме си вършели работата. И да ни перват през пръстите, ако сбъркаме в аритметиката.

Лейкон го изгледа укоризнено, но не взе да му противоречи.

— Едно от не толкова спорните мероприятия, с което «Влъхвите» бяха натоварени, Джордж — едно от основните им задължения... вменено им недвусмислено от нашите господари... и

залегнало в съвместно разработената им харта... беше да ни направят *инвентаризация*. Да подложат на преглед всички активи на Цирка по цял свят и да ги обвържат със законосъобразни съвременни цели. Само не ме питай какво представлява според тях една «законосъобразна съвременна цел». Самият въпрос е изключително дискуссионен. Но все пак не бива да съм нелоялен — сети се и се върна към опорните точки: — Достатъчно е да спомена, че прегледът им отне шест месеца и съответната брадва биде размахана. — Тук млъкна и впери поглед в Смайли. — Следиш ли ми мисълта, Джордж? — попита озадачено.

Тъкмо в този момент надали можеше да се прецени дали Смайли изобщо следеше нечия мисъл. Тежките му клепачи се бяха спуснали почти докрай, а малкото, което все още се виждаше от очите му, беше замъглено от дебелиите лещи на очилата му. Седеше с изправен гръбнак, но главата му така силно се беше килнала напред, че пълната гуша почиваше върху гръдния му кош.

Лейкон се поколеба още секунда, преди да продължи:

— Та в резултат на цялото това окастриане — на тази *инвентаризация*, да я наречем — от страна на «Влъхвите», определени видове тайни операции бяха обявени за забранени по същество. *Ферботен*. Нали така?

Излегналият се на дивана Стрикланд изрецитира списъка с проклятията:

— Край на обратите вербувания. На клопките. На двойните агенти. На фалшивите изменници. На емигрантите. Изобщо — край на всичко, което може да ти дойде наум.

— Я пак кажи — обади се Смайли, сякаш събудил се от дълбок сън.

Подобни конкретни приказки обаче не бяха никак по вкуса на Лейкон и той предотврати повторното им изреждане.

— Моля ти се, дай да не опростяваме излишно нещата, Лодър. Да подходим органично към въпроса. Нека разсъждаваме концептуално. С други думи, Джордж, «Влъхвите» съставиха кодекс — обърна се пак към Смайли. — Списък на забранените дейности. Нали разбираш? — Смайли обаче изчакваше да чуе какво следва по-нататък. — От игла до конец: правомерно и неправомерно използване на агенти, докъде се простират правата ни — или липсата на такива — в шпионирането на останалите страни членки на Британската общност

— и прочее. Подслушване, задгранично следене, дезинформация — изобщо една гигантска задача, предприета с голяма смелост. — Тук, за учудване на всички, освен на себе си, Лейкон сплете пръстите на двете си ръце, обърна длани надолу и изпука кокалчетата им с предизвикателно стакато.

И продължи:

— Освен това в списъка на забранените дейности — а той наистина е недоизпипан инструмент, Джордж, без капка уважение към традициите — фигурира, между другото, и класическото използване на двойните агенти. Кое то според новите ни господари било стигнало до «вманиаченост». Старата игра на превербуване — да обърнеш шпионина и да го пратиш да работи срещу врага ти, — която по твое време минаваше за насъщния хляб на контраразузнаването, в наше време, Джордж, поне според колективното разбиране на «Влъхвите», била изживяла смисъла си. Била неикономична. Нямало нужда от такива хора.

Нов камион слизаше — или се катереше може би — по хълма, виейки на умряло. Чуха как джантите му треснаха в бордюра.

— Ужас — измърмори Стрикланд.

— Или — пак се сещам наслука — край на прекаленото разчитане на емигрантските групи.

Този път обаче липсваше камион, който да направи поантата: остана само потискащата, обвиняваща тишина, последвала отминаването на предишния. Смайли седеше в същата поза — само приемаше, без да дава оценки, съсредоточен изцяло върху Лейкон, заслушан в думите му с изостреното възприятие на слепец.

— За твое сведение — продължи Лейкон, — емигрантските групировки — или ако трябва да съм по-точен, дългогодишните връзки на Цирка с тях — самите «Влъхви» предпочитат да говорят за «зависимост», но лично аз смятам, че терминът е попресилен — опитах се да им го изтъкна, но те не пожелаха да ме изслушат — в днешно време се възприемат като провокационни, насочени против разведряването, подстрекателски. Нищо повече от скъпо струващо чесане на крастата. Така че всеки, който има нещо общо с тях, *подлежи на отлъчване*. Честно ти казвам, Джордж. Виждаш докъде стигнаха нещата. До каква степен те властват над нас. Представяш ли си!

Лейкон остана прав с разперени ръце, все едно очакваше атаката на Смайли с разголена гръд, без да отлепя поглед от него, а Стрикланд с шотландския си акцент пак взе да преразказва същата истина, но с по-брутален тон:

— Изхвърлиха групите на буницето, Джордж. Всички закуп. По заповед от най-отгоре. Дори на една ръка разстояние не сме можели да контактуваме в бъдеще с тях. Включително и със старите, готови да умрат за славата деятели от рода на покойния Владимир. Всичко за тях е вече прибрано в специален архив на петия етаж, който се заключва с два ключа. Нито един служител няма достъп до него без писменото разрешение на Шефа. С копие към седмичната сводка, която се изпраща на вниманието на «Влъхвите». Гадни времена, Джордж, какво да ти кажа.

— Е, недей да се палиш, Джордж — възпря го притеснено Лейкон, явно дочул нещо, което беше убягнало на останалите.

— Пълни глупости — повтори най-умишлено Смайли. Вдигна глава и прикова с поглед Лейкон, сякаш искаше да подчертае безапелационността на своето възражение. — Разходите по Владимир изобщо не бяха големи. А и най-малко може да се твърди, че с него сме си чешели крастата. Още по-малко пък може да се нарече «неикономичен». Много добре знаете, че мразеше да взема пари от нас. И че едва ли не насила го принуждавахме, за да не умре от глад. А дали беше «подстрекател», или «против разведряването», каквото и да означават тези думи, признавам, че от време на време ни се налагаше да го възпираме, както се случва с повечето качествени агенти, но когато ножът опреше до кокала, винаги изпълняваше най-прилежно заповедите ни. Че нали и ти беше негов поклонник, Оливър. И знаеш не по-зле от мен колко ценен кадър ни беше.

Спокойствието в гласа на Смайли не успяваше да прикрие колко е напрегнат. А Лейкон беше успял вече да забележи и опасното зачервяване на скулите му. При което рязко се извърна към най-слабия член на групата:

— Мостин, от теб се иска да забравиш всичко чуто тук. Ясно ли е? Стрикланд, заповядай му.

Стрикланд се отзова с готовност:

— Мостин, сутринта точно в десет и трийсет ще се явиш в отдел «Личен състав», за да подпишеш клетвена декларация за опазване на

тайна, която аз лично ще съставя и парафирам!

— Йес, сър — потвърди Мостин след леко необичайна пауза.

И чак сега Лейкон се зае да отговори на постъпилото от Смайли възражение:

— Джордж, от самия човек и аз се възхищавах. Но не и от групата му. Държа между двете да се прави категорично разграничаване. Човекът — да! Героична фигура, откъдето и да го погледнеш, бих казал. Но затова пък съратниците му: фантазори и западнали аристократчета. Да не говорим пък за изпращаните от Центъра подставени лица, които биваха посрещани с топли прегръдки. Никога! «Влъхвите» поне по този въпрос са прави и няма как да го отречеш.

Смайли си беше свалил очилата и ги бършеше с широкия край на вратовръзката си. На проникващата през пердетата бледа светлина пълното му лице изглеждаше влажно и беззащитно.

— Владимир беше сред най-добрите ни агенти на всички времена — отбеляза просто Смайли.

— Защото го ръководеше ти ли? — обади се заядливо зад гърба му Стрикланд.

— Защото беше добър! — срязва го Смайли и докато възвръщаше самообладанието си, всички около него млъкнаха слисани. — Бащата на Владимир е бил естонец и заклет болшевик, Оливър — поде отново Смайли, но с по-спокоен тон. — Образован човек, юрист. От благодарност за предаността му Сталин нарежда да го убият по време на чистките. Рожденото име на Владимир било Валдемар, но и той се прекръстил от вярност към Москва и революцията. Въпреки че затрили баща му, той продължавал да вярва. Постъпил в Червената армия и само един господ го спасил да не стане и той жертва на чистките. През войната се отличил, сражавал се с лъвска храброст, а след края й зачал да настъпи така мечтаната от него либерализация на Русия и освобождението на сънародниците му. Мечтите му се оказали напразни. Вместо това станал свидетел на безмилостните репресии, които правителството, на което служел, стоварило върху родината му. В лагерите били изпратени десетки хиляди негови съграждани, включително и негови роднини. — Лейкон понечи да го прекъсне, но благоразумно премълча. — Онези, които имали късмет, избягали в Швеция и Германия. Става дума за население от милион

трезви, трудолюбиви хора, което било разпиляно най-безогледно. Именно от отчаяние той ни предложи една нощ да ни сътрудничи. На нас — англичаните. От Москва. И в продължение на цели три години шпионираше в наша полза в самото сърце на съветската столица. Рискувайки всичко заради нас, ден след ден.

— А оттук, естествено, го е ръководел наш Джордж — изръмжа Стрикланд, мъчейки се по някакъв начин да внуши, че именно тази подробност отнема на Смайли правото да говори. Смайли обаче нямаше спирание. А седналият в нозете му Мостин го слушаше в ням захлас.

— Нали си спомняш, Оливър, че и с медал го наградихме. Не му го връчихме да го носи, разбира се. Но на сигурно място се пази парче пергамент, което сегиз-тогиз му позволяваха да зърне, с подпис силно наподобяващ кралския.

— Всичко това е история, Джордж — възрази измъчено Лейкон. — И няма нищо общо с днешния ден.

— В продължение на цели три години Владимир беше най-добрият източник, който някога сме имали по отношение на възможностите и намеренията на Съветите. И то не кога да е, а тъкмо в разгара на Студената война. Близък беше и до разузнаването им, та и за него ни пращаше сведения. Докато по време на служебна командировка в Париж не се реши да се възползва от удалата му се възможност и не избяга. И слава богу, че го направи, иначе много по-отдавна щяха да го пречукат.

На това място Лейкон окончателно се обърка.

— Ама как така по-отдавна? Колко по-отдавна? Сега пък какво искаш да кажеш?

— Това, че в ония времена Циркът се ръководеше от агент на московския Център — с убийствено търпелив тон поясни Смайли. — Извадихме луд късмет, че докато Владимир действаше в наша полза, Бил Хейдън работеше зад граница. Само след някакви си три месеца Бил щеше да го освети до небето.

И понеже Лейкон не намери подходящ отговор, Стрикланд се обади от негово име:

— Стига вече с този Бил Хейдън — изсумтя. — Това, че си имал по-специално вземане-даване с него... — Понечи да продължи, но

размисли и се отказа. — Бил Хейдън е мъртъв, по дяволите — заключи мрачно, — заедно с цялата онази проклета епоха.

— Владимир също — допълни тихичко Смайли и отново наложи пауза в спора им.

— Джордж — зарецитира тържествено Лейкон, сякаш едва сега беше намерил нужната му страница в молитвеника. — Ние, Джордж, сме прагматици. Приспособяваме се. А не сме пазачи на някакъв свещен огън. И те моля, препоръчвам ти даже, да запомниш този факт!

Смайли мълчеше, но това не отнемаше от решителността му да довърши некролога на стареца, вероятно усещайки, че с друг можеше и да не го удостоят.

— А като излезе от играта, наистина загуби много от стойността си, както става с всички бивши агенти.

— Оставаше и да не я загуби — добави под сурдинка Стрикланд.

— Заживя в Париж и се включи с цялата си душа и сърце в движението за независимост на Прибалтика. Приемам, че каузата поначало е обречена. Не че Великобритания и до днес не отказва да признае де юре съветската анексия на трите прибалтийски държави, но и това в случая няма значение. Може и да не ти е известно, Оливър, но Естония поддържа съвсем прилична легация и генерално консулство на «Куинс Гейт». Ние обаче явно обичаме да подкрепяме изгубените каузи чак след като загубата им стане окончателна. Но не и преди това. — Пое рязко дъх. — Признавам, че в Париж той основа прибалтийска група, а тя закърня, както винаги се случва с емигрантските групи и обречените каузи. Остави ме, моля ти се, да се доизкажа, Оливър. Знаеш, че много рядко ми се случва да говоря толкова пространно!

— Говори колкото душа ти иска, драги приятелю — отвърна Лейкон и се изчерви, заглушавайки в същото време поредното изпъшкване на Стрикланд.

— Групата се разцепи, избухнаха дразги. А Владимир бързаше. Мечтата му беше да събере всички фракции под една обща шапка. Фракциите обаче имаха различни интереси и не мирясаха. Стигна се до генерално сражение, имаше пострадали, и накрая французите го изгониха. Преместихме го в Лондон заедно с двама от помощниците му. На стари години Владимир се върна към лутеранската вяра на дедите си и вместо на марксисткия спасител взе да се кланя на християнския месия. Доколкото ми е известно, от нас се очаква да

насърчаваме подобни промени. Или и това вече не е наша задача. И ето че стигаме до убийството му. Понеже говорехме за бекграунд, представих ви миналото на Владимир. Сега чакам да ми обясните за какво сте ме викнали.

Звънецът иззвъня съвсем навреме. Бузите на Лейкон все още розовееха, а дишаният тежко Смайли пак се захвана да си бърше очилата. Новакът Мостин отвори почтително вратата и пушна покрай себе си висок куриер мотоциклетист, от чиято облечена в ръкавица ръка висеше връзка ключове. Мостин почтително занесе ключовете на Стрикланд, който се подписа за получаването им и отбеляза факта в бележника си. А куриерът изгледа Смайли продължително, едва ли не с обожание, и си тръгна, оставяйки у Смайли неловкото чувство, че трябваше да го разпознае под всичката му екипировка. Смайли обаче го занимаваха други, далеч по-належащи прозрения. Без капка почтителност Стрикланд стовари ключовете в отворената длан на Лейкон.

— Добре! — прогърмя внезапно гласът на Лейкон. — Хайде сега, Мостин, ти му разправи нещата със свои думи!

5

Застинал по неспецифичен за него начин, седналият Мостин заговори тихо. За да го изслуша, Лейкон се оттегли в ъгъла и замислено склучи ръце под носа си. Стрикланд обаче зае съсредоточено положение с изправен гръбнак и като да си наложи за цел да проверява едновременно със самия Мостин дали думите на младежа не пропускат някой съществен факт.

— Владимир позвъни в Цирка днес към обяд, сър — поде Мостин, при все че не уточни за кого точно беше предназначено обръщението «сър». — Вдигнах слушалката, тъй като бях дежурен по секция «Разни».

Стрикланд го прекъсна с досадна бързина:

— «Вчера» искаш да кажеш. Бъди точен, ако обичаш.

— Извинявайте, сър. За вчера става дума.

— Не допускай повече грешки — предупреди го Стрикланд.

Както обясни Мостин, дежурството по «Разни» се свеждало до това да стоиш в секцията през обедната почивка, а в края на работното време да провериш да не е останало нещо по бюрата или в кошчетата за боклук. Служителите в «Разни» били прекалено нисши по звание, за да им възлагат нощни дежурства, така че нарядът се давал само по обедно време и вечер.

А Владимир, уточни повторно Мостин, се обадил точно през обедната почивка по пъпната връв.

— По «пъпната връв» ли каза? — недоумя Смайли. — Нещо не схващам съвсем какво имаш предвид.

— Става дума за системата, посредством която поддържахме връзка с мъртвите ни агенти, сър — обясни Мостин, после опря пръсти в слепоочията си и измърмори: — Уф, що за глупост. — И направи нов опит: — Имам предвид онези агенти, които вече не са действащи, но ние продължаваме да ги подпомагаме финансово — доизясни нещастният Мостин.

— Значи, той звъни и ти вдигаш — обобщи любезно Смайли. — В колко часа стана това?

— Точно в един и петнайсет, сър. Секция «Разни» много наподобява редакцията на някой голям вестник на Флийт стрийт, ако мога така да се изразя. В помещението има дванайсет бюра, а в дъното е мястото на началник секцията, отделено със стъклена преграда. Телефонът за пъпната връв се заключва в сандъче и ключът обикновено се държи от началник секцията. Единствено по време на обедната почивка го предава на дежурния. Та отключвам аз, значи, кутията и чувам глас с чуждестранен акцент да казва «Ало».

— Карай по-накратко, Мостин — изръмжа Стрикланд.

— И аз му отговорих с «Ало», мистър Смайли. Така ни е наредено. Да не обявяваме от кой номер се обаждаме. При което онзи каза: «Обажда се Грегъри да иска среща с Макс. Моля ви се, имам нещо да му предам. Свържете ме незабавно с Макс, ако обичате». Попитах го, според правилника, откъде се обажда, но той само ме увери, че имал достатъчно монети за по-дълъг разговор. Не ни е указано да проследяваме откъде идат входящите повиквания, пък и то отнема много време. До пъпната връв обаче има електронна картотека с всички работни имена. Казах на човека да изчака и набрах «Грегъри». Това ни е по задължение веднага след като попитаме търсеция ни откъде се обажда. И картотеката ми върна отговор: «Грегъри означава Владимир — бивш агент, бивш съветски генерал, бивш водач на «Група «Рига»».» И ми дава номера на досието. След което написах «Макс» и стигнах до вас, сър. — Смайли кимна едва забележимо. — «Макс означава Смайли.» Накрая набрах «Група «Рига»» и установих, че вие сте били последният ѝ пастир, сър.

— «Пастир» ли каза? — подскочи Лейкон, като да е привидял признак на ерес. — Смайли бил последният ѝ пастир ли, Мостин? Какво, по дяволите...

— Аз пък предполагах, че всичко това ти е вече известно, Оливър — каза Смайли, само и само да го прекъсне.

— Само най-същественото — отвърна му рязко Лейкон. — При криза човек се интересува единствено от най-съществените неща.

Без да изпуска от око Мостин, Стрикланд със своя сбит шотландски акцент подсказа на Лейкон нужното му обяснение:

— Организациите от рода на «Групата» по традиция са имали по двама ръководни офицери. Пощальон, който се е грижил за текущите им проблеми, и пастир, който ги е наблюдавал, без да се намесва в кавгите им. Нещо като баща — каза и кимна от немай-къде на Смайли.

— И кой е вписан в картотеката като последен пощальон, Мостин? — попита Смайли, без да обърне и капка внимание на Стрикланд.

— Естерхази, сър. С работно име «Хектор».

— Но той не поиска да го свържеш с него? — насочи и този си въпрос към Мостин, Смайли, отново пренебрегвайки Стрикланд.

— Не ви разбрах, сър?

— Владимир не поиска да говори с Хектор? С пощальона си? А спомена само моето име. Макс. Само Макс. Сигурен ли си?

— Само с вас искаше да говори, сър, и с никой друг — повтори убедено Мостин.

— Ти водеше ли си записки по време на разговора?

— Обажданията по пъпната връв се записват автоматически, сър. Свързана е и с говорещ часовник, така че е регистрирано и точното време.

— По дяволите, Мостин, разкриваш служебна тайна — сръза го Стрикланд. — Мистър Смайли може да е виден бивш член, но вече не е част от семейството.

— И ти какво направи след това, Мостин? — попита Смайли.

— Съществуващите инструкции не ми дават почти никаква свобода на действията, сър — отвърна Мостин, проявявайки по подобие на Смайли упорито пренебрежение към Стрикланд. — И «Смайли», и «Естерхази» бяха в списъка за изчакване, което ще рече, че връзката с тях се осъществява единствено чрез петия етаж. А шефът на моята секция беше излязъл да обядва и не се предполагаше да се завърне преди два и петнайсет. — Сви рамене. — Така че не ми оставаше друго, освен да бавя топката. Казах му да се обади отново в два и половина.

Смайли се извърна към Стрикланд:

— Доколкото си спомням, ти каза, че всички емигрантски досиета се пазели в специално хранилище?

— Точно така.

— Не се ли предполага това да е отбелязано по някакъв начин в картотеката?

— Нито се предполага, нито е отбелязано — отвърна Стрикланд.

— Точно там е работата, сър — съгласи се Мостин, продължавайки да разговаря само със Смайли. — На въпросния етап нищо не подсказваше, че с Владимир или групата му не следва да се разговаря. Доколкото можех да преценя от картона му в картотеката, реших, че е поредният пенсиониран агент, мъчещ се да ни привлече вниманието я за някакви пари, я защото има нужда от компания или нещо от този род. Такива най-редовно се срещат, най-добре е шефът да си се разправя с него, реших.

— Чието име е забранено да се споменава, Мостин — обади се Стрикланд. — Недей да забравяш.

До този момент Смайли имаше усещането, че недоизказаността на Мостин — начинът, по който очебийно заобикаляше в приказките си някаква опасна тайна — с вероятно старание от негова страна да не изложи проявилia нехайство негов началник. Следващите думи на Мостин обаче тотално прогониха това усещане, тъй като младежът най-старателно се помъчи да подсказже, че вината е във висшестоящия му.

— Проблемът се породил от това, че шефът на секцията се върна от обяда си чак в три и петнайсет, така че, когато Владимир ми позвъни повторно в два и трийсет, наложи се пак да го забаламосвам. При което той побесня — допълни Мостин. — Владимир, имам предвид. Попитах го дали не мога междуременно аз да съм му полезен с нещо, при което той отговори: «Намерете Макс. Само Макс ми трябва. Предайте му, че съм се свързал с определени приятели, а чрез приятелите — и с някои съседи». В картона му имаше обяснения на кодовите думи, които той използва, от които заключих, че «Съседите» означава съветското разузнаване.

Изражението на Смайли беше станало безпристрастно като на китайски мандарин. От предишните емоции нямаше и следа.

— И ти доложи всичко това, както си му е редът, веднага щом шефът ти се върна в три и петнайсет.

— Да, сър.

— А записа пусна ли му?

— Нямах време да го слуша — отговори безмилостно Мостин. — Трябвало моментално да си ходи, понеже му предстоял дълъг уикенд.

Упоритите недомлъвки на Мостин вече биеха толкова силно на очи, че Стрикланд се почувства длъжен да запълни празнотите.

— Мдаа. Несъмнено, ако търсим изкупителна жертва, Джордж, безспорно е, че шефът на секцията на Мостин се е проявил като монументален глупак — обяви бодро Стрикланд. — Не е поискал досието на Владимир — което, разбира се, така или иначе, е нямало да получи. Не си е направил труда да се запознае с действащите инструкции за контактуване с емигрантите. Да не говорим, че е бил силно овладян и от уикенд треската, та изобщо не е споменал къде може да бъде намерен при нужда. Изобщо, мен ако ме питаш, господ да му е на помощ в понеделник сутринта. Гарантирам ти. Давай понататък, Мостин. Слушаме те.

Мостин послушно подхвана наново разказа си.

— Владимир се обади за трети и последен път в три и четирийсет и три, сър — каза, говорейки още по-бавно от преди. — Трябваше да е в три и четирийсет и пет, но явно нервите му не са издържали, затова е икономисал двете минути. — Междувременно Мостин бил получил най-общи напътствия от шефа си, които сега преразказа на Смайли: — Каза, че старецът плачел за бром. Да съм разберял какво изобщо искал дядката и ако съм нямал друг изход, да съм си уговорел среща с него, че да го поуспокоя. Да съм го почерпел едно питие, да съм го потупал по гърба, но да не съм му обещава нищо, освен да предам по-нагоре онова, което имал да съобщи.

— А «Съседите»? — попита Смайли. — На шефа ти не му ли направиха впечатление?

— Според него агентът само си ги приказвал, че да привлече вниманието ни, сър.

— Да. Виждам как се е стигнало дотук — рече Смайли, но в противоречие със собствените си думи затвори за миг очи. — Та как точно мина диалогът ти с Владимир при третото му обаждане?

— Владимир настояваше или срещата да се състои незабавно, или да няма такава. Опитах се според дадените ми указания да му предложи някаква алтернатива: «Напишете ни писмо... Пари ли са ви нужни? Толкова ли е спешно, че да не можете да изчакате до

понеделник?». Но той взе да ми крещи по телефона: «Или среща, или нищо. Тази вечер, или никога. По московските правила. Настоявам на московските правила. Предайте на Макс...».

Тук Мостин сам се прекъсна, вдигна глава и посрещна, без да му трепне окото, враждебния поглед на Стрикланд.

— Кое да предадете на Макс? — запита Смайли, докато погледът му шареше между двамата.

— Разговаряхме на френски, сър. В картоната му пишеше, че предпочитаният от него втори език е френският, а самият аз по руски имам едва «добър».

— Това няма значение — озъби се Стрикланд.

— Кое да предадете на Макс? — настоя пак Смайли.

Погледът на Мостин търсеше някаква точка по пода на метър-два пред краката му.

— Искаше да каже: «Предайте на Макс, че настоявам да е по московските правила».

Лейкон, пазил през последните няколко минути нехарактерно за него мълчание, реши да се обади:

— Обърни внимание на този важен момент, Джордж. Искането в случая не постъпва от Цирка. А от *него* — от бившия агент. Именно той упражнява натиск, той определя какво да стане. Ако вместо това беше приел нашето предложение да изложи писмено всичките си сведения, изобщо нямаше да се стигне до сегашното положение. И последствията са изцяло по негова вина. Настоявам да се съобразиш с този факт, Джордж!

Стрикланд палеше поредната си цигара.

— Кому са притрябвали някакви си московски правила посред проклетия «Хампстед»? — размаха клечката, за да я угаси Стрикланд.

— Че е проклет «Хампстед» — проклет е — съгласи се тихо Смайли.

— Приключвай вече с разказа си, Мостин — нареди Лейкон и лицето му пак пламна.

Уговорили се в колко часа да стане срещата, продължи с вдървен глас Мостин, преместил поглед върху лявата си длан, сякаш се мъчеше да разчете там какво ще му донесе бъдещето:

— За десет и двайсет, сър.

Споразумели се и по московските правила, добави, и уточнили обичайната процедура за установяване на контакт, а Мостин успял да се запознае с нея още следобед от намиращата се в секция «Разни» картотека на срещите.

— И какво конкретно гласи тази обичайна процедура? — заинтересува се Смайли.

— Както пише в учебника, сър — отвърна Мостин. — Точно според подготовката, която ни дадохте в Саратов.

На Смайли като да му дойде изведнъж в повече проявяваната от Мостин учтивост. Нямаше никакво желание да е герой в очите на този младеж, да усеща ласкаещия му тон и поглед и всичкото това «съросване». Възхищението на непознатия му причиняваше клаустрофобия, за която не беше никак подготвен.

— В «Хампстед Хийт», само на десетина минути пеша от Ийст Хийт Роуд, има тенекиен навес, който гледа към затревено игрище, намиращо се южно от булеварда, сър. Сигналът за безопасност беше ново кабарче, забито високо в първата дървена подпора вляво като влизате.

— А сигналът за потвърждение? — попита Смайли.

Но вече знаеше отговора, който щеше да последва.

— Черта с жълт тебешир — отговори Мостин. — Доколкото разбирам, жълтият цвят е бил навремето нещо като опознавателен сигнал на групата им. — По тона му се долавяше, че приближава към края на своя разказ. — Забих кабарчето, после се върнах тук да го чакам. След като той не се появи, си рекох: «Щом си пада такъв заклет конспиратор, май ще се наложи пак да ходя до навеса да проверя дали е оставил сигнала за потвърждение, от което да разбере дали все още се навърта наоколо и предлага да преминем към резервния вариант».

— А именно?

— Да го заберем с кола в единайсет и четирийсет от станцията на метрото «Суис Котидж», сър. И тъкмо се бях наканил да изляза да проверя какво става, по телефона ми се обади мистър Стрикланд и ми заповяда да не мърдам никъде до второ нареждане. — Смайли реши, че Мостин е приключил, но се оказа, че не е съвсем прав. Забравил сякаш че в стаята има и други хора, Мостин бавно клатеше хубавата си глава. — Така и не успях да се видя с него — рече изумено. — Първият ми агент, а аз така и не успях да се срещна, да разбере какво е искал да

ми предаде. Първият ми агент, а ето че е мъртъв. Направо не мога да го повярвам. Голям неудачник излязох. — Главата му продължи да се върти дълго след като спря да говори.

Лейкон добави кратък послепис:

— В наше време Скотланд Ярд разполага с компютър, Джордж. Патрулиращите из парка полицаи намерили трупа, отцепили района и щом вкарали името му в компютъра, нещо светнало ли, цифри ли някакви изскочили, не мога да ти кажа, но те веднага разбрали, че фигурира в специалния ни списък. Оттам нататък всичко тръгнало като по часовник. Началникът на полицията се обажда в Министерството на вътрешните работи, от министерството звънят в Цирка...

— А оттам ми се обаждате вие — довърши Смайли. — Но защо, питам аз? Защо? Кой даде идеята да ме въвличете в тази история?

— Има ли значение, Джордж?

— Ендърби ли?

— Ами щом толкова държиш да знаеш: да, Сол Ендърби. Чуй какво ще ти кажа, Джордж.

Най-сетне настъпи и звездният миг на Лейкон. Проблемът, какъвто и да беше, бе поставен пред тях, очертан, макар и не напълно дефиниран. Забравиха за Мостин. Лейкон стоеше самоуверен над седналата фигура на Смайли, присвоил си правата на стар приятел.

— При сегашното положение, Джордж, мога да се явя пред «Влъхвите» и да им кажа: «Разследвахме случая и установихме, че ръцете на Цирка са чисти». Спокойно мога да отчета: «Циркът не е насърчавал тези хора, пито техния водач. В продължение на цялата изминала година нито сме му плащали, нито сме го подпомагали!», най-честно и откровено. Циркът не притежава нито квартирата, нито колата му, не му е плащал наема, не е плащал за образованието на копелетата му, не е пращал цветя на любовницата му и изобщо не е поддържал някогашните — укорими от днешна гледна точка — връзки с него или със сподвижниците му. Той е свързан единствено с миналото. Дори ръководилите го служители са се оттеглили окончателно от сцената — става дума за теб и Естерхази — и нямаме нищо общо и с тях. С чиста съвест мога да положа ръка върху сърцето

си, докато им го съобщавам. И на «Влъхвите», и — ако се наложи — лично на министъра.

— Не разбирам логиката ти — отказа умишлено да проумее думите му Смайли. — Владимир все пак беше наш агент. И е имало нещо, което е настояват да ни предаде.

— Наш бивш агент, Джордж. И откъде можем да сме сигурни, че е държал да ни предава нещо? Не сме му поставяли никаква задача. Ама бил казал, че е спешно, та дори споменал за съветското разузнаване. Куп бивши агенти ни ги разправят такива приказки, когато молят да им отпуснем малко парици!

— Владимир не беше такъв — каза Смайли.

Лейкон обаче беше роден за софистични спорове: в тази естествена среда той дишаше свободно, летеше и плуваше — и изобщо в целия Уайтхол нямаше кой да му съперничи в засуканите спорове.

— Да не искаш да кажеш, Джордж, че трябва да отговаряме за всеки бивш наш агент, проявил глупостта да се разхожда посред нощите из ставащите все по-опасни незастроени райони на Лондон! — И протегна умолително ръце. — Добре, ти ми кажи как да постъпя, Джордж. Ти избери вместо мен. От една страна, Владимир е пожелал да си поговорите двамата. Вече сте в пенсия, ще размените по някоя и друга приказка за доброто старо време, какво лошо има в това? Но за да направи искането си по-привлекателно, е подхвърлил — както всеки от нас би постъпил, — че има да ти съобщава нещо важно. Кое му е тук необичайното? Всички го правят. От тази гледна точка министърът ми ще заеме нашата страна. Без да хвърчат глави, без стойки, без истерии в Министерския съвет. Ще ни съдейства да погребем случая. Без нищо да прикриваме умишлено, разбира се. Но ще съм му дал възможност да направи разумна преценка. Дори ако успее да го хвана в добро разположение на духа, току-виж решил, че въобще не се налага да занимаваме «Влъхвите» с цялата тази история.

— Дай боже! — припя Стрикланд.

— Но пък от друга страна — не се предаваше Лейкон, ами мобилизира цялата си убедителност, за да нанесе победния удар, — ако нещата се развонят, Джордж, и на министъра му хрумне, че злоупотребяваме с доверието му в желанието ни да забършем следите от наша провалила се неоторизира авантюра — Лейкон пак беше закрачил напред-назад, мъчейки се сякаш да подмине въображаемо

тресавище, — и ако се развихри някой скандал, Джордж, в хода, на който се докаже, не Циркът — говоря за бившата ти служба, Джордж, която, убеден съм, не си престанал да обичаш — е бил замесен с прословута с реваншизма си, неконтролируема, шумна и готова да минира разведряването емигрантска организация с какви ли не анахронистични мании, жалка отрепка от най-лошите години на студената война, абсолютно олицетворение на всичко, с което нашите господари са ни наредили да нямаме нищо общо... — Лейкон беше се добрал до своя си ъгъл на стаята, леко изместен встрани от кръга светлина. — И ако има загинал, Джордж, и опит за прикриване на случая, каквито обвинения неминуемо ще последват — с всичкия породен от това шум в пресата, — няма да се учудя, ако точно заради този скандал чашата прелее. Нашата служба е все още неукрепнало дете, Джордж, болнаво дете с отчайващо деликатна конструкция, намиращо се в ръцете на тези непознаващи го хора. Толкова е слабо, че на този етап от прераждането ѝ и най-обикновената настинка може да се окаже пагубна. А стигне ли се дотам, твоето поколение ще носи доста голяма част от вината. И ти, като всички нас, носиш своя дълг. И своята преданост.

«Дълг към кое? — възникна въпрос в онази част на Смайли, която понякога се явяваше страничен наблюдател на събитията. — Преданост към кого?»

«Няма преданост без измяна», повтаряла му беше на младини Ан при всеки негов плах опит да я укори за изневерите ѝ.

За известно време настъпи мълчание.

— А оръжието? — попита накрая Смайли с тона на човек, който подлага своя теория на проверка. — Какви обяснения ще предложиш в това отношение, Оливър?

— Кое оръжие? Никакво оръжие не е носел. Застреляли са го. Най-вероятно собствените му другарчета конспираторчета. Да не говорим за апетита му към чуждите булки.

— Да, наистина са го застреляли — съгласи се Смайли. — В лицето. Почти от упор. С куршум с изместен център на тежестта. След което са го преджобили набързо. И са му взели портфейла. Така поне гласи полицейската диагноза. Нашата диагноза обаче би била по-друга, нали, Лодър?

— По никакъв начин — изгледа го сърдито през кълбетата цигарен дим Стрикланд.

— Е, поне моята би се различавала.

— Дай да я чуем тогава, Джордж — предложи великодушно Лейкон.

— Оръжието, с което е бил убит Владимир, се използва редовно от московския Център за покушения — каза Смайли. — Обикновено е скрито или във фотоапарат, или в дипломатическо куфарче, или нещо подобно. Куршумът с изместен център на тежестта се изстрелва от упор. С цел да унищожи физиономията, да накаже човека и да служи като предупреждение към другите. Ако не ме лъже паметта, такова оръжие беше изложено на показ и в Сарат, в тамошния «черен музей» в съседство с бара.

— И досега си стои там. Голям ужас е — обади се Мостин.

Стрикланд дари Мостин с презрителен поглед.

— Чакай малко, Джордж! — възкликна Лейкон.

Смайли зачака, знаейки прекрасно, че в това му настроение Лейкон можеше да се закълне, че и «Биг Бен» не съществува.

— Всички тези хора — тези емигранти, — сред които и този нещастен човек, нима те всички не са *дошли* от Русия? Не допускаш ли, че поне половината не са свързани с московския Център — независимо дали знаем за това, или не? Искам да кажа, че подобно оръжие — не че приемам правотата ти, разбира се — в техните среди сигурно се намира и под път, и над път!

«Срещу глупака и боговете са безсилни», помисли си Смайли; само дето Шилер е пропуснал да добави «и бюрократа». А Лейкон в момента говореше на Стрикланд:

— Лодър. Все още неизпълнена е задачата за предупреждението до пресата да не разгласява случая. — Думите му прозвучаха заповедно. — Няма да е зле пак да се свържеш с тях, да видиш докъде са стигнали.

Стрикланд послушно се отправи по чорапи към другия край на стаята и набра нечий номер по телефона.

— А ти, Мостин, май ще е най-добре да прибереш тези неща в кухнята. Няма смисъл да оставяме ненужни следи, нали така?

След като и Мостин се махна, Смайли и Лейкон изведнъж останаха на четири очи.

— Така че «да» ли е отговорът ти, или «не»? — попита Лейкон. — Ще трябва да почистим подире му. Да дадем нужните обяснения на пощенския разносвач, на млекаря, на приятелите му и изобщо на всички лица, чиито услуги е ползвал. А никой не познава тези подробности по-добре от теб. Абсолютно никой. От полицията обещаха да ти осигурят известно време, през което никой да не безпокои действията ти. Не че ще се бавят излишно — просто ще се придържат към установените процедури и няма да форсират нещата. — Лейкон подскочи нервно към креслото на Смайли и приседна неловко на страничната облегалка. — Джордж. Ти нали си им бил пастир. По този повод те моля да отидеш и да прочетеш опелото. Той нали с *теб* е искал да се срещне, Джордж. Не с нас. С теб.

Стрикланд го прекъсна, все още застанал пред телефона:

— Искат подпис под ембаргото, Оливър. И то твоя, ако не възразяваш.

— А защо не на шефа? — запита предпазливо Лейкон.

— Май смятат, че твоят притежава мъничко повече тежест.

— Кажи им да изчакат за момент — нареди Лейкон и с движение, напомнящо витло на вятърна мелница, заби юмрук в джоба си. — Нали мога да ти връча ключовете, Джордж? — И заклати връзката пред лицето на Смайли. — Но при определени условия. Мога ли? — Ключовете не спираха да се люлеят. Смайли не ги изпускаше от очи; не помнеше дали попита «Какви условия?», или само беше вперил погледа си в тях; но, така или иначе, не беше настроен за разговор. В мисълта му се бяха загнездили и Мостин, и липсващите папириси; и споменатите по телефона «Съседи»; и агентите с отнесено лице; и нуждата от сън. Лейкон продължаваше да изброява. Много държеше на номерирането на мислите си. — Първо; че делата на Владимир ще приключиш ти, в качеството ти на частно лице, а не ние. Второ: че принадлежиш към миналото, а не настоящето, и ще спазваш съответното поведение. Става дума обаче за *почистеното* минало. Че ще успокоиш бурните води, а няма да ги размътваш. И, естествено, че ще потискаш някогашния си професионален интерес към него, тъй като това ще е равносилно на наш интерес. Ще ти връча ключовете единствено при тези условия. Да? Или не?

В рамката на кухненската врата беше застанал Мостин. Желаше да говори с Лейкон, но искреният му поглед постоянно се прехвърляше

върху Смайли.

— Какво има, Мостин? — извърна се Лейкон. — Казвай бързо!

— Изведнъж се сетих за една от бележките върху картона на Владимир, сър. Че жена му живеела все още в Талин. И се запитах дали няма да е редно да я уведоим. Реших, че няма да е зле да ви го спомена.

— И в този случай картонът информира погрешно — пресрещна Смайли погледа на Мостин. — Била е с него в Москва, когато е избягал, после я арестуват и я пращат в лагер за принудителен труд. Там и умира.

— Остави мистър Смайли да реши какво да предприеме по всички тези въпроси — изрече забързано Лейкон, явно нежелаящ да се стигне до нов спор, и пусна ключовете в пасивната длан на Смайли. И изведнъж всичко се задвижи. Смайли се изправи на крака, Лейкон вече беше прекосил половината стая, а Стрикланд му подаваше телефонната слушалка. Мостин се беше изсулил в полутъмния коридор и сръчно сваляше шлифера на Смайли от закачалката.

— Какво друго ти каза Владимир по телефона, Мостин? — попита тихо Смайли, докато напъхваше едната си ръка в ръкава.

— Каза: «Предайте на Макс, че става дума за Сънчо. И че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си. Тогава, надявам се, ще пожелае да се срещнем». Два пъти го повтори. Но Стрикланд го изтри от записва.

— Имаш ли представа какво е имал предвид Владимир? Не повишавай глас.

— Не, сър.

— На картоната нищо ли не пишеше?

— Нищо, сър.

— А *те* знаят ли какво е искал да каже? — попита Смайли и кимна рязко по посока на Стрикланд и Лейкон.

— Допускам, че Стрикланд може и да знае. Но не съм сигурен.

— А Владимир наистина ли не поиска да го свържеш с Естерхази?

— Наистина, сър.

Лейкон приключваше телефонния си разговор. Стрикланд пое обратно слушалката и сам взе да разговаря с отсрещната страна. А като

забеляза, че Смайли е вече на вратата, Лейкон прекоси с дълги крачки стаята.

— Джордж! Добри ми приятелю! Всичко най-хубаво ти желая! Слушай: някой ден искам да си поговорим с теб за брака. Ама най-откровено, без заобикалки. Разчитам на теб да ми разкриеш всичките тайни на това изкуство, Джордж!

— Да. На всяка цена трябва да се видим — каза Смайли. И като сведе поглед, забеляза, че Лейкон му стиска десницата за довиждане.

Нелеп послепис лиши впоследствие отминалата среща от цялата ѝ конспиративност. Според правилника на Цирка, във всяка тайна квартира се монтират скрити микрофони. А агентите се примиряват някак си с този факт, макар да не са уведомени за съществуването им, а водещите им офицери си правят най-старателно труда да си водят записки. Както си му е редът, в очакване на появата на Владимир, Мостин беше включил системата, а в последвалата паника никой не се беше сетил да я изключи. В съответствие с общоприетата процедура, лентите със записа стигнаха до секцията за дешифриране, откъдето текстът беше разпратен най-рутинно до обичайните получатели на подобна информация в Цирка. Единият от екземплярите стигна до злощастния шеф на «Разни», друг — до секретариата, а така също и до началниците на отделите «Личен състав», «Оперативен» и «Финансов». Така че взривът избухна чак след като и Лодър Стрикланд получи своята бройка, подир което всички невинни адресати бяха накарани да се закълнат да пазят тайна под страх от най-ужасни наказания. А самият запис беше идеален: чуваха се и нервните крачки на Лейкон, и вметнатите под сурдинка фрази от Стрикланд — някои от тях вулгарни. Апаратурата не беше доловила единствено притеснените признания на Мостин в коридора.

А що се отнася до самия Мостин, неговата роля в цялата афера приключи дотук. Няколко месеца по-късно той доброволно напусна — част от онова текучество на кадри, което напоследък толкова ни тревожи.

6

Смайли напусна с чувство за облекчение тайната квартира и навлезе посред чистия въздух на утрото в «Хампстед». Посрещналият го сумрак беше същият, който очакваше и Остракова, при все че есента в Париж беше в по-напреднал стадий, та листата на чинарите бяха съвсем оредели. И нейната нощ, подобно на онази на Смайли, беше минала неспокойно. Стана още по тъмно, облече се старателно и цяла сутрин се чудеше, поради сторилото ѝ се застудяване, дали да не извади най-сетне зимните си ботуши, тъй като от жестокото течение в склада най-много страдаха нозете ѝ. В крайна сметка ги изрови от шкафчето, обърса ги и дори ги лъсна, но не преставаше да се колебае дали да ги обуе, или не. Нерешителността неизменно я обладаваше, щом възникнеше някой важен проблем; тогава по-дребните изобщо не се поддаваха на разрешаване. Не че не усещаше появата на признаците, но безсилието я обземаше напълно. Почваше да забравя къде си е оставила чантата, да греши в сметките в склада и да излиза без ключ от апартамента, след което ѝ се налагаше да призовава за помощ оная дърта изкуфелница портиерката, мадам Ла Пиер, дето пуфтеше и сумтеше като коза в коприва. Или, дори след петнайсет години по една и съща линия, да се качи на погрешен автобус и да се озове бясна от яд в съвсем непознат квартал. Накрая, мърморейки си под носа разни упреци от рода на «бабичка» и «идиотка», нахлузи ботушите и се повлече по обичайния си маршрут с приготвената от предната вечер тежка пазарска чанта; мина покрай трите неизменни магазина, без да се отбие в нито един, и не спираше да се чуди дали не е почнала вече да откача.

«Луда съм. Не съм луда. Някой иска да ме убие. Някой иска да ме защити. Няма страшно. Заплашва ме смърт.» И така до безкрай.

През изминалите четири седмици от срещата с дребния ѝ естонски изповедник Остракова беше забелязала ред промени у себе си, като повечето от тях беше посрещнала с голяма доза благодарност. Нямахше значение дали се е влюбила в него, или не: важното беше, че

се бе появил навреме и пиратският му дух съживи в душата ѝ онова чувство за съпротива, което насмалко изцяло да я напусне. Разпалил беше душевния ѝ огън, а поведението му на уличен котарак пробуди спомените ѝ не само за Гликман, но и за други мъже — тя открай време не се беше отличавала с особено целомъдрие. «А след като, на всичко отгоре, вълшебникът, какъвто е хубавец и безспорно познавач на жените, се появи в живота ми със снимка на моя потисник и с очевидното намерение да го елиминира, ще бъде повече от нередно една самотна бабичка като мен да *не се* влюби на мига в него!»

Повече от вълшебната му поява обаче я порази сериозността на този човек. «Не *разкрасявайте*», беше ѝ се скарал с неприсъща за него строгост, когато, за да прозвучи по-забавно или разнообразно, си беше позволила да се отклони съвсем мъничко от описанието, което беше изпратила на генерала. «Това, че ви е поолекнало на душата, не бива да ви заблуждава, че опасността е отминала.»

И тя се беше зарекла да се поправи.

«Опасността е абсолютна — каза ѝ той на сбогуване. — И не може по ваше желание да се увеличи или смали.»

И други ѝ бяха говорили дотогава за опасности, но сега, когато го чуваше от устата на Вълшебника, в действителност му повярва.

«Дъщеря ми ли е в опасност? Александра?», попита го. «Дъщеря ви няма нищо общо със събитията. Гарантирам ви, че изобщо не подозира какво става.»

«За кого е опасно, в такъв случай?»

«За всички нас, които сме в течение на нещата — отвърна ѝ той, докато тя щастливо се отдаваше на прага на единствената им за вечерта прегръдка. — И най-вече лично за вас.»

И ето че от три дни насам — или бяха всъщност два, а не бяха ли десет? — Остракова можеше да се закълне, че вижда как опасността надвисва отгоре ѝ като армия от сенки, струпали се около смъртното ѝ легло. При това опасността беше абсолютна; и тя не можеше по свое собствено желание нито да я увеличи, нито да я намали. Съзря я и през тази съботна сутрин, както тропаше с токовете на лъснатите си зимни ботуши и размахваше тежката пазарска чанта: същите онези двама, които пак я следваха, независимо че беше неработен ден. Безмилостни мъже. По-безпощадни и от рижавия. От онези, дето присъстват по време на разпитите. Без дума да обелят. Единият вървеше на пет метра

зад нея, а другият се движеше успоредно с нея, но по отсрещния тротоар, и в този момент минаваше покрай входа на онзи мързел — бакалина Мерсие, чийто сенник на червени и зелени райета беше провиснал толкова ниско, че представляваше опасност и за хора с най-скромен ръст от порядъка на самата Остракова.

Когато за пръв път си позволи да забележи присъствието им, реши, че са от хората на генерала. Кога стана то — в понеделник ли беше, или още миналия петък? «Генерал Владимир ми е изпратил бодигардове», засмя се наум, и през цялата сутрин я занимаваше опасната мисъл с какъв дружелюбен жест да им изрази благодарността си: дали да не ги надари с някоя и друга съучастническа усмивка, когато е уверена, че никой не ги гледа; или пак да им направи супичка и да им я поднесе, та да им минава по-бързо времето, докато киснат скрити във входовете. «Такива мощни и огромни телохранители — рече си — за една нищо и никаква старица!» Прав се беше оказал Остраков: генералът в действителност е истински мъж! Но на втория ден заключи, че онези двамата изобщо не съществуват, ами желанието ѝ да ги набеди за такива се е ръководило единствено от собственото ѝ очакване да се срещне отново с Вълшебника. «Явно търся начин да се сближа с него — заключи тя наум; — по същата причини, поради която още не съм измила чашата, с която пи водката, нито оправих възглавничките, върху които седя, докато ме инструктираше за опасността.»

Но на третия — или, съответно, на петия? — ден възприе по друго, по-рязко отношение към евентуалните свои охранители. И престана да се държи като девойче. Понеже — независимо през кой ден беше — на излизане рано от апартамента си, за да провери пристигналата по никое време в склада пратка, бе напуснала убежището на своите абстракции и се беше озовала право посред московска улица, от онези, които много добре помнеше от прекараните с Гликман години. Зле осветена павирана улица, е една-единствена черна кола, паркирана на двајсетина метра от нейния вход. Най-вероятно току-що се беше появила. Впоследствие незнайно откъде в главата ѝ се беше появил споменът, че я е забелязала как спира, вероятно за да слязат бодигардовете ѝ. Спря внезапно в мига, в който тя излезе от входа. И угаси фаровете. А тя закрачи решително по

тротоара. «Опасно е най-вече лично за вас — не ѝ излизаше от акъла; — но и за всички нас, които сме в течение на нещата.»

Колата тръгна подире ѝ.

«Сигурно ме вземат за проститутка — помисли си не без задоволство тя. — От онези, по-старите, дето обслужват ранните сутрешни клиенти.»

Но внезапно я облада едно-единствено желание — да влезе в църква. Няма значение каква. Най-близката руска православна беше на двайсет минути път оттам и толкова миниатюрна, че моленето в нея не се различаваше особено от спиритичен сеанс — самата непосредствена близост на Светото семейство *ти* гарантираше опрощение. Но в случая двайсет минути се равняваха на цял живот. По принцип избягваше неправославните църкви — да влезе в такава беше все едно да се отрече от националността си. В днешното утро обаче, с този лазещ по петите ѝ автомобил, тя изостави временно това си предубеждение и се шмугна в първата появила се по пътя ѝ църква, която не само беше католическа, ами се оказа и от онези, *модерните Novus Ordo* католически църкви, та ѝ се наложи да изслуша двукратно цялата литургия, водена на някакъв неграмотен френски език от работник — свещеник, вонящ на чесън и на нещо още по-гадно. След като най-после излезе оттам, установи най-важното — онези двамата ги нямаше, но в склада ѝ се наложи да обещае да работи извънредно два часа заради бъркотията, която беше причинила със закъснението си.

През следващите три — или пет? — дни не забеляза нищо особено. Оказа се, че и с отчитането на времето имаше същите проблеми, каквито я мъчеха и при отчитането на парите. Дали бяха три или пет дните — какво значение имаше, след като бяха отминали, все едно изобщо не се бяха случили. Всичко се свеждаше до глупавия неин навик да «разкрасява», както се беше изразил Вълшебника — да вижда прекалено много в заобикалящата я среда, да среща погледите на ненужно голям брой хора, да си втълпява какви ли не премеждия. Но ето че днес те пак се появиха и сложиха край на съмненията ѝ. С тази разлика, че днес беше поне петдесет хиляди пъти по-лошо, понеже се случваше сега, а улицата беше точно толкова безлюдна, колкото през последния и през първия ден, мъжът зад нея скъсяваше петметровото

разстояние помежду им, а другият, дето стоеше под осъдително опасния сенник на Мерсие, пресичаше улицата в нейна посока.

Според онова, което беше чувала или си представяла, всичко оттук насетне трябваше да протече светкавично. Както си вървиш най-нормално по тротоара, попадаш във водовъртеж от светлини и виещи клаксони и в следващия миг се озоваваш на операционна маса, а отгоре ти са се надвесили хирурзите с разноцветни марли през устата. Или попадаш на онзи свят, пред Всевишния, и почваш да мънкаш оправдания за разни грешки, за които всъщност никак не съжеляваш; а доколкото изобщо можеш да схванеш думите му — и на него са му безразлични. А в най-лошия вариант идваш в съзнание, помагат ти да се върнеш контузена в квартирата, а онази досадница — доведената ти сестра Валентина от Лион — зарязва вкисната всичко и цъфва до леглото ти да ти досажда с непрестанните си укори.

Но нито едно от тези ѝ очаквания не се сбъдна.

Последвалите събития се развиха със скоростта на подводен балет. Онзи изотзад се изравни с нея, заемайки позиция от дясната ѝ, вътрешната страна. В същия миг пресеклият откъм Мерсие улицата се настани вляво от нея, но вървеше не по тротоара, а покрай бордюра и я оплискваше неволно с останалата от вчерашния дъжд вода. Поради фаталния си навик да гледа хората в очите Остракова се вгледа в двамата си нежелани спътници и установи, че познава съвсем добре лицата им. Бяха същите онези, които бяха преследвали Остраков, убили Гликман, а според личното ѝ убеждение — бяха унищожавали от векове и целия руски народ, било то в името на царя, бога или Ленин. А като отмести погледа си, видя как бавно по безлюдната улица се приближава и същата черна кола, която я беше следвала чак до църквата. Така че тя извърши онова, което през цялата изминала нощ беше измисляла и си беше представяла, докато чакаше сънят да я посети. В пазарската си чанта беше сложила старовремска ютия — боклук, с който Остраков се беше сдобил в последните си дни, преди да умре, когато горкият си беше втълпил, че може да изкара някой и друг франк от търговията с антики. Чантата ѝ беше кожена, съшита от зелени и кафяви квадратчета, и много здрава. Отметна я назад и със засилване я стовари в слабините — в омразния център — на онзи до

бордюра. Човекът изруга — не можа да разпознае на какъв език — и се свлече на колене. Тук вече планът ѝ зацikli. Не беше очаквала злодеите да се появят и от двете ѝ страни, та ѝ беше нужно време да си възвърне равновесието и да замахне и по другия. Той обаче осуети намерението ѝ. Обгърна я, притискайки двете ѝ ръце към тялото, награби я като чувал картофи, какъвто тя в действително си беше, и отлепи краката ѝ от тротоара. Тя само успя да види как чантата падна и чу как изсулилата се ютия издрънча в желязната скара на канализацията. Все още загледана надолу, установи, че краката ѝ висят на десет сантиметра от плочника, все едно и тя се беше самообесила като брат си Ники — същите ходила, извърнати едно към друго като на глупак. Забеляза и това, че бомбето на единия ѝ ботуш беше успяло да се охлузи по време на схватката. А ръцете на нападателя стягаха все по-силно гърдите ѝ, та се запита кое ще стане първо — ще се задуши ли, или онзи ще ѝ потроши ребрата? Усети как онзи я отдръпна назад и предположи, че намерението му е да придаде инерция на тялото ѝ, та да я набута в колата, която вече приближаваше с голяма скорост: и осъзна, че я отвличат. Самата мисъл я скова. В момента нищо не я ужасяваше толкова — най-малко пък самата смърт, — колкото вероятността тези свине да я замъкнат обратно в Русия, където ще я подложат на същата онази бавна, наложена от доктрината смърт, която със сигурност беше лишила от живот и Гликман. Засъпротивлява се с последни сили и дори успя да ухапе ръката на похитителя. Мярна и лицата на двама минувачи, които бяха не по-малко уплашени от самата нея. И едва тогава си даде сметка, че колата изобщо не забавя своя ход, и че онези се канят да извършат съвсем друго нещо: не да я отвлекат, а да я убият.

Мъжът хвърли тялото ѝ.

Тя залитна, но не падна, и в мига, в който колата поднесе, за да я прегazi, изпита благодарност към бога и всичките му светии, че я бяха накарали да си обуе зимните ботуши, понеже бронята на автомобила я нацели отзад по прасците, та в следващия миг видя пред очите си навирените си нозе и голите си бедра, сякаш се канеше да ражда. Полетя известно време, след което се просна на пътя с цялото си тяло — и главата, и гръбнака, и петите — и се затъркаля като наденица по паважа. Колата беше отминала, но я чу как спря с вой на спирачките и се запита дали няма да се опитат да я прегазят на заден ход. Напъна се

да се помръдне, но усети как страшно ѝ се приспива. Чу хорски гласове, захлопващи се автомобилни врати и рев на затихващ двигател, което можеше да означава или че колата се отдалечава, или че слухът ѝ изчезва.

— Нея пипайте — викна някой.

«Не, няма нужда, наистина», мина ѝ през ум.

— Липсва ми кислород — чу как каза собственият ѝ глас. — Помогнете ми да стана и ще се оправя.

Тази приказка пък откъде ѝ дойде? Или само си го беше помислила?

— Патладжани — рече. — Дайте патладжани. — Но не ѝ беше ясно дали ги кара да ѝ ги купят, или ги моли да викнат някои от жените регулировчици, на които така им викаха в Париж.

После две женски ръце метнаха отгоре ѝ одеяло и се разгоря ожесточен галски спор какво да правят по-нататък. Щеше ѝ се да попита: «Успя ли някой да види номера?». Но сънят вече я налягаше дотолкова, че ѝ беше все едно, а и от тежкото падане беше останала съвсем без кислород. Спомни си как беше виждала недоубити птици да се мятат безпомощно по руските поля в очакване на появата на ловджийските кучета. «Генерале, получихте ли второто ми писмо? — запита се наум. И губейки съзнание, не спря да му се моли, да го умолява да го прочете и да отговори на всички ѝ въпроси. — Прочетете и второто ми писмо, генерале.»

Написала го беше преди седмица в момент на отчаяние. И във втори такъв момент го беше пуснала предния ден в пощенската кутия.

В района на гара «Падингтън» има редици долепени една за друга викториански къщи — отвън лъскаво бели, като презокеански лайнери, но отвътре по-мрачни и от гробници. В съботното утро «Уестбърн Теръс» не отстъпваше на останалите по блясък, но служебният пасаж към дома на Владимир беше запрещен в единия край с купчина гниеци матраци, а в другия — от строшена дръжка от метла, наподобяваща гранична бариера.

— Благодаря. Тук ме оставете — каза учтиво Смайли и плати на таксиметровия шофьор пред матраците.

Идеше право от «Хампстед» и коленете го мъчеха. Таксиджията, грък, му наду главата по пътя с цяла лекция по кипърския въпрос, а Смайли от учтивост се беше преместил на монтираното на гърба на шофьорската седалка сгъваемо столче, че да го чува над воя на двигателя. «Подобри грижи трябваше да полагаме за теб, Владимир», рече си при вида на боклуците по тротоара и ухабеното пране по балконите. Циркът трябваше да отдаде заслуженото на своя човек, докато още стоеше по вертикала.

Става дума за Сънчо, казал Владимир. Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си.

Вървеше бавно, съзнавайки, че ранното утро е по-подходящо за излизане от сграда, отколкото за влизане. На автобусната спирка се беше заформила малка опашка. Някакъв млекар минаваше от вход на вход, а така също и някакво момче, което разносяше вестници. Ескадрила преместили се да живеят на сушата чайки претърсваше грациозно контейнерите с боклук. «След като чайките се заселиха в градовете, дали пък гълъбите няма да отидат да живеят край морето?», зачуди се Смайли. Докато прекосяваше служебния пасаж, видя как на стотина метра по-нататък някакъв човек паркира до самия бордюр мотоциклета си с официален на вид черен кош. Стойката на мотоциклетиста му напомни някак си за високия куриер, който им беше донесъл ключовете в тайната квартира: и отдалеч си личаха

уверените му движения, излъчващи типичната за военните изпълнителност.

Кестени с падащи листа засенчваха входа, от двете страни, на който имаше по една колона; белязан от уличните битки котарак го изгледа с подозрение. Нужният му звънец беше най-високият от трийсетте налични, но Смайли не го натисна, а само блъсна двете крила на вратата, които се отвориха неочаквано лесно и разкриха пред погледа му познатите му мрачни коридори, боядисани с възможно най-лъскавата боя, по която да не се задържат разните му графити, и същото покрито с балатум стълбище, чието скърцане напомняше на болнична носилка на колела. Нищо не беше забравил. Но и всичко си беше както преди, а сега щеше да си остане така завинаги. Ключ за осветление липсваше и колкото по-нагоре се качваше, толкова по-тъмно ставаше. «Защо убийците на Владимир просто не са му откраднали ключовете? — питаше се Смайли, усещайки ги върху бедрото си през хастара на джоба. — Възможно е да не са им трябвали. Може би вече са притежавали свой комплект.» Стигна до поредната площадка и се промуши покрай скъпа на вид бебешка количка. Чу кучи вой, сутрешните новини на немски и водата от казанчето на етажната тоалетна. Чу дете, което пищеше на майка си, после шамарът и крясъците на бащата. *Предайте на Макс, че става дума за Сънчо.* Миришеше на къри, готвено с евтина лой, и на дезинфекционен разтвор. И изобщо на прекалено много народ с недостатъчно пари, натикан в недостатъчно пространство. И това си го спомняше. Нищо не се беше променило.

«Нямаше да го сполети тази съдба, ако се бяхме отнасяли по-добре с него — разсъждаваше Смайли. — Зарежеш ли някого, никак не е трудно да го убият», заключи, без да подозира, че е на едно и също мнение с Остракова. Още помнеше деня, в който той, Смайли пастирът, заедно с Тоби Естерхази пощальона, го доведоха тук. Отидоха с кола до «Хийтроу» да го посрещнат. На волана беше спецът Тоби — боядисан във всички океани, както сам разправяше за себе си. Тоби буквално летеше по шосето, но дори и така насмалко да закъснеят. Самолетът беше вече кацнал. Втурнаха се към преградата за посрещачите и моментално го съзряха: среброкос и величествен, извисил се и замръзнал в стойка «мирно» наред временния коридор от залата за пристигащите, заобиколен и от двете му страни със

селяния. Спомни си как тържествено се бяха прегърнали — «Ти ли си, Макс, стари мой приятелю?» «Аз съм, Владимир, пак ни събраха». Сети се как се наложи Тоби да ги прокара през широките задни коридори на паспортно имиграционната служба, понеже вбесената френска полиция беше конфискувала документите на стареца, преди да го натири. И как после тримата обядваха заедно в «Скотс», как от вълнение старецът почти не успяваше да отпие от чашата си, а описваше възторжено светлото бъдеще, което и тримата знаеха, че не го очаква: «Пак ще бъде като в Москва, Макс. Нищо чудно да успеем дори да зърнем Сьнчо». На следващия ден тръгнаха да оглеждат квартири, «просто за да добиете най-обща представа, генерале», както се изрази Тоби Естерхази. А истината беше, че приближаваше Коледа и бяха изчерпали годишния квартирен лимит. Смайли се примили първо на финансовия отдел на Цирка. После взе да увещава Лейкон и Министерството на финансите да отпуснат малко допълнителни средства, но и това не успя. «Действителността ще го поотрезви, Джордж — приключи въпроса Лейкон. — От теб се иска да го придумаш. Нали за това те прикрепихме към него.» Така че първият им допир с действителността се оказа стая в апартамента на някаква проститутка в Кенсингтън, а вторият — квартира над маневреното жп депо близо до гарата «Ватерло». Чак на третото посещение се озоваха в «Уестбърн Теръс». Докато Тоби ги водеше нагоре по същото това скърцащо стълбище, старецът изведнъж спря, отметна назад едрата си петниста глава и театрално сбърчи нос: «Огладнея ли, достатъчно ще е да изляза в коридора и да подуша въздуха, за да изчезне моментално гладът! — обяви на своя си развален френски акцент. — Така ще мога и по цяла седмица да изкарвам, без да ям!»

Изглежда и самият Владимир вече се досещаше, че целта им е да го пратят окончателно в глуха линия.

Смайли се завърна в настоящето. В хода на самотното си изкачване отчете, че следващата площадка е музикална. През една от вратите дънеше надута докрай рок музика, а от съседната — Сибелиус и миризмата на бекон. Надникна през стълбищното прозорче и забеляза между кестените да се размотават двамина, които ги нямаше при пристигането му. «Типичен пример на екипна работа», рече си. Наблюдатели отвън, докато останалите от екипа действат вътре. Друг въпрос е кой го е изпратил екипа. Москва? Старшият инспектор от

следствената? Или Сол Ендърби? По-нататък по улицата високият мотоциклетист се беше сдобил с таблоиден вестник и го четеше, яхнал машината.

Встрани от Смайли се отвори врата, през която надникна старица по пенъор, прегърнала положилата върху рамото ѝ лапите си котка. Махмурлийският ѝ дъх го удари в ноздрите още преди да си беше отворила устата.

— Ти, миличък, да не си крадец?

— Боя се, че не съм — засмя се Смайли. — Най-обикновен посетител съм.

— Ама аз си викам да попитам все пак, нали?

— Нищо лошо няма — отвърна най-учтиво Смайли.

Последният ред стъпала беше стръмен и особено тесен, но пък беше естествено осветен през наклонена капандура с армирано стъкло. На най-горната площадка имаше две врати — и двете затворени, и двете с негостоприемен вид. На едната висеше написано на машина картонче: «М-р МИЛЪР — ПРЕВОДИ». А Смайли се сети как Владимир се беше запънал за това ново име точно по времето, когато трябваше да стане лондончанин и да не вири много глава. «Милър» не представляваше проблем. Напротив, на стареца му се видя дори величествено. «Милър, c'est bien — рече одобрително. — Милър ми харесва, Макс.» Но онова «мистър» пред името за нищо не ставало. Държеше вместо това да пишело «генерал», после каза, че и на «полковник» щял да кандиса. Смайли обаче, в ролята си на пастир, отказа да отстъпи по този въпрос: «мистър» било далеч по-безопасно от някакво непризнато от никого звание в нетукашна армия.

Потропа силно, убеден, че тихото почукване прави по-силно впечатление от шумното. Отвърна му само ехото. Никакви стъпки, никакво внезапно замръзване на звук. Вдигна с пръст капака на процепа за пощата и викна през него «Владимир», все едно беше му дошъл на гости стар приятел. Накрая пробва единия от секретните ключове от връзката, но той отказа да влезе докрай; опита с втори и този път успя да отключи. Влезе и затвори вратата след себе си в очакване някой да стовари нещо върху тила му, но в същото време предпочиташе спукан череп пред отнесено от куршум лице. Усети, че му се вие свят, и осъзна, че е спрял да диша. Същата бяла боя, отбеляза си наум; и абсолютно същата затворническа празнота. Същата

необичайна тишина, като в телефонна кабина; и същата миризма на обществено място.

Точно тук бяхме застанали тримата и през онзи следобед, спомняше си Смайли. Ние двамата с Тоби, като някакви пристанищни влекачи, побутващи стария боен крайцер помежду ни. Според описанията на агенцията за недвижими имоти това се водеше за «мансарден апартамент».

«Отчайваща работа — обяви тогава никога не притесняващият се да се обади пръв Тоби Естерхази на своя френски с унгарски акцент, след което се извърна да отвори вратата, че да си вървят. — Отвратително място. Ама и аз съм един идиот: трябваше предварително да дойда да огледам — добави Тоби, понеже Владимир изобщо не помръдна. — Моля ви да приемете извиненията ми, генерале. Та това, което ви предлагаме тук, си е направо обидно.»

И Смайли се беше включил със свои обещания. Това ще е само временно, Влади; ще уредим нещо много по-добро. Просто трябва да постоянстваме.

Старецът обаче беше вперил поглед през прозореца — там, където в момента гледаше и Смайли — към избуялата отвъд парапета неописуема гора от комини, фронтони и керемидени покриви. И изведнъж бе тупнал облечената си в ръкавица лапа върху рамото на Смайли.

«С тези пари по-добре стреляйте свинете в Москва, Макс», препоръча му Владимир. След което, със стичащи се по бузите сълзи и същата решителна усмивка остана загледан в комините на Москва и в избледняващата своя мечта някой ден отново да заживее под небето на Русия.

«*On reste ici*» — обяви той окончателното си решение да остане, сякаш очертал върху картата последния си отбранителен рубеж.

Миниатюрно диванче опираше до едната от стените, а на перваза на прозореца стоеше котлон. По миризмата на маджун Смайли предположи, че старецът сам си е варосвал стените на жилището, да прикрие петната от влагата и да запълни цепките. Върху масата, която е ползвал да пише и да се храни, стоеше старовремска пишеща машина «Ремингтон» и чифт опърпани от употреба речници. «Превеждал е — заключи Смайли. — Да поизкарва някое и друго пени в добавка към мизерната издръжка, която получаваше от нас.» Изтегли

назад лакти, сякаш имаше проблеми с гръбнака, изпъна се величаво в целия си дребен ръст и подхвана обичайния погребален ритуал, полагащ се на всеки отишъл си шпионин. Върху чамовото нощно шкафче лежеше Библия на естонски. Опипа я внимателно дали някъде в нея няма изрязани кухини, после я тръсна разтворена, че да изпаднат всякакви пъхнати между страниците бележчици и снимки. Издърпа чекмеджето на нощното шкафче и откри в него флакон с таблетки за възстановяване на сексуалната мощ и хромирана планка с монтирани на нея лентички на три червеноармейски медала за храброст. «С прикритието — дотук», рече си Смайли, а после взе да се чуди как, по дяволите, се е оправял Владимир с многобройните му възлюбени на това тясно диванче. Над възглавницата му в единия край висеше литография с образа на Мартин Лутер, а редом с нея — цветна картина, озаглавена «Червените покриви на Стария Талин», която Владимир беше откъснал отнякъде и я беше залепил върху лист от картон. Друга картина изобразяваше «Устието на река Казари», а трета — «Вятърни мелници и разрушен замък». И трите ги провери откъм гърба. Оттам окоето му се спря върху нощната лампа. Щракна ключа и понеже не светна, развинти крушката и бръкна с пръст в дървената основа, но нищо не откри. «Просто е изгоряла», заключи. Долетял отвън неочакван писък го накара да се прилепи към стената и чак като си пое дъх, си даде сметка, че е чул някоя от погражданилите се чайки, цяла колония, от които се беше заселила покрай комините. Надникна отново над парапета да огледа улицата. Двамата размотаващи се ги нямаше. «Вече се качват по стълбите — реши. — Край на аванса, който имах. И изобщо не са полицаи, а убийци.» Около мотоциклета с черния кош не се виждаше човек. Затвори прозореца, чудейки се дали има отделна Валхала за падналите в битката шпиони, където щяха да се срещнат двамата с Владимир и да оправят нещата; като в същото време отчете пред себе си, че се е радвал на дългогодишен живот и че моментът да стигне до края му е съвсем подходящ. Макар да не повярва дори за секунда на онова, което си мислеше.

В чекмеджето на масата имаше тесте обикновена хартия, телбод, молив с дъвкан връх, няколко ластика и получена наскоро, но неплатена тримесечна телефонна сметка за сумата седемдесет и осем лири, която му се стори необичайно голяма предвид скромния начин, по който беше живял Владимир. Пъхна сметката в джоба си за по-

нататъшно проучване и продължи търсенето, колкото и ясно да му беше, че действа съвсем повърхностно: при едно истинско претърсване на трима души щяха да са им нужни няколко дни, преди да заключат, че нищо повече няма за намиране. Ако приемеше, че търси нещо конкретно, можеше да се надява да намери бележничке с адреси или дневник, или поне нещо от този род, пък било то само драсната на листче бележка, да речем. Отдавна му беше станало ясно, че остаряващите шпиони — дори и най-добрите в занаята — приличат в много отношения на застаряващите влюбени: с напредването на възрастта започват да мамят на дребно, само и само да си докажат пред себе си, че не са почнали да губят някогашните си способности. Преструват се, че помнят всичко, а тайничко са се вкопчили в своята вирилност, тайно си записват всякакви работи, понякога със свой лично изобретен код, без да си дават сметка, че всеки наясно с играта им би го разбил, ако не за минути, то поне за броени часове. И няма нищо, което да е толкова свято, че да не намери място в тези им записки: и начините за предаване на сведения; и часовете и места за свързка, работни имена, телефонни номера, та дори и комбинациите на сейфове, записани под формата на единни застрахователни номера и рождени дати. През кариерата си Смайли беше ставал свидетел как цели мрежи от агенти биваха заплашени от провал именно понеже някой агент беше престанал да се доверява на паметта си. Не му се щеше да повярва, че тъкмо Владимир би постъпил по същия начин, но това ни най-малко не изключваше подобна вероятност.

Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си...

Стоеше в онази част на помещението, която старецът беше ползвал за кухня: с котлона на перваза, с миниатюрното шкафче за продукти с дупки за проветрение. «Мъж, който сам си готви, е получовек — мина му през ум на Смайли, докато оглеждаше най-горните две колички, откъдето измъкна тенджерата и тиган и заопипва около лютивия и сладкия червен пипер. — Във всяка друга част от дома — дори в леглото — можеш да се откъснеш от света, да си четеш книгите и да се заблуждаваш, че от самотата по-хубаво няма. Но влезеш ли в кухнята, признаците на непълноценността ти ще ти извадят очите. Половин тухличка ръжен хляб. Половин салам «кучешка радост.» Половин глава лук. Половин бутилка мляко.

Половин лимон. Половин пакетче черен чай. Половин живот.» Заотваря де що можеше да отвори; дори бръкна с пръст в червения пипер. Напила почнала да се отлепва фаянсова плочка и я доотлепи, та чак отвинти и дървената дръжка на тигана. Посегна да отвори и гардеробчето с дрехи, но внезапно замръзна, сякаш се послушваше, а всъщност го бе възпряло нещо, което беше видял, а не чул.

Върху шкафчето за храна лежеше стек цигари «Голоаз Капорал» — предпочитаната от Владимир марка при липсата на руски папирози. С филтър, направи му впечатление, докато четеше надписите: «Duty Free», «Filtre», «Exportation» и «Made in France». В целофанена опаковка. Взе го да го разгледа. От десетте пакета липсваше един. Трите фаса в пепелника бяха от същата марка. Дори във въздуха успя да надуши — сега, когато знаеше какво търси — през миризмите на храни и маджун едва доловимия аромат на френски цигари.

«А в джобовете му нямаше цигари», спомни си Смайли.

Въртейки бавно синия стек в двете си ръце, Смайли се напъваше да разбере смисъла на вижданото. Инстинктът — или по-точно казано, някакво усещане, което тепърва напираше да излезе на повърхността — му говореше с нарастваща сила, че нещо около тези цигари не е нормално. Не че видът им е различен. И не че в пакетите са напъхани микрофилми, мощни експлозиви, куршуми с изместен център на тежестта или друга подобна баналност.

Не. Не е нормално самото им присъствие, и то тук, а не някъде другаде.

Съвсем нов стек, не е имал време да се напраши. Един липсващ пакет. Три изпушени фаса.

«А в джобовете му нямаше цигари.»

Започна да пипа по-чевръсто, подгонен от желанието да си тръгне колкото се може по-скоро. На прекалено висок етаж беше квартирата. И беше прекомерно празна, но в същото време и препълнена. Все по-силно ставаше усещането му, че нещо не е като света. Защо не са му взели ключовете? Отвори гардероба. Дрехи и листа хартия в не особено големи количества. Хартията се състоеше най-вече от циклостилни брошури на руски, английски и на някакъв, според Смайли, прибалтийски език. Една от папките съдържаше кореспонденция от някогашната парижка главна квартира на Групата, а така също и плакати с надписи «ПОМНИ ЛАТВИЯ», «ПОМНИ

ЕСТОНИЯ» и «ПОМНИ ЛИТВА», най-вероятно предназначени за носене по време на улични демонстрации. От кутията с жълти училищни тебешери липсваха два. А скъпоценното му спортно сако с колан лежеше паднало на пода. Сигурно Владимир е бързал да затвори вратата на гардероба.

«Но Владимир беше толкова суетен — замисли се Смайли. — И толкова по военному опрятен. Той да зареже сако си на пода пред гардероба? Дали пък нечия друга, по-небрежна ръка, не е пропуснала да го върне на закачалката?»

Смайли вдигна сако, претърси джобовете му, после го окачи в гардероба и затръшна вратата да види дали сако ще се откачи.

Откачи се.

«Не са му взели ключовете. И квартирата не са претърсвали. Но са почнали да обискират Владимир, докато някой ги е прекъснал, според мнението на старшия инспектор на следствената полиция.»

Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си.

Върна се в района на «кухнята», застана пред шкафчето с храна и отново се взря внимателно в синия стек цигари отгоре му. После надникна и в кошчето за хартии. И в пепелника — да запомни как изглеждат. Погледна и в кофата за отпадъци, да не би случайно липсващият пакет от цигари да е бил смачкан и хвърлен там. Незнайно защо, констатира със задоволство и тамошната му липса.

Време е да си върви.

Но не си тръгна — поне не веднага. Прекара още четвърт час, наострил слух да не го смути някой, в търсене и ровене, вдигане и връщане на място на всякакви вещи, не отказал се да открие откованата дъска от дюшемето или любимия тайник зад лавиците. С тази разлика, че този път желаше *нищо* да не намери. Сегашната му цел бе по-скоро да потвърди определена липса. Затова чак след като се убеди, доколкото му позволяваха обстоятелствата, във въпросната липса, Смайли си позволи да се измъкне безшумно на стълбищната площадка и да заключи вратата подире си. Още на следващата подолна площадка срещна излизащия от съседен коридор временен раздавач със служебна пощенска лента на ръкава. Смайли го докосна по лакътя и плахо предложи:

— Ако има нещо за апартамент 6Б, да взема да ви спестя качването.

Пощальонът разрови чантата си и извади жълто-кафяв плик. С клеймо от 15-и парижки район отпреди пет дни. Смайли го пъкна в джоба. На по-долната площадка беше забелязал противопожарна врата, която се отваряше само отвътре с помощта на хоризонтален лост. Натисна я, тя се отвори, той слезе по стръмното бетонно аварийно стълбище, след което пресече вътрешния двор и излезе на безлюдна уличка, продължавайки да търси обяснение за въпросната липса. «И защо не са претърсили квартирата му?», не преставаше да се пита. «Като всяка могъща бюрокрация и московският Център си има строго установени процедури. Решават, да речем, да убият някого. И разполагат постове пред дома му, статични наблюдатели по пътя му, назначават групата за убийството и си свършват работата. Класика в жанра. Но защо не са претърсили и квартирата му? Та нали Владимир, ерген, живее в кооперация, в която непрекъснато се мотаят всякакви външни лица? Колко му е било постове да се качат горе в мига, в който той е излязъл? *Защото са били уверени, че той го носи у себе си,* заключи Смайли. Ами преджобването, което според старшия инспектор съвсем били претупали? Защо да не допуснем, не че някой ги е обезпокоил, а че просто са намерили онова, което им е трябвало?»

Спря такси и даде адреса на водача:

— Байуотър стрийт в Челси, ако обичате, пряка е на Кингс Роуд.

«Най-добре е да си отида у дома, мина му през ум. Да се излегна във ваната и да премисля всичко на нова сметка. Да се избърсна. *Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си.*»

Внезапно се наведе напред, почука по стъклената преграда между него и шофьора и му даде нов адрес. Таксиджията тръгна да прави обратен завой, а високият мотоциклетист наби спирачките, да не се надъни отзад в таксито, после слезе и тържествено избута огромната черна машина с коша в насрещното платно. «Прислуга — определи го мислено Смайли. — Лакей с количката за сервиране.» Изпълнявайки ролята на почетен кортеж, с изправен гръб и широко разперени лакти мотоциклетистът го последва през крайните квартали на Камдън, а оттам и нагоре по хълма, спазвайки изискваната от устава дистанция. А когато таксито спря и Смайли се приведе напред да плати

сумата, тъмната му фигура ги подмина с парадна стойка, с вдигнат за поздрав, облечен в ръкавица, юмрук.

8

Спря се в самото начало на широката алея и се загледа в стройните редици на буковете, които се губеха като отстъпваща армия в далечината. Тъмнината се разсейваше с неохота и той започваше полека да вижда през привечерния мрак. А в крайградските къщи сигурно вече пиеха чая си. Уличните лампи от двете му страни не вършеха повече работа от мъждукащи свещи и всъщност нищо не осветяваха. Въздухът беше топъл и душен. Очаквал бе да завари полицията още там, а мястото — оградено с полицейски ленти. А освен тях — и журналисти и любопитни зяпачи. «Изобщо не се е случило», взе да се увещава, докато се спускаше бавно по склона. Щом си е заминал от мястото, Владимир е скочил весело на нозе с бастун в ръка, избърсал е гадния грим и е припнал игриво с колегите си актьори да пият по биричка в полицейския участък.

«С бастун в ръка», повтори си наум и се сети за нещо, което старшият инспектор беше споменал. В лявата ръка, или в дясната? «Следи от жълт тебешир има и на лявата му длан, сър — съобщил бе в микробуса мистър Мърготройд. — По палеца и първите два пръста».

Вървеше, а алеята притъмняваше наоколо му и мъглата се сгъстяваше. Напред стъпките му отекваха като от тенекия. На някакви си дващестина метра по-нагоре кафявото слънце се губеше като тлеещ лагерен огън в собствения си дим. Но ето че тук долу, в падината, мъглата се беше сгъстила и изстинала още повече, а самият Владимир се оказваше всъщност съвсем умрял. Видя следите от гумите на паркиралите по-рано там полицейски автомобили. Отбеляза и липсата на листа и неестествената чистота на чакъла. «Това пък как го постигат? — зачуди се. — С маркуч ли мият чакъла? А листата в други найлонови калъфки за възглавници ли ги насмитаат?»

На мястото на умората му се беше появила нова, загадъчна яснота. Пое нагоре по алеята, пожела пътьом на Владимир «добро утро» и «лека нощ», но вместо да се укори, че върши глупост, мислеше съсредоточено за кабарчетата, тебешира, френските цигари и

московските правила, а през това време се озърташе и за тенекиен навес, гледаш към затревено игрище. «Изследвай нещата в тяхната последователност — напомни си. — Започни от началото. Остави цигарите да си седят върху шкафчето.» Стигна до място, където пътеките се пресичаха, и продължи да се катери направо. От дясната му страна се появи футболна врата, а зад нея и навес от зелена гофрирана ламарина, видимо безлюден. Тръгна направо през прогизналото от дъжда игрище и усети как обувките му се напълниха с вода. Стръмният кален бряг зад навеса беше набразден от пързалялите се по него деца. Изкатери се до върха му, навлезе в горичка и продължи да се изкачва. Мъглата не беше успяла да се промъкне между дърветата, та от билото имаше прекрасна видимост. Все още не съзираше жив човек. На връщане се приближи към навеса откъм дърветата. Постройката имаше съвсем елементарна конструкция: най-обикновена метална кутия с едната ѝ страна отворена към игрището. Единственото обзавеждане беше груба дървена пейка, дълбана и надписвана от безброй остриета, а единственият обитател беше се опянал отгоре ѝ, завит през глава с одеяло, та се виждаха само кафявите му кубинки. Дисциплината изневери на Смайли само за мимолетен миг, в който той се запита дали и на този лицето му е отнесено от куршум. Дървени греди крепяха покрива. Люпещата се зелена боя на ламарината се оживяваше от сериозни философски разсъждения: «Бунтарите рушат. Обществото не се нуждае от такива хора». Твърдението породило съмнения в душата му. Идеше му да изпише в отговор: «Напротив, обществото има нужда и от тях; самото то е сбор от малцинства». Кабарчето беше точно там, където Мостин беше казал, че го е забил — на височината на очите, в унисон с изконните традиции, преподавани в Сарат, с казионна главичка точно толкова чиста и неопетнена, колкото набилият я там младеж.

Очаквам те на уреченото място — съобщаваше кабарчето. — Не съм забелязал никаква опасност.

«Московски правила», напомни си за пореден път Смайли. Москва, където на агента могат и три дни да му потрябват, докато остави писмо в явката. Москва, където всички малцинства се смятат за бунтари.

Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си...

Направената от Владимир черта, в смисъл че съобщението е прието, се спускаше като лъкатушещ жълт червей покрай кабарчето. «Старецът вероятно се е притеснявал да не я отмие дъждът», предположи Смайли. Или е натискал с ненужна сила тебешира, понеже се е вълнувал — същата причина, поради която е зарязал и сакото си на пода. *Или среща, или нищо*, бил казал на Мостин... *Тази вечер, или никога... Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си...* Дебелата черта или лъскавото кабарче са можели да направят впечатление само на крайно наблюдателен човек, но и той не би се учудил, тъй като народът непрестанно си оставя забучени бележки и всякакви други послания по «Хампстед Хийт», а не всички са шпиони. Правят го и деца, и бездомници, и вярващи в бога, и търсещи изгубен домашен любимец хора, та дори и такива, които се нуждаят от някакъв особен вид любов и изпитват необходимостта да обявят на всеослушание потребностите си. Да не говорим, че на повечето от тези хора най-малко пък им се случва да им отнесе от упор лицето специално изпратен от московския Център наемен убиец.

И с каква цел е оставил въпросното потвърждение? Именно в Москва, по времето, когато от своето лондонско бюро Смайли ръководеше Владимир, бяха измислили тази съвкупност от сигнали за връзка с агенти, които сега са тук, но след час може и да ги няма — счупени клонки от дърво по пътеката, която можеше да се окаже последна в живота им. *Не забелязвам опасност и се отправям към назначената ми явка*, гласеше последното — и съдбоносно погрешно — съобщение от Владимир до света на живите.

Смайли се отдалечи на кратко разстояние от навеса по пътеката, по която беше дошъл. И в същото време се разрови в спомените си, така както се търси в архив, за подробностите, с които старшият инспектор беше пресъздал последното излизане на Владимир.

«Самият господ сякаш го е накарал да обуе тези галоши, мистър Смайли — заявил беше благочестиво старшият инспектор. — Произведени от «Норт Бритиш Сенчъри», с ромбовидни шарки по подметките, че и почти неносени. С такива галоши и сред тълпа футболни запалянковци човек може да проследи дирите му, ако се наложи!»

«Ще ви представя оторизираната версия — беше казал забързано старшият инспектор, понеже не разполагаха с много време. — Готов ли сте, мистър Смайли?»

«Готов съм», потвърди Смайли.

Тук старшият инспектор тотално промени тона. Приказките са си приказки, а официалните показания — съвсем друго нещо. И докато говореше, шареше с фенерчето си по мокрия чакъл на отцепения район. «Лекция с магически фенер — рече си наум Смайли. — Ако бях в Саратов, щях да си вода записки.»

«Ето оттук е тръгнал да се спуска по склона, сър. Нали виждате къде е стъпвал? С нормална скорост, ясни отпечатащи и от петата, и от пръстите, напредвал е най-нормално, без нищо да го притеснява. Нали виждате, мистър Смайли?»

Мистър Смайли виждаше.

«А така също и следите от бастуна в дясната му ръка, нали, сър?»

И това виждаше мистър Смайли — как гуменият шип на бастуна е създавал дълбока кръгла дупка редом с всяка втора отпечатка от подметките.

«Макар, разбира се, бастунът да е бил в *лявата* му ръка, когато са го застреляли, нали така, сър? Забелязах, че и на това обърнахте внимание, сър. А случайно да знаете, сър, кой е бил болният му крак, ако изобщо е имал такъв?»

«Десният», отвърна му Смайли.

«Ясно. Значи, поначало е държал бастуна с дясната си ръка. Слезте оттук, ако обичате, сър! Продължава да е съвсем нормална походката му, забележете, моля, сър» — допусна от разсеяност нетипична за него непохватна конструкция старшият инспектор.

Фенерчето беше следило съвсем отчетливо необезпокоявания равномерен ритъм «пета — пръсти» при полагането на ромбовидните следи. Сега, на дневна светлина обаче, Смайли съзираше само някакви призрачни остатъци от тях. Голяма част беше изчезнала поради дъжда, други стъпкали ги нозе и от гумите на велосипедисти, които поначало нямаха правото да минават оттам. Но през отминалата нощ, по време на изнесеното от старшия инспектор представление с магическия фенер, ги беше виждал точно толкова ясно, колкото и завития с мушамата труп в падината под тях, където беше и краят на следите.

«Ето, гледайте — заявил беше самодоволно старшият инспектор, спрял се и заковал лъча на фенерчето върху малък участък поразровена пръст. — На колко години казахте, че бил, сър?» — попита старшият инспектор.

«Не съм споменавал, но той поне си признаваше за шейсет и девет».

«Плюс наскоро прекаран инфаркт, доколкото разбирам. Гледайте, сър. Първо спира. Рязко, при това. Не мога да ви кажа защо. Възможно е да са го заговорили. Макар лично аз да си мисля, че е чул шум. Зад гърба си. Забележете как крачките стават по-къси, вижте как се променя позицията на ходилата му, когато се извъръща на деветдесет градуса и хвърля поглед през рамо или нещо такова. Но е факт, че се обръща, което ме кара да смятам, че шумът е идвал изотзад. Така или иначе, вследствие на видяното или невидяното — или може би на чутото или нечутото — той изведнъж побягва. Вижте как се променя следата! — Старшият инспектор вече говореше с нескрит ловджийски ентузиазъм. — По-дълги крачки, петите почти не стъпват на земята. Коренно различна диря, разкри ваша, че е тичал с всичка сила. На места ще забележите и как се е отгласквал с бастуна за по-голяма инерция».

Взирайки се сега, на дневната светлина, Смайли не беше съвсем сигурен, че вижда, но през нощта беше забелязал — а и в паметта му изплуваха видените сутринта следи от отчаяните резки забивания на шипа, последното, от които беше под ъгъл.

«Проблемът обаче — отчел беше тихо старшият инспектор, възвърнал си тона, с който се дават показания в съда, — е, че причинителят на смъртта му го е посрещнал отпред, нали така? И че изобщо не се е намирал зад гърба му».

«А всъщност са били и отпред, и отзад — заключи сега Смайли, след като през изминалите часове беше имал възможността да обмисли нещата. — *Подгонили* са го», разсъждаваше и в същото време се напъваше да си спомни точно жаргона, с който в Саратов наричаха този конкретен метод. Знаели са откъде ще мине и са го *подгонили*. Онзи отзад подплашва жертвата, а стрелецът я дебне отпред, скрит от погледа ѝ до момента, в който жертвата сама му се набутва. Открай време се знаеше, включително и от изпращаните от московския Център убийци, че и най-печените в занаята с часове наред се

притесняват за своя тил и флангове, за минаващите и неминаващи покрай тях коли, за улиците, които пресичат, и къщите, в които влизат. Но че дори в ключовия момент, точно когато ножът е опрял о кокала, пак пропускат да си дадат сметка за опасността, която ги гледа право в очите.

«Ето, тук все още тича — коментираше старшият инспектор, приближавайки се постепенно към трупа пред тях. — Забелязвате ли как крачките му се удължават, когато склонът става по-стръмен? И стават все по-разпилени? Вече не гледа къде стъпва. Усетил е, че идва краят. Буквално. А бастунът си остава в дясната му ръка. А пък на това място изведнъж свива рязко към ръба, нали виждате? Нищо чудно да е загубил ориентация. И тук пък какво става? Ха сега да ви видя *това* как ще го обясните!»

Лъчът на фенерчето беше осветил пет-шест следи от стъпки, струпани в близост една до друга на самия ръб на тревата между две високи дървета.

«И тук се е спрял — обяви старшият инспектор. — Не *напълно*, имам предвид, а по-скоро се е поколебал. И аз не знам защо. Може да си е объркал крачките. Или го е притеснила близостта на дърветата. Или сърцето му е прескочило, щом казвате, че не е било съвсем наред. Но после пак хуква, както преди».

«С бастуна в лявата ръка», тихичко подметна Смайли.

«А защо? Точно този въпрос си задавам и аз, сър, а вие може би знаете отговора. Защо? Пак ли е чул нещо? Или се е сетил за нещо? Кое може да го е накарало — така както бяга от смъртна опасност — да спре, да си оправи крачките, да прехвърли бастуна в другата ръка и пак да побегне? И то право в ръцете на стрелеца? Освен ако онзи, който го е преследвал отзад, не го е задминал тук, описан е дъга, да речем, и му се е явил измежду дърветата? Лично вие как бихте си го обяснил, мистър Смайли?»

И докато въпросът все още кълтеше като камбанен звън в съзнанието на Смайли, те най-сетне се бяха озовали пред трупа, плаващ като ембрион под найлоновата си завивка.

През тази следваща сутрин обаче Смайли се спря, преди да стигне падината. И най-старателно постави прогизналите си обувки в съответните следи, мъчейки се да имитира движенията, които старецът вероятно е правил. Но понеже извършваше всички тези действия със

забавен каданс и видимо дълбоко съсредоточен, наблюдаващите го две обути в панталони дами, които разхождаха овчарските си песове, решиха, че е поклонник на някоя нова мода в областта на китайските бойни изкуства и съответно ненормалник.

А Смайли положи успоредно двете си ходила с носовете към долния край на хълма. После придвижи левия крак напред, а десния извъртя така, че бомбето му да сочи право към горичката от фиданки. Дясното му рамо се измести по естествен път и инстинктът му му подсказа, че тъкмо това е бил най-вероятният миг, в който Владимир е прехвърлил бастуна в лявата си ръка. Но *защо*? Както беше запитал старшият инспектор, кос може изобщо да му е наложило да го прехвърля? Защо именно в този най-критичен момент в живота му е тръгнал да прехвърля тържествено бастуна си от дясната ръка в лявата? Надали е било с цел самоотбрана, тъй като Смайли помнеше със сигурност, че Владимир не беше левак. За да се защити, просто е щял да стисне по-здраво бастуна. Или да го хване и с двете ръце, като тояга.

Да не би пък да е искал да освободи дясната си ръка? Но за какво да я освобождава?

Този път Смайли се усети, че е под наблюдение. Извърна се рязко и видя две момченца в ученически униформи, спрели се да гледат как очилатият дебеланко прави странни изпълнения с крака. Измери ги с най-свирепия си даскалски поглед и те забързано се отдалечиха.

«За какво му е трябвало да освобождава дясната си ръка? — повтори наум въпроса си Смайли. — И защо след миг пак е побягнал?»

«Владимир се е завъртял надясно — размишляваше, и пак подплати мисълта си с действие. — Владимир се е обърнал надясно, с лице към горичката, и е прехвърлил бастуна в лявата ръка. Според старшия инспектор за миг се е спрял. И *после* пак се е затичал.»

«*Московските правила*», взря се Смайли в дясната си длан. Бавно я пъкна в джоба на шлифера. Беше празен, точно като десния джоб на палтото на Владимир.

«Да не би да е искал да напише съобщение? — предизвикваше се сам себе си Смайли с теория, която на всяка цена възнамеряваше да не допусне. — Да напише нещо с тебешира, например? Да допуснем, че е разпознал своя преследвач и решил да напише някъде името му, или да

драсне друг някакъв знак? Добре, но върху какво? Със сигурност не върху тия мокри стволоче. Нито върху глинестата почва, върху нападалите листа или чакъла!» Смайли се огледа и забеляза характерната особеност на мястото, където се намираше: точно тук, почти между двете дървета, на самия ръб на алеята, където мъглата съвсем се сгъстяваше, той беше почти невидим. Да, алеята слизаше надолу, а по-нататък поемаше нагоре. А освен това правеше и плавен завой, така че оттук видимостта му и в двете посоки се запречваше от стволовете на дърветата и от гъсто засадените фиданки. Тоест, констатира с нарастващо задоволство Смайли, по целия маршрут на френетичното последно бягство на Владимир — а той, да не забравяме, му е бил добре познат, тъй като го е изминавал и при предишни срещи — точно в тази единствена точка бягащият е бил извън полезрението и на гонещия го, и на дебнещия го.

И точно тук се е спрял.

И освободил дясната си ръка.

Да предположим, че е бръкнал в джоба си.

За хапчетата за сърцето? Не. И те, както и тебеширът и кибритът, са били в левия му джоб, а не в десния.

Значи, можем да предположим, че е посегнал за друго — което вече не е било в джоба му, когато го откриват мъртъв.

И какво може да е било то?

Предайте му, че притежавам две доказателства, които мога да донеса със себе си... Тогава, надявам се, ще пожелае да се срещнем... Обажда се Грегъри да иска среща с Макс. Моля ви се, имам нещо да му предам...

Доказателства. Прекалено важни, че да се пратят по пощата. Носел е нещо. Две неща. Но не в главата си — а в джоба. И е действал по московските правила. Правилата, които му бяха втълпени още през първия ден от вербуването му като къртица. И то от самия Смайли, както и от местния му ръководещ офицер. Правилата, установени специално в името на оцеляването — неговото и на мрежата му. Смайли усети как при тази мисъл започна да му се повдига от вълнение. Московските правила гласяха, че щом носиш веществен материал, длъжен си да носиш и средство за унищожаването му! И че независимо колко добре е замаскиран или скрит — било то като микроточка, тайнопис, непроявен филм или по друг от стотиците

рисковани и хитроумни способности, — задължително трябва да е поставен в първия попаднал ти най-лек предмет, който да не бие на око, след като си го изхвърлил!

«Например във флакон с таблетки — мина му през ум, след като се поуспокои. — Или кибрит.»

Обикновен кибрит «Суон Веста», полупразен, в левия джоб на палтото, беше запомнил. И то — пушачески кибрит.

«В тайната квартира — не преставаше да разсъждава Смайли, подтиквайки мисловния си процес, но нежелеещ да стигне все още до окончателното прозрение — на масата го чакаше пакет руски папириси от любимата на Владимир марка. А върху шкафчето в «Уестбърн Теръс» лежах девет пакета «Голоаз Капорал». От първоначалните десет.»

Но в джоба му — никакви цигари. Липса на каквито и да било цигари по тялото, както би се изразил славният старши инспектор. Поне, след като го бяха намерили, имаше предвид.

«И какво следва от това, Джордж? — зададе си въпроса Смайли, имитирайки Лейкон. — Какъв е изводът? — размаха обвинително назидателния Лейконов показалец пред своя цял непокътнат нос. — Изводът, поне на този етап, Оливър е, че този пушач — този закоравял пушач — намиращ се в крайно напрегнато състояние, тръгва за изключително важна среща с кибрит, но без нито един пакет цигари — пък бил той и празен пакет от цигари — въпреки солидния си запас от такива на най-видно място. Така че или убийците му са намерили доказателството — «доказателствата», ако трябва да използваме думите на самия Владимир — и са го взели със себе си, или... Или какво? Или Владимир е успял всъщност съвсем навреме да прехвърли бастуна от дясната ръка в лявата. И е успял навреме да бръкне в десния си джоб. И да извади, също така навреме, ръката си точно на това място, където никой не е можел да го види. И да се отърве от него — съответно от тях — според изискванията на московските правила».

И едва след като успя да задоволи собственото си изискване за логическа последователност Джордж Смайли си позволи да нагази предпазливо във високата трева и да намокри до колене панталона си на път към горичката. Търсенето продължи поне половин час, ако не и повече: опипваше тревата и падналите листа, връщаше се дотам, откъдето беше тръгнал, проклинаше се за това, че не е доогледал

нещата, отказваше се, започваше отначало и в същото време отговаряше на глупавите въпроси — едни направо обидни, други изпълнени с излишна любезност — на минаващите покрай него хора. А двама монаси от местната будистка семинария, пременени в техните си шафранови раса, високи боти с връзки и плетени вълнени шапки, дори предложиха да му помогнат. Смайли най-учтиво отклони предложението им. Откри две строшени хвърчила и голям брой кенове от кока-кола. Попадна и на късове от женската анатомия — някои цветни, други черно-бели, — откъснати от разни списания. А така също и на стара маратонка, черна, и парчета горяло старо одеяло. Сред находките му се включиха и четири бирени бутилки, празни, и четири празни пакета от цигари — но толкова прогизнали и стари, че от пръв поглед личеше, че не му вършат работа. Но затова пък в чатала на клон, точно там, където се залавяше за ствола на дървото, съзря петия пакет, или може би по-точно казано — десетия, който дори не беше празен: пъхнат на високо сравнително сух пакет «Голоаз Капорал», с «Filtre» и при това «Duty Free». Смайли посегна да го вземе така, сякаш се мъчеше да се добере до забранения плод, но подобно на забранения плод и пакетът остана недостижим. Скочи и усети как скъса някакви влакна на гърба си — несъмнено увреждане на мускули, което щеше тепърва да го мъчи в продължение на доста дни. Изруга на глас и взе да разтрива болното място по същия начин, по който би постъпила и Остракова. Две отиващи на работа машинописки го утешиха с кикота си. Намери подходяща пръчка, избута пакета да падне и го отвори. Останали бяха четири цигари.

А зад въпросните четири цигари, полускрито и защитено в негова си целофанена обвивка — нещо, което моментално разпозна, но в никакъв случай не посмя да докосне с мокрите си разтреперани пръсти. Нямахше дори да посмее да си помисли за подобно действие, докато не се махнеше от тази отвратителна горичка, където кикотещи се машинописки и будистки монаси тъпчеха от невежество лобното място на Владимир.

«Едното е в техни ръце, но второто е у мен — рече си. — Поделих си наследството на стареца с убийците му.»

Смайли тръгна храбро по населения тесен тротоар, водещ от хълма към китното кварталче Саут Енд Грийн, с надеждата да изпие някъде един чай. Но кафенетата все още не бяха отворили, та се принуди да седне на пейката срещу някакво кино и да посвети вниманието си на стария мраморен шадраван и двете червени телефонни кабинки — едната по-мръсна от другата. Ръмеше топъл дъжд; неколцина души разпъваха брезентовите навеси над входовете на магазините си; зареждаха съседния гастронорм с хляб. Така както се беше сгушил, мокрите върхове на яката на шлифера го ръгаха по бузите при всяко извъртане на главата. «Вземи да поскърпиш, за бога!», беше се вбесила навремето Ан от невъзмутимия му вид при поредната вест, че е починал негов приятел. «Ако не страдаш по мъртвите, как ще обичаш живите?» И ето че сега, седнал на пейката да обмисли следващия си ход, Смайли й изпрати мислено отговора, който тогава му беше убягнал: «Не си права — отвърна й разсеяно. — За мъртвите жалея най-искрено, а точно сега, за Владимир — и до дън душа. Затова пък понякога ми е трудно да обичам живите.»

Надникна в двете телефонни кабинки и установи, че втората е в изправност. Цяло чудо беше, че и третият том на телефонния указател се оказа невредим, а като връх на всичко и таксиметровата фирма «Стрейт енд Стеди» от Ислинггън-Норт се беше изръсила да наберат рекламата й с удебелен шрифт. Докато номерът даваше «свободно», се паникьоса, понеже не успя да си спомни името на човека, подписал се под намерената в джоба на Владимир разписка. Окачи слушалката и си прибра монетата от два пенса. Не беше ли «Лейн»? Или пък «Ланг»? Набра отново.

От другата страна пропя уморен женски глас:

— «Стрейт енд Стедииии!» Кога и за къде ще обичате кола?

— Бихте ли ме свързали с мистър Дж. Ламб, ако обичате? — помоли най-учтиво Смайли.

— Съжالياвааам, тази линия не е за частни разговори — пропя жената и му затвори.

Трети път навъртя номера. Изобщо не ставало дума за частен разговор, обясни той с малко по-важен тон, усетил по-здрава почва под нозете си. Ами искал да пътува с мистър Ламб и с никой друг:

— Предайте му, че го наемам за дълъг курс. До Стратфорд на Ейвън — избра напосоки. — Кажете му, че искам да отида до

Стратфорд. Сампсън — отвърна ѝ, след като тя настоя да узнае името му. — Сампсън, с «п».

И пак се върна на пейката да чака.

Дали да не се обади на Лейкон? Какъв смисъл има? Да хукне към дома, да отвори цигарения пакет и да се запознае с ценното му съдържание? «Владимир тъкмо него е изхвърлил първо — мина му през ум. — В нашия шпионски занаят се отърваваме първо от онова, което най-много обичаме. Така че в крайна сметка аз изтеглих по-голямата печалба.» Насреща му се настани възрастна двойка. Мъжът носеше колосано бомбе «хомбург» и свиреше на метално дудуче мелодии от времето на войната. А жена му се хилеше като ненормална на минувачите. За да не срещне погледа ѝ, Смайли се сети да отвори кафявия плик от Париж. В него пък какво ли очакваше да открие? Сигурно някоя стара сметка или друга останка от тамошния живот на стареца. В най-добрия случай — извъртян на циклостил боен призив, какъвто емигрантите имаха обичая да си пращат вместо коледни честитки. Оказа се обаче, че не е нито сметка, нито циркулярен позив, а лично писмо — молба, но от крайно особен вид. Без подпис и без обратен адрес. Писано на ръка на френски, много забързано. След първото прочитане Смайли започна да го чете повторно, но в този миг пред киното наби спирачки ярко боядисан форд «Кортина», шофиран от младеж в пуловер с поло яка. Смайли върна писмото в джоба и прекоси пътя по посока на автомобила.

— Сампсън с «п»? — провикна се нахално младежът през прозореца, после се пресегна да отвори задната врата. Смайли се качи. Вътре вонеше на смес от афтършейв и застоял цигарен дим. Показа на водача банкнотата от десет лири в ръката си и го помоли да изключи двигателя.

Младежът изпълни молбата му, без да го изпуска от очи в огледалото. Кестенявата му коса беше оформена в прическа «афро». Ноктите на белите му ръце бяха старателно поддържани.

— Частен детектив съм — обясни му Смайли. — Предполагам, че не съм ви първият и че сме ужасно досадни, но с удоволствие бих заплатил за едни определени сведения. Вчера сте подписали фактура за тринайсет лири. Спомняте ли си как изглеждаше пътникът ви?

— Лицето беше висок мъж. Чужденец. С бял мустак. И куцаше.

— Млад, стар?

— Много стар. С бастун и прочее.
— От къде го качихте? — попита Смайли.
— Ресторант «Космо», Прейд стрийт, десет и трийсет, сутринта
— изломоти умишлено думите младежът.

От Прейд стрийт до «Уестбърн Теръс» пеша се стига за пет минути.

— И докъде го откарахте, ако обичате?

— Чарлтън.

— Онзи Чарлтън в югоизточната част на Лондон?

— До църквата «Свети Не-знам-кой-си» на ъгъла с Батл ъф дъ Найл стрийт. Пред кръчмата «Доведеният жабар».

— Жабар ли?

— Французин.

— Там ли слезе?

— Един час престой, после обратно до Прейд стрийт.

— По пътя спирахте ли някъде?

— Веднъж на отиване, пред магазин за играчки, втори път на връщане, до телефонна кабина. Лицето купи дървено пате на колелца.
— Извърна се, опря брада в облегалката и нахално разпери длани, да покаже размера на играчката. — Жълто на цвят — рече. — А телефонният разговор беше градски.

— Откъде знаете?

— Нали аз му услужих с двата пенса? Ама после се върна и взе назаем още две монети по десет, за всеки случай.

«Попитах го откъде се обажда, но той само ме увери, че имал достатъчно монети за по-дълъг разговор», беше казал Мостин.

Смайли връчи десетте лири на младежа и посегна към дръжката на вратата.

— Във фирмата кажете, че не съм се явил.

— Вас пък какво ви интересува какво ще им кажа, по дяволите?

Смайли се измъкна чевръсто и дори успя да затвори вратата, преди младежът да отбръмчи със същата ужасна скорост. Останал прав на тротоара довърши втория прочит на писмото и можеше да се каже, че вече го е запаметил подробно. «Жена — рече си, доверявайки се на първоначалния си инстинкт. — Която очаква да умре. Ами то май на всички това ни е писано.» Преструваше се, че му е ведро и безразлично. «Човек разполага само с определено количество

състрадание — обичаше да казва, — а моята дневна дажба вече се изчерпа». Но независимо от това, писмото го уплаши и разпали наново усещането му, че работата е спешна.

Генерале, не желая да драматизирам нещата, но къщата ми се наблюдава от едни хора, които според мен не са нито от вашите, нито от моите приятели. Тази сутрин останах с впечатлението, че се опитаха да ме убият. Не бихте ли ми пратиш повторно своя възшебен приятел?

Трябваше да скрие някои неща. Да ги «кашира», както държаха да се казва в Саратов. Няколко пъти се прекачи от един автобус на друг, проверяваше дали не го следи някой и попридремваше. Черният мотоциклет с кош не се появи повторно; не можа да установи и присъствието на друг съгледвач. Отби се в книжарница на Бейкър стрийт и се сдоби с голяма мукавена кутия, няколко ежедневника, опаковъчна хартия и ролка тиксо. Спря такси и се сви на пода между предната и задната седалка да оформи пакета. Сложи в кутията цигарения пакет на Владимир и писмото от Остракова и я допълни с вестници. Уви кутията, после успя да се омотае в тиксото. Открай време търпеше поражение в двубоите си с тези лепенки. Върху капака на кутията написа името си и «До поискване». Освободи таксито пред хотел «Савой», където повери кутията на обслужващия мъжкия гардероб заедно с банкнота от една лира.

— Доста леко е, за да е бомба, нали, сър? — попита служителят и на шега опря пакета до ухото си.

— Не бих бил толкова уверен — отвърна Смайли, при което и двамата се разсмяха разбиращо.

«Предайте на Макс, че става дума за Сънчо — мина му през ум. — А къде ли е второто ти доказателство, Владимир?», запита се тъжно.

По силно заоблечения хоризонт изобилстваха кулокранове и резервоари за втечен газ; мързеливи комини бълваха наситено жълти пушеци към дъждовните облаци. Ако беше делничен ден, Смайли щеше да прибегне до услугите на обществения транспорт; в съботите обаче беше готов да кормува, макар да живееше в състояние на взаимна омраза с двигателя с вътрешно горене. Прекосил беше реката по моста «Воксхол», беше подминал Гринуич и вече навлизаше в равната разпокъсана територия на доковете. Чистачките потръпваха неравномерно, а през ламарините на нещастната му английска колица се промъкваха едри капки дъжд. Скрили се под навеса на автобусната спирка, мрачни дечица го упътиха: «Все направо, шефе». Беше се обръснал и изкъпал, но не си беше лягал. Изпрати на Лейкон телефонната сметка на Владимир с молба да му предоставят спешно разбивка на известните им номера, с които е разговарял. Докато шофираше, мисълта му течеше гладко, но в същото време се поддаваше на анархистичните промени в настроението му. Облякъл си беше кафявото палто от туид, с което обикновено пътуваше. Проправи си път през кръговото движение, изкачи хълма и изведнъж на пътя му се изправи кокетен пъб в характерния за началото на двайсети век стил «Едуард VII», с изрисуван на табелата ѝ червенобузест воин. Оттам почваше и Батл ъф дъ Найл стрийт, която се изкачваше до остров с отъпкана трева, а на самия остров се издигаше църквата «Свети Спас», построена от камък и кремък, за да провъзгласява словата господни на рушащите се викториански складове. През идната неделя, обявяваше афишът, проповедта щяла да бъде изнесена от жена, майор в Армията на спасението; а пред афиша стоеше паркиран камион с гигантски ален на цвят осемнайсетметров фургон; околоръст по страничните стъкла на кабината бяха окачени възпоменателни футболни флагчета, а едната от вратите ѝ беше нацвъкана с чуждестранни регистрационни лепенки. Беше най-голямото нещо в цялата околност — по-голямо и от църквата дори. Някъде зад себе си чу как мотоциклетен двигател намали

оборотите, после пак ги усили, но изобщо не си направи труд да се извърне. Познатият му придружител го беше следвал още от Челси; но, както самият той проповядваше в Сарат, дали ще се страхуваш, е винаги въпрос на избор.

По пътеката Смайли влезе в гробище без гробове. Редици от надгробни камъни очертаваха външните му граници, а в средата му се издигаха катерушка и три типови еднофамилни жилищни сгради. Първата се наричаше «Цион», втората беше безименна, а табелата на третата просто гласеше «Номер Три». И трите бяха с широки прозорци, но само онези на «Номер Три» имаха дантелени завеси и докато буташе портичката да влезе, забеляза само една сянка на горния етаж. Първо я видя неподвижна, после изчезна, сякаш нещо я засмука в пода, та за миг се запита — с известен ужас — дали пък не е станал свидетел на ново убийство. Натисна копчето на звънеца и в сградата издрънчаха експлозивно ангелски камбанки. Прилепи чело в релефното стъкло на вратата и успя да различи стълбище, застлано с кафява пътека, и нещо като детска количка. Позвъни повторно и в отговор чу писък — в началото беше тих, но постепенно се засили; отпърво реши, че е дете, после — котка, а накрая — свистящ чайник. Писъкът достигна своя апогей, задържа се на това ниво, после внезапно изчезна: или някой беше свалил чайника от котлона, или парната струя беше изстреляла пищялката. Мина откъм задната страна на къщата. С нищо не различаваща се от фасадата, освен по отходните тръби, зеленчуковата леха и басейнчето за рибки, сглобено от готови бетонни елементи. В басейнчето вода нямаше, следователно липсваха и златните рибки; затова пък на дъното му лежеше прекатурено жълто дървено пате с отворена човка, с вперено в небето око и продължаващи да се въртят две от четирите му колелца.

«Лицето купи дървено пате на колелца — беше споменал таксиджията, извърнал се да покаже големината му с белите си длани. — Жълто на цвят».

На задната врата беше монтирано чукало. Тропна лекичко с него и натисна дръжката. Вратата се оказа отключена. Влезе и тихо затвори вратата подире си. Озовал се беше в миялнята, от която се влизаше в кухнята. И първото, което забеляза, беше сваленият от газовия котлон чайник, от чиято безмълвна свирка излизаше тънка къдрава парна

струйка. И подноса на масата, с две чаши, каничка за мляко и по-голяма кана за чая.

— Мисис Крейвън? — подвикна тихичко. — Стела?

Прекоси столовата и се спря напред преддверието, върху кафявата пътека до детската количка, и в същото време сключваше наум споразумения с господата: «Ако няма друга смърт, ако няма втори Владимир, ще те почитам, докато единият от нас е жив».

— Стела? Аз съм. Макс — каза.

Бутна вратата на всекидневната и я завари седнала в ъгловото кресло между пианото и прозореца, откъдето го наблюдаваше с ледена решителност. Не беше уплашена, но затова пък май го ненавиждаше от дън душа. Беше по дълга азиатска роба, без грим. И притискаше към себе си детенце — не може да си спомни дали момченце имаше, или момиченце. Притиснала беше рошавата главица към рамото си, а дланта ѝ затулваше устата му да не вдига шум; погледът ѝ над главицата му не се откъсваше от Смайли и съдържаше и предизвикателство, и дързост.

— Къде е Вилем? — попита я.

Тя бавно сне ръката си, при което Смайли очакваше детето да писне, но то само втренчи очи в него.

— Името му е Уилям — отвърна кротко тя. — Моля те да не забравяш, Макс. Той си го избра. Уилям Крейвън. Англичанин до мозъка на костите. Не естонец, не руснак. А англичанин. — Беше красавица — чернокоса и спокойна. Така както седеше в ъгъла, притиснала детето към себе си, все едно беше изрисувана за постоянно върху тъмния фон.

— Налага ми се да поговоря с него, Стела. Нищо няма да го карам да прави. А мога евентуално да му помогна.

— Ха, колко пъти съм ги слушала тези приказки. Излезе. Отиде на работа, където му е мястото.

Смайли осмисли чутото.

— А защо в такъв случай камионът му е отвън? — възрази благо.

— Отиде в склада. Пратиха кола да го вземе.

И това смля Смайли.

— За кого е втората чаша в кухнята тогава?

— Това няма нищо общо с него — отвърна му тя.

Той се заизкачва нагоре, а тя не направи опит да го спре. Право насреща му имаше врата; другите врати водеха наляво и надясно. И двете бяха отворени — едната към детската стая, другата към спалнята. Само онази отпред е му беше затворена, а като почука на нея, никой не му отговори.

— Вилем, Макс съм — рече. — Моля ти се, налага се да поговорим. След това веднага ще си тръгна и ще те оставя на мира. Обещавам ти.

Повтори казаното дума по дума, после се върна по стръмните стълби във всекидневната. Детето беше взело да плаче на глас.

— Така и така си направила чай... — подсказа ѝ той между детските хлипове.

— Няма да те оставя да разговаряш на четири очи с него, Макс. Нито да ти позволя пак да му сваляш луната и звездите.

— Никога и не съм го правил. Това не беше моя работа.

— Той и досега е готов на всичко за теб. А на мен взе да ми писва.

— За Владимир става дума — каза Смайли.

— Знам за кого. Нали цяла нощ ми надуха главата с тоя телефон.

— Кой ти я наду?

— «Къде е Владимир? Къде е Влади?» Те за кого го мислят моя Уилям? За Джек Изкормвача ли? Един господ знае от колко отдавна нито е виждал, нито се е чувал с Владимир. Беки, миличка, престани да плачеш, моля ти се! — Прекоси стаята, изрови изпод купа дрехи за пране тенекиена кутия с курабии и пъкна насила една в устата на детето. — Това не ми е нормалното състояние — рече.

— Кой разпитваше за него? — тихо, но настоятелно повтори въпроса си Смайли.

— Михел, разбира се, кой друг? Нали го помниш Михел — нашият ас от «Радио «Свобода»», самообявилият се бъдещ министър-председател на Естония и царят на залаганията на хиподрума? В три часа след полунощ, на Беки ѝ никне ново зъбче, а телефонът звъни като луд. При което чувам тежкото дишане на Михел в слушалката: «Къде е Влади, Стела? Къде е нашият водач?». Голям глупак си, викам му. Въобразяваш си, че като шепнеш, не могат да те подслушват ли?

Съвсем си изперколясал, рекох му. Гледай си конните състезания и не се навирай повече в политиката, викам.

— И коя се оказа причината за огромното му безпокойство? — поинтересува се Смайли.

— Ами Влади му дължал пари, какво друго? Петдесет лири. Сигурно заедно са ги профукали по някой кон, нали все на неудачници залагат. Обещал бил да ги върне лично на Михел, че и партия шах да изиграели. Посред нощ, представяш ли си! Явно са не само патриоти, но и страдат от безсъние. Та водачът ни не се явил. И ето ти драма. Защо, по дяволите, смяташ, че Уилям ще го знае къде се е дянал, викам му. Я върви да спиш. И кой, мислиш, звъни пак след няма и час? И диша тежко като преди? Същият наш майор Михел, героят от Кралската естонска кавалерия. Трака токове и се извинява. Ходил до квартирата на Влади, тропал, звънял. Не си бил у дома. Виж какво ще ти кажа, Михел, викам му. И у нас не е, не сме го скрили на тавана, нито сме го виждали, нито сме го чували от кръщенето на Беки. Разбра ли? А Уилям току-що се върна от Хамбург, каталясал е за сън и нямам никакво намерение да го будя.

— И той пак прекъсна разговора — подсказа Смайли.

— Прекъснал, друг път. Нахален е като пиявица. «Вилем е фаворитът на Влади», разправя. В кое? В надбягването в три и половина в Аскот ли? Върви да си лягаш, по дяволите! «Владимир открай време ми разправя, че ако възникне някакъв проблем, следва да се обърна към Вилем», вика. Добре де, какво искаш всъщност от него, питам го? Да подпали камиона и да отиде да блъска по вратата на Владимир ли? Исусе!

Остави детето да седи на стол. А то се застоя там, чешейки доволно венците си в курабията.

Чу се гневен трясък на врата, последван от бързи стъпки на слизащ по стълбите човек.

— Уилям повече не участва, Макс — предупреди го Стела, вперила очи в неговите. — Не се интересува от политика, не се занимава с гадости и престана да смята баща си за мъченик. Порасна и вече стои стабилно на собствените си два крака. Разбра ли ме? Чу ли какво те питам? Разбра ли ме?

Смайли се беше отдръпнал в най-далечния край на стаята, колкото се може по-далече от вратата. Вилем влезе напористо, все ще

по анцуг и маратонки. Беше десетина години по-млад от Стела и някак си прекалено слаб, за да е в състояние сам да се защитава. Приседна на ръба на дивана и зашари с поглед от жена си към Смайли и обратно, сякаш се чудеше кой от двамата пръв ще му се нахвърли. Високото му чело белееше с необичайна сила под тъмната му сресана назад коса. Но се беше обръснал, от което лицето му беше взело да изглежда позакръглено и по-младо. Зачервените от дългото шофиране клепачи обрамчваха кафявите му, пламенни очи.

— Здравей, Вилем — каза Смайли.

— Уилям — поправи го Стела.

Вилем кимна напрегнато, съгласявайки се и с двете обръщения.

— Здравсти, Макс — отвърна. Дланите му се намериха една друга в скута му и той сплете пръсти. — Как я караш, Макс? Нали така се пита?

— Разбирам, че вече си чул новината за Владимир — каза Смайли.

— Новина ли? Каква новина, ако обичаш?

Смайли не бързаше с отговора. Наблюдаваше младия мъж и се мъчеше да прецени доколко е стресиран.

— Че е в неизвестност — отговори доста лековато по някое време Смайли. — Разбирам, че приятелите му са те безпокоили по телефона по малките часове.

— За какви приятели говориш? — попита Вилем и погледна Стела със зов за помощ. — За старите емигранти, дето по цял ден пият чай, играят на шах и бистрят политиката ли? И кроят налудничави планове ли? Михел изобщо не ми е приятел, Макс.

Говореше забързано, дразнещ се от неспособността си да изразява мислите си на този чужд език, а не на родния си. Затова пък Смайли приказваше така бавно, сякаш разполагаше с всичкото време на света.

— Да, обаче Влади е твой приятел — възрази. — А преди това е бил приятел и на баща ти. Били са заедно в Париж. Братя по оръжие. И заедно дойдоха в Англия.

Дребното тяло на Вилем избълва вулкан от жестове, за да обори сериозността на изказаното предположение. Ръцете му се разделиха и взеха да описват бесни полукръгове, кестенявата му коса се надигна, после пак слегна.

— Така е! Владимир беше приятел на баща ми. Много добър приятел. И кръстник на Беки, не отричам. Но не и в политиката. От много време. — И пак хвърли поглед на Стела да се убеди, че тя одобрява казаното. — Аз съм си аз: Уилям Крейвън. С английски дом, жена англичанка, дете англичанче и английско име. Окей?

— И английска работа — додаде тихо Стела, без да го изпуска от поглед.

— И то каква работа! Знаеш ли колко пари вземам, Макс? Ще я купим тая къща. А може и кола, окей?

Нещо в поведението на Вилем — гладкото му слово вероятно или може би енергичността, с която протестираше — направи впечатление на жена му, което вече го наблюдаваше не по-малко съсредоточено, отколкото самият Смайли, та дори и бебето бе взела да държи съвсем разсеяно, почти с безразличие.

— Кога се видяхте с него за последно, Уилям? — попита Смайли.

— С кого, Макс? С кого да съм се видял? Бъди по-точен, ако обичаш.

— Кажу ми, Бил — нареди Стела на съпруга си, без да отлепва дори за миг очи от него.

— Кога за последно се видя с Владимир? — повтори търпеливо Смайли.

— Отдавна, Макс.

— Няколко седмици?

— Ами да. Преди седмици.

— Или може би месеци?

— Месеци. Шест месеца! Седем! На кръщенето. Той беше кръстник, вдигнахме парти. Но никаква политика.

Паузите на Смайли пораждаха неловка напрегнатост.

— И нито веднъж след това? — попита след дълго мълчание.

— Нито веднъж.

Смайли се извърна към Стела, чийто поглед не потрепваше.

— По кое време се прибра вчера Уилям?

— Рано — гласеше отговорът ѝ.

— Още в десет сутринта?

— Възможно е. Не си бях у дома. Бях на гости у мама.

— Владимир е идвал вчера тук с такси — обясни Смайли, все още говорейки на Стела. — И според мен се е видял с Уилям.

Никой не пожела да му помогне — нито Смайли, нито жена му. Дори детето не каза гък.

— На идване Владимир е купил играчка. Таксито го е чакало малко по-надолу по улицката и след около час го е откарало обратно до «Падингтън», където се намира квартирата му — продължи Смайли, полагайки специална грижа последната му фраза да е в сегашното време.

Вилем успя най-сетне да си възвърне гласа.

— Влади на Беки кръстник! — запротестира отново с мощни жестикулации, сякаш английският заплашваше окончателно да го напусне. — Стела не го обича, значи трябва да идва тук като крадец, окей? И донесъл на моя Беки играчка, окей? Това престъпно ли е, Макс? Има закон, че старец не може носи играчки на кръщелница?

И пак нито Смайли му отговори, нито Стела. И двамата чакаха неизбежното му рухване.

— Влади стар човек, Макс! Кой знае кога пак види Беки? Той наш семеен приятел!

— Не наш — поправи го Стела. — Вече не е наш приятел.

— Беше приятел на мой баща! Другар! В Париж заедно се сражавали против болшеvizъм. Хубаво: донесъл на Беки играчка. А защо не, питам? Защо не, Макс?

— Ти нали каза, че сам си я купил тая проклетия — каза Стела. Вдигна ръка и закопча копче на деколтето си, като да отреже мъжа си да не приказва повече.

Вилем се извъртя към Смайли и подхвана умолително:

— Стела не го обича стареца, окей? Бои се да не се хвана пак с политика покрай него, окей? Затова нищо не казал на Стела. Тя отива на свиждане при нейна майка в болница в Стейнс и докато я няма, Влади се отбива види Беки, каже «здрости», защо не? — В отчаянието си Вилем дори се изправи и взе да маха прекалено силно с ръце в знак на протест. — Стела! — възкликна. — Чуй ме! Значи, Влади не се прибрал снощи у дома? Моля, страшно съжалявам! Но вина не у мен, окей? Макс! Този Влади стар човек! Самотен. Може случайно си намерил жена. Окей? Няма какво много да прави с нея, но поне да има компания. Той много известен с това, мисля! Окей? Защо не?

— А преди вчера? — попита Смайли. След цяла вечност. Вилем като че ли не схвана въпроса му, та се наложи Смайли да му го разясни: — Видял си се вчера с Владимир. Дошъл с такси и донесъл жълто дървено пате на Беки. На колелца.

— Така беше.

— Добре. Но преди вчера — ако не броим вчера — кога за последно се видя с него?

Има въпроси, които се задават наслуки, други — по инстинкт, а трети — като горния — се основават на преждевременно усещане, което е нещо повече от инстинкт, но по-малко от знание.

Вилем обърса устни с опакото на ръката си.

— Понеделник — изрече нещастно. — Видях го в понеделник. Звънна ми, срещнахме се. Така беше.

Тогава Стела прошепна: «О, Уилям», и притисна към себе си изправеното дете — дребното войниче, — а самата тя впери очи в козяка и зачака чувствата ѝ да се съвземат.

Телефонът зазвъня. Вилем подскочи като вбесено дете, вдигна слушалката, затръшна я обратно на мястото ѝ, после запокити целия телефонен апарат на пода и отдели с шут слушалката. Накрая пак си седна на мястото.

Стела се обърна към Смайли.

— Махай се — рече му. — Излез веднага оттук и никога повече не се връщай. Моля те, Макс. Веднага.

Смайли сякаш обмисли известно време най-сериозно молбата ѝ. Изглежда добродушно Вилем, после премести погледа си върху Стела. И чак тогава бръкна във вътрешния си джоб, извади сгънатия брой от първото сутрешно издание на «Ивнинг Стандарт» и го подаде на Стела, а не на Уилям, отчасти заради езиковата бариера, но отчасти и заради това, че се боеше Вилем да не изпадне в нервна криза.

— Боя се, че Влади ни напусна завинаги, Уилям — каза с най-искрено съжаление. — Това пише във вестниците. Застрелян е бил. От полицията ще пожелаят да те разпитат. Затова съм дошъл: да чуя какво се е случило и да ти кажа как да им отговаряш.

При което Вилем каза на руски нещо пропито с толкова безнадеждност, че Стела — трогната по-скоро от тона му, отколкото от самите думи — пусна едното дете и отиде да утешава другото, забравила напълно за присъствието на Смайли в стаята. Така че той

поседя съвсем усамотен за известно време, размишлявайки върху негатива, с който се беше сдобил чрез Владимир — неразгадаем до промиването му и обръщането му в позитив — и който сега лежеше в онази кутия в хотел «Савой» заедно с анонимното писмо от Париж, по отношение, на което нищо не можеше да стори. Но от ума му не излизаше и второто доказателство. Питаше се какво ли е представлявало то и къде го е носел старецът: предполагаше, че е било в портфейла му, но и вярваше, че никога няма да узнае истината.

Вилем успя по някое време да се стегне, все едно вече присъстваше на погребението на Владимир. Стела остана да седи до него, положила длан върху неговата, докато момиченцето Беки заспа на пода. Вилем заговори на пресекулки, а сълзите се стичаха най-свободно по бузите му, без ни най-малко да го притесняват.

— За другите и пукнат грош не давам — заразправя Вилем. — Но за Влади — всичко. Обичам го. — После пак подхвана от началото: — След смъртта на баща ми Влади зае неговото място. Дотолкова, че често му викам «татко». Не «чичо». «Татко».

— Дай да започнем от понеделник — предложи Смайли. — От първата ви среща.

Влади се обади по телефона, разправяше Вилем. Минали били сума ти месеци, откакто се бил чувал с него или с който и да било друг от «Групата». Та най-неочаквано Влади позвънил на Вилем в склада, където Вилем групирал товара си и сверяват товарителниците с канцеларията, подготвяйки се да отпътува за Доувър. Такава им била уговорката, обясни Вилем. Така останали да стоят нещата с «Групата». Нямало вече да членува в нея — те и другите не били особено дейни напоследък, — но ако се нуждаели от него по спешност, да го търсят в склада в понеделник сутрин, но не и у дома, заради Стела. Понеже бил кръстникът на Беки, Влади имал правото да му звъни по всяко време и у дома. Но не и по работа. В никакъв случай.

— Питам го аз: Влади! Какво има? Как я караш?

А Владимир се обаждал от близка улична телефонна кабина и настоявал за незабавен разговор на четири очи. При което Вилем нарушил фирмения правилник, качил го още от кръговото движение и го возил в кабината си до средата на пътя до Доувър: «на черно», както се изрази Вилем, което означавало «незаконно». Старецът носел плетена кошница, пълна с портокали, но Вилем не бил в настроение да

го разпитва за какво му е било да мъкне със себе си толкова килограми плод. В началото Владимир му говорил за Париж и за баща му, и за борбите, в които участвали рамо до рамо; после отворил дума за дребната услуга, която му се щяло Вилем да му направи. Съвсем никаква работа, в името на някогашните славни времена. В името на покойния Вилемов баща, когото Владимир обичал. И в името на «Групата», за която навремето бащата на Вилем бил истински герой.

— Няма начин, викам му. Не мога никакви услуги да ти върша, Владимир. Обещал съм на Стела. Разбери ме!

Стела отдели ръката си от своя съпруг и остана да седи самсамичка, разкъсвана между желанието да го утешава по повод смъртта на стареца и божата от нарушения обет.

Съвсем незначителна услуга, настоявал Владимир. Дребна, без каквито и да било затруднения, без никакъв риск, но много важна за делото ни; но и лично за Вилем, тъй като щял по този начин да изпълни своя дълг. После извадил снимки с Беки, които бил заснел по време на кръщенето ѝ. Носел ги в жълт плик от «Кодак» — снимките от едната страна, а негативите в защитен целофан от другата, от външната страна, на който още си стоял закачения с телбод фиш от фотолабораторията — всичко чисто и ясно като изворна вода.

Радвали се известно време на детенцето на снимките, но по някое време Владимир неочаквано казал: «Заради Беки, Вилем. Всичко, което вършим, е в името на бъдещето на Беки».

Докато Вилем повтаряше думите на стареца, Стела сви юмруци, а когато вдигна глава, видът ѝ беше решителен и някак си много по-възрастен, с островчета от ситни бръчици в ъгълчетата на двете ѝ очи.

А Вилем продължаваше да разправя:

— И тогава Владимир ми вика: «Вилем. Ти всеки понеделник ходиш до Хановер и Хамбург и се връщаш в петъка. Колко точно трае твой престой в Хамбург, ако обичаш?».

Вилем обяснил, че гледал да се задържа колкото се може по-малко, но че всичко зависело от това колко дълго щяло да трае разтоварването на стоката, а пък то зависело от това дали се доставяла на посредник, или на самия получател, от часа на пристигането му и от времето, което бил прекарал зад волана според пътния му лист. А и от това дали обратният му курс щял да е пълен, или празен. Последвали още ред въпроси в същия дух, които Вилем сега изреди — много от

тях незначителни: къде преспивал Вилем попътно, къде се хранел? А Смайли си даваше сметка, че старецът по един доста чудовищен начин е постъпвал точно така, както би постъпил и самият той: прибутвал е Вилем в ъгъла и принуждавайки го да му отговаря, го е подготвял да се подчини на заповедите му. Едва когато почвата била подготвена, Владимир се заел да обяснява с целия си военен и семеен авторитет какво точно иска от Вилем да изпълни.

— «Вилем, отнеси тази кошница с портокали в Хамбург заради мен», вика. Ама защо? — питам го. За какво ми е тази кошница? А той ми дава петдесет лири. «Вземи тези пари за всеки случай — вика. — Не знаеш кога могат да ти потрябват». Хубаво, ама защо трябва и кошница да мъкна? — питам. И какво значи «за всеки случай», генерале?

След което Владимир изредил на Вилем инструкциите, които следвало да изпълни, включително всичките там резервни варианти и непредвидени обстоятелства — дори ако се наложело, да преспял допълнителна нощ за сметка на петдесетте лири, — а на Смайли му направи впечатление, че старецът и пред Вилем е налагал московските правила по същия начин, по който е настоявал пред Мостин; но и колко, както винаги, е прекалявал в изискванията си; колкото по е остарявал, толкова повече старикът се е оплитал в кълчищата на собствената си конспиративност. От Вилем се искало да сложи жълтия плик «Кодак» със снимките на Беки върху портокалите, а после да се разходел до предната част на салона за пътниците — които нареждания Вилем всъщност изпълнил най-точно, както сам подчерта, — а пък самият плик изпълнявал ролята на пощенска кутия и знакът, че е пълна, щял да бъде направен с тебешир, «и той жълт като плика, в унисон с традициите на «Групата»», поясни Вилем.

— А знакът за безопасност? — попита Смайли. — Знакът в смисъл «Никой не ме следи»?

— Хамбургски вестник от вчера — отвърна незабавно Вилем, подир което си призна, че по този въпрос имал известно разногласие с Владимир, въпреки всичкото уважение, което хранел към него в качеството му на водач, генерал и приятел на баща му.

— Казва: «Вилем, този вестник трябва да стърчи от джоба ти». Ама, Влади, викам, виж как съм облечен — по анцуг, без джобове. «Тогава, Вилем, носи вестник подмишница», вика.

— Бил — изпъшка едва ли не потресена Стела. — Ама и ти си невероятен глупак. — После се обърна към Смайли: — Толкова ли не са могли да пуснат това проклето нещо в най-обикновено писмо по пощата?

«Било е филмов негатив — отговори й наум Смайли, — тъй като според московските правила се допускат единствено негативи. Да не говорим за хроничния ужас на генерала от предателства, каквито виждаше навсякъде и във всички околни. А ако приемем смъртта за краен съдник, оказва се, че е бил прав.»

— И всичко премина нормално? — подпита с изключителна топлота Смайли. — Предаването се извърши сполучливо?

— Ами да! Без проблем — съгласи се от все сърце Вилем и хвърли предизвикателен поглед на Стела.

— А ти усети ли по някакъв начин, да речем, кой може да е бил контактът ти на тази среща?

След куп колебания и безброй подтиквания — известна част от тях от страна на Стела — Вилем и това разправи: за хлътналото лице, което имаше толкова отчаян вид, че му беше напомнило за баща му; и за предупредителния поглед на онзи, който или беше видял в действителност, или му се беше сторил такъв покрай обзелото го силно вълнение. И как понякога, като гледал футбол по телевизията, а това му било любимо занимание, камерата се спирала върху нечие лице или изражение и то му се запечатвало в съзнанието до края на мача дори ако не го покажели повторно — та физиономията на онзи от корабчето била точно от този вид. Описа щръкналите кичурчета черна коса и очерта леко с пръсти дълбоките бръчки на онзи върху своето гладко лице. Спомена колко дребен бил онзи, но дори и това, че бил сексапилен — направо биеше на очи, твърдеше Вилем. Добави как останал с усещането, че онзи го предупреждава за важността на пратката, която е приел. И в изблик на въображение Вилем обясни на Стела, че при една такава трагедия — например, ако избухнала война или въоръжен конфликт и му се наложило да повери Беки на друг човек да я гледа, и самият той щял да изглежда по същия начин! Изказването му породило нови сълзи, ново помирение и нови вайкания по повод смъртта на стареца, към които и Смайли несъмнено допринесе със следващия си въпрос:

— Значи, ти донесе дотук жълтия плик, а вчера го връчи на генерала, когато той се появи с патето за Беки — подсказа той с цялата благост, която успя да събере, но и така се наложи да почака доста, преди да получи ясно описание на случилото се.

Вилем обясни, че имал навика в петъците да се отбива до склада, където придремвал някой и друг час в кабината, после се обръсвал и пиел чай с колегите и едва тогава се прибирал с камиона у дома — спокоен, а не изнервен и в лошо настроение. Научил бил този номер от по-старите шофьори: ако бързаш за къщи, после съжаляваш. Но вчерашният ден бил по-различен, каза, а освен това — тук внезапно премина към едносрични имена — Стела била отишла с Бек в Стейнс при майка си. Така че, по изключение, той се отправил директно към дома, обадил се на Владимир и му съобщил договорената предварително парола.

— Къде му се обади? — прекъсна го кротко, ненастойчиво Смайли.

— У тях. Беше ми наредил: «Търсиш ме само у нас. Никога в библиотека. Михел е свестен човек, но не е в течение».

След време — не помнел колко всъщност — Владимир пристигнал с такси — нещо, което за пръв път се случвало — и донесъл патето за Бек. Вилем му връчил жълтия плик със снимките, а Владимир го отнесъл до прозореца и много бавно, «все едно бяха някакви свети изображения от църква, Макс», загърбил Вилем и взел да разглежда срещу светлината негативите, докато накрая изглежда намерил онзи, който му трябвал, и го оглеждал още сума ти време.

— Само единия ли? — попита бързо Смайли, сещайки се пак за двете доказателства. — *Единият* от негативите ли?

— Точно така.

— Един кадър, или парче с няколко?

Кадър — поне в това Вилем беше убеден. Единствен малък кадър. Да, трийсет и пет милиметров — същият формат, който ползвал и в своя «агфа — автоматик». Не, не успял да мерне какво се съдържало върху кадъра — писмо или нещо друго. Виждал само Владимир.

— Влади почервения, Макс. Лице му подивя, Макс, очи му светнаха. Стар човек.

— А на теб попътно — прекъсна го Смайли, за да му зададе ключовия въпрос, — през целия път от Хамбург до къщи, не ти ли мина през ум поне веднъж да погледнеш?

— Беше тайна, Макс. Беше военна тайна.

Макс хвърли поглед на Стела.

— Не би го направил — отвърна тя на незададения му въпрос. — Прекалено праведен е.

Смайли нямаше причина да не ѝ вярва.

Вилем продължи своя разказ. Владимир пъхнал жълтия плик в джоба си, после извел Вилем в градината, сграбчил дланта му с две ръце и му благодарил за това, че бил извършил велико дело — възможно най-висшето; че Вилем бил достоен син на своя баща и по-предан войник дори от баща си — от най-качествен естонски сой: стабилен, съзнателен, надежден; че с тази снимка щели да успеят да разплатят много от старите си дългове и да нанесат огромни щети на болшевиките; че снимката представлявала *доказателство* — и то необоримо. Но не уточнил какво точно доказвала. Споменал единствено, че Макс щял да я види, да се убеди и да си спомни. Вилем нямал представа защо трябвало да излязат навън в градината, но предполагал, че старецът от вълнение се уплашил в къщата да няма микрофони, понеже все мерките за сигурност му били на устата.

— Изпратих до порта, но не и до такси. Той изрично настоял да не ходя до такси. «Вилем, вика ми — ние говорими на руски, — аз стар човек. Друга седмица може и умре. Няма значение. Днес ние спечелили голяма битка. Макс може се гордее с нас».

И осъзнал внезапно злободневността на последните думи, които генералът му казал, Вилем отново рипна бясно от стола с пламнали кафяви очи.

— Съветите, казвам ти! — провикна се. — Владимир го убили *съветски* шпиони, Макс! Той много знаел!

— И ти знаеш много — напомни му Стела и положи началото на дълго и неловко мълчание. — Всички ние тук знаем много — допълни и изгледа косо Смайли.

— Само това ли каза? — поинтересува се Смайли. — Не спомена ли друго по повод значимостта на онова, което си извършил? Макс

щял да се убеди, само толкова ли?

Вилем кимна.

— А за други доказателства, да речем, не стана ли дума?

— Нищо — отвърна Вилем, — само толкова.

— Не ти ли обясни как поначало е влязъл във връзка с Хамбург, как е уредил подробностите за срещата? И дали и други хора от «Групата» са участвали? Напъни се да се сетиш, много те моля.

Вилем се напъна, но без полза.

— Освен на мен, на кой друг си разправил тази история, Уилям?
— попита Смайли.

— На никого! На никого, Макс!

— Не е имал време, Макс — намеси се Стела.

— Никому! По път спал в кабина, да не харчи по десет лири нощувки. С тези пари купим къщата! В Хамбург *никому* не казал! И в склад *никому*!

— А Владимир дали не е казал някому — на човек, който и ти познаваш, имам предвид?

— От «Група» само на Михел, понеже няма начин, но и на него не всичко. Аз го питал: Владимир, кой знае, че върша това за теб? «Само Михел, и то съвсем малко — отговорил. — Михел ми услужва с пари, с фотокопирна машина, той мой приятел. Но и на приятели не бива имаме доверие. От враг мен не ме е страх, Вилем. Но от приятели голям страх изпитвам».

Смайли заговори на Стела:

— Ако *случайно* ви посетят от полицията — а това може да стане само ако и те, като мен, стигнат до таксиджията, — *ако* изобщо дойдат, ще знаят единствено, че Владимир е идвал вчера у вас.

Тя го гледаше с огромните си проницателни очи.

— И?

— И не е нужно да им разправяте останалото. Онова, което те знаят, им е напълно достатъчно. Научат ли повече, могат да изпаднат в неудобно положение.

— Те или ти? — попита Стела.

— Владимир е дошъл вчера да види Беки и да ѝ донесе подарък. Историята стига дотук — точно както ни я разказа Вилем в началото. Не е знаел, че си завела дъщеря ви при майка ти. Заварил само Вилем, поговорили си за миналото и се разходили в градината. И понеже

таксито го чакало, си е тръгнал, без да се види нито с теб, нито с кръщелницата си. Нищо повече.

— А твоето идване? — не откъсваше погледа си от него Стела.

— Ако попитат за мен — да. Дошъл съм днес да ви съобща тъжната вест. Полицаите не ги вълнува това, че Вилем е бил някога член на тази «Група». За тях е важно единствено настоящето.

Смайли прехвърли вниманието си върху Вилем.

— Я ми кажи, друго не донесе ли на Владимир? Освен съдържанието на плика? Някакъв подарък, да речем? Нещо, което си е бил харесал, но не можел да си го позволи?

Вилем се напъна да обмисли докрай въпроса, преди неочаквано да възкликне:

— Цигари! На корабче му купил за подарък френски цигари. «Голоаз», Макс. Той много ги обичал! «Голоаз Капорал» с филтър, Вилем. Точно така!

— А петдесетте лири, които бил взел назаем от Михел? — попита Смайли.

— Върнал му ги. Всичките.

— Всичките? — уточни Смайли.

— Всичките. Цигари били подарък. Макс, аз много обичал този човек.

Стела тръгна да го изпраца, а на вратата той я хвана внимателно за ръка и я изведе в градината, за да не ги чува съпругът ѝ.

— Вашето време отмина — рече му тя. — Всичко онова, с което се занимавате, ще трябва да го спрете — или вие, или противната страна. С нищо не сте по-различни от «Групата».

— Мълчи и слушай — каза Смайли. — Ще ме изслушаш ли?

— Да.

— Уилям в никакъв случай не трябва и дума да обелва за станалото. Той с кого има навика да споделя в склада?

— С целия свят.

— Разчитам на теб да го възпреш. Друг, освен Михел търсил ли ви е? Дори «по грешка»? Или да е звъннал веднъж и да е прекъснал?

Тя се замисли, после завъртя глава.

— Да е чукал някой на вратата ви? Пътуващ търговец, пазарен анкетър, религиозен евангелист? Предизборен агитатор? Изобщо някой непознат? Сигурна ли си?

Тя го гледаше право в очите, а погледът ѝ разкриваше как надълбоко го изследва, как го преценява. По някое време завъртя глава в знак, че не желае да му съдейства.

— Остави ни на мира, Макс. И ти, и хората ти. Независимо какво ще се случи с нас, колкото и лошо да е. Той вече е зрял мъж. И не се нуждае повече от пастир.

Тя остана да го гледа как се отдалечава, вероятно за да се убеди, че наистина си е тръгнал. А по пътя него взе да го измъчва мисълта за негатива, който беше скрил в кутията, сякаш беше скътал някакви тайни пари: дали все още е на сигурно място, дали да го разгледа и да го обърне на позитив, след като е бил пренесен през фронтовата линия с цената на човешка жертва. Докато стигне до реката обаче, го обзеха съвсем други мисли и намерения. Реши да заобиколи Челси и се вля в съботния поток в северна посока, състоящ се предимно от млади семейства в стари автомобили. И мотоциклет с черен кош, който го придружи предано чак до Блумсбъри.

Библиотеката «Свободна Прибалтика» се помещаваше на третия етаж над прашасала антикварна книжарничка, специализирана по въпросите на Светия Дух. Малките ѝ прозорчета гледаха с присвити очи към един от вътрешните дворове на Британския музей. Катерейки се по витото дървено стълбище, Смайли мина покрай няколко провиснали на кабарчетата си отдавна изписани на ръка надписи и купчина кафяви кашони с хигиенни продукти, принадлежащи на съседната аптека. На върха на стълбите установи, че е останал съвсем без дъх, и благоразумно изчака, преди да натисне звънеца. Поради временното му изтощение, през тази пауза го споходи халюцинация. Изпита фалшивото усещане, че все се качва до едно и също, намиращо се нависоко място: явочната квартира в «Хампстед», мансардния апартамент на Владимир в «Уестбърн Теръс», а в конкретния случай — това забравено от бога свърталище на призраци от петдесетте години, служило някога за сборен пункт на така наречените «Бойци от Блумсбъри». Стори му се, че всъщност посещава едно и също място — единствен полигон за доказване на все още неуточнени достойнства. Илюзията премина и той натисна звънеца — три къси и едно дълго иззвъняване, — като в същото време се питаше дали не са променили сигнала и сам си отговаряше «надали»; а не преставаше и да се притеснява по адрес на Вилем, може би и на Стела, или най-вероятно — само за детето. Чу как дюшемето току зад вратата изскърца и предположи, че някой е застанал само на сантиметри от другата ѝ страна и го изучава през шпионката. Вратата се отвори рязко и той пристъпи в мрачното преддверие, където го прегърнаха две жилави ръце. Усети миризмата на топло тяло, пот и цигарен дим и допира на небръснато лице върху бузите си — първо лявата, после дясната, като при връчването на медал — и накрая пак по лявата в израз на особена обич.

— Макс — произнесе тихо името му Михел с реквиемен тон. — Ти дойде. Радвам се. Надявах се, но не смеех да те очаквам. И въпреки

това чаках появата ти. Цял ден вече чакам. Той те обичаше, Макс. Ти беше най-добрият. Той все това повтаряше. Как си го вдъхновявал. И как си му служел за пример.

— Много ми е тежко, Михел — отвърна Смайли. — Трудно ми е да го понеса.

— И на всички нас ни е тежко, Макс. До един сме безутешни. Но сме и бойци.

Беше спретнат, силно изгърбен и стегнат като кавалерийски офицер, какъвто разправяше, че бил. Клепачите на зачервените от денонощното му будуване кафяви очи бяха полуклепнали, както и трябваше да бъдат. Заметнал беше като плащ върху раменете си черна куртка, а черните му ботуши, може би ползвани някога за езда, направо блестяха. Побелелите му коси и гъстият мустак бяха подстригани строго по военному. На пръв поглед изглеждаше младолик и едва като се взреше по-отблизо човек забелязваше безбройните бръчици по бледата кожа, които издаваха годините му. Михел отведе Смайли в библиотеката. Тя заемаше цялата ширина на сградата и беше разделена на отдели, посветени на някогашните държави: Латвия, Литва и — не на последно място — Естония, а зад всяка преграда имаше маса и съответното знаме; върху няколко маси бяха подредени шахматни дъски, но никой не играеше, нито имаше кой да чете; единствената фигура в помещението беше на широкоплещеста блондинка накъм четирийсет и кусур години по къса пола и къси чорапки. Жълтата ѝ коса с тъмни корени беше завързана на стегнат кок, а самата тя се беше отпуснала на стол до самовара и разглеждаше туристическо списание със снимки на есенни брезови гори. Когато се изравни с нея, Михел се поспря, сякаш се канеше да я запознае с посетителя, но при вида на Смайли по лицето ѝ се изписа силен и несъмнен гняв. Изгледа го, изви презрително устни и впери поглед в размазания от дъжда прозорец. Бузите ѝ бяха мокри от плач, а под едрите ѝ мигли имаше лилави петна.

— Толкова много го обичаше Елвира — даде нещо като пояснение Михел в момента, в който се отдалечиха достатъчно, че да не ги чува тя какво си говорят. — Тя го чувстваше като свой брат. Той ѝ беше учителят.

— Елвира?

— Жена ми, Макс. Ние с нея се оженихме най-после, след толкова години. Аз все се опъвах. Щеше да пречи на делото ни. Но пък, от друга страна, съм длъжен да ѝ осигуря известна сигурност.

Седнаха. Около тях и по стените висяха мъчениците на забравени движения. Този тук вече е в затвора — снимали са го през решетките. Следващият е мъртъв и, както в случая с Владимир, са дръпнали чаршафа да се вижда окървавеното му лице. Третият пък, нахилен, носеше безформена партизанска шапка и винтовка с дълга цев. От другия край на стаята долетя приглушен гръм, последван от сочна руска псувня. Елвира, булката на Михел, беше запалила самовара.

— Много ми е мъчно — повтори Смайли.

«От враг мен не ме е страх, Вилем — повтори си на ум Смайли.
— Но от приятели голям страх изпитвам.»

Намираха се в ъгъла, който Михел беше обявил за свой личен кабинет. На масата стоеше старовремски телефон до старовремска пишеща машина «Ремингтън», като онази на Владимир. Някой май доста бройки е закупил в един момент, помисли си Смайли. Но най-впечатляващ беше високият, ръчно резбован стол със спирални крака и монархически герб на гърба на облегалката. Михел седеше изискано на него, събрал чинно колене и ботуши — прекалено дребен за трона си ерзац крал. Цигарата, която запали, я държеше отдолу, във вертикално положение. А над главата му, точно както го беше запомнил Смайли, се виеше облак тютюнев дим. В кошчето за боклук зърна няколко изхвърлени броя на «библията на залагащите на конни надбягвания» — ежедневника «Спортинг Лайф».

— Той беше истински водач, Макс. Направо герой — обяви Михел. — Длъжни сме да извлечем полза от неговата смелост и пример. — Млъкна, сякаш зачака Смайли да си запише тази му мъдрост, че да я публикува. — И в такива моменти човек най-естествено си задава въпроса: а оттук накъде? Има ли достоен негов заместник? Човек от неговия калибър, с неговата репутация и неговата далновидност? Добре че движението ни е един непрекъснат процес — по-голямо от отделния индивид, че и от отделната група.

Заслушан в лъскавите приказки на Михел, вперил поглед в лъснатите му ботуши, Смайли взе да се чуди на колко ли години е този човек. Доколкото си спомняше, руснаците бяха окупирали Естония през 1940 г. Ако Михел в действителност е бил по онова време кавалерийски офицер, днес трябваше да е най-малко на шейсет. И тръгна от тази отправна точка да намества останалата част от бурната биография на Михел: дългия път през войните в чужди държави, в състава на някакви етнически конни бригади, на които не се е гласувало особено доверие — всичките глави от историята, събрани в дребното тяло на този човек. А пък ботушите му колко ли са стари, запита се?

— Разкажи ми за последните му дни, Михел — предложи Смайли. — До самата си кончина ли беше активен?

— Абсолютно активен, Макс, във всяко отношение. И като патриот. И като мъж. И като водач.

Запазила предишната си презрителна физиономия, Елвира им поднесе каничката с чая, две чаши с по едно лимоново резенче и дребни марципанени сладки. Движенията на гъвкавите ѝ бедра бяха прелъстителни, а лицето ѝ съдържаше яден намек за непокорство. Смайли се напъна да се сети нейното минало какво беше, но или спомените му убягваха, или не се беше запознавал с него. «Тя го чувстваше като свой брат — сети се. — Той ѝ беше учителят». Макар нещо в собствения му живот отдавна да го беше научило да няма вяра на обясненията, особено на онези, в които ставаше дума за любов.

— А като член на «Групата»? — попита Смайли, след като тя си излезе. — И там ли беше активен?

— Винаги — заяви тържествено Михел.

Настъпи кратка пауза, през която всеки от двамата изчакваше учтиво другият да продължи.

— Кой според теб го е направил, Михел? Предал ли го е някой?

— Макс, недей да си кривиш душата. Знаеш не по-зле от мен чие дело е било. Ние всички сме изложени на риск. До един. Не знаем на кого кога ще му забие камбаната. Важното е да сме подготвени за този миг. Аз например съм войник и съм готов, подготвил съм се. Осигурил съм Елвира за след смъртта ми. Това ми стига. Виж, за болшевиките ние — емигрантите — и досега сме враг номер едно. Анатема. Затова ни унищожават при всяка удача им се възможност. До ден-днешен.

Както навремето затриха и църквите ни, и селата ни, и училищата, и цялата ни култура. И са съвсем прави, да ти кажа, Макс. Имат пълното право да се боят от нас. Защото, рано или късно, ние ще ги победим.

— Но защо са избрали този конкретен момент? — възрази кротко Смайли след това до голяма степен ритуално изказване. — Ако са искали, могли са да убият Владимир още преди години.

Михел беше извадил плоска метална кутийка с две малки ролки като на изстисквачка и пакет груба жълта цигарена хартия. Облиза ръба на едно листче, постави го върху ролките и изсипа отгоре му черен тютюн. Щракна, завъртя ролките и върху посребрения капак се появи дебела, слабо натъпкана цигара. В мига, в който се нахрани да я запали, изникна Елвира и му я взе. А той прибра кутийката в джоба си едва след като си сви втора.

— Подозирам, че Влади е бил замислил нещо — продължи Смайли след горните поетапни маневри. — Провокирал ги е сигурно някак си, което никак не е изключено, доколкото го познавах.

— Кой знае? — рече Михел и внимателно издуха още дим във въздуха над главите им.

— Не виждам кой може да знае по-добре от теб, Михел. Няма начин на *теб* точно да не се е доверявал. Нали ти му беше дясната ръка в продължение на повече от двайсет години. Първо в Париж, после тук. Само не ме убеждавай, че на *теб* не ти е имал доверие — изрече с простодушен тон Смайли.

— Нашият водач беше потаен човек, Макс. И в това се криеше силата му. Военната необходимост му налагаше да е такъв.

— Е, не вярвам и спрямо теб да се е проявявал по същия начин — не преставаше да го ласкае Смайли. — Към своя парижки адютант. И доверен секретар? Хайде не бъди толкова несправедлив към себе си!

Михел се приведе върху трона си и положи дребната си длан право върху сърцето. А тихият му глас стана още по-плътен:

— Макс. Дори и спрямо мен. Накрая — дори и към Михел. Искаше да ме предпази. Да не ме излага на опасност, поверявайки ми тайни сведения. Стигна се дотам, че веднъж ми рече: «Михел, за теб — дори за теб — е по-добре да не знаеш какво ни подхвърля миналото». Умолявах го. Напразно. Дойде една вечер. Тук, при мен. Бях се качил горе вече и спях. А той позвъни по онзи специален начин. «Михел, нужда се от петдесет лири».

При поредното си влизане Елвира остави на масата пепелник, а Смайли усети как напрежението нарасна, сякаш в тялото му изведнъж се беше задействал някакъв наркотик. Подобно чувство изпитваше понякога и зад волана, в очакване на катастрофа, която така и не се случваше. Изживявал го беше и покрай Ан, когато тя се прибираше от някакво уж съвсем невинно събитие, а той знаеше — просто му беше ясно, — че всъщност иде от другаде.

— Кога стана това? — попита, след като тя пак излезе.

— Преди дванайсет дни. Седмица преди последния понеделник. По поведението му личеше, че му трябваша за служебна цел. Никога друг път не ми е искал пари. Генерале, казвам, усещам, че забъркваш някаква конспирация. Каж ми за какво става дума. А той само завъртя глава. Чуй ме, викам, ако наистина е конспирация, съветвам те най-горещо да се обърнеш към Макс. Но той отказа. «Михел — рече, — Макс е добър човек, но вече няма доверие в нашата «Група». Дотолкова, че дори иска да прекратим борбата си. Но ако наистина успея да уловя едрата риба, ще мога да се изправя пред Макс и да поискам не само да ни възстанови разходите, но и куп други неща. Това обаче може да стане само след като я уловя, а не предварително. От друга страна, не мога да тръгна да върша тази работа по кирлива риза. Моля ти се, Михел. Дай ми назаем петдесет лири. Това ще е най-важната мисия в живота ми. А тя се корени далеч в нашето минало». Точно така го каза. За негов късмет, в портфейла си имах петдесет лири — по-рано през деня бях сключил благоприятна инвестиция — и аз взех, че му ги дадох. Генерале, викам му, това са ми парите. Но за теб съм готов да дам всичко, което притежавам. Заповядай. — И за да постави удивителен знак след жеста си — или за да демонстрира автентичността му — Михел опъна яко от жълтата си цигара.

Смайли междувременно беше мярнал върху мръсния прозорец над главите им отражението на застаналата посред помещението Елвира, която слушаше разговора им. И Михел я беше видял, та дори и я беше изгледал кръвнишки, но явно нямаше желанието — а може би и властта — да ѝ заповяда да се махне.

— Много добре си постъпил — отвърна Смайли след подходяща пауза.

— Направих го от чувство за дълг, Макс. Сърцето ми го диктуваше. Аз други закони не признавам.

«А тя ме ненавижда за това, че не съм помогнал на стареца — помисли си Смайли. — Била е посветена в делото, знаела е, и сега ме презира, понеже не съм му помогнал, когато е имал нужда от мен. *Тя го чувстваше като свой брат* — сети се. — *Той ѝ беше учителят.*»

— А ти ни най-малко не си очаквал той да опре до теб, да поиска от теб средствата за финансиране на операцията си? — уточни Смайли. — Дотогава не си усетил по никакъв начин, че се е захванал за нещо толкова важно?

Михел отново се намръщи и взе да обмисля отговора си. Личеше си, че не му беше никак приятно да отговаря на въпроси.

— Преди няколко месеца, може и два да бяха, той получи писмо — изрече предпазливо. — Тук, на този адрес.

— Толкова малко писма ли получаваше?

— Точно това писмо беше специално — каза по същия предпазлив начин Михел, а Смайли изведнъж осъзна, че Михел се е озовал в «ъгъла на губещия», както се изразяваха водещите разпитите в Сарат, тъй като не беше в състояние да прецени — можеше единствено да предполага — какво точно знае или не знае самият Смайли. Именно поради тази причина Михел пазеше ревниво своята осведоменост и я отпускате на много малки дози, надявайки се по този начин да усети колко силни са картите в ръцете на Смайли.

— Кой беше подателят?

За пореден път Михел даде отговор на малко по-друг въпрос:

— Беше от Париж, Макс. Дълго писмо, на много страници, писано на ръка. Адресирано лично до генерала, а не до Милер. «До генерал Владимир — лично». И на самия плик пишеше на френски «Съвършено лично». Като дойде писмото, аз го заключих в бюрото си; той се появи, както винаги, в единайсет. «Здраве желаем, Михел». Понеже, колкото и да не ти се вярва, ние с него си козирувахме. Връчих му писмото, той седна там — и посочи с ръка към Елвириния край на стаята, — седна и съвсем небрежно го отвори, все едно не очакваше да е нещо съществено, но забелязах, че постепенно се вгълби в съдържанието му. Потопи се в писмото. Направо беше погълнат. Дори се развълнува. Казах му нещо. Той не ми отговори. Повторих казаното — нали му знаеш привичките, — но той изобщо не ми обърна внимание. И тръгна да излиза. «Ще се върна», рече.

— С писмото ли тръгна?

— Разбира се. Имаше този навик да се разхожда, когато обмисляше нещо важно. А като се върна, забелязах колко дълбоко е развълнуван. Напрегнат. «Михел!» Нали го знаеш как говореше. Все едно издава безпрекословни команди. «Михел — вика, — вади копирната машина. Зареди я с листа. Искам да фотокопирам един документ». В колко екземпляра? — питам го. «В един». Колко листа му трябват? «Седем. А ти се отдръпни на пет крачки, докато работя с машината — нарежда ми. — Не желая да те замесвам в тази история».

И Михел пак посочи къде точно е станало, сякаш това потвърждаваше истинността на твърдението му. С всичките й там ролки и отвори за доливане на разните химикали поставената върху отделна маса черна фотокопирна машина приличаше на стар парен локомотив.

— Генералът не си падаше по техниката, Макс. Затова аз му подготвих машината, после се отдръпнах ето дотук и от този край на стаята му подвиквах какво да прави. Когато приключи, изчака копията да изсъхнат, накрая ги прегъна и ги пусна в джоба си.

— А оригинала?

— И него в джоба.

— Тоест ти така и не прочете писмото? — каза с леко съболезнователен тон Смайли.

— Не, Макс. С най-голямо съжаление ти признавам, че не успях.

— Видял си обаче плика. Нали ти му го връчи при пристигането?

— Вече ти казах, Макс. Изпратено беше от Париж.

— От кой район?

Ново колебание.

— Петнайсети — отвърна Михел. — Ако не ме лъже паметта, от петнайсети беше. Там живееха много от нашите.

— А датата? Напъни се да се сетиш. Каза, че било преди два месеца.

— В началото на септември. Тогава май беше. Макар да не изключвам и края на август. Преди около шест седмици, да речем.

— И адресът върху плика ли беше написан на ръка?

— Да, Макс. На ръка.

— Какъв беше на цвят пликът?

— Кафяв.

— А мастилото?

— Струва ми се синьо.

— Запечатан ли беше?

— Моля?

— Как беше затворен пликът — с восък или лепенка? Или просто залепен по обичайния начин?

Михел сви рамене, в смисъл че подробностите от този род са под достойнството му.

— Но предполагам, че името на подателя е било написано върху плика? — подпита с равен глас Смайли.

И да е било написано, не беше Михел човекът, който ще го потвърди.

Смайли си позволи да посвети в мислите си секунда на кафявия плик, «каширан» в гардеробната на хотел «Савой» и на съдържащия се в него пламенен зов за помощ. *Тази сутрин останах с впечатлението, че се опитаха да ме убият. Не бихте ли ми пратили повторно своя вълшебен приятел?* «С парижко пощенско клеймо — мина му през ум. — Петнайсети район. След първото писмо Владимир е дал на пишещия домашния си адрес. Така, както е дал домашния си телефонен номер на Вилем. След първото писмо Владимир е положил всички усилия да заобиколи Михел.»

Извън телефон. Михел веднага вдигна с кратко «Ало», после се заслуша.

— Заложил ми по пет и на двата — измърмори и с магистратско достойнство окачи слушалката.

Сега, след като беше стигнал до основната цел на посещението си при Михел, Смайли се постара да продължи с огромно уважение. Не беше забравил навика на Михел — който до присъединяването си към «Групата» в Париж се беше запознал отвътре с поне половината следствени арести на Източна Европа — да почне да печели време, щом усетеше, че упражняват върху му натиск, и по този начин влудяваше разпитващите го колет на Смайли в Саратов.

— Мога ли да те попитам нещо, Михел? — каза Смайли, съобразително подхващайки тема, която се явяваше странична по отношение на главната насока на разговора им.

— Моля.

— Вечерта, когато той дойде да ти иска пари назаем, застоя ли се при теб? Ти почерпи ли го чай? Не изиграхте ли някоя партия шах?

Опиши ми я по-подробно въпросната вечер, ако обичаш.

— Шах играхме, но доста разсеяно. Някакви други мисли го мъчеха, Макс.

— Не стана ли отново дума за голямата риба?

Очите изпод клепналите мигли изгледаха прочувствено Смайли.

— Не те разбирам, Макс.

— За голямата риба. За операцията, която ти е казал, че планира. Имах предвид, дали не е споменал някоя и друга подробност.

— Нищо. Абсолютно нищо, Макс. Беше тайнствен до крайност.

— Ти не остана ли с впечатлението, че става дума за друга държава?

— Оплака се само, че нямал задграничен паспорт, най-честно ти казвам, Макс: него страшно го болеше от това, че Циркът му нямаше доверие да му уреди паспорт. След цялата му служба във ваша полза, при цялата му преданост — чувстваше се ужасно наранен.

— За негово добро го правехме, Михел.

— Макс, лично аз прекрасно те разбирам. Но аз съм по-млад човек, по-препатил, по-гъвкав. А генералът на моменти ставаше импулсивен, Макс. Така че се налагаше — дори от страна на онези, които му се възхищавахме — да ограничаваме неговия плам. Разбери ме. Но той самият не можеше да проумее това нещо. Обидно му беше.

Зад гърба си Смайли чу как Елвира с гневно тропане се оттегли в своя ъгъл.

— И той кого възнамеряваше да прати на път вместо себе си? — попита Смайли, отново не удостоил я с внимание.

— Вилем — отвърна с очевидно неодобрение Михел. — Не ми го каза директно, но имам чувството, че изпраща Вилем. С такова впечатление останах. Че Вилем щял да замине. Генерал Владимир говореше с голяма гордост за младостта и честта на Вилем. И на баща му. Постави го дори в исторически контекст. Как било време да се възпита новото поколение, за да отмъсти за понесените от предишното неправди. Изобщо беше силно развълнуван.

— Къде се канеше да го праща? Поне с намек не ти ли спомена Владимир?

— Нищо не ми каза. Само това: «Вилем има паспорт, той е смело момче, свестен прибалт, надежден, готов е да пътува, но и него сме

длъжни да пазим». Не го разпитвах повече, Макс. Не обичам да си завирам гагата. Не ми е в стила. Много добре знаеш.

— Но все си си създал някаква представа, предполагам — каза Смайли. — Коего е съвсем нормално. Местата, до които може да отиде Вилем, не са кой знае колко много, нали? Особено пък, ако разполага само с петдесет лири? А и на работа е длъжен да ходи, ако не се лъжа. Да не говорим пък за жена му. Така че е било изключено той да се включва изневиделица, щом му скимне.

Михел му отвърна с подчертано военен жест. Издаде устни дотам, че мустакът му почти се обърна по гръб, и задърпа хитровато носа си с палец и показалец. Накрая изплю камъчето:

— Генералът ми поиска и географски карти. Но се колебаех дали да ти го спомена. Ти беше неговият пастир, Макс, но не си част от нашето дело. Ще ти го кажа само защото ти имам доверие.

— Какъв вид карти?

— Улични. — И махна с ръка към полиците, сякаш им заповядваше да сплотят редиците си. — Карти на градове — Данциг, Хамбург, Любек, Хелзинки. Северното крайбрежие. Дай да ти помогна, генерале, предлагам му. Моля ти се. Нали съм твой помощник във всичко. В правото си съм, Владимир. Позволи ми да ти помогна. Той обаче ми отказа. Искал да действа абсолютно самостоятелно.

Московските правила, отново му мина мисълта на Смайли. Много карти, а само една от тях ще му свърши работа. И пак, даде си сметка, Владимир е вземал мерки да прикрие точната си цел от своя доверен парижки адютант.

— И едва тогава си тръгна, така ли?

— Точно така.

— В колко часа?

— Късно беше.

— Би ли уточнил колко късно?

— В два. Три. Може и четири да е било. Не съм сигурен.

В този миг Смайли улови как погледът на Михел се вдигна леко над рамото му и се задържа някъде зад него, а инстинктът, на който беше разчитал, откакто се помнеше, го накара да попита:

— Владимир сам ли дойде тук?

— Разбира се, Макс. С кого да дойде?

Прекъсна ги тракането на посуда — знак, че в далечния край на помещението Елвира се беше заловила несръчно с домакинските си задачи. Смайли се осмели точно тогава да хвърли поглед на Михел и забеляза върху лицето на събеседника си изражение, което му беше познато, но едва след част от секундата успя да го определи: едновременно и безнадеждно, и изпълнено с обич, разкъсано между зависимостта и отвращението. Докато в един миг, с все по-отвратително съчувствие Смайли не си даде сметката, че всъщност вижда собственото си отражение в онзи до болка познат му вид — със зачервени очи, като тези на Михел — в изящните позлатени огледала на Ан в дома им на Байуотър стрийт.

— И след като той отхвърли предложението ти да му помогнеш, ти какво направи? — попита го Смайли със същата преднамерена небрежност. — Чете книга... или игра на шах с Елвира?

Кафявите очи на Михел се задържаха за миг върху му, отместиха се, пак се върнаха към него.

— Не, Макс — гласеше безкрайно учтивият отговор. — Връчих му картите. Той пожела да го оставя насаме с тях. Пожелах му лека нощ. И съм заспал, преди да си тръгне.

«За разлика от Елвира, изглежда — рече си Смайли. — Елвира явно е останала, за да получи напътствия от своя ерзац брат.» *Активен и като патриот, и като мъж, и като лидер*, преговори си чутото Смайли. *Активен във всяко отношение.*

— Оттогава имаше ли други контакти с него? — попита Смайли и Михел изведнъж се пренесе във вчерашния ден. «Само вчера», рече.

— Вчера следобед той ми позвъни по телефона. Кълна ти се, Макс, от години не го бях чувал развълнуван до такава степен. Не щастлив, а направо изпаднал в екстаз, бих казал. «Михел! Михел!» Беше го обзела еуфорията. Макс. Щял да дойде да ме види по-късно вечерта. Снощи, имам предвид. Нищо, че било късно. Искал да ми върне петдесетте лири. Генерале, викам му, какво значение имат някакви си петдесет лири? Ти как си, ми кажи? Жив и здрав ли си? В безопасност ли си? Кажи ми. «Бях на риба, Михел, и съм щастлив. Не си лягай — рече. — Ще дойда в единайсет или малко след това. Нося ти парите. И ще трябва да те бия на шах, че да си успокоя нервите». Така че аз стоя буден, правя чай и сядам да го чакам. И чакам. Аз съм стар воин, Макс, и за мене си не се боя. Но за генерала — за този

старец, Макс — много се уплаших. И взех, че се обадох в Цирка. Случаят е спешен, викам им. А те ми затвориха телефона. Защо, Макс? Защо постъпихте по този начин, моля ти се?

— Не съм бил аз дежурен — каза Смайли, мъчейки се да наблюдава колкото се може по-неотклонно Михел. — Кажи ми нещо, Михел — подсказа умишлено.

— Макс.

— Какво, според теб, се канеше да направи Владимир, след като ти се обади по повод на добрата вест... и преди да дойде да ти върне петдесетте лири?

Михел ни най-малко не се поколеба.

— Аз, естествено, предположих, че ще отиде първо да се види с Макс — отговори. — Нали вече бил хванал едрата риба. Дошъл е моментът да се яви при Макс, да си поиска да му възстановят разходите и да му съобщи прекрасната вест. Естествено, че това — повтори и изпрати на Смайли поглед изпълнен с излишна искреност.

Естествено, помисли си Смайли; а ти си знаел прекрасно точно в коя минута той ще излезе от апартамента си и с точност до метър по кой маршрут ще мине на път към явочната квартира в «Хампстед».

— И след като той така и не се яви, ти се обади в Цирка, но не получи от нас никакво съдействие — поднови разговора Смайли. — Жалко наистина. И какво направи след това?

— Звъня на Вилем. Първо, за да се убедя, че при него няма проблеми, но и да го питам къде е водачът ни? А оная англичанка, за която е женен, ми вдигна скандал. Накрая отидох до квартирата му. Направих го най-неохотно. Не желяех да му се меся. В личния му живот. Но нямаше как да не отида. Позвъних. Не ми отвори. Върнах се у дома. А сутринта в единайсет ми звъни Юри. Не бях чел ранните издания на вечерните вестници. Поначало не обичам английската преса. Но Юри ги чел. Нашият водач Владимир бил убит — довърши той разказа си.

Елвира се беше върнала с табличка с две чаши водка.

— Заповядай — каза Михел. Смайли взе едната чаша, а Михел другата.

— За живите! — произнесе на много висок глас Михел и гаврътна чашата, а очите му се насълзиха.

— За живите — повтори Смайли, а Елвира не откъсваше очи и от двамата.

«Била е с Михел — мина му през ум на Смайли. — Тя го е принудила да отидат до квартирата на стареца. Буквално го е завлякла дотам.»

— Споменавал ли си другиму тези неща, Михел? — попита Смайли, след като тя пак се оттегли.

— На Юри му нямам доверие — отвърна Михел, секнейки се.

— И за Вилем ли не каза на Юри?

— Моля?

— Стана ли дума с него за Вилем? Не подсказа ли някак си на Юри, че Вилем е имал известна връзка с Владимир?

Михел, изглежда, не беше сторил подобен грях.

— В подобна ситуация не бива никому да имаш доверие — заяви Смайли с по-официален тон и се нареди да си върви. — Дори на полицията. Приеми това като заповед. Полицията не бива в никакъв случай да узнае, че преди смъртта си Владимир е участвал в някаква операция. Много важно е от гледна точка на сигурността. И твоята, и нашата. А той нищо друго ли не ти събщи? Да ти е споменал, че трябва нещо да се предаде на Макс, да речем?

Не го оставяше на мира онова *Предайте на Макс, че става дума за Сънчо*.

Михел изрази с усмивка липсата на подобно послание.

— А за Хектор да е споменавал Владимир напоследък, Михел?

— Хектор му беше абсолютно безполезен.

— Това от Владимир ли си го чул?

— Моля ти се, Макс. Лично аз нямам нищо против Хектор. Хектор си е Хектор: не е никакъв джентълмен, но в нашата дейност ни се налага да прибъгваме до всякакви. Думите са на самия генерал. Нашият водач беше стар човек. «Хектор ли — рече ми. — Хектор за нищо не става. Добрият наш пощальон е като банките в лондонското Сити. Ония, за които разправят, че щом почнело да вали, моментално ти отнемали и чадъра. Та и нашият пощальон Хектор е като тях». Моля ти се. Думите са на самия Владимир. А не на Михел. «Хектор за нищо не става».

— Кога ти го каза по-точно?

— Няколко пъти съм го чувал.

— Напоследък ли?

— Да.

— И кога за последно?

— Преди два месеца. Ако не и по-малко.

— След като беше получил писмото от Париж или преди това?

— След. Сигурен съм.

Михел го изпроводи до вратата — истински джентълмен, за разлика от Тоби Естерхази. Елвира беше заела любимата си позиция до самовара, седеше и пушеше пред същата онази фотография на брезите. Докато минаваше покрай нея, Смайли дочу нещо като изсъскване — през носа или през зъбите, а може би и по двата начина едновременно — което трябваше да изрази за последно доколко тя го презира.

— И какво смяташ да предприемеш от тук нататък? — попита той Михел по онзи начин, по който такива въпроси се задават на опечален човек. А с крайчеца на окото си мярна как въпросът му я накара да надигне глава и да разтвори дланта си върху страницата.

При което му хрумна нов въпрос на изпроводяк.

— А почеркът не ти ли се видя случайно познат? — попита Смайли.

— За кой почерк става дума, Макс?

— Върху парижкия плик?

И изведнъж му се отця да дочака отговора; изведнъж му писна да го размотават.

— Довиждане, Михел.

— Всичко хубаво, Макс.

А главата на Елвира отново се сведе към брезите.

«Никога няма да проумея — мислеше си забързалият се надолу по дървените стъпала Смайли. — Нито аз, нито някой друг от нашите. Дали сме имали работа с предателя Михел, който е ненавиждал стареца, затова че споделя с него жената му, или е копнеел за короната, която от години му била отказвана? Или с Михел — всеотдайния офицер и джентълмен; или с Михел — неизменно верния слуга? Или и той като много от верните слуги е бил и двете едновременно?»

Мислеше си за ужасно наранимата гордост на Михел кавалериста — не по-малко чувствителна от мъжеството на всеки друг

герой. За това, че се е гордеел с положението си на пазител на генерала, на негов сатрап. И за обидата, която е изживял при мисълта, че са го заобиколили. Пак тази негова гордост — разклонена в толкова най-различни посоки! Добре, но докъде в крайна сметка се е простирала? Дотам, че се е подчинявал най-благородно на всеки от господарите си ли? «Господа, служих най-почтено и на двама ви», заявява идеалният двоен агент в залеза на своя живот. «И при това го казва изпълнен с гордост», отчете наум Смайли, в чието минало имаше няколко такива случаи.

Занимаваше мисълта му и писмото върху седем страници от Париж. И вторите доказателства. И се питаше до кого ли е стигнало фотокопието? Дали не до Естерхази? И къде можеше да е оригиналът? «Добре, а кой всъщност е отишъл до Париж?», не преставаше да се пита. Щом Вилем е бил в Хамбург, кой е бил този малък Вълшебник? Умората го пронизваше до мозъка на костите. Изтощението го обзе със силата на неочакван вирус. Усещаше го в коленете си, в тазобедрените си стави, в целия си отслабващ организъм. Но не спря да върви, тъй като мозъкът му отказваше да се поспре и да си поотпочине.

Ходенето едва-едва се удаваше на Остракова, но на нея и това ѝ стигаше. Да може да върви и да чака появата на Вълшебника. Нямаше нито една счупена кост. Макар след къпането по закръгленото ѝ тяло да се бяха появили черни петна и то да беше заприличало на карта на сибирските каменовъглени залежи, всичко си беше здраво. А ако съдеше по вида на горкото си дупе — което поначало ѝ създаваше известни проблеми в склада, — налетелите ѝ пълчища от тайни съветски агенти като да го бяха ритали от единия край на Париж до другия; но все пак счупвания нямаше. Бяха я прегледали на рентгена от глава до пети, после я ръчкаха, все едно беше съмнителен говежди труп, да се уверят, че няма вътрешни кръвоизливи. Но накрая я обявиха мрачно за «жертва на някакво чудо».

И въпреки това бяха настояли да я оставят. Била в шок, поради което се налагало да прекара поне една нощ на успокоителни! А пък полицията, успяла да събере шест свидетели със седем взаимно оборващи се версии на случилото се («Колата беше сива, ама не — май беше синя... Номерът беше марсилски, освен ако не беше чуждестранен...»), полицията сне най-подробно показанията ѝ, след което заплаши, че ще се върне за втори разпит.

Така че Остракова настоя да я изпишат на нейна отговорност.

Нямала ли поне деца, които да се погрижат за нея, бяха я питали. «Как да нямам? Куп деца имам!», увери ги тя. Дъщери, които да угаждат и на най-малките ѝ капризи, синове, които да ѝ помагат да слиза и да се качва по стълбите! Колкото си искат на брой! За да угоди на сестрите, дори им измисли биографии — нищо, че главата ѝ кънтеше като сватбарски тъпан. Прати да ѝ купят дрехи. Нейните се бяха изпосъдрали до такава степен, че и бог сигурно се беше изчервил, като я видя на какво е заприличала, когато я намериха. Към измисленото си име добави и измислен адрес: не ѝ трябваша нито контролни посещения, нито каквито и да било посетители. И точно в шест вечерта, благодарение единствено на силната си воля, Остракова

се превърна в поредната бивша пациентка, спускаща се предпазливо и изключително болезнено по рампата на огромната черна болница на път право към света, който през отминаващия ден беше направил всичко възможно да се отърве окончателно от нея. На краката ѝ бяха нейните си ботуши — и те като нея яко охлузени, но все пак учудващо здрави; и тя изпита някаква особена гордост от начина, по който я поддържаха.

Тъкмо затова не ги и събу. Прибра се в полумрака на апартамента си, седна в опърпаното кресло на Остраков и взе да се бори търпеливо със стария му армейски револвер — да се мъчи да проумее как, по дяволите, се зарежда, привежда в състояние за стрелба и гърми. Ботушите ѝ даваха усещането, че е в униформа. «Еднолична армия — това съм аз.» Единствената ѝ цел беше да оцелее и колкото по-дълго успееше, толкова по-голяма щеше да е победата ѝ. Да остане жива до пристигането на генерала; или докато той ѝ изпрати своя Вълшебник.

Да им избяга, както беше постъпил и Остраков? Е, това вече беше свършила. Да им се подиграва, както правеше Гликман, да ги натика в ъгли, където нямаше да имат друг избор, освен да се замислят върху собствената си мерзост? Блазнеше я мисълта, че навремето и дотам беше стигала понякога. Но да оцелее — нещо, в което и двамата ѝ мъже се бяха провалили, — да се вкопчи в живота въпреки безкрайните усилия на онази бездушна вселена, населена от безбройни ожесточени функционери; да бъде трън в очите им по всяко време на денонощието, пък дори и само затова че е останала жива, че диша, яде, движи се и опазва ясната си мисъл — е, това вече, мислеше си Остракова, би било занимание достойно за личния ѝ нрав, а и за вярата ѝ, и за двамата мъже, които беше обичала. И тя му се посвети незабавно, с всичката съответстваща му преданост. Изпратила беше вече например изкуфялата портиерка да ѝ купи нещата, от които се нуждаеше. Инвалидността явно също можеше да е от полза.

— Получих малък удар, мадам Ла Пиер — каза ѝ, без да уточнява пред дъртата коза дали го е получила по сърцето, стомаха, или от тайната руска полиция. — И ми предписаха няколко седмици пълна домашна почивка. Капчица сила не ми остана, мадам; в такива моменти на човек не му се иска нищо друго, освен да го оставят на мира. Вземете и това, ако обичате, мадам; вие не сте като другите, дето само гледат как да се възползват от човека и не престават да го държат

под око. — Мадам Ла Пиер стисна банкнотата в шепата си и си позволи само леко да мерне крайчето ѝ, преди да я пхне някъде около кръста си. — И за още нещо ще ви помоля, мадам: ако ме търсят, бъдете така добра да казвате, че съм заминала. Няма да паля осветлението откъм уличната страна. Ние, чувствителните жени, имаме право на известен покой, нали така? Но в същото време ви умолявам, мадам: гледайте на всяка цена да запомните и да ми съобщите кой точно ме е търсил — било то инкасаторът за газта или представителят на някоя милосърдна организация. Запомнете и най-малката подробност. Вестите от протичащия покрай мен живот могат само да ме радват.

Портиерката моментално заключи, че наемателката несъмнено е превъртяла, но пък от друга страна, парите ѝ си бяха най-нормални, освен дето се явяваха и любимо средство на портиерката, която, между впрочем, също не беше съвсем с всичкия си. След време се появи и мъжът на портиерката — и той не по-малък разбойник от дъртата коза, — когото се наложи да убеди с по-нататъшни плащания да монтира вериги на вратата ѝ. А на следващия ден щял да ѝ постави и шпионка — пак срещу заплащане. Портиерката обеща да приема от нейно име пощата ѝ и да ѝ я доставя само в строго определени часове: точно в единайсет преди обед и в шест вечерта, като звънне кратко два пъти — срещу заплащане. Остракова успя да отвори със сила вентилационната решетка в задната тоалетна, така че, стъпила върху стол, можеше по всяко време да наблюдава кой влиза и излиза през вътрешния двор. Изпрати до склада бележка, че е неразположена. Не ѝ беше по силите да премести голямата спалня, но затова пък успя с помощта на възглавници и пухения юрган да пригоди за сън дивана и да го насочи като торпедо през отворената врата на всекидневната право във входната врата: напълно достатъчно ѝ беше да легне отгоре му с нахлузени ботуши, които да ѝ служат за мерник, и да простреля на мига неподготвения неочакван посетител, стига куршумът да не отнесееше вместо това собствения ѝ крак. Всичко беше изчислила. В главата ѝ цареше тътен и вой, ако я мръднеше по-рязко, ѝ притъмняваше пред очите, гореше от високата температура и в няколко случая насмалко да припадне. Но за сметка на това беше взела всички мерки, извършила беше необходимите приготовления и до появата на

генерала или Вълшебника щеше да живее така, както навремето в Москва.

— Сам-сама си, дърта глупачко — каза си на висок глас. — Няма на кого друг да разчиташ, освен на себе си, така че се стегни и действай.

Положила на пода до дивана две снимки — на Гликман и на Остраков, и пъкнала под завивката икона с Божията майка, Остракова предприе първото си нощно бдение, придружено с молитви до куп светни и най-вече към свети Йосиф да ѝ изпратят избавителя ѝ — Вълшебника.

«Но поне никой няма да ми праща послания с чукане по водопроводните тръби — мина ѝ през ум. — Нито въоръжен пазач, който да ме разбуди с псувните си.»

А денят отказваше да свърши: нито краят му се виждаше, нито легло. Известно време след като си тръгна от Михел. Джордж Смайли се остави на краката си да го водят в неизвестна посока: прекалено уморен се чувстваше, прекалено пренавит, че да се осмели да шофира, но все пак достатъчно нащрек, че да внимава дали някой не го следи, и да свива неочаквано и необяснимо по разни странични улички, за да изненада евентуалните си преследвачи. Скапан и със затварящи се за сън очи, чакаше мозъкът му да се приземи, да се разпусне, да се дистанцира от безмилостното темпо на двайсет и четири часовия му маратон. Мина по крайречната «Ембанкмънт», отби се в кръчмица встрани от Нортъмбърланд авеню — май «Шерлок Холмс» се казваше, — където се почерпи с голямо уиски и се поколеба дали да не се обади на Стела — да я провери дали е добре? Но заключи, че ще е безсмислено — нима може всяка нощ да ѝ звъни, за да я пита дали двамата с Вилем са още живи — и пак тръгна, докато по някое време не се озова в Сохо, където съботните вечери цареше още по-голяма лудница, отколкото в делничните дни. «Ще трябва да притисна Лейкон — мина му през ум. — Да настоя да осигури охрана на семейството.» Но достатъчно му беше да си представи сцената, за да осъзнае, че идеята му е ялова. Щом Циркът отказваше да поеме отговорност по отношение на Владимир, какви шансове можеше да има Вилем? А пък и как се прикрепя екип от «бавачки» към шофьор на камион, който неспирно пътува из Европа? Намери утеха единствено в надеждата, че убийците на Владимир са намерили онова, което им е трябвало, така че да нямат други нужди. Добре, де. Ами жената в Париж? Ами авторът на двете писма?

«Хайде да се прибиращ», рече си. На два пъти се престори, че звъни някому от телефонна кабина, а очите му оглеждаха тротоара. Веднъж се пъкна в задънена улица и се върна обратно, търсейки да долови забавената крачка и погледа, който отказваше да срещне неговия. Обмисли дали да не отседне в хотел. И друг път го беше

правил, заради самата идея поне една нощ да се наспи като хората. В няколко случая и собственият му дом се беше оказвал изключително опасно за него място. Сети се и за негатива: не е ли назрял моментът да отвори кутията? Но след като се усети, че инстинктивно се е насочил към някогашната си служба на Кеймбридж Съркъс, сви рязко в източна посока и успя да се върне при колата си. Уверен, че не са го проследили, подкара по посока на «Бейсуотър»; но въпреки че минаваше далеч от обичайния си маршрут, не преставаше да наблюдава старателно огледалото за задно виждане. От рибарския магазин на някакъв пакистанец, който продаваше какво ли не, купи две пластмасови легенчета и лист стъкло девет на тринайсет сантиметра; а в близкия магазин за химикали плати в брой за десет листа високочувствителна, покрита със смола фотографска хартия със същия размер и джобно детско фенерче с космонавт на дръжката и с червен филтър, който при натискане на никелирания бутон покриваше стъклото пред крушката. От «Бейсуотър» стигна по внимателно подбран маршрут през «Ембанкмънт» до хотел «Савой». Все още никой не го следеше. На смяна на мъжкия гардероб си беше неговият човек, който дори се сети за какво се бяха шегували.

— Още я чакам да гръмне — засмя се и му върна кутията. — Даже на два пъти чух нещо вътре да тиктака, както си му е редът.

Миниатюрните трески, които беше заклинил под входната си врата, преди да се отправи за Чарлтън, си стояха на мястото. През прозорците на съседите му се виждаха запалени по случай съботната вечер свещи и говорещи глави; завесите на собствения му прозорец обаче си оставаха събрани, а в преддверието останалият му от Ан симпатичен старовремски стоящ часовник го посрещна в пълен мрак, който той моментално отстрани.

Въпреки смъртната си умора изпълни методично необходимите дейности.

Като начало хвърли три съчки в камината на всекидневната, запали ги, изсипа отгоре им няколко лопатки бездимни въглища и опъна напърно над камината останалото му от Ан въже, служещо за вътрешен простор. Поради липсата на гащеризон си нахлузи стара кухненска престилка, да не увреди дрехите си, и я привърза около масивната си талия. Изрови изпод стълбището куп зелена затъмнителна хартия и сгъваема домакинска стълба и отнесе всичко

това в мазето. Затъмни прозореца му, после пак се изкачи догоре и разви и отвори кутията, в която обаче нямаше бомба, а писмо и омачкан пакет цигари, в който Владимир беше напъхал парчето негатив. Извади го, върна се в мазето, светна червеното фенерче и се захвана за работа, при все че — бог му беше свидетел — нямаше и капка фотографски умения и — поне на теория — можеше да разчита с помощта на Стрикланд фотографският отдел на Цирка да му свърши същата работа за нула време. Или, ако пожелаеше, можеше да се обърне към някой от половин дузината «занаятчийи», както им викаха в службата: набелязани сътрудници в определени области, които се бяха ангажирали при нужда да зарежат всичко останало и без да задават никакви въпроси, да се поставят в услуга на Цирка. Един от въпросните занаятчийи — добряк и специалист по сватбената фотография — всъщност живееше на по-малко от хвърлей място от Слоун Скуеър. Достатъчно щеше да му е на Смайли да повърви десетина минути и да му звънне на вратата, за да получи през следващия половин час нужните му снимки. И този вариант обаче не го устройваше, ами предпочете да заложи на неудобството, че и на несвършенството, но да изкопира насаме в дома си негатива по контактния способ, без да обръща внимание на съдиращия се да звъни горе телефон.

Предпочете да опита и да сгреши, но сам да експонира негатива за по-дълго или по-кратко, отколкото трябваше, под лампата в своя хол. Да разчита за времеизмерването на неудобния кухненски таймер, който така тракаше и ръмжеше, сякаш съпровождаше балета «Копелия». Предпочете сам да пъшка и ругае от яд, да се поти в тъмното и да изхаби най-малко шест листа от покритата със смола фотохартия, докато успее най-сетне да извади от легенчето с проявителя поне щогоде приемлива снимка, която накисна за три минути в бързия фиксаж. После я проми. И попи водата с чиста покривчица за чай, която вероятно похаби завинаги, макар че нямаше как да знае. И я качи горе да я закачи с щипка на простора. А за онези, които си падат по мощната символика, следва да се упомене фактът, че огънят, въпреки наличието на съчки, беше почти угаснал, понеже въглищата се състояха основно от влажна пляка, та на Джордж Смайли му се наложи да приклепне на четири крака и да раздуха пламъка. Като в случая можеше и да го споходи мисълта — макар това да не стана, тъй

като разпаленото му за пореден път любопитство беше прогонило интроспективната му настройка, — че действията му нарушават изцяло изричната заядлива заповед на Лейкон пламъците да бъдат потушени, а не разпалени.

Едва след като се убеди, че капките от снимката падат по килима, Смайли се зае с изящното инкрустирано дървено писалище, в което Ан държеше най-безсрамно своите «неща». Като например лист хартия, оставен с написаната на него единствена дума «Любими», сякаш Ан се беше поколебала с кой точно «любим» да кореспондира. Като например рекламни кибритчета от ресторанти, в които през живота си не беше стъпвал, и писма, чиито почерци му бяха абсолютно непознати. Успя да изрови от цялата сбирщина голямата викторианска лупа със седефена дръжка, с чиято помощ тя беше разчитала определенията на думите в така и останалите недовършени кръстословици. Въръжил се по този начин — преумората беше лишила от категоричността на логиката последователността на тези му действия, — пусна подарената му от Ан плоча с музика на Малер и се настани в коженото кресло с махагоновата подложка за книги, която можеше да се придърпва като болничен поднос над корема на четящия. Почувствал отново смъртната умора, той затвори неразумно очи и се заслуша — отчасти в музиката, но и в капещите от време на време водни капки от снимката, а и в неохотното пращане на огъня. Стресна се и се събуди след половин час и установи, че фотографията е изсъхнала, а плочата на Малер се върти безшумно върху шасито на грамофона.

Вгледа се в снимката, придържащ с едната ръка очилата си, а с другата местещ бавно в кръг лупата.

На нея имаше група хора, но не бяха нито политици, нито плажуващи, тъй като нито един не беше по бански. Квартетът — двама мъже и две жени — седяха отпуснато върху тапицирани на ромбове дивани около отрупана с бутилки и цигари ниска масичка. Жените бяха голи, млади и хубави. Мъжете — и те в същата степен облечени — се бяха проснали един до друг, а момичетата се бяха оплели старателно около съответния си партньор. Осветлението беше нездравно и неземно, но макар и ограничени в тази област, знанията на Смайли му

подказваха, че негативът е от високочувствителен филм, тъй като и самата снимка беше едрозърнеста. Сега, като се замислеше, се сещаше, че с подобен едър растер бяха и прекалено често срещащите се снимки на взети от терористи заложници — с тази разлика, че четворката в случая бяха погълнати взаимно, докато заложниците гледат по някакъв особено втрещен начин право в обектива, все едно имат пред себе си дулото на оръжие. Не преставайки да търси онова, което на служебен жаргон наричаха «оперативно разузнавателни данни», Смайли прецени, че фотоапаратът вероятно се е намирал високо над обекта. Четиримата сякаш лежаха в средата на яма, а обективът ги гледаше от горе. През долния фон минаваше много тъмна сянка — парапет или перваз на прозорец, но не беше изключено и да е нечие рамо току пред самия апарат. Човек оставаше с усещането, че въпреки изгодната гледна точка, само половината обектив е посмял да надзърне над линията на погледа.

Точно тук Смайли стигна до своя пръв временен извод. Нищо особено като крачка, макар в мисълта си да беше направил вече достатъчно големи крачки. Да я наречем тогава «техническа крачка» — скромна техническа крачка. По всичко личеше, че снимката е «открадната», както се изразяваха в службата. При това — открадната с цел «изпържване», сиреч изнудване. Но изнудване на кого? И с каква цел?

Докато обмисляше проблема, Смайли вероятно заспа. Телефонът стоеше върху малкото Анино писалище и сигурно беше звънял поне три-четири пъти, преди Смайли да му обърне внимание.

— Слушам те, Оливър — подхвана предпазливо.

— А, Джордж. Опитях се да се свържа с теб и по-рано. Надявам се, че си се прибрал нормално.

— От къде? — запита Смайли.

Лейкон предпочете да не отговори на въпроса му.

— Редно беше да ти позвъня, Джордж. След като се разделихме скарани. Много рязко се държах с теб. Но съм засипан с проблеми. Моля те да ме извиниш. Та какво става, значи? Свърши ли? Приключи ли?

Смайли чуваше и долитация иззад гърба на Лейкон спор между дъщерите му по повод наема, която едната дължала за спиране върху имот на Парк Плейс с хотел. «Взел ги е за уикенда», мина му през ум.

— Преди малко говорих с Министерството на вътрешните работи, Джордж — продължи с по-приглушен глас Лейкон, без да дочака отговора на въпросите си. — Вече са получили доклада на патологоанатома и са готови да предадат тялото на покойника. Препоръчват възможно най-бърза кремация. Та си рекох, че ако ти дам името на фирмата, която движи тези въпроси, няма да имаш нищо против ти да предадеш вестта на онези, на които трябва. Без, разбира се, да цитираш източника. Да си видял случайно съобщението за печата? Как ти се стори? Според мен е съвсем уместно. И тонът му е идеално подбран.

— Чакай да намеря нещо за писане — рече Смайли и взе да рови отново из чекмеджето, където по някое време попадна на окачената на кожена връв крушовидна пластмасова вещ, която Ан понякога провесваше на шията си. Отвори я с триста зора и взе да записва продиктуваното му от Лейкон: име на фирмата, адрес, пак името на фирмата, и отново адреса.

— Да го повтора ли още веднъж? Или ти да ми прочетеш какво си записал, да сме сигурни, че няма да стане грешка.

— Всичко е точно, според мен. Благодаря — отвърна Смайли. И с известно закъснение загрея, че Лейкон е пиан.

— И не забравяй и за другата ни уговорка, Джордж: за абсолютно откровения ни семинар по проблемите на брака. На теб съм ти отредил ролята на мой старши съветник. Долу под нас има съвсем приличен грил ресторант, така че те каня на непринудена вечеря, през която да споделиш с мен натрупаната от теб мъдрост. Имаш ли под ръка бележник с календар? Я да определим отсега датата.

Смайли прие предложената му дата с унило предчувствие. Цял живот беше измислял легенди за прикриване на какви ли не обстоятелства, е ето че и до ден-днешен не умееше да се измъкне от отправена му покана за вечеря.

— А ти нищо ли не успя да откриеш? — попита по-предпазливо Лейкон. — Никакви спънки, закучвания, недоизпипаности? Нима наистина се потвърждават първоначалните ни предложения, че всичко е било буря в чаша вода?

На Смайли му минаха през ум куп отговори, но нямаше смисъл да ги споменава.

— Докъде стигна с телефонната сметка? — попита Смайли.

— Телефонната сметка ли? Коя телефонна сметка? Аха! Имаш предвид неговата, така ли? Ами плати я и ми прати разписката. Ще ти я осребрим. Още по-добре ще е, ако направо я пъкнеш в пощата за Стрикланд.

— Изпратих ти я вече — подсети го с безкрайно търпение Смайли. — Помолих те за разбивка на проведените от него разговори.

— Ще ги сръчкам да побързат със справката — отвърна с безразличие Лейкон. — Друго има ли?

— Не. Поне засега. Нищо.

— Легни да се напиш. Звучиш ми ужасно отпаднал.

— Лека нощ — каза Смайли.

И стиснал пак с пълните си пръсти лупата на Ан, Смайли възобнови огледа на фотографията. Подът на ямата беше застлан с мокет, най-вероятно бял; тапицираните дивани оформяха подкова, следвайки извивката на спуснатите драперии, които представляваха действителния периметър на помещението. Отзад се виждаше тапицирана врата, на която висяха с болнична прилежност съблечените от двамата мъже дрехи — сака, вратовръзки, панталони. Върху масата имаше пепелник и Смайли се зае да разчете какво пише по периферията му. След сума ти приближавания и отдалечавания на лупата неосъщественият у него филолог успя да разпознае условните очертания на буквите «А-С-Н-Т», но така и не можа да реши дали вижда самостоятелна дума, означаваща «acht» — «осем», «achtung» — «внимание», или някакво много по-отвлечено понятие, или има пред себе си четирите букви от някаква по-дълга дума. Така или иначе, не намери за необходимо на сегашния етап да си напъва мозъка в това отношение, а предпочете да запази това знание някъде в дълбините на своята памет, докато не се доизяснеше естеството на измъчващия го пъзел. Позвъни и Ан. Той, изглежда, пак беше задрямал, понеже и впоследствие си спомняше, че всъщност не е чул звъна на телефона, а само гласа й, след като поднесе бавно слушалката към ухото си —

«Джордж, Джордж» — сякаш от много време беше плакала за него, а той чак сега беше събрал сили или интерес да ѝ отговори.

Както и друг път, когато се любеха, разговорът им започна така, сякаш се провеждаше между двама непознати.

— Как си? — попита го тя.

— Благодаря, много съм добре. А ти как си? С какво мога да съм ти полезен?

— Най-сериозно те питам — не отстъпи Ан. — Как си? Кажи ми истината.

— Вече ти отговорих, че съм добре.

— Търсих те сутринта. Защо не вдигна?

— Не си бях у дома.

Дълга пауза, през която тя, изглежда, обмисляше неубедителното му оправдание. Нея телефонът поначало не я вълнуваше. Не го свързваше със спешни неща.

— По работа ли беше излязъл? — поинтересува се тя.

— Административна задача от Лейкон.

— Много отрано е взел да подгонва административните въпроси напоследък.

— Жена му го зарязала — опита се да обясни Смайли.

Никаква реакция.

— Ти нали все твърдеше, че това щяло да е най-разумното от нейна страна — продължи Смайли. — Че е назрял моментът да го напусне незабавно, преди да се е превърнала в поредната гейша на държавен служител.

— Да, ама вече съм на друго мнение. Той не може без нея.

— Но, доколкото разбирам, тя пък не се нуждае от него — изтъкна Смайли, скривайки се зад академичния тон.

— Загубена жена — каза Ан, след което последва ново мълчание, този път причинено от Смайли, за да обмисли планината от непредизвикани варианти, които тя най-неочаквано беше стоварила отпреде му.

Да се съберели и те отново, както понякога се изразяваше Ан.

И да забравели за страданията, за списъка с любовниците ѝ; да забравели и Бил Хейдън — предателя от Цирка, чиято сянка и досега падаше върху лицето ѝ, щом Смайли понечеше да я докосне, и споменът, за когото не преставаше да му причинява постоянна болка.

Бил — неговият приятел, Бил — цветът на тяхното поколение, шегаджията, обаятелният, иконоборецът конформист; Бил — измамникът по рождение, чийто стремеж към върховната изневяра го беше вкарал в леглото на руснаците, но и в онова на Ан. Да изживеели поредния спектакъл на сватбено пътешествие, да вземат самолета до Южна Франция, да се хранят и пазаруват заедно, да играят ролята на двама влюбени. Но колко време щеше да трае това? Колко време щеше да е необходимо, за да угасне усмивката ѝ, да помръкне погледът ѝ, и митичните ѝ връзки пак да я притеглят към далечни места, където да лекува нейните си митични страдания?

— Откъде се обаждаш? — попита я.

— У Хилда съм.

— Бях останал с впечатлението, че си в Корнуол.

Хилда беше палава парясница. Домът ѝ беше на по-малко от двайсет минути оттук, в Кенсингтън.

— А самата тя къде е? — попита я, след като смля новопридобитата информация.

— Излезе.

— И цяла нощ ли няма да се върне?

— Доколкото познавам Хилда — да. Освен ако не се прибере с него.

— Ами май ще ти се наложи да се забавляваш сама, доколкото можеш, в нейно отсъствие — каза той, но в същия момент я чу как нашепва «Джордж».

И дълбок, неистов страх обзе в същия миг сърцето му. Впери поглед в креслото на другия край на стаята, където върху подложката за книги, до лупата ѝ, все още лежеше направената по контактен способ снимка; и с един-единствен напън на паметта пресъздаде в мозъка си всичко онова, което през целия безкраен ден му беше намеждало и нашепвало за разни неща; чу барабанните ритми от собственото си минало, които го призоваваха към последно усилие да екстернализира и реши определялия досега живота му конфликт; и тъкмо затова точно сега най-малко имаше нужда от присъствието ѝ. *Предайте на Макс, че става дума за Сънчо.* С избистрена от глада, умората и объркването мисъл, Смайли беше твърдо убеден, че Ан не бива по никакъв начин да е замесена в онова, което му предстоеше да извърши. Едно съзнаваше съвсем ясно, макар да не беше дори

прекрасил прага: удава му се, макар и мизерна, възможността да възобнови на стари години недовършените двубои от миналото и в крайна сметка да ги доиграе. А щом ще е така, в самотната му кампания няма място за никаква Ан, за никакви фалшиви примирия, за никакви компрометирани свидетели на действията му. До този миг в ума му нямаше яснота какво му предстои. Но ето че всичко си беше дошло на място.

— Не бива — каза. — Ан? Чуй ме! Не бива да идваш тук. И не е въпрос на избор, а единствено на практически съображения. В никакъв случай не идвай тук. — Дори на самия него думите му прозвучаха необичайно.

— Тогава ти ела.

Затвори ѝ телефона. Представи си я как плаче, после изважда тефтерчето си с телефонни номера да провери кой от «първия отбор», както тя им викаше, би могъл да я утеши на негово място. Сипа си чисто уиски — утехата на Лейкон. Влезе в кухнята, забрави за какво беше дошъл и се запиля към кабинета си. «За сода — сети се. — Късно е вече. И без сода ще мина. Май взех да превъртам, помисли си. Хукнал съм да гоня призраци, а там няма никой. Изкукуругалият генерал е преследвал своя си мечта и е пожертвал в нейно име живота си.» Дойде му наум афоризма на Оскар Уайлд «Това, че някой е готов да умре в името на дадено дело, не означава, че делото е право». Една от картините висеше накриво. Зае се да я изправи — малко насам, малко натам — като всеки път отстъпваше да я огледа. *Предайте му, че става дума за Сънчо.* Върна се на креслото с двете си проститутки и така свирепо ги фиксира през Анината лупа, че ако знаеха, те моментално щяха да хукнат обратно при сводниците си.

Очевидно бяха от «каймака» на своята професия — със свежи, млади и добре поддържани тела. Но в същото време — можеше да се дължи и на съвпадение — онзи, който ги беше подбрал, се беше постарал да изглеждат съвсем различно една от друга. Момичето вляво беше блондинка, с фино, можеше да се каже — класическо — телосложение: дълги бедра и дребни, вирнати гърди. Другата беше тъмнокоса и набита, с по-подчертан ханш и по-разлати, вероятно евро-азиатски черти на лицето. Озадачиха го обиците на блондинката, под

форма на котвички; ако съдеше по своя ограничен опит с жените, първото, което снемаша от себе си, бяха обиците. Сърцето му падаше в петите, щом забележеше, че Ан е излязла без обици. Нищо друго не го впечатли в двете момичета, затова, след като отпи поредната яка глътка неразредено уиски, насочи вниманието си към мъжете — върна го всъщност, ако трябваше да е откровен, понеже се беше съсредоточил върху тях още щом започна да разглежда снимката. Подобно на момичетата и те двамата се различаваха коренно един от друг, макар че при тях — поради много по-напредналата им възраст — разликата опираше по-скоро до дълбочината и отчетливостта на характерите им. Онзи, върху когото лежеше блондинката, беше рус и на пръв поглед безличен, затова пък другият, под тъмнокосата, не само беше по-смугъл, но и имаше по-латинско, по-левантинско лице с будно изражение и със заразителна усмивка, която се явяваше единствената по-приятна особеност на снимката. Русият беше едър, разплул се, а тъмнокосият — дребен и ведър — можеше спокойно да мине за негов шут: гномче с добродушно лице и щръкнали зад ушите му рога от коса.

Смайли изведнъж така се притесни — след време, ако погледнеше назад, може би щеше да каже, че го е обзело предчувствие, — че реши да се заеме отначало с блондина. Както вървяха нещата, по-сигурно щеше да е да се придържа към непознатите нему хора.

Мъжът беше едър, но не атлетичен; крайниците му бяха дебели, но не внушаваха мощ. Светлата кожа и русите коси подчертаваха още повече затлъстяването му. Дланите му — едната разперена върху ханша на момичето, а другата обхванала я през талията — бяха месести и груби. Смайли придвижи бавно лупата по голата му гръд, докато стигна до лицето. Както предупредил злокобно мъдрецът, на четирийсетгодишна възраст мъжът се сдобива с физиономията, която заслужава. Смайли обаче не беше съвсем съгласен. Срещал беше поетични натури, осъдени за цял живот да се крият зад зли лица, но и престъпници с ангелски вид. В случая обаче пито лицето заслужаваше похвала, нито обективът го беше запечатал от най-благоприятния ъгъл. По отношение на характера лицето като да беше разделено на две: в долната му част устата беше разтегната в подобие на похотлива усмивка, сякаш блондинът разправяше нещо на другия мъж; в горната половина преобладаваха две дребни, бледи очички, около които

нямаше нито весели бръчици, нито повишено настроение, а по-скоро надничаха изпод подпухналите вежди със студен, немигащ, бебешки поглед. Носът беше сплескан, а косите буйни, както ги носят в Централна Европа.

«Алчен — би казала Ан, склонна да дава абсолютни преценки за хората само от снимките им във вестниците. — Алчен, слабохарактерен и зъл. Пази се от такива.» «Жалко, че не стигна до същия извод по адрес на Хейдън — помисли си Смайли. — Или по-скоро закъсна в преценката си.»

Върна се в кухнята, наплиска лицето си, после се сети, че е дошъл за вода за уискито. Настана се пак удобно в креслото и се взря през лупата в лицето на втория мъж — шута. Уискито хем го държеше буден, хем го приспиваше. «Защо не ми позвъни отново? — запита се. — Ако звънне пак, ще отида при нея.» В действителност обаче умът му се занимаваше с второто мъжко лице: струваше му се много познато и това го притесняваше — но същия начин, по който настоятелното желание на дребния човек да помогне беше подействало преди това и на Вилем и Остракова. Дълго го разглежда и усети как умората го напуска, как лицето на онзи сякаш му преливаше сила. Както беше се изразил Вилем сутринта, има лица, които са ни познати още преди да сме ги видели; други ни е достатъчно да зърнем само веднъж, че да ги помним цял живот; а трети можем всеки ден да срещаме и пак да не ги запомним. Към коя група ли принадлежеше точно това лице?

«Все едно Тулуз-Лотрек го е рисувал — помисли си изумено Смайли. — Хванал е погледа в мига, в който поглежда разсеяно назад, към нещо привлекателно и вероятно еротично. Ан щеше моментално да го хареса; тя си пада по такива излъчващи известна опасност образи. Лице като у Тулуз-Лотрек, уловено точно когато случаен лъч от панаирджийските светлини огрява хлътналата многострадална буза. Издялано лице, с остри, ръбести черти, с обветрени сякаш от разрушителни бури чело, нос и челюст. Живо и предразполагащо лице, каквито ги е рисувал Тулуз-Лотрек. Лице на сервитьор, но в никакъв случай не на ресторантски посетител. И със сервитьорски гняв, пламтящ с пълна сила зад угодническата усмивка. Тази му черта Ан нямаше да хареса толкова.» Смайли остави снимката върху поставката, изправи се бавно на нозе да прогони дрямката и взе да се разхожда

тромаво из стаята, не преставайки да се мъчи — без никакъв успех — да постави лицето на онзи в контекст и да се пита дали пък не става жертва на въображението си. «Някои хора буквално *излъчват* — разсъждаваше. — Срещаш такъв човек и той ти предава като естествен дар цялото си минало. Такива хора са олицетворение на близостта.»

Спря се до Аниното писалище и пак впери поглед в телефона. Нейният. Нейният и на Хейдън. Нейният и на всички. Модел «Тримлайн», с дисплей. Дали пък не беше «Слимлайн»? Така или иначе, беше се изръсил с пет лири в повече за съмнителното удоволствие да притежават този демодиран вече модел с футуристичен дизайн. «Проститутското ми телефонче — викаше му Ан. — С мъничко чуруликане за малките ми любовници и с гръмовен звън за големите». Едва сега си даде сметка, че телефонът всъщност звъни, и то от известно време — с малкото чуруликане за малките любовници. Остави чашата, без да откъсва очи от незамлъкващия апарат. Спомни си как тя го държеше до себе си на пода сред плочите, докато слушаше грамофона. Лежеше с него — точно там, пред камината — с безгрижно надигнато бедро, в случай че ѝ се наложи да вземе слушалката. А като тръгнеше да си ляга, го изключваше от розетката и го отнасяше в спалнята, да я утешава през нощта. Ако се случеше да се любят, той беше съвсем наясно, че се явява заместител на всички онези мъже, които не ѝ се бяха обадили. На «първия отбор». И на Бил Хейдън — нищо, че вече беше покойник.

Телефонът беше престанал да звъни.

И какво ли прави тя сега? Дали не е взела да търси «втория отбор»? Та нали сравнително наскоро му беше казала: «Да си красива и да си Ан е едно; а да си красива и на годините на Ан скоро ще е друго». «А да си грозна и моя пък е съвсем трето», вбеси се той в мислите си. После взе контактната фотография и се залови с нов хъс да я изучава.

«Сенки — мина му през ум. — Светли и черни петна пред нас, зад нас, докато се лутаме по пътищата си. Гномски рога, дяволски рога, а сенките ни — по-големи и от нас самите. Кой е този човек? Кой беше? Срещал съм се с него. А може и да съм отказал да се срещнем. Но ако съм отказал, откъде ми е познат? Искал е нещо от нас. Имал е нещо за продан — разузнавателни данни, и какво? Халюцинирам ли?» Съвсем вече разсънен, Смайли се просна на дивана — готов на всичко,

само и само да не се качи горе да си легне, — вдигна снимката пред очите си и задълба из дългите галерии на своята професионална памет, насочил лампата към полузабравените портрети на шарлатани, майстори по щемпелуване на злато, фалшификатори, амбулантни търговци, посредници, дребни и едри престъпници и сегиз-тогиз по някой герой — статист в масовката от познанства; и търсеше сред всички тях онова лице с хлътнолите бузи, което беше изплувало като някакъв таен съучастник от миниатюрната контактна снимка и се беше прехвърлило през борда в помътняващото му съзнание. Лъчът на лампата примигваше, колебаеше, връщаше се. «Мракът ме подведе — рече си. — Срещал съм го, но на светло.» Спомни си противната хотелска стая с неоново осветление — досадната записана музика и шотландските карета на тапетите, и свития в ъгъла дребен непознат, който му викаше «Макс». Малък посланик — но коя кауза, коя държава представляваше? В съзнанието му изплува и палтото с кадифените петлици, и здравите дребни ръце, изпълняващи някакъв свой си танц. Сети се и за живите, засмени очи, за тънките устни, които бързо се отваряха и затваряха, но нямаше никакъв спомен за думите. Обзе го усещането, че нещо му се губи — че целта му убягва; но и че над разговора им присъстваше, беше надвиснала и друга неясна сянка.

«Възможно е — мина му през ум. — Всичко е възможно. Нищо чудно Владимир наистина да е бил прострелян от ревнив съпруг.» Точно тук го прекъсна двукратният лешоядски писък на входния звънец.

«Забравила си е ключа, както винаги», рече си. И докато се усети, се озова в преддверието и взе да се бори с веригата на вратата. «И да го беше взела, пак нямаше как да влезе», стана му ясно; и той като Остракова беше закачил веригата. Затърси я, но пръстите му нищо не напипаха, та ѝ извика; «Един момент, Ан!». Дръпна резето, то изтрака силно и ехото се разнесе из цялата къща. «Сега ще ти отворя! — викна. — Чакай. Не си отивай!»

Отвори със замах вратата, залюля се леко на прага и поднесе в жертвоприношение пълното си лице на нощния въздух към мержелеещата в черния си кожен екип фигура, хванала под мишница мотоциклетистката си каска и източила се отпреде му като смъртен страж.

— Кълна се, че не исках да ви стресна, сър — заизвинява се непознатият. А Смайли стискаше рамката и нямаше сили за друго, освен да се блещи срещу неочаквания посетител. Мъжът беше висок, с къса подстрижка, а от очите му струеше несподелена вярност.

— Фъргюсън съм, сър. Не ме ли помните, сър? Фъргюсън! Ръководех автопарка на съгледвачите на мистър Естерхази.

Черният мотоциклет с коша беше паркиран до бордюра зад гърба му и уличното осветление се отразяваше в лъснатата му с любов повърхност.

— Съгледваческият сектор, доколкото си спомням, е вече закрит — отбеляза Смайли, без да сема погледа си от новодошлия.

— Съвсем вярно, сър. Разпръснаха го във всички посоки на света, за жалост. Няма и помен от някогашната сплотеност и боен дух.

— И за кого работите в момента?

— За никого, сър. Поне официално, както се казва. Но продължавам да съм на страната на ангелите.

— Не знаех, че сред нас е имало и ангели.

— И това е вярно всъщност, сър. Винаги съм твърдял, че няма безгрешни хора. Особено пък напоследък. — И подаде кафяв плик на Смайли: — От определени ваши приятели, сър, ако мога така да се изразя. Доколкото разбрах, отнася се до отправеното от вас запитване относно конкретен телефонен номер. От пощите поначало откликват положително на исканията ни. Лека нощ, сър. Извинявайте за безпокойството. Май ви е време да си легнете, доколкото виждам. Както винаги отбелязвам, свестни хора рядко се срещат.

— Лека нощ — отвърна Смайли.

Посетителят му обаче се задържа, все едно очакваше бакшиш.

— Сър, вие всъщност ме помните, нали? Само за малко ви изневери паметта, нали?

— Разбира се.

Звездите се виждат, отбеляза, докато затваряше вратата. Ярки звезди, набъбнали от росата. Потрепервайки извади един от безбройните Анини албуми със снимки и го отвори по средата. Ан си беше създала навика да пъха негатива под всяка снимка, която ѝ харесваше. Смайли избра една, на която се бяха снимали заедно на Кап

Фера — Ан по бански, Смайли благоразумно облечен — и подмени негатива ѝ с онзи на Владимир. Раздигна химикалите и оборудването, а снимката пъкна в дванайсетия том на Оксфордския речник на английския език от 1961 г., на буквата «Y», съдържаща думата «yesterday» — «вчера». Извади съдържанието на донесения от Фъргюсън плик, прегледа го отгоре-отгоре, забеляза два разговора с номер в Хамбург и набута цялата пратка в едно от чекмеджетата на писалището. «Утре — помисли си. — Утре ще се изправим пред нова загадка.» Качи се в спалнята и както винаги, се замисли от коя страна да си легне. Но щом затвори очи, въпросите започнаха да го обстрелват с луди, некоординирани залпове.

«Защо Владимир не е поискал да го свържат с Хектор? — запита се за стотен път. — Кое е накарало старецът да сравни Естерхази-Хектор с банките в лондонското Сити дето, щом почнело да вали, ти отнемали и чадъра? *Предайте на Макс, че става дума за Сънчо.*»

Дали да не ѝ се обади? Да облече, каквото намери, и да хукне нататък, да се вмъкне при нея като таен любовник и да се изниже призори?

Късно е. Вече се е уредила.

Изведнъж усети колко силно я желае. Как иска тя да изпълни всички околни пространства, как жадува за тресящото се от смях нейно тяло, докато тя му се кълне, че той е единственият ѝ истински и най-добър любовник и че никога повече няма и да си помисли за друг. «За жените няма закони, Джордж», беше му казала в един от редките мигове, когато лежаха отпуснати един до друг. «Добре, какво съм аз тогава?», запита я той, а тя му отвърна: «Ти си моят закон». «А Хейдън какво беше?», зададе ѝ той следващия си въпрос. А тя се разсмя и му отговори: «Моята анархия».

Отново си представи миниатюрната снимка, запечатала се заедно с дребния непознат в отслабващата му памет. Дребен човек и голяма сянка. Спомни си как Вилем му беше описал дребния на корабчето от Хамбург: щръкналите като рога кичури коса, набразденото от бръчки лице, предупредителния му поглед. *Генерале, изникна изневиделица в мисълта му въпросът, не бихте ли ми пратили повторно своя вълшебен приятел?*

Възможно е. Всичко е възможно.

«Хамбург», сети се, стана бързо от леглото и облече халата си. Върна се при писалището на Ан и седна да проучва старателно разбивката на телефонната сметка на Владимир, изографисана с калиграфския почерк на някакъв пощенски чиновник. Пресегна се за лист хартия и взе да си преписва някои дати и подробности.

Факт: в началото на септември Владимир получава писмото от Париж, но го измъква от лапите на Михел.

Факт: някъде около същата тази дата Владимир дава поръчка за един от малкото си и скъпоструващи международни разговори — с Хамбург, вероятно с намерение впоследствие да поиска да му възстановят разхода.

Факт: само три дни по-късно, на осми, Владимир приема за своя сметка разговор от Хамбург, който му струва две лири и осемдесет пенса; указани са както времетраенето и часът на разговора, така и номерът, от който е изпратена поканата — същият, който Владимир е търсил три дни преди това.

Пак Хамбург, замисли се Смайли, а мисълта му пак се отнесе към снимката със сводника. Разговорите от Хамбург с Владимир за негова сметка бяха общо девет на брой, на обща стойност двайсет и една лири и бяха приключили три дни по-рано. Но кой може да го е търсил? И то от Хамбург? Кой?

И ето че изведнъж се сети.

Надвисналата в хотелската стая фигура — огромната сянка над гнома, принадлежеше на самия Владимир. Представи си ги — великанът и джуджето — изправени един до друг, и двамата в черни палта. Гадният хотел със записаната музика и тапетите на шотландски карета се намираще в близост до аерогарата «Хийтроу», а двамата толкова неподходящи си мъже бяха пристигнали със самолети за съвещание точно в онзи миг, в който професионалната кариера на Смайли рухваше с гръм и трясък. *Имаме нужда от теб, Макс. Дай ни тази възможност, Макс.*

Смайли взе слушалката и набра хамбургския номер, откъдето му се обади мъжки глас: една-единствена дума — «Да» — произнесена тихо на немски и последвана от мълчание.

— Свържете ме, ако обичате, с хер Дитер Фасбендер — каза Смайли първото дошло му наум име. Немският му беше втори език, а понякога и първи.

— Тук няма човек на име Фасбендер — отвърна спокойно същият глас след секундна пауза, през която говорещият сякаш беше направил някаква проверка. По линията се чуваше и съвсем тиха музика.

— Казвам се Лебер — изрече настоятелно Смайли. — И ми се налага да разговарям по спешност с хер Фасбендер. Аз съм неговият съдружник.

Нова пауза.

— Не е възможно — отвърна равнодушно другият. И затвори.

«Не е частен номер», каза си Смайли и набързо записа впечатленията си: на онзи му се налагаше да гледа в някакъв списък. Но не е офис. В офисите обикновено не се чува тих музикален фон, нито работят посред нощ в съботите. Хотел? Възможно е. Но всеки уважаващ себе си хотел щеше да го свърже с рецепцията и да прояви поне малко любезност. Ресторант? Прекалена прикритост, несловоохотливост. Пък и щеше да съобщи името на ресторанта още със самото вдигане.

«Не тълкувай констатациите — предупреди се сам Смайли. — Съхрани ги за сведение. И бъди търпелив.» Но как проявява човек търпение, когато разполага с толкова малко време?

Върна се в леглото, отвори «На кон из селските райони» на Уилям Кобет и се опита да чете, но в същото време мислите му витаеха из куп други важни въпроси, включително собственото му обществено положение и степента, до която е задължен или не на Оливър Лейкон: «Това е твой дълг, Джордж». «Но пък кой наистина би се напъвал заради Лейкон? — запита се Смайли. — Кой би приравнил неубедителните Лейконови аргументи към отдаването кесаревото кесарю?»

— Емигранти — да, емигранти — не. Два крака — да, два крака — не — измърмори на глас Смайли. Имаше чувството, че през цялата си професионална кариера се е наслушал на подобни вербални салта, оповестяващи уж коренни промени в политиката на Уайтхол — въздържание, себеотрицание и всякакви други поводи нищо да не се пипа. Беше виждал правителствената доктрина по къса пола, после по дълга, с пристегнат колан, охлабен, после пак пристегнат. Беше жив свидетел, понякога жертва — та дори и зорлем пророк — на какви ли не култове едnodневки: латерализъм, паралелизъм, сепаратизъм,

делегиране на оперативни права, та чак до сегашното «интегриране» — ако беше запомнил правилно най-новите словесни шикалкавения на Лейкон. Всяка поредна мода биваше провъзгласена за панацея: «Този път вече победата ще е наша. Сега механизмът най-после ще заработи!». И всяка на свой ред беше заглъхвала безславно, оставяйки зад себе си познатата английска бъркотия, в която, както все по-силно осъзнаваше със задна дата, той беше изпълнявал пожизнената роля на посредник: търпял беше с надеждата, че и останалите ще търпят, но те отказваха. Трудеше се неуморно зад кулисите и оставяше други, побездарни хора да се подвизават на сцената. Те и досега я владееха. Но дори и само преди пет години Смайли щеше да отхвърли категорично подобни мисли. Днес обаче, надникнал спокойно в душата си, Смайли отчиташе, че никой не го беше водил и че надали щеше да се подчини да бъде воден; че единствените ограничения произтичаха от собствения му разум и чувството му за човечност. Каквото важеше за брака му, със същата сила се отнасяше и за кариерата му на държавен служител. «Отдадох целия си живот на структурите — помисли си без каквато и да било злоба, — а останах сам със себе си.

И с Карла — проблесна му мисълта. — С моя черен Граал.»

Не успяваше да успокои неспокойното си съзнание. Вперил поглед в заобикалящия го мрак, Смайли си представяше, че вижда пред себе си Карла, но мерзелеещата непрогледност на нощта караше образът непрестанно да се разпада и отново да се събира. Забеляза как кафявите очи го следят и преценяват по същия онзи начин, по който го бяха изучавали преди сто години от мрака на тъмницата в Делхи: очи, които на пръв поглед му се бяха сторили чувствителни и сякаш предлагащи дружба; но впоследствие, сякаш бяха от разтопено стъкло, те постепенно се втвърдиха и в последна сметка станаха трошливи и неотстъпчиви. Спомни си как самият той се беше появил изсред прахоляка, носещ се над пистата на делхийската аерогара, и как се стресна от отразяваната от бетона индийска мараня — под името Смайли, или Бараклъф, или Стандфаст, или някое друго случайно извадено от торбата за текущата седмица, не помнеше вече. Но, така или иначе, ставаше дума за Смайли от шестото десетилетие на ХХ в.: за Смайли — «пътуващия търговски пътник», както му викаха тогава в Цирка, изпратен оттам със задачата да кръстосва земното кълбо и да предлага условия за прехвърляне на Запад на решилите се да сменят

кораба кадри на московския Център. Тъкмо по онова време Центърът провеждаше поредната си чистка и из гората щъкаха безброй несмеещи да се завърнат у дома си съветски оперативни работници. За онзи Смайли, който тогава беше съпруг на Ан и колега на Бил Хейдън и който все още не се беше простил и с последните останали му илюзии. Но и за онзи Смайли, който вече беше на границата на вътрешна криза, понеже именно през тази година Ан се беше влюбила в някакъв балетист: на Хейдън тепърва щеше да му дойде редът.

И сега, в мрака на Анината стая, той отново преживя онова пътуване към затвора в друсация се и надуващ клаксона си джип, по чиято задна броня се бяха накачулили весели дечурлига; представи си биволските впрягове и вечните индийски тълпи, и копторите по брега на кафявата река. Долови вонята на тор и на негаснещите огньовете — едни за готвене, други за изгаряне на отпадъците, трети за премахване на мъртвите. Спомни си погълналия го железен портал на старовремската тъмница и идеалните ръбове по британските униформи на пазачите, които газеха затънали до колене сред затворниците:

— Насам, Ваше Благородие, сър! Последвайте ни, ако обичате, Ваше Превъзходителство!

И затворника европейец, записан под името Герстман.

Побеляло дребно човече с кафяви очи и червена памучна гимнастърка, приличащо на единствения оцелял от угаснал жречески клан. И окован.

— Снемете белезниците, ако обичате — обърна се Смайли към пазача. — И му донесете няколко цигари.

Затворник, идентифициран от Лондон като агент на Центъра и сега чакащ да го депортират в Русия. Незначителен, явно пехотинец от Студената война, който знаеше — напълно наясно беше, — че репатрирането в Москва означава или трудов лагер, или разстрел, а евентуално и двете; че заради самото попадане във вражески плен той се е превърнал в очите на Центъра в олицетворение на самия враг, без значение дали е проговорил, или е опазил поверените му тайни.

— Ела при нас — каза му седналият от противоположната страна на железната маса Смайли. — Мини към нас и ще ти осигурим живот. Върнеш ли се, те ще ти гарантират смърт.

Ръцете му — за ръцете на Смайли става дума — се бяха изпотили сред ужасната жега на затвора.

— Запали си цигара — предложи му Смайли. — Ето ти запалка.

Златната му запалка, овлажнена от собствените му изпотени длани. Гравирана. Подарък от Ан като компенсация за някое от прегрешенията ѝ.

«На Джордж от Ан с безкрайна любов». Защото според Ан имало малки и големи любви, а когато съчинявала надписа, тя му дарила и двата вида — вероятно единственият случай, в който го беше сторила.

— Мини към нас — говореше му Смайли. — Спаси се. Нямах право да се лишиш от възможността да оцелееш. — Отначало механично, но с все по-нарастващ плам рецитираше обичайните доводи, а капките пот валяха от челото му по масата. Мини към нас. Нищо няма да загубиш. Онези в Русия, които са те обичали, са вече изгубени. Ако се върнеш, само ще влошиш положението им, а няма да го подобриш. Ела. Умолявам те. Чуй ме. Вникни в доводите ми, в логиката ми.

И чакаше, чакаше напразно да получи поне мъничко отклик на все по-отчаяните си увещания. Да долови потрепване в онези кафяви очи, да дочуе поне думичка през облаците цигарен дим: «Добре, ще мина към вас. Да, съгласен съм да бъда разпитан. Да, ще приема парите ви и обещанията ви да ми уредите нов живот — останките от живота на един изменник». Чакаше освободените длани да престанат с безкрайното милване на Анината запалка — «На Джордж от Ан с безкрайна любов».

Но колкото повече го увещаваше Смайли, толкова по-неотстъпчиво ставаше мълчанието на Герстман. Смайли му натрапваше отговорите, но Герстман нямаше въпроси. Постепенно затвореността на Герстман взе да го ужасява. Пред себе си имаше човек готов да загине на бесилото; човек по-съгласен на гибел от ръцете на своите приятели, отколкото на живот от ръцете на врага. Разделиха се на следващото утро и всеки от двамата пое към предначертаната му съдба: въпреки на практика несъществуващите шансове Герстман отлетя към Москва, където преживя чистката и продължи да благоденства. А Смайли се върна с висока температура при Ан и при не съвсем безкрайната ѝ любов; но и при придобитото впоследствие познание, че Герстман всъщност е бил самият Карла —

вербовчикът, оперативният ръководител и духовен наставник на Бил Хейдън; човекът, изстрелял Бил право в леглото на Ан — същото онова, върху което Смайли лежеше в момента — с цел да замъгли все по-затвърдяващото се у Смайли усещане, че Бил извършва друго, много по-голямо предателство — спрямо службата и нейните агенти.

«Карла — питаше се в този момент Смайли, докато очите му пронизваха мрака, — какво искаш от мен сега, Карла? *Предайте на Макс, че става дума за Сънчо.*

Сънчо — недоумяваше, — защо ме будиш, когато се предполага отново да ме приспиш?»

Залостилата се в парижкото си апартаментче с еднакво измъчващи се душа и тяло Остракова нямаше да може да заспи дори ако копнееше за сън. И цялото вълшебство на Сънчо нямаше да е в състояние да ѝ помогне. При всяко извъртане настрани пострадалите ѝ ребра изпищяваха така, сякаш все още се намираха в обятията на убиеца, който се канеше да я хвърли под налитащата кола. Опита се да лежи по гръб, но от болката в хълбоците ѝ идеше да повърне. А обърнеше ли се по корем, гърдите ѝ я заболяваха точно така, както навремето, когато се мъчеше да кърми Александра през месеците, преди да я изостави, и тя ги мразеше с всичка сила.

Господ ме наказва, разсъждаваше тя, но не кой знае колко убедително. Едва на разсъмване, когато се върна в креслото на Остраков с пистолета му в скута си, будният свят кандиса да я разтовари поне за час-два от мислите ѝ.

Галерията се намираше в така наречения сред търговците с произведения на изкуството «весел край» на Бонд стрийт, а Смайли цъфна на прага ѝ още в понеделник сутринта, далеч преди уважаващите себе си търговци с картини да се бяха надигнали от леглата си.

Беше прекарал неделния ден в загадъчен покой. И Байуотър стрийт, и самият той се бяха събудили доста късно. Но паметта му му беше служила и в съня, и остана със скромни проблясъци на негово разположение и през останалата част от деня. Поне в областта на спомените черният му Граал се беше леко приближил. Телефонът не го безпокои нито веднъж; замислеността му се дължеше по скоро на лекия, но неотиващ си махмурлук. Противно на здравите си убеждения, Смайли членуваше в клуб близо до «Пел Мел» и отиде да обядва там в имперска самота с претоплен пай с кълцано телешко и бъбреци. След като се нахрани, помоли оберкелнера да му донесе от клубния сейф личната му касета, от която дискретно измъкна няколко незаконно притежавани вещи, сред които британски задграничен паспорт на бившето му работно име Стандфаст, който така и не се беше накарал докрай да върне на административно-стопанския отдел на Цирка; международна шофьорска книжка на същото име, плюс значителна сума в швейцарски франкове — безспорно негови, но и съвсем безспорно съхранявани в пълно нарушение на закона за валутните ценности. Всичко това биде преместено на сигурно място в джоба му.

Галерията беше боядисана в ослепително бял цвят, а платната зад бронираното стъкло на витрината ѝ май бяха едни и същи: бели изображения върху бял фон: едва забележими очертания на джамия, на катедралата «Сейнт Пол» — а може и вашингтонската да беше, — нанесени с потопен в плътна боя пръст. Допреди шест месеца увесената напърно над тротоара табела гласеше «Кафене «Скитникът Охлюв»». Днес обаче на нея пишеше «АТЕЛИЕ БЕНАТИ, АРАБСКИ

МОТИВИ, ПАРИЖ — НЮ ЙОРК — МОНАКО», а менюто до вратата дискретно обявяваше новите специалитети на заведението: «Класически и съвременен ислям. Концептуален интериор. Приемане на поръчки. Позвънете».

Смайли се съобрази с поканата, разнесе се пронизителен звън и стъклената врата се отвори. Иззад бяло бюро го наблюдаваше напрегнато позахабена и не съвсем събудила се блондинка.

— Нали мога да поразгледам? — попита я Смайли.

Очите ѝ се вдигнаха леко към ислямския рай.

— Червените точки означават «продадено» — обяви провлачено момата, връчи му написан на машина ценоразпис, въздъхна и пак се съсредоточи върху цигарата и хороскопа си.

Смайли потътри нещастно нозе покрай някоя и друга картина, но в крайна сметка се яви отново пред момата:

— Ще може ли да разменя някоя и друга дума с мистър Бенати?

— Боя се, че синьор Бенати в момента е *изключително* зает. Но това е нормално за хората, които търгуват с цял свят.

— Вие само му предайте, че го търси мистър Ангел — додаде Смайли със същия извинителен тон. — Нищо повече. Ангел. Алън Ангел. Той ме познава.

Настани се върху S-образния диван, продаващ се на цена две хиляди лири и покрит със защитен найлон, който скърцаше и при най-малкото негово движение. Чу я как тя вдигна телефона и въздъхна в слушалката:

— Търси те някакъв ангел — съобщи с провлачен креватен глас. — Като в рая: ангелче, Ангел, нали разбра?

Само миг по-късно Смайли вече слизаше по спираловидна стълба към пълен мрак. Стигна до долния край и се спря. Нещо щракна и половин дузина стенни лампи осветиха местата, на които следваше да има картини, но нямаше. В рамката на отворилата се врата се появи неподвижна дребна, стилно облечена фигура с отметната със замах назад буйна бяла коса. Мъжът носеше черен костюм на широки райета и обувки с едри катарамии. Широките райета категорично не подхождаха на ръста му. Десният му юмрук беше скрит в джоба на сакото, но щом разпозна Смайли, човекът бавно го извади и му го поднесе като някакво опасно хладно оръжие.

— А, мистър Ангел! — обяви мъжът с подчертан средноевропейски акцент и погледна рязко към стълбите като да се убеди, че не го подслушват. — Истинско удоволствие е да ви види човек, сър, след толкова продължително отсъствие. Влезте. Заповядайте.

Ръкуваха се, но нито един от двамата не понечи да скъси разстоянието помежду им.

— Здравейте, мистър Бенати — отговори Смайли и го последва през една стая във втора, чиято врата мистър Бенати затвори и леко я подпря с гръб, сякаш искаше да предотврати неканено посещение. Последва доста продължителна пауза, през която двамата предпочетоха да се оглеждат взаимно в породеното от взаимното им уважение мълчание. Кафявите очи на мистър Бенати не се задържаха задълго върху каквото и да било и не поглеждаха на никъде без определена цел. Атмосферата в стаята напомняше евтин будоар, с шезлонг и розова мивка в единия ъгъл.

— Върви ли търговията, Тоби? — запита Смайли.

Тоби Естерхази си имаше специална усмивка в отговор на този въпрос и специален начин, по който завърташе дребната си длан.

— Засега късметът ни работи, Джордж. Направихме хубаво откриване, лятото беше направо фантастично. Есента, Джордж — и пак онзи жест, — есента е малко по-мудна. Налага се да преживяваме от натрупванията в гърбицата ни. Кафенце, Джордж? Момичето ми ще го направи.

— Владимир не е между живите — каза Смайли след поредната въздълга пауза. — Застреляли са го на «Хампстед Хийт».

— Лоша работа. Става дума за оня старец, нали? Много жалко.

— Оливър Лейкон ме помоли да приключа въпроса. И понеже ти беше пощальонът на групата, помислих си, че няма да е зле и с теб да поприказвам.

— Разбира се — отвърна дружелюбно Тоби.

— Ти, изглежда, вече си чул? За смъртта му?

— Четох във вестниците.

Смайли огледа дискретно стаята. Никъде не видя вестник.

— Някакви предположения кой може да е бил? — попита Смайли.

— На неговите години ли, Джордж? След като цял живот не му е вървяло? Без семейство, без бъдеще, с разпаднала се «Група»... Най-вероятно сам се е гръмнал. Естествено.

Смайли се настави внимателно върху шезлонга и под зоркия поглед на Тоби взе от масата бронзова статуетка на балерина.

— Това ако е на Дега, не би ли следвало да има сериен номер, Тоби? — поинтересува се Смайли.

— Темата «Дега» е пълна с неясноти, Джордж. Затова купувай само от човек, комуто имаш пълно доверие.

— Но тази е истинска, нали? — попита Смайли с тона на човек, който в действителност държи да знае.

— Абсолютно.

— Би ли ми я продал?

— Моля?

— Питам само от чисто академично любопитство. Продава ли се? И ако река да я купя, дали ще е в рамките на възможностите ми?

Тоби сви рамене в израз на леко неудобство.

— Говорим за сума от хиляди лири, Джордж, нали ме разбираш? Горедолу от порядъка на едногодишна пенсия, да речем.

— Ти, Тоби, кога всъщност за последно има вземане-даване с мрежата на Влади? — зададе следващия си въпрос Смайли и върна балерината на масата.

Тоби не бързаше да отговори.

— Мрежа ли? — повтори с невярващ тон по някое време. — Ти наистина ли спомена за «мрежа», Джордж? — При нормални обстоятелства репертоарът на Тоби почти не включваше смях, но в случая се назови да пусне кратък, но интензивен смехотворен залп. — Ама ти на неговата «Група» от изкуфеляци ли викаш «мрежа»? Двайсет изкукуругали прибалтийци, дето между ушите им става течение, и ти ги провъзгласяваш за *мрежа*?

— Е, все някак си трябва да ги наричаме — изрече помирително Смайли.

— Някак си, да. Само не и «мрежа», ако обичаш.

— Хубаво. И какво гласи отговорът ти?

— Кой отговор?

— Кога за последно си имал вземане-даване с «Групата»?

— Преди много години. Отпреди да ме уволнят. Сума ти години.

- И колко по-точно?
- Загубил съм представа.
- Три?
- Възможно е.
- Две?
- Ти какво, Джордж? Притискаш ли ме?
- Предполагам. Да.

Тоби кимна сериозно, сякаш от самото начало точно това беше усетил.

— Нима вече си забравил, Джордж, нашите съгледвачески неволи? С колко много работа ни отрупваха? И как аз и момчетата ми служехме за пощальони до половината ръководени от Цирка мрежи? Не помниш ли? По колко лични и тайникови срещи ни се падаха седмично? Двайсет, трийсет? Веднъж, през особено усилен период — дори четирийсет? Мини през деловодството, Джордж. Щом Лейкон е зад гърба ти, отбий се в деловодството, изискай преписката и провери отчета за срещите. Там всичко е описано най-точно. Но няма смисъл да идваш тук да ме хващаш в противоречия, нали ме разбираш? Това — «Дега», «Владимир» — не са ми приятни тези твои въпроси. Приятел, бивш началник, в собствения ми дом — гадно ми става, нали разбираш?

Тъй като продължителността на речта му изглежда сериозно изненада и двамата, Тоби млъкна, като да разчиташе на Смайли да обясни причината за многословието му. После направи крачка напред и умолително обърна нагоре длани.

— Джордж — каза укоризнено. — Казвам се Бенати, окей?

Смайли обаче май беше изпаднал в отчаяние, забил мрачен поглед в струпаните по мокета купчини прашни каталози с произведения на изкуството.

— Името ми не е нито Хектор, а още по-малко пък Естерхази — не отстъпваше Тоби. — И си имам алиби за всеки божи ден от годината: крия се от управителя на банката ми. Да не мислиш, че ми е много зор да си имам неприятности? С емигранти, че и с полицията? Ти разпит ли ми провеждаш всъщност, Джордж?

— Познаваш ме, Тоби.

— Разбира се, че те познавам, Джордж. Да ти дам ли кибрит да ми изгориш ходилата?

Погледът на Смайли си остана прикован в каталозите.

— Преди да загине... няколко часа преди това... Владимир се е обадил в Цирка. Искал да ни предаде някакви сведения.

— Но този Владимир, за когото говорим, Джордж, беше възрастен човек! — настояваше Тоби до такава степен, че поне на Смайли му се стори, че се зарича много. — Слушай, такива като него са купища. С голямо минало, водещи се от време оно на ведомост; но все някога остаряват, изкуфяват, почват да пишат шантави мемоари и да съзират световни конспирации във всичко, нали ме разбираш?

Смайли обаче не преставаше да гледа каталозите, опрял кръглата си глава върху стиснатите си юмруци.

— И с каква цел ми разправяш всичко това, Тоби? — попита укоризнено Смайли. — Нещо ми се губи нишката на логиката ти.

— В какъв смисъл «защо ти го разправям»? Остарелите изменници, остарелите шпиони неминуемо започват да откачат. Да чуват гласове и да разговарят с птичките. Това е съвсем нормално.

— Владимир чуваше ли гласове?

— Отде да знам.

— Тъкмо затова те и питам, Тоби — поясни замислено Смайли на каталозите. — Казах ти, че Владимир искал да ни предаде някакви сведения, а *ти* взе да ми разправяш, че започнал да откача. Стана ми интересно откъде знаеш. За откачането на Владимир. И доколко ти е прясна информацията за състоянието на ума му. И кое те кара да отричаш онова, което е искал да ни каже. Нищо повече.

— Джордж, престани да ми излизаш с тия стари номера. Не ми преиначавай думите, ако обичаш. Окей? Ако имаш нещо да ме питаш, питай. Моля ти се. Но не изопачавай казаното от мен.

— Не е било самоубийство, Тоби — каза Смайли, но така и не го погледна. — Категорично не е било самоубийство. Можеш да ми вярваш. Видях трупа. И ревнив съпруг не е било — освен ако не е бил такъв с оръжие на убиец от Центъра. Как им викахме ние на онези пистолети? «Нечовешки убийци» май беше. Та в случая точно такава оръжие са използвали от Москва. Нечовешки убиец.

Смайли отново се замисли, но сега — колкото и късно да беше — Тоби прояви самообладание и мълчаливо зачака.

— Разбираш ли, Тоби? Когато Владимир се обадил по телефона в Цирка, настоял да го свържат с *Макс*. Сиреч — с мен. А не с

пощалъона му, тоест с теб. Не с Хектор. Държал е на връзка с неговия пастир, а това — за добро или зло — съм аз. В нарушение на целия протокол, на цялата дадена му подготовка, на всякакви прецеденти. За първи път изобщо. И понеже аз, естествено, не съм бил налице, му предложили заместител — някакъв млад глупак на име Мостин. Кое то всъщност е без значение, тъй като срещата между двамата, така или иначе, не се е осъществила. Но *ти* как си обясняваш това, че не е пожелал да се свърже с Хектор?

— Джордж! *Прекаляваш* наистина! Стига си преследвал призраци! Наистина ли смяташ, че мога да знам защо той *не* е пожелал да го свържат с мен? Какво излиза? Че изведнъж аз отговарям за чужди пропуски? Какво искаш да кажеш?

— Да сте били скарани двамата? Възможно ли е това да е причината?

— За какво ми е да съм се карал с Владимир? Той просто е драматизирал нещата, Джордж. Нещо нормално за тези старци, след като прекратят дейността си. — Последвалата пауза като че трябваше да подсказва, че според Тоби и Смайли вече е склонен към подобни слабости. — Става им скучно, измъчва ги бездействието, копнеят за внимание и съответно измислят някоя щуротия.

— Но не всички биват убити, Тоби, не си ли съгласен? И точно това ме измъчва, нали разбираш? Причинно-следствената връзка. Тоби и Владимир се скарват, а на следващия ден някой застрелва Владимир с руско оръжие. Получава се неудобна последователност от събития, както казват в полицията. А и ние в службата.

— Ти май започваш да превърташ, Джордж! За какво скарване става дума, по дяволите? Казах ти вече: през живота си не съм се спреквал със стареца!

— Михел твърди обратното.

— Михел ли? Ти пък точно с *Михел* ли намери да говориш?

— Според Михел старецът ти бил страшно ядосан. Владимир не спирал да повтаря, че «Хектор за нищо не става». Буквално така казал Владимир: «Хектор за нищо не става». С което безкрайно изненадал Михел. Дотогава смятал, че Владимир много те цени. И не му идеше наум на какво е можела да се дължи тази коренна промяна в мнението му. «Хектор за нищо не става». *Защо* вече не си ставал за нищо, Тоби? Кое точно е накарало Владимир така да ти се ядоса? Ще ми се всичко

това изобщо да не стига до полицията, нали ме разбираш? Така ще е най-добре за всички ни.

Оперативният работник обаче вече се беше пробудил у Тоби Естерхази, комуто беше съвсем ясно, че както в битките, така и при разпитите няма начин да излезеш победител, а единствено да те победят.

— Джордж, това е някакъв пълен абсурд — обяви Тоби по-скоро със съжаление, отколкото с обида. — Спор няма, че целта ти е да ме вкараш в някакво заблуждение. Мислиш, че не усещам ли? Някакъв там старец взел да строи въздушни кули и ти вече си готов да се обърнеш към полицията? За това ли те е наел Лейкон? Това ли имаш предвид, като говориш за «приключване на въпроса»? Джордж?

Само че сегашната продължителна пауза като да подтикна Смайли към някакво заключение, защото следващите му думи сякаш създадоха впечатлението, че вече не разполага с кой знае колко време. Тонът му беше делови, дори изпълнен с нетърпение.

— Владимир се е обърнал към теб. Не мога да кажа кога точно, но е било през последните няколко седмици. Не знам дали сте се срещнали, или само сте разговаряли по телефона — от две различни обществени кабинни или нещо от сорта. Важното е, че той е поискал да направиш нещо за него. А ти си му отказал. И именно това е било причината, когато е позвънил в Цирка в петък вечерта, да е настоявал да го свържат с Макс. Защото вече е получил отговор от Хектор и този отговор е бил отрицателен. И затова Хектор «за нищо не ставал». Защото вече си му бил отказал.

Този път Тоби изобщо не си направи труда да го прекъсне.

— С твое позволение бих казал, че си се уплашил — продължи нататък Смайли, умишлено избягвайки да погледне към издутия джоб на сакото на Тоби. — Достатъчно ти е ясно кой е убил Владимир и смяташ, че следващият може да си ти. Допусна дори, че на посещение ти е дошъл не истинският Ангел. — Тук Смайли изчака, но Тоби не пое стръвта. И смекчи тона: — Ти нали не си забравил какво казвахме навремето в Сарат, Тоби: че страхът произтича от притежаването на информация, без средства да ѝ се противопоставиш? И че следва да се отнасяме към подобна информация с уважение? Ето че и аз изпитвам уважение към притежаваната от теб информация, Тоби. И искам да я

опознава по-подробно. Откъде си се сдобил с нея. И дали следва да я споделя с други. Нищо повече.

Все още прилепил длани о вратата, Тоби Естерхази се зае да изучава най-внимателно Смайли, без да прояви и капка загуба на самообладание. Нещо повече: проницателният му въпросителен поглед имаше за цел да подсказе, че в момента притеснението му е по-скоро по адрес на Смайли, отколкото към самия себе си. След това, в тон с тази му загриженост, Тоби пристъпи навътре в стаята, после направи и втора крачка, но колебливо, както се пристъпва към леглото на приятел по време на болнично свиждане. И чак тогава реагира на отправените му от Смайли обвинения с доста сполучлива имитация на съчувствие към болния, задавайки му изключително точен въпрос — въпрос, върху който, в интерес на истината, и самият Смайли се беше задълбочил донякъде през последните два дни:

— Джордж, бъди така добър да ми позволиш да те попитам нещо. Кой всъщност говори в момента? Джордж Смайли? Оливър Лейкон? Михел? Кой води сегашния разговор? — И понеже не получи веднага отговор, Тоби напредна чак до прашната тапицирана табуретка и кацна отгоре ѝ с котешка плавност, положил по една длан върху коленете си. — Питам, защото ми прави впечатление, че уж идваш по официална задача, Джордж, а в същото време въпросите, които ми задаваш, са дяволски неофициални. Имам чувството, че си заел доста неофициална позиция.

— Свързал си се Владимир и си разговарял с него. Какво точно стана? — попита Смайли, без изобщо да се съобрази с отправеното му предизвикателство. — Отговори ми, а след това аз ще ти кажа кой води в момента разговора.

В най-отдалечения ъгъл на тавана беше вградена пожълтяла капандура с площ около един квадратен метър, а сенките, които играеха по нея, бяха от краката на минувачите по тротоара. Неизвестно защо, Тоби беше заковал погледа си върху това необичайно място и сякаш четеше оттам като от екран с инструкции собственото си решение.

— Владимир даде сигнал за бедствие — събщи Тоби с досегашния си нищо неиздаващ, но и нищо несподелящ тон. С някакъв интонационен трик дори успя да вложи в гласа си и известна доза предупреждение.

— Чрез Цирка ли?

— Чрез мои приятели — отвърна Тоби.

— Кога?

Тоби упомена датата. Преди две седмици. Спешна среща. Смайли се поинтересува къде се е провела.

— В Музея на науката — отговори Тоби с новодобита самоувереност. — В кафенето на най-горния етаж, Джордж. Пихме кафе и се кефехме на окачените под тавана стари аероплани. Смяташ ли да доложиш всичко това на Лейкон, Джордж? Чувствай се свободен да го направиш, щом искаш. Нямам какво да крия.

— И той ти направи предложение?

— Че как иначе. Изложи ми предложението си. Да съм му станел куриер. «Камила», както се шегувахме навремето, когато той беше още в Москва, нали помниш? Да приема нещо, да го пренесе през пустинята и да го доставя. «Нямам задграничен паспорт, Тоби. *Aidez moi. Mon ami, aidez moi.*^[1]» Знаеш го как говореше. Като Дьо Гол. Ние така му и викахме — «другият генерал». Нали помниш?

— Какво да пренесеш?

— Не го конкретизира. Някакъв документ, малък бил, немалко нужда да се крие. Само толкова ми каза.

— За човек, който е опипвал обстановката, доста ти е съобщил май.

— Но и дяволски много искаше — отвърна спокойно Тоби и зачака следващия въпрос на Смайли.

— И от къде? — попита Смайли. — И това ли ти каза Владимир?

— От Германия.

— Коя от двете?

— Нашата. От северната ѝ част.

— При случайна среща? От тайник? На живо? Как трябваше да го получиш?

— В движение. Да съм се качел на влак. От северната хамбургска гара. Самото предаване трябвало да стане във влака, подробностите щял да ми съобщи, ако съм приемел.

— И всичко това трябваше да е частна уговорка. Без участието на Цирка, на Макс?

— Поне на този етап — абсолютно частна, Джордж.

Смайли вложи цялата си тактичност в подбора на следващите си думи:

— И как щеше да възнагради усилията ти?

Отговорът на Тоби беше белязан от отявлен скептицизъм:

— Ако сме получили документа... Той точно така го нарече, разбираш ли? «Документа». Ако сме получили документа и той се оказал автентичен — нещо, в което той се кълнеше, — щели сме на мига да си гарантираме мястото в Рая. Първо сме щели да занесем документа на Макс и да му разправим цялата история. Макс щял да оцени смисъла му. Макс щял да проумее ключовото му значение... на документа. И Макс щял да ни възнагради. С подаръци, повишение, медали, Макс щял дори да ни направи членове на Камарата на лордовете. Гарантирано. Единственият проблем беше, че Владимир нямаше и представа за това, че Макс вече не е в играта, а в Цирка работят бойскаутите.

— А че и Хектор е излязъл от играта, подозираше ли?

— Фифти-фифти, Джордж.

— Коего ще рече? — Но като добави, «Няма значение», Смайли оттегли отново въпроса си и изпадна в продължителен размисъл.

— Джордж, абсолютно излишно е да задълбаваш повече в тази насока — изрече сериозно Тоби. — Най-искрено те съветвам — откажи се.

Млъкна и зачака.

Нищо чудно Смайли дори да не го чу. Изведнъж беше изпаднал в шок, давайки си сметка какъв голям фал е допуснал Тоби.

— Въпросът е в това, че си го отпратил по живо, по здраво — измърмори с втрънен в пространството поглед. — Той те е молел за помощ, а ти си треснал вратата в лицето му. Как можа, Тоби? Точно ти?

При този укор Тоби скочи вбесен на крака — вероятно точно това беше целял и Смайли. Очите му блеснаха, бузите му се зачервиха, спящият у него унгарец внезапно се пробуди.

— А не щеш ли да чуеш защо, а? Не те ли интересува кое ме накара да му кажа «Върви по дяволите, Владимир. Махни се от очите ми, гадно ми е да те гледам»? Не те ли вълнува кой точно трябваше да е свързката му там — северногерманският вълшебник със златната делва, покрай която щяхме на другата сутрин да сме милионери,

Джордж — да ти кажа ли точно за кого ставаше дума? Името Ото Лайпциг говори ли ти случайно нещо? Многократният носител на нашата награда «Гад на годината»? Фалшификатор, амбулантен търговец на разузнавателни данни, мошеник, секс маниак, сутеньор и още куп престъпни наклонности? Не вярвам да си забравил точно *този* велик герой!

А Смайли пак си спомни шотландското каре по хотелските тапети и отвратителните ловни гравюри с вихрогона Джорокс; представи си двете фигури в черните им палта — великанът и джуджето — и едрата, осеяна с петна длан на генерала, положена върху дребното рамо на протежето му: «Макс, запознай се с моя добър приятел Ото. Доведох го да ти разкаже за себе си със свои думи». И чу отново равномерният тътен от кацащите и излитащи самолети на аерогара «Хийтроу».

— Смътно — отвърна спокойно Смайли. — Да, спомням си смътно, че имаше там някакъв Ото Лайпциг. Напомни ми подробностите, ако обичаш. Той май се подвизаваше под цял куп имена. Не че и ние не прибягваме към това средство, нали?

— Около двеста бяха, но накрая се спря на «Лайпциг». Да ти кажа ли защо? Харесвал му затворът в Лайпциг, в Източна Германия. Чувството му за хумор беше доста изчанчено. А да си спомняш случайно с какво търгуваше? — Внушил си, че е превзел инициативата, Тоби пристъпи смело напред и взе да говори отвисоко на седналия пред него пасивен Смайли: — Забрави ли, Джордж, невероятните и пълни глупости, които тая гад пробутваше години наред уж от петнайсет различни източника на резидентурите ни в Западна Европа, и най-вече — на германската? Нашият специалист по новия естонски ред? Нашият върховен източник на сведения за заминаващите от Ленинград кораби със съветско оръжие? Нашето вътрешно ухо в Центъра, та и нашият главен наблюдател върху Карла, ако щеш? — Смайли не помръдна. — А как само берлинския ни резидент завлече с две хиляди дойче марки срещу нещо, което беше преписал от списанието «Щерн»? И как само коткаше стария ни генерал, как го смучеше сума ти време като пиявица с лафове от рода на «ние, при балтийските патриоти»? «Генерале, току-що откъгнах за вас диамантите от кралската корона, ама нямам пари за самолетен билет»? Исусе Христе!

— Е, не всичко беше фалшификат, Тоби, дай честно да си говорим — възрази кротко Смайли. — Доколкото си спомням... поне в отделни области... сведенията му всъщност доста си ги биваше.

— На един пръст могат да се преброят.

— Материалите му от московския Център например. От тях поне не помня някога да сме се оплаквали.

— Окей! Понеже от Центъра са му подавали сегиз-тогиз свестни дребни зрънца, че покрай тях да ни пробутва и всичкия друг боклук! Нима знаеш друг начин за работа с двоен агент, за бога?

Смайли май се канеше да оспори мнението му, но в крайна сметка се отказа.

— Разбирам — изрече по някое време, привидно приел поражението. — Приемам аргумента ти. Бил е мюрè.

— Не мюрè, а гад. Малко от туй, малко от онуй. Търгаш. Никакви принципи. Никакви норми. Готов да се продаде за лъжичка захар.

— Разбрах те — обяви Смайли със същия притихнал тон. — И той, разбира се, избрал да се установи в Северна Германия, така ли? Някъде нагоре към Травемюнде.

— Ото Лайпциг никога никъде не се е установявал — изрече презрително Тоби. — Тоя човек плава по течението, Джордж, абсолютен бродяга е. Облича се като някой Ротшилд, но си няма нищо друго, освен котка и велосипед. А знаеш ли коя беше последната месторабота на този велик шпионин? Нощен пазач в някакъв скапан склад под митнически контрол в Хамбург! Зарежи го тоя.

— Нямаше ли съдружник? — подсказа Смайли със същия наивен тон. — Нещо ми се мотае из главата. Някакъв имигрант. От Източна Германия.

— По-лошо: саксонец беше. Казваше се Кречмар, малкото му име Клаус. И той мътна фигура, пълен гад. Двамата заедно крадяха, заедно сводничеха, заедно измисляха донесенията.

— Но това беше много, много отдавна, Тоби — вметна благо Смайли.

— Има ли значение? Бракът им беше идеален.

— И вероятно не е траял дълго — рече по-скоро на себе си Смайли.

Този път обаче май попрекали със смиреността; или пък Тоби го познаваше прекалено добре. В живите му унгарски очи проблесна предупредителен пламък, а върху гладкото му чело се появи гънка на подозрителност. Отстъпи назад, впери поглед в Смайли и приглади замислено с длан безупречната си бяла прическа.

— Джордж — каза, — престани да ме будалкаш, окей?

Смайли нищо не му отговори, само вдигна статуетката на Дега, завъртя я в ръцете си и пак я остави.

— Хайде сега ти мен ме чуй, Джордж. Моля ти се! Окей, Джордж? Този път нека аз ти изнеса лекция.

Смайли го изгледа, после отмести очи.

— Аз съм ти задължен, Джордж. Трябва да ме изслушаш. Нали тъкмо ти ме извади от калта навремето във Виена, когато бях още вонливо хлапе. Същият като Лайпциг. Скитник. А ти ми уреди да започна работа в Цирка. Какво ли не преживяхме заедно. Е, пооткраднахме и по някой и друг кон. Спомняш ли си обаче, Джордж, първото правило при пенсиониране? «Никаква частна дейност. Никакво разплитане на конци. Никакви солови акции»? А помниш ли кой именно не преставаше да повтаря това правило? В Сарат? По коридорите? Самият Джордж Смайли. «Край значи край. Пускаш кепенците и си отиваш у дома!» А ти сега какво се каниш да правиш? Да се целуваш с откачилият стар генерал, който и мъртъв не ще да лежи в мир, и с оня петстранен палячо Ото Лайпциг ли? В името на какво? На последна внезапна кавалерийска атака срещу Кремъл ли? Нашето време отмина, Джордж. Вече не сме правоспособни. Не сме им нужни повече. Откажи се. — Изведнъж се запъна, почувствал се неловко: — Добре, разбирам, че още те е яд на Ан заради Бил Хейдън. И че още имаш зъб на Карла — московското татенце на Бил. Но не ми харесва как загрубява играта, Джордж, чуваш ли ме?

Отпусна ръце покрай тялото си. И се втренчи в неподвижната фигура пред себе си. Клепачите на Смайли почти се бяха затворили. Главата му беше провиснала напред. А съответното преместване на бузите беше образувало дълбоки процепи около устата и очите му.

— Сведенията на Лайпциг от Центъра в нито един случай не ни усъмниха — каза Смайли, сякаш изобщо не беше чул последната част. — Абсолютно съм сигурен, че нито веднъж не ни подведе. Поне що се

отнася до Карла. Владимир му имаше пълно доверие. По отношение на данните от Москва му се доверявахме и ние.

— Че кой изобщо се е съмнявал някога в сведенията за Центъра, Джордж? Моля ти се? Хубаво, от време на време някой от тях преминаваше на наша страна и ни разправяше: «Това е пълна глупост, онова може да е вярно». Да, ама като няма потвърждение? Като липсва здравата основа, както обичаше да се изразяваш самият ти? В един момент някой ти съобщава: «Карла току-що откри нов център за подготовка на разузнавачи в Сибир». Е, кой може да опровергае подобно сведение? Затрайваш си, не го проучваш по-нататък и си спестяваш сума ти неприятности.

— Тъкмо затова го търпяхме — продължи Смайли, все едно не го беше чул. — По отношение на съветското разузнаване никога не ни е мамил.

— Джордж — изрече тихичко Тоби и завъртя глава. — Крайно време е да се събудиш. Публиката се разотиде.

— А ти ще бъдеш ли така добър да ми доразкажеш и всичко останало, Тоби? Ще ми повториш ли какво точно ти каза Владимир? Моля те.

В крайна сметка, макар и неохотно, в името на старата им дружба, Тоби му предаде нещата точно така, както Смайли искаше да ги чуе: без увъртания, с откровеност, която граничеше с поражение.

Статуетката, която можеше и да е на Дега, изобразяваше балерина с вдигнати над главата ръце. Така както беше извила назад тялото и разтворила устни в нещо като екстаз, притежаваше без капка съмнение — независимо дали беше автентична, или имитация — тревожна, макар и само повърхностна прилика с Ан. Смайли пак я беше взел и сега бавно я въртеше в ръцете си и я оглеждаше отсам и оттам, без видимо да ѝ се наслаждава. Тоби се беше върнал върху тапицираната табуретка. Сенчестите крака не спираха да се нижат по капандурата.

Тоби повтори, че се срещнал с Владимир в кафенето на етаж за въздухоплаването в Музея на науката. Владимир бил силно развълнуван и непрестанно стискал ръката на Тоби под лакътя, което на Тоби му било неприятно, понеже можело да привлече хорски

погледи. Освен това Владимир не спирал да повтаря, че Ото Лайпциг бил успял да постигне невъзможното. Големият удар, шансове веднъж на един милион, Тоби; Ото Лайпциг хванал голямата риба, за която Макс цял живот си бил мечтал — «и сега всички наши желания ще бъдат удовлетворени докрай», както се изразил Владимир. Когато Тоби го попитал с известна язвителност какви точно желания има предвид, Владимир не пожелал или не могъл да ги изреди, а само настоявал: «Питай Макс. Щом на мен не ми вярваш, питай Макс. Но му кажи, че става дума за голямата риба».

«И каква точно е сделката?», заинтересувал се Тоби, понеже много добре знаел, че Ото Лайпциг първо предявявал сметката, а стоката пристигала много, много по-късно. «Колко иска този път великият герой?»

Тоби призна пред Смайли, че никак не му било лесно да прикрие скептицизма си, с което «атмосферата на срещата се влоши от самото начало». И тогава Владимир му изложил в най-общи линии условията. Лайпциг разполагал с някакво сведение, обяснил Владимир, но освен това имал и вещественни доказателства, че историята е вярна. Първо притежавал документ, който самият Лайпциг бил описал като *Vorspeise* — предястие. Освен това било налице и второ доказателство — писмо, което било в ръцете на Владимир. И като връх на всичко била самата история, която щяла да бъде предадена с помощта на други материали, оставени за момента от Лайпциг на съхранение. Документите свидетелствали как се бил сдобил с историята, а самите материали били неопровержими.

— И на каква тема беше всичко това? — попита Смайли.

— Не стана ясно — поясни след малко Тоби. — Не било за пред Хектор. Да съм му докарал Макс и тогава Владимир щял да разкрие темата. От Хектор се искало единствено да си затваря засега устата и да изпълнява нарежданията.

За миг нещата добиха вид, сякаш Тоби се канеше да се впусне в нова реч, целяща да разкандърдиса Смайли:

— Джордж, чуй ме, наистина: старецът наистина беше изкукуругал. И Ото Лайпциг явно го водеше за носа. — Но като зърна безкрайно вгълбеното и недостъпно лице на Смайли, Тоби реши да се задоволи само с изброяването на безкрайно възмутителните искания на Ото Лайпциг. — Документът трябвало да се достави лично на Макс от

Владимир, при пълно спазване на московските правила, без посредници и без размяна на кореспонденция. Вече се били уточнили по телефона...

— В разговор между Лондон и Хамбург? — прекъсна Смайли с тон, който подсказваше, че това сведение се явява новост, при това — неприятна.

— Твърдеше, че ползвали кодови думи. Били стари приятели и знаели как да хитруват. Но не и спрямо доказателството, разправя ми Влади; по отношение на доказателството не можели да хитруват. Никакви телефонни разговори, никакви поиш, никакви камиони. Само «камила» щяла да свърши работата, и точка по въпроса. Окей, ние от край време си го знаем Влади, че е маниак на тема сигурност. Оттам нататък само по московските правила сме щели да действаме.

Смайли се сети за разговора, който самият той беше провел с Хамбург в събота вечерта и пак се запита що за заведение беше онова, което Ото Лайпциг ползваше за своя телефонна централа.

— Щом Циркът обявял своята заинтересованост — продължи Тоби, — трябвало да заплатят на Ото Лайпциг предварителна такса за прослушване в размер на пет хиляди швейцарски франка. Представяш ли си, Джордж! Пет хиляди швейцарски! Само за влизане в играта! След което — слушай внимателно, Джордж! — след което трябвало да прекарат Ото Лайпциг със самолет до тайна квартира в Англия и да го прослушат. Кълна ти се, Джордж, през живота си не бях чувал по-голяма щуротия. Интересуват ли те по-нататъшните подробности? Ако след прослушването Циркът пожелал да откупи самия материал, искаш ли да знаеш колко трябвало да му се плати?

Смайли искаше.

— Петдесет хиляди швейцарски. Остава само отсега да ми подпишеш чека, а?

Тоби очакваше Смайли да избухне, но израз на гняв не последва.

— Само за Лайпциг ли?

— Ами да. Това били условията на Лайпциг. Друг може ли дотолкова да изперка?

— А за себе си какво поиска Владимир?

Кратко колебание.

— Нищо — призна неохотно Тоби. И вероятно от желание да приключи с темата даде ход на поредното си възмущение:

— Баста! Оставало единствено Хектор да отлети за своя сметка до Хамбург, да вземе влака на север и да играе ролята на зайчето в щурата гоненица, която Ото Лайпциг си е уредил с участието на гедерейците, руснаците, поляците, българите, кубинците и — несъмнено, понеже е модерен човек — на китайците. И аз му викам — слушай какво ти казвам, Джордж — викам му: «Извинявай стари приятелю. Поне веднъж ме чуй, Владимир. Обясни ми кое на този свят е толкова важно, че Циркът да се съгласи да отпусне пет швейцарски хилядарки от своя безценен фонд за влечуги в името на някакво си скапано изслушване на Ото Лайпциг? Такива пари и Мария Калас не получава, при все че пее дяволски по-хубаво от Ото». А той ме хваща за ръката, ето тук — и Тоби стисна бицепса си да покаже къде. — Стиска ме така, както се изстискава портокал. Старецът е все още як, няма майтап. «Донеси ми документа, Хектор». Казва го на руски. Посред целия притихнал музей. И всички посетители се спират и се заслушват. Испитах лошо предчувствие. А той се разплака. «Ради бога, Хектор, стар човек съм. Нямам нозе, нямам паспорт, няма кому да се доверя, освен на Ото Лайпциг. Върви в Хамбург и ми донеси документа. А щом вили доказателството, Макс ще ми повярва. Макс умее да вярва на хората». Полагам всички сили да го утеша, намеквам му някои неща: че в последно време всички отбягвали да се занимават с емигрантите, че имало нова политика, ново правителство. И го съветвам: «Върви си у дома, Владимир. Поиграй шах. Слушай, ще мина някой ден покрай библиотеката, ще изиграем някоя и друга партия». А той ми вика: «Аз поставих началото на тая работа, Хектор. Аз съм този, който изпрати заповед на Ото Лайпциг да разследва положението. Аз бях този, който му прати всичките си пари за първоначалното проучване». Направо жал да ти стане за стареца, казвам ти. Живеещ в миналото.

Тоби направи пауза, но Смайли изобщо не помръдна. Тоби стана, отиде до бюфета, наля две чаши изключително невпечатляващо шери и остави едната върху масата до статуетката на Дега. Каза «наздраве» и гаврътна своята, а Смайли остана неподвижен. Безразличието му разпали отново гнева на Тоби.

— Добре де, аз съм го убил, Джордж, така ли излиза? Хектор е виновен за всичко, така ли? Хектор лично носи цялата вина за смъртта на стареца. Само това ми липсваше! — И разпери ръце с обърнати

нагоре длани. — Джордж! Посъветвай ме! Да не искаш да кажеш, че наистина е трябвало да се юрна за Хамбург без официална заповед, без прикритие, без «бавачка»? Не помниш ли къде там се намира границата с Източна Германия? На два километра от Любек? Че и по-малко? Спомни си! Та нали в Травемюнде трябваше да вървим по левия тротоар, за да не навлезем случайно във вражеска територия? — Смайли не се засмя. — И после какво? В случай че, въпреки нищожните шансове, се върна жив и здрав, ще трябва да се обадя на Джордж Смайли, да се явя с него пред Сол Ендърби, да чукна като някой просяк на задната врата: «Пусни ни да влезем. Сол. Много ти се моля. Носим гореща и абсолютно достоверна информация от Ото Лайпциг. Само пет швейцарски хилки за прослушване по въпроси, които са категорично забранени по бойскаутските закони». Това ли трябваше да направя, Джордж?

От вътрешен джоб Смайли извади омачкан пакет английски цигари, откъдето измъкна направената в домашни условия контактна фотография и я подаде безмълвно на Тоби да я разгледа.

— Кой е вторият? — попита Смайли.

— Не го познавам.

— Не е ли съдружникът му? Оня саксонец, с който заедно са крали навремето? Кречмар?

Тоби Естерхази завъртя глава, но не отлепи погледа си от снимката.

— Е, кой е вторият? — повтори въпроса си Смайли.

Тоби му върна снимката.

— Моля ти се, чуй внимателно какво ще ти кажа, Джордж — изрече тихо. — Слушаш ли ме?

Смайли може би го слушаше, а може би не. В момента пъхаше обратно снимката в пакета с цигарите.

— В наше време тези неща могат и да се фалшифицират, това поне знаеш, нали? И то без никакви затруднения, Джордж. Стига да искам да сложа нечия глава на чужди рамене, при наличието на подходящото оборудване за две минути го правя. Ти не си навътре в техниката, Джордж, и не ги разбираш тия работи. Затова не бива да купуваш снимки от Ото Лайпциг, нито произведения на Дега от синьор Бенати, нали ме разбираш?

— И негативите ли ги подправят?

— Колко му е? Променяш снимката, фотографираш я и правиш нов негатив.

— Това тук фалшификат ли е? — интересува се Смайли.

Тоби дълго се колеба.

— Според мен не е.

— Лайпциг често пътуваше. Как се свързахме с него при нужда? — попита Смайли.

— Задължително по непряк път. Никога директно.

— Добре де. Как се свързахме с него?

— За рутинна среща — чрез съобщение в колонката с брачни обяви на «Хамбургер Абендблат». Петра, 22-годишна, блондинка, миньон, бивша певица — глупости от този род. Чуй какво ще ти кажа, Джордж. Лайпциг е опасен бродяга с куп долнопробни връзки, най-вече с Москва.

— А по спешност? Нямаше ли адрес, приятелка?

— През живота си не е притежавал собствено жилище. При пожар за ключар служеше Клаус Кречмар. Поне веднъж ме изслушай, Джордж, за бога...

— А с Кречмар как се свързахме?

— Съдържател е на два нощни клуба. Публични домове. Там оставяхме съобщение.

Чу се предупредителен звънец и отгоре долетяха гласове на каращи се хора.

— Боя се, че днес синьор Бенати е на конференция във Флоренция — обясняваше някому блондинката. — Това е нормално за хората, които търгуват с цял свят.

Посетителят обаче не желаше да й повярва; Смайли забеляза, че възраженията му стават все по-шумни. За част от секундата звукът накара кафявите очи на Тоби да погледнат нагоре; после той въздъхна, отвори някакъв гардероб и измъкна оттам мърляв шлифер и кафява шапка, макар през капандурата да грееше слънце.

— Как се казва? — попита Смайли. — Нощният клуб на Кречмар? Как му е името?

— «Синият диамант». Недей, Джордж, послушай ме. Каквато и да е тази история, зарежи я. Хубаво, снимката била автентична. Е, и? Циркът се е сдобил с фотография на някой си, който се въргала в снега с любезното съдействие на Ото Лайпциг. Защо изведнъж реши, че си

попаднал на златна мина? Смяташ, че от това Сол Ендърби ще го перне хормонът ли?

Смайли изгледа Тоби, спомни си що за характер е и как през всичките им години на съвместна работа Тоби нито веднъж не беше казал доброволно истината, как за него информацията беше пари; не я изхвърляше дори когато я сметнеше за безстойностна.

— И какво друго ти каза Владимир за сведението от Лайпциг? — попита Смайли.

— Спомена, че ставало дума за съживено старо дело. След дългогодишна инвестиция. Някакви глупости във връзка със Сънчо. Разбери: той се беше вдетинил и се вживяваше в някакви стари детски приказки.

— И какво по-точно за Сънчо?

— Да съм ти казал, че ставало дума за Сънчо. Нищо повече. Че Сънчо създавал легенда за някакво си там момиче. Макс щял да разбере. Но, ей богу, той не преставаше да плаче, Джордж. Готов беше да ми каже всичко, което му дойдеше наум. Само и само да го допуснат до екшъна. Разбързал се стар шпионин. Ти самият твърдеше навремето, че точно те били най-опасни.

Тоби вече беше полуизлязъл през далечната врата. Но въпреки приближаващата се от горе суматоха се върна, тъй като го притесняваше нещо в поведението на Смайли — «решително втвърдилият се негов поглед — както щеше да се изрази впоследствие, — сякаш му бях нанесъл най-дълбокото възможно оскърбление».

— Джордж? Пред теб стои Тоби, нали не си забравил? И ако не се изпариш моментално отук, оня горе ще те конфискува срещу част от дълга ми, чуваш ли?

Смайли надали го чу.

— Дългогодишна инвестиция, в резултат на която Сънчо създавал легенда за някакво момиче? — повтори. — И какво още? Какво друго, Тоби!

— С типичното за него поведение на луд.

— Кой, генералът ли? Влади ли?

— Не. Сънчо. Чуй какво ми каза, Джордж: «Сънчо си е възвърнал типичното за него поведение на луд, Сънчо създава легенда за някакво момиче, Макс ще разбере». *Финито*. Глупости на квадрат.

Нито дума не пропуснах от онова, което ми каза. Хайде, успокой се вече, чуваш ли?

На горния етаж разправията стана още по-шумна. Тресна се врата, някой с гневни стъпки се запъти към стълбището. Тоби за последен път потупа бързо ръката на Смайли.

— Довиждане, Джордж. Ако някой ден ти потрябва унгарска «бавачка», обади ми се. Чуваш ли? Ако ще се забъркваш с гад от рода на Ото Лайпциг, най-добре ще е гад като Тоби да се грижи за теб. И не излизай сам по нощите, много си млад още.

На изкачване по стръмната желязна стълба към галерията Смайли насмалко да събори слизащия гневен кредитор. За Смайли това обаче беше толкова без значение, колкото и арогантната въздишка, с която блондинката го изпроводи. Единственото, което го вълнуваше, беше това, че успя да свърже втория мъж на фотографията с конкретно име; а заедно с името — и историята, която тормозеше паметта му от трийсет и шест часа насам като болка с неясен произход: «историята на една легенда», както вероятно би се изразил Тоби.

И точно тук се крие дилемата за всички онези пишман историци, които само няколко месеца след приключването на случая ще се мъчат да обвържат знанията на Смайли с действията му. «Толкова му е казал Тоби, затова и той с това се е ограничил». Или «Ако еди-кое си не се било случило, нямало е да се стигне до развързката». А истината всъщност е далеч по-сложна и неподдаваща се до чак такава степен на лесни тълкувания. Така както излизащия от упойката пациент проверява кое как му е — единия крак, другия, може ли все още да свива и отпуска юмрук? — чрез поредица от предпазливи движения и Смайли достигна постепенно до върховата си физическа и умствена форма и изследваше собствените си подбуди успоредно с онези на противника му.

---

[1] Помогни ми. Приятелю, помогни ми (фр.). — Б.пр. ↑

Шофираше през ранната вечер на същия ден по плато, което явно се намираше над дървесния пояс, тъй като само ниската част на долиния процеп беше залесена с борове. В равнината първите запалени лампи пробуждаха влажния сумрак. А на хоризонта се виждаше Оксфорд, плаващ над ниската мъгла като някакъв академичен Йерусалим. Това, че за пръв път виждаше града откъм тази му страна, правеше гледката още по-нереална и му създаваше усещането, че натам го носи свръхестествена сила, а не собствената му воля; че в главата му влияят неподвластни на разума му мисли. До известна степен посещението му при Тоби Естерхази можеше да се приеме като част от възложената му в най-общи линии от Лейкон мисия; затова пък сегашното му пътуване попадаше — за хубаво или лошо — в забранената област на личните му тайни интереси. Самият той обаче нито виждаше никаква алтернатива, нито се нуждаеше от такава. Подобно на археолог, посветил целия си живот на безплодни разкопки, и Смайли се беше молил да му се падне само още един — последен ден и накрая молбата му се беше сбъднала.

В началото следеше непрестанно огледалото за обратно виждане и носещият се в него като чайка над вълните познат му вече мотоциклет. Но след като излезе от последното кръгово движение, мъжът на име Фъргюсън не го последва, а когато спря уж да погледне картата, не го задмина никакво превозно средство; или бяха се досетили накъде се е запътил, или някакво неизвестно му служебно правило забраняваше на човека им да влиза в друг окръг. На моменти, докато караше, го обземаше безпокойството. «Остави я на мира — говореше си сам на себе си. Беше подочул туй-онуй — не кой знае колко, но достатъчно, за да си представи останалото. — Остави я на мира, да намери някъде тъй нужния ѝ покой.» Но в същото време си даваше сметка, че покоят ѝ изобщо не зависи от него и че битката, която е повел, трябва да е непрестанна, за да не загуби изцяло смисъла си.

Табелата на кучкарника му заприлича на изрисувана с блажни бои усмивка: «МЕРИЛИЙ ПАНСИОН ЗА ВСЯКАКВИ ДОМАШНИ ЛЮБИМЦИ ЯЙЦА». Нарисувано криво-ляво жълто куче с цилиндър на главата сочеше с лапа към отбиващия се от шосето коларски път; а самият път, след като пое по него, така рязко се спусна, че му създаде усещането за свободно падане. Вятърът виеше между винкелите на стълба за високо напрежение, покрай който мина; след малко навлезе и в разсадника — първо млади дървета, после над главата му сплетоха клони старите и съживиха спомените от детството му в германската планина Шварцвалд, заедно с чувството, че пред себе си има неизследван район. Запали фаровете, взе един остър завой, след него втори и трети, и пред очите му се появи хижата — почти такава, каквато си я беше представял — нейната «дача», както тя я наричаше. Навремето беше притежавала и къща в Оксфорд, и дачата, която ѝ служеше за уединение. Но след окончателното си оттегляне от градския живот беше оставила само дачата, която стоеше на сред изсечена площадка, заобиколена от дънери и утъпкана кал, с паянтова веранда, покрив от дървени плоскости и димящ тенекиен комин. Дъсчената обшивка на стените беше почерняла от импрегниращи разтвори, а предният вход беше почти препречен от поцинковано корито. Върху нещо като полянка стоеше домашно скована хранилка за птици с толкова хляб, колкото щеше да стигне за изхранването на целия Ноев ковчег; а цялата площадка беше осеяна от азбестови градински барачки и мрежести клетки за носачките и за всички приети без дискриминация домашни любимци.

«Карла — рече си наум, — точно на такова място ли трябва да те търся?»

Паркира и се озова в истинска лудница: кучета виеха жално и блъскаха отчаяно тела в тънките стени. Отправи се към хижата с пазарска чанта в ръка; бутилките дрънчаха при всеки удар в крака му. Над цялата дандания чу как собствените му нозе изтрополяха по шестте стълби на верандата. На вратата стоеше надпис: «Ако ме НЯМА, не оставяй животни БЕЗ предплата». А отдолу, явно ядосано, беше добавено: «И никакви проклети маймуни».

От звънеца вместо въженце висеше найлонова магарешка опашка. В мига, в който посегна да я дръпне, вратата се отвори и от тъмната вътрешност на колибата в него се възряха плахите сиви очи на

симпатична слаба жена със старовремска английска красота, каквато навремето беше притежавала и Ан: доброжелателна и сериозна. В мига, в който го разпозна, жената се закова на място.

— О, божичко — прошепна. — Ти ли си!

Сведе поглед към алпинките си, отметна с пръст кичура от челото си, а кучетата зад мрежите се съдираха да лаят.

— Извинявай, Хилари — каза с всичката възможна благодост Смайли. — Няма да стоя повече от час, обещавам ти. Нито миг повече. Само един час.

Из мрака зад гърба ѝ долетя мъжествено плътен, много бавен глас:

— Сега пък какво са донесли, Хилари? — изръмжа гласът. — Бръмбар хоботник, папагал или жираф?

Въпросът беше последван от бавно тупкане, като от удар с нещо облечено в плат върху кух предмет.

— Човек е, Кони — викна през рамо Хилари, след което пак се загледа в алпинките си.

— От женски род или от другия? — настоя да разбере гласът.

— Джордж е, Кони. Не се ядосвай, Кони.

— Джордж ли? Кой Джордж! Джордж камионджията, дето ми полива въглищата, или Джордж месаря, дето ми трови кучетата?

— Само ще попитам за туй-онуй — увери Смайли Хилари със същия крайно състрадателен тон. — По много старо дело. Съвсем незначителни неща, обещавам ти.

— Няма значение, Джордж — отвърна Хилари с все още сведен надолу поглед. — Честно ти казвам. Няма проблем.

— Престани да флиртуваш! — заповяда гласът из вътрешността. — Който и да си ти там, пусни я!

С постепенното приближаване на тупкането Смайли се приведе покрай Хилари и се обади от рамката на вратата:

— Аз съм, Кони. — И пак направи всичко по силите си гласът му да предаде добрите му намерения.

Първо дотърчаха палетата — четири хрътчици. След тях се появи опърпан стар мелез, чиито жизнени сили му стигнаха точно толкова, колкото да се добере до верандата и да се плъсне отгоре ѝ. И чак тогава вратата се разтвори докрай и пропусна през себе си жена канара, опряла се накриво на две дебели дървени патерици, които —

поне видимо — не държеше с ръце. Белите ѝ коси бяха подстригани късо, по мъжки, а воднистите ѝ проницателни очи го приковаваха на място. Огледът — на сериозната му физиономия, провисналия костюм, провисналата в лявата му ръка найлонова пазарска торба и цялата му поза на очакващ да го приемат смирен просител — беше толкова продължителен, неприбързан и подробен, че накара Смайли да се почувства едва ли не в присъствието на кралска особа, чиято власт се подсилваше допълнително от нейната неподвижност, затруднено дишане и осакатеност.

— Ох, поразата да те порази — съобщи новопоявилата се и изпусна струя въздух, без да престава да го оглежда. — Мътните да те вземат. Проклет да си Джордж Смайли. И ти, и всичките ти дяволи. Добре дошъл в Сибир.

И взе, че се усмихна — толкова внезапно, непринудено, по момичешки, че буквално отми впечатленията от току-що приключилия дълготраен оглед.

— Здравей, Кони — каза Смайли.

Независимо от усмивката бледите ѝ като у новородено очи не се откъсваха от него.

— Хилс — изрече по някое време. — Казах «Хилс»!

— Слушам те, Кони.

— Ходи да нахраниш кученцата, мила. А като приключиш с тях, дай храна и на гадните пилци. Да се натъпчат до пръсване дано. Като свършиш и с тях, забъркай им кърмата за утре, а когато и тя е готова — донеси ми хуманната отрова за хора, че да отпратя преждевременно в Рая това нахално същество. Влизай, Джордж.

Хилари се засмя, но изобщо не се помръдна, докато Кони не я сръга с лакът да върви.

— Изчезвай, мила. Той вече не е в състояние с нищо да ти навреди. Изгърмял си е мълнията така, както и ти своята, и — слава богу — аз моята.

В колибата цареше едновременно и ден, и нощ. По средата, върху скована от чамови дъски маса, осеяна с останки от препечени филии и пастет от бирена мая, стара газена лампа разпръсваше глобус жълта светлина, от която околният мрак ставаше още по-непрогледен. Отвъд френските прозорци на задната стена тъмнееха дъждовни облаци, пронизвани тук-там от лъчите на залязващото слънце. И

докато следваше мъчително придвижващата се Кони, Смайли постепенно осъзна, че колибата представлява единствено тази дървена стая. За офис служеше отрупано със сметки и прах против бълхи бюро с извит сгъваем капак; ролята на спално помещение се изпълняваше от двойно легло с месингови табли и куп меки играчки, натръшкали се като мъртви войници между възглавниците; всекидневната се свеждаше до люлеещия се стол на Кони и разнебитения диван от плетена ракета; кухнята се състоеше от газов котлон с бутилка, а украшенията не бяха нищо друго, освен неподдаващи се на изхвърляне, съпътствали старостта, вещи.

— Кони няма да се върне, Джордж — викна му тя през рамо, докато го водеше, куцукайки. — Ако ще с диви коне да я теглят, дето сърцето им ще се пръсне от блъскане с копита и пара да струи из ноздрите им, старата глупачка окончателно окачи шпайковете на гвоздеа. — Добра се до стола си и се захвана с мъчителната задача да се извърти с гръб към него. — Така че, ако за това си дошъл, кажи на Сол Ендърби да си гледа работата. — Протегна ръце и Смайли за миг си помисли, че тя очаква той да я целуне. — *Не* това бе, секс маниак такъв. Дръж ме за ръцете!

Смайли ѝ помогна да се отпусне върху люлеещия се стол.

— За друго съм дошъл. Кони — отвърна Смайли. — Обещавам ти и дума да не обеля за твое завръщане.

— Ако не за друго, то поради това, че тя е на път да умре — обяви категорично Кони, все едно изобщо не го беше чула. — Пък и крайно време е да пуснат дъртата глупачка през шредера. Местният кръвопиец все гледа да ме забаламоса, ама то е, понеже е глупак. Бронхит било. Ревматизъм било. От времето било. Глупости на търкалета. Умиращката ме е хванала, това е истината. Оня с косата се приближава методично. Какво носиш в тая торба? Нещо за пиене ли?

— Да. Това нося — каза Смайли.

— Чудесно. Дай да се насвяткаме. Какво прави онова чудовище Ан?

Върху плота на мивката, сред постоянната купчина от измити съдове, Смайли намери две чаши и ги напълни до половината.

— Процъфтява, доколкото схващам — отвърна.

В отговор на явната радост, която посещениято му ѝ създаваше, той сам ѝ пусна сърдечна усмивка и ѝ подаде чашата, която тя пое

жадно с двете си облечени в ръкавици ръце.

— Схващал той — скара му се тя. — Да я беше *хванал* по-добре. И да си я прибереш най-последно. А ако се опъва, пусни й стъклен прах в кафето. Добре. Казвай сега какво те води насам? — изрече на един дъх тя. — Не си спомням някога да си правил нещо ей така, без повод. Наздраве, значи.

— И за твое здраве, Кони — рече Смайли.

За да отпие, й беше необходимо да наклони целия си торс напред към чашата. А щом огромната й глава попадна в обсега на светлината от фенера, Смайли се убеди — дотолкова поне можеше да разчита на прекалено големия си натрупан опит, — че му е казала самата истина: смъртта беше положила върху плътта й своя бял, като у болните от проказа, отпечатък.

— Хайде, не се стискай — заповяда му тя с цялата си строгост. — Макар да не обещавам да ти помогна, имай предвид. Откакто напуснах, открих любовта. А тя нарушава хормоните. И кара зъбите да омекнат.

Трябваше му повече време, за да я опознае отново. Все още се чувстваше неуверен пред нея.

— Става дума за една стара история, Кони, нищо повече — изрече с извинителен тон. — Нали знаеш как понякога оживяват повторно. — Постара се да внесе в гласа си бодър тон, да звучи по-небрежно. — Та възникна нужда да уточним някоя и друга подробност. А по-добър деловодител от теб никога не сме имали — допълни закачливо.

Погледът й не се отместваше от лицето му.

— *Киров* — произнесе съвършено бавно името Смайли. — Киров, собствено име Олег. Говори ли ти нещо? Съветското посолство в Париж, преди три-четири години, втори секретар? Ние поне от самото начало го подозирахме, че е човек на московския Център.

— А той точно такъв си беше — потвърди тя и се пооблегна назад, но без да го изпуска от очи.

Посочи му кариочката върху масата. Той пъкна цигара между устните й и я запали, но погледът й така и не се отмести.

— Сол Ендърби изпрати това дело «към кошче» — изду тя устните си така, сякаш се канеше да засвири на флейта, и издуха мощната струя дим право надолу, че да не го удари в лицето.

— Нареди да зарежем случая — поправи я Смайли.

— Има ли някаква разлика?

Смайли най-малко беше очаквал да се озове в положението да защитава Сол Ендърби.

— Занимавахме се известно време, но в прехода между моя мандат и неговия той, съвсем разбираемо, постанови, че от него нищо няма да излезе — подбираше с огромно старание думите си Смайли.

— А сега е променил мнението си — констатира тя.

— Разполагам само с откъслеци, Кони. А ми е нужно всичко да узная.

— Кога ли не е било така — рече тя. — Джордж — изрече като че на себе си. — Джордж Смайли. Боже мой. Господ да ни опази. *Джордж.* — Погледът ѝ стана полумайчински, полунеоодобряващ, все едно имаше пред себе си обожаван, макар и раз пътен син. Задържа го за известно време върху му, преди да го отмести към френските прозорци и притъмняващото навън небе.

— Киров — напомни ѝ той и зачака, питайки се дали пък и мозъкът ѝ не отмираще заедно с тялото ѝ и това отпреди му беше всичкото, което ѝ беше останало.

— Киров, Олег — повтори тя замислено. — Роден в Ленинград през октомври 1929 година или поне така пишеше в паспорта му, което най-вероятно означава, че през живота си не е стъпвал в проклетия Ленинград. — И се усмихна, сякаш ставаше дума за най-общоприето явление в света на злото. — Пристига в Париж на 1 юни 1974 година на длъжност и в качеството си на втори секретар — търговски представител. Преди три-четири години, казваш? Боже мили, понякога имам чувството, че оттогава са минали поне двацет. В едно си прав, скъпи: наистина беше разбойник. Че как иначе? Разпознаха го от парижкото отделение на горката стара «Група «Рига»», макар да нямахме почти никаква полза от това, най-вече ние, на петия етаж. Как беше истинското му име? Курски. Точно така. Да. Май добре съм го запомнила въпросния Олег Киров, по рождение Курски. — Усмивката ѝ се възвърна и отново я разхубави. — Ако не се лъжа, беше едва ли не последната акция на Владимир. Какво прави тоя дърт пръч? — попита тя, а влажните ѝ умни очи зачакаха да чуят отговора му.

— Във върхова форма е — отвърна Смайли.

— Продължава ли да плаши девиците около «Паддингтън»?

— Сто на сто.

— Жив да си ми, миличък — каза Кони и извърна главата си така, че той да я вижда в профил — много черен, ако не се смята единственият тесен лъч от газената лампа, — а тя пак се загледа навън през френските прозорци. — Я надникни да видиш какво прави оная луда кучка, сърце мое? — помоли го нежно. — Дано идиотката не се е хвърлила във воденичната вада и не е изпила универсалната отрова против плевели.

Смайли излезе на верандата и успя в мрака да разпознае фигурата на Хилари, която се местеше непохватно от един кокошарник на друг. Чу в нощния въздух как лъжицата трака в кофата, а и откъслечи от произнасяните с образования ѝ акцент нежни имена на кокошки:

— Кът-кът-кът Уайти, Флопси, Бо.

— Нищо и няма — докладва при завръщането си Смайли. — Храни пилците.

— Най-добре ще е да ѝ кажа да се чупи, не мислиш ли, Джордж? — отбеляза тя, без да обърне и нула внимание на думите му. — «Върви по широкия свят, Хилс, скъпа моя». Това трябва да ѝ река. «За какво ти е да се обвързваш с гниещ стар труп като Кони. Омъжи се за някой безхарактерен глупак, народи му куп дечурлига, изпълни гадната си женска мисия». — «Тя наистина умееше да имитира какви ли не гласове, включително и собствения си — сети се Смайли. — И още го умее». — Но пъкъла да ме погълне, ако го сторя, Джордж. Желая я. До последното късче на разкошното ѝ тяло. Ако можех, направо щях да я взема със себе си. Опитай и ти при възможност. — Смяна на ритъма. — Как я карат там всички момчета и момичета?

За миг той не успя да схване въпроса ѝ, понеже мислите му продължаваха да се занимават с Хилари, а и с Ан.

— Доколкото разбирам, Негова Светлост Сол Ендърби продължава да е най-отгоре, права ли съм? И се храни правилно, надявам се. Но не се е проскубал съвсем, нали така?

— О, не. Сол става все по-силен и по-силен.

— Ами она плазмодий Сам Колинс още ли е начело на оперативния отдел?

Въпросите ѝ съдържаха известна заядливост, но на него не му оставаше друго, освен да ѝ отговаря.

— И Сам е добре — рече.

— А Тоби Естерхази? Продължава ли да се влачи мазно по коридорите?

— Всичко си е горе-долу като едно време.

Лицето ѝ вече толкова беше почерняло, че Смайли не можеше да усети дали тя изобщо възнамерява да разговаря повече с него. Чуваше я как диша и как гърдите ѝ свирят. Но и съзнаваше, че тя не е спряла да го наблюдава.

— *Ти* никога не би приел да работиш за подобен екип, Джордж — отбеляза тя по някое време, сякаш произнасяше най-очевидна баналност. — Не и ти. Нaley ми още едно.

Зарадван от възможността да се размърда, Смайли пак прекоси стаята.

— *Киров* ли каза одева? — провикна се подире му Кони.

— Точно така — отговори развеселено Смайли и се върна с пълната чаша.

— Първото препятствие беше оня малък пор Ото Лайпциг — отбеляза тя с наслада, след като отпи яка глътка. — На петия етаж никак не му вярвах, нали помниш? Кой, оня, малкия Ото ли — *остави* го тоя! Отписали го бяха като ненадежден, и край!

— Според мен обаче Лайпциг никога не ни лъжеше по отношение на *московския* му обект — каза Смайли, присъединявайки се към спомените ѝ.

— Никога, дарлинг, в това си абсолютно прав — каза тя с одобрителен тон. — Не че и той нямаше своите недостатъци. Но когато работата опреше до сериозните неща, винаги играеше честно. А за теб ще отбележа, че *ти* единствен от цялото ваше племе успя да проумееш този факт. Само дето *останалите* барони не те подкрепяха кой знае колко, наш?

— И на Владимир никога не е разправял лъжи — отбеляза Смайли. — Нали тъкмо благодарение на изградените от Владимир канали е успял да избяга от Русия.

— Дааа, дааа — проточи Кони след поредната дълга пауза. — Киров, по рождение Курски; «Рижавото прасе».

Пак използва същия израз — «Киров, по рождение Курски» — като мобилизиращ призив към феноменалната ѝ памет. В същия миг в съзнанието на Смайли изплува отново стаята в хотела до аерогарата и

седналите пред него двама необичайни конспиратори в черни палта — единият огромен като канара, другият дребен; как старият генерал използваше цялата си масивност в подкрепа на своите пламенни молби; и как дребният Лайпциг стоеше до него като някое зло кутре на повод.

Заревото на газената лампа се беше превърнало в изпълнена с дим топка светлина, на чийто ръб в люлеещия се стол седеше Кони — «Матушка Россия», както ѝ викаха в Цирка, — а опустошеното ѝ лице се огряваше от спомените ѝ за едно конкретно дете от безбройното ѝ семейство непослушници. Каквито и подозрения да беше хранила относно мотивите за посещението на Смайли, те вече бяха без значение: тъкмо към сегашния миг се беше стремила цял живот; сега тя пееше, макар това да беше лебедовата ѝ песен; гениалността ѝ се състоеше именно в тази нейна монументална памет. Навремето, мислеше си Смайли, тя щеше да го дразни, да флиртува с гласа си, да прави безкрайни привидно ненужни отклонения в историята на московския Център, с една-единствена цел: да го примами все по-близо към себе си. Тази вечер обаче повествованието ѝ се отличаваше с поразителна трезвост, сякаш и тя самата съзнаваше с колко малко време разполага.

— Олег Киров пристига в Париж директно от Москва — повтори Кони — през същия онзи юни, за който ти споменах, дарлинг, когато не спря да вали като из ведро, та се наложи за три поредни недели да отлагаме ежегодния мач по крикет в Сарат. По документи Олег Дебелия се води неженен и не идва на ничие място. Работното му място е на втория етаж и гледа към улица «Сен Симон» — оживена, но *приятна*, дарлинг, — докато резидентурата на московския Център се беше разпротряла върху целия трети и четвърти етаж, което вбесяваше посланика им, който се чувстваше като наврян в килер от невъзлюбените си съседи. Поне на пръв поглед, значи, Киров създава впечатлението, че е едно от онези редки същества в съветската дипломатическа общност, а именно — чист дипломат. В Париж обаче по онова време — а Кони не би се учудила, ако и сега да е така, сърце мое — съществуваше практиката, щом в съветското посолство се появеше ново лице, снимката му се разпращаше до всички племенни

вождове на емиграцията. Съответно и фотографията на Брат Киров стига съевременно до групите и почти моментално оня стар дявол Владимир започва да блъска в състояние на висша развълнуваност по вратата на водещия го офицер — в ония дни Париж се ръководеше от Стив Макълвор, бог да го прости, понеже скоро след това той се спомина от инфаркт, но това е друга история — и обявява, че «хората му» били разпознали в Киров бившия агент-провокатор на име Курски, който по време на следването си в Талинския политехнически институт бил създал кръжок от дисидентстващи естонски докери, нарекъл го «неформален дискуссионен клуб» и предал членовете му на тайната полиция. Сред тези нещастници бил и източникът на Владимир, който точно тогава се намирал в Париж и който бил личен приятел с Курски до самия момент на предателството.

— И всичко щеше да е чудесно, ако не беше налице фактът — каза Кони, — че източникът на Владимир се явяваше не кой да е, а малкият палавник Ото, от което работата неминуемо щеше да се размърди.

Докато Кони говореше, спомените на Смайли взеха отново да допълват нейните. Представи си последните няколко месеца, през които беше изпълнявал длъжността шеф на Цирка: как слизаше уморено всеки понеделник по паянтовото дървено стълбище от петия етаж, стиснал подмишница куп оръфани папки за ежеседмичното им съвещание. В онези дни Циркът му приличаше на пострадала от бомбардировките сграда: разпръснати служители, орязан бюджет, поголовно разкрити, убити или съкратени агенти. Предателството на Бил Хейдън беше отворило кървяща рана в съзнанието на всички останали: наричаха го «грехопадението» и споделяха до един усещането за първороден срам. Нищо чудно някъде дълбоко и тайно в себе си да вменяваха вината на самия Смайли, понеже тъкмо той беше разкрил вероломството на Бил. Представи си как ръководеше съвещанието, заобиколен от изпълнените им отсега с враждебност лица; как докладваше една по една новите преписки за седмицата, които биваха подложени на обичайните разбори: Да я разработваме ли по-нататък или не? Дали да не изчакаме още една седмица? Или месец? Или година? Ами ако е клопка? Подлежи ли на опровержение?

Попада ли в правомощията ни? Какви средства ще са нужни и не е ли по-добре да бъдат пренасочени към друго? Кой ще даде разрешението? Кои ще са в кръга на осведомените? Колко ще струва? Помнеше невъздържаните изблици, което самото споменаване на името — или на псевдонима — Ото Лайпциг предизвикваше моментално сред ненадеждните съдници от рода на Лодър Стрикланд, Сам Колинс и сие. Напъна се да се сети кои други присъстваха, освен Кони и кохортата ѝ от секцията за проучване на СССР. Финансовият директор, директорът на «Западна Европа», директорът на «Съветско проникване» — повечето вече в лагера на Сол Ендърби. Както и самият Ендърби — все още водещ се към Външно министерство, внедрен на новата длъжност от собствената му дворцова стража под предлог да подобри взаимоотношенията с Уайтхол, — чиято усмивка вече ги подсецаше да се смеят, а намръщването му — да изразят и собственото си неодобрение. Представи си и как самият той изслуша изложението — на същата тази Кони, — което тя сега повтаряше почти дума по дума, заедно с резултатите от предварителните ѝ проучвания.

В разказа на Ото всичко се връзвало, настояваше тя навремето. Дотук не успели да намерят нито една пробойна. И беше изброила предприетите от нея действия:

Ръководената от нея секция за проучване на СССР беше намерила в печатни източници потвърждения на това, че през въпросния период в Талинския политехнически институт наистина е имало студент по право с името Олег Курски.

В архивите на британското Министерство на външните работи в действителност се споменавало за вълнения сред пристанищните работници.

В сводка на американските «братовчеди» за преминали на тяхна страна агенти се споменаваше, че някой си Курски (евентуално Карски), юрист с малко име Олег, завършил през 1971 г. в Киев подготвителен курс към московския Център.

Същият източник, макар и съмнителен, предполагал, че Курски сменил впоследствие името си по препоръка на своите ръководители «заради участието му в предходна оперативна дейност».

А текущи сведения от прословутите със своята ненадеждност техни френски колеги отбелязваха, че в Париж Киров в действителност се радвал на привилегии, каквито поначало не се

полагали на втори секретар — търговски представител: да пазарува самостоятелно и да присъства на приеми на страни от Третия свят без обичайните петнайсет придружители.

Или, казано накратко — заключила бе Кони доста по-енергично, отколкото беше по вкуса на хората от петия етаж, — всичко досега потвърждава казаното от Лайпциг и подозрението, че Киров принадлежи към разузнаването. Плесна папката върху масата и пусна да обикалят снимките, с които разполагаше — тъкмо онези, с които френските екипи за наблюдение се бяха сдобили в хода на обичайната си работа и които бяха причинили първоначалната врява в щаба на «Група «Рига»» в Париж. Киров се качва в автомобил на съветското посолство. Киров излиза с куфарче в ръка от парижкия клон на лондонската «Москоу Народни Банк». Киров пред витрината на порнографска книжарница разглежда намръщено кориците на списанията.

«Но на нито една от тях — разсъждаваше завърналият се към настоящето Смайли — не фигурират разголените Олег Киров и някогашната му жертва Ото Лайпциг в компанията на две дами.»

— Та в това се заключаваше *случаят*, дарлинг — обобщи Кони, след като опъна жадно от чашата. — Разполагахме със сведенията от малкия Ото, потвърдени от куп подробности в досието. Имахме и допълнителни доказателства от други източници; не кой знае колко наистина, но достатъчни за начало. Киров беше разбойник, при това новоназначен, но никой не можеше да изчисли в *какво* се състоеше бандитлъкът му. И точно това *привличаше* интереса ни, нали, дарлинг?

— Да — каза разсеяно Смайли. — Точно така беше, Кони. И аз си спомням.

— Още от първия ден ни беше ясно, че не е редови кадър на резидентурата. Не се возеше в техните коли, не даваше нощни дежурства и не се движеше в двойки с вече известни ни разбойници, не използваше шифровъчната им стая, не присъстваше на седмичните им молитвени сбирки, не хранеше резидентската котка и изобщо не вършеше нищо от този род. Но пък, от друга страна, Киров не беше и човек на Карла, нали, сърце мое? И точно това беше гвоздеят.

— Защо мислиш така? — попита Смайли, без да я погледне.

Кони обаче не отместваше очи от него. Направи поредната си продължителна пауза, че да го прецени хубаво, а навън накацалите по умиращите брястове врани решиха, че точно през това неочаквано затишие е моментът да се разврякат злокобно в Шекспиров стил.

— Защото Карла вече си *имаше* човек в Париж, дарлинг — обясни му с безкрайно търпение тя. — Който ти беше много добре известен: онзи стар педант Пудин — помощник военният аташе. Нима не помниш, че Карла постоянно си падаше по военните. Сигурно и досега не се е променил. — Пак млъкна, за да изучи отново безизразното му лице. Смайли беше опрял брадичка в двете си длани, а полузатворените му очи бяха сведени към пода. — Да не говорим, че самият Киров беше пълен идиот, а ако Карла открай време е *мразел* нещо, това са идиотите, нали? Не че и ти ги долюбваше кой знае колко, ако трябва да сме точни. Олег Киров беше простак, потеше се и вонеше, а на всичко отгоре, където и да отидеше, биеше на очи като кацнала на клон риба. Карла бягаше на километри от такива тъпи служители. — Нова пауза. — Както и ти впрочем — добави.

Смайли вдигна длан и я прилепи с пръстите нагоре към челото си, като дете на изпит.

— Ами ако — каза.

— Ами ако *кое*? Да не намекваш, че е бил загубил разсъдъка си! Много ще имаш да чакаш, докато стане това.

— По онова време върлуваха какви ли не слухове — напомни ѝ Смайли от дълбините на мислите си.

— Слухове ли? Че кога е нямало слухове, глупчо?

— Е, само сведения за преминаващи на наша страна изменници, нищо повече — рече с престорено пренебрежение Смайли. — Приказки за странни работи в двора на Карла. От втора ръка, естествено. Но все пак...

— Все пак какво?

— Все пак не ни ли подсказваха, че Карла е взел да включва във ведомостта си някои доста странни хора? Дето събеседвал с тях по нощите? Не е кой знае колко качествена информация, но смятам, че е редно да я спомена.

— А на нас ни беше наредено изобщо да не ѝ обръщаме внимание — заяви най-категорично Кони. — Да сме се съсредоточали върху Киров. А не върху Карла. Такава беше заповедта от петия етаж,

Джордж, в която и ти имаше пръст. «Престанете да блеете по луната, ами се заемете със земните дела», разправяше. — Кони изкриви устни, отметна назад глава и пресъздаде по притеснително реалистичен начин и самия Сол Ендърби: — «Задачата на тази служба е да събира разузнавателни данни — изрече провлечено Кони. — А не да влиза в сблъсъци с противника». Само не ми казвай, че е запял нова песен, дарлинг. Как мислиш? *Джордж?* — прошепна тя. — Ох, колко си лош, *Джордж!*

Той наля отново чашата ѝ, а като се върна, забеляза палав блясък в очите ѝ. Пръстите пак опъваха кичури от бялата ѝ коса, както навремето, когато я носеше дълга.

— Работата е там, че ние разрешихме провеждането на операцията, Кони — констатира с премерен тон Смайли, явно стремящ се да я озапти. — Надделяхме над онези, които изпитваха разни съмнения, и ти позволихме да изпробваш Киров на първи етап. И какво стана по-нататък?

Пиенето, спомените и пробудилата се ловна треска я тласкаха напред със скорост, която той нямаше как да контролира. Дишането ѝ се ускори. Захриптя като стара машина, оставена неблагодарно без предпазни ограничители. Смайли успя само да осъзнае, че тя му разправя историята с Лайпциг точно по онзи начин, по който Лайпциг я беше разправил на Владимир. До този момент си беше представял, че е все още с нея в Цирка преди самото начало на операцията против Киров. А въображението ѝ всъщност я беше пренесло в древния град Талин четвърт век преди това. Тя, с нейната невероятна мисъл, все едно наистина беше познавала и Лайпциг, и Киров през онзи период, когато са другарували. Чиста любовна история, твърдеше Кони: малкият Ото и дебелият Олег. Тук е ключът, разправяше Кони: остави старата глупачка да ти разкаже кое точно как е било, а докато говоря, Джордж, ти преследвай своите си злонамерени цели.

— Те двамата бяха точно като костенурката и заека, дарлинг. Киров — едрото тъжно бебе, забил нос в читанките по право в политехниката под «бащинската опека» на мръсната тайна полиция; и дребничкият Ото Лайпциг — истински дявол, забъркан във всички рекетъорски истории, излежал вече кратка присъда, трудещ се по цял ден на пристанището и проповядващ нощем противодържавна дейност пред неформалите. Запознали се в някакъв бар и се влюбиха един в

друг от пръв поглед. Ото привличал момичетата, Олег Киров го следвал в попътната му струя и обирал останките. Ти какво всъщност целиш, Джордж? Да ме превърнеш в Жана д'Арк ли?

Беше ѝ запалил нова цигара и я беше пъхнал между устните ѝ с надеждата да я успокои, но трескавият ѝ говор я беше изсмукал за нула време и огънчето беше почнало да ѝ пари. Смайли бързо дръпна угарката и я угаси в металния капак, който ѝ служеше за пепелник.

— По едно време даже имали общо гадже — почти викайки обяви Кони. — И ако щеш вярвай, но *един* ден малката глупачка взела, че отишла и предупредила дребния Ото: «Дебелият ти приятел ме ревнува от теб, а на всичко отгоре е и доносник на тайната полиция — рекла му. — На дискуссионния клуб на неформалите му предстоят големи неприятности. Пази се от Мартенските Иди!»

— Успокой се, Кони — предупреди я разтревожено Смайли. — Не се вълнувай!

Гласът ѝ обаче стана още по-силен:

— Ото изгонил момичето, а само след седмица задържали цялата група. Включително и дебелия Олег, разбира се, който ги подвел — но на тях вече им било ясно. Съвсем, *съвсем* ясно! — На това място се заколеба, сякаш беше изтървала нишката на мисълта си. — А момичето, което се опитало да го предупреди, загинало — продължи Кони. — Изчезнало най-вероятно с хода на разпитите. Ото обърнал света наопаки, докато накрая открил някаква, която била в съседна ютия. Изнесли оттам момичето мъртво. Абсолютно мъртво. Каквато и аз ще бъда в най-скоро време.

— Дай да направим почивка — предложи Смайли.

Готов беше на всичко, за да я спре — да запари чая, да си побъбрят за времето — каквото и да било, само и само да понамали все по-нарастващото темпо на приказките ѝ. Но тя беше направила втори скок, който я беше върнал в Париж, където Ото Лайпциг, с неохотното одобрение на петия етаж и пламенно съдействие от страна на стария генерал, подготвял почвата за дружеската му среща след всичките изгубени години с втория секретар Киров, когото тя наричаше «Рижавото прасе». Смайли предположи, че с този псевдоним го е обозначавала навремето. Лицето ѝ беше поруменяло, въздух не ѝ

стигаше да изкаже всичко, което ѝ беше на ума, та през цялото време гърдите ѝ хриптяха, но тя и дума не даваше да се издума за спиране.

— Кони — примоли ѝ се повторно Смайли, но и това се оказа недостатъчно; надали изобщо имаше начин да бъде спряна.

В началото, разправяше, малкият Ото се надявал да попадне на Рижавото прасе в някое от дружествата за френско-съветска дружба, които Киров периодически навестявал.

— Горкичкият Ото. Сигурно поне петнайсет пъти изгледал «Броненосецът Потьомкин», но така и не зърнал Рижавото прасе нито веднъж.

Разчу се, че Киров проявявал сериозен интерес към емигрантите, дотам, че дори се представял за таен техен поддръжник, и все подпитвал дали в качеството си на младши сътрудник към посолството не можел да помогне по някакъв начин на близките им в Съветския съюз. С помощта на Владимир Лайпциг направи нов опит да се изпречи на пътя на Киров, но късметът пак му изневери. После Киров взе да пътува — ама до къде ли не, скъпи, като истински Летящ холандец — та Кони и момчетата ѝ почнаха да се чудят дали изобщо не е оперативен работник, а е по-скоро някакъв администратор към московския Център — ревизор например на резидентурите в Бон, Мадрид, Стокхолм и Виена, със седалище в Париж.

— Работещ за Карла или за основната организация? — попита тихо Смайли.

— Приказки всякакви — отвърна Кони, но лично тя била готова да се обзаложи, че бил човек на Карла. Въпреки наличието на Пудин още преди появата му. Въпреки това, че Киров бил идиот, а не военен; нямаше начин да не работи за Карла, повтори Кони, оборвайки перверзно предишното си твърдение в противен смисъл. — Ако Киров посещаваше резидентурите на основната организация, щяха да го посрещат и да уреждат престоя му известни нам офицери от разузнаването. Той обаче се придържаше строго към прикритието си и отсядаше единствено при колегите си от съответните търговски представителства.

— Но тъкмо пътуванията по въздуха разрешиха проблема ни — каза Кони. — Малкият Ото изчака Киров да си закупи билет до Виена, убеди се, че онзи ще пътува без придружители, а после хвана същия самолет и дружбата им се възобнови.

— Целта ни беше да му устроим класически меден капан — пропя Кони, и то доста силно. — Най-обикновен старомоден шантаж. На някой печен агент и окото нямаше да му трепне, но не и на Брат Киров, още по-малко пък, ако наистина беше човек на Карла. На нас точно това ни трябваше — неприлични фотографии и сведения, с които да го сплашим. А след като го изцедяхме докрай — след като научехме какви задачи изпълнява, кои са гадните му приятели и кой му осигурява всичката главозамайваща свобода, щяхме или да го купим да мине към нас, или да го хвърлим обратно в езерото, в зависимост от това колко е останало от него!

На това място Кони млъкна. Отвори уста, пак я затвори, пое въздух и му подаде чашата си.

— Дарлинг, налей бързо на старата бабка още мъничко, ако обичаш. На Кони ѝ се обаждат 'лергиите. Всъщност недей. Стой си на мястото.

За една фатална секунда Смайли загуби ориентация.

— Джордж?

— Тук съм, Кони! Какво ти е?

Задейства се мигновено, но не достатъчно бързо. Забеляза как лицето ѝ се вкамени и как разкривените ѝ ръце се вдигнаха пред разкривените ѝ от отвращение очи, сякаш наблюдаваше кошмарна катастрофа.

— Хилс, бързо! — викна тя. — Почна се!

Смайли я прегърна и усети как дланите ѝ се сплетоха на тила му, да не го изпусне. Кожата ѝ беше студена и тя цялата трепереше, но от ужас, а не от студа. Притисна я още по-силно към себе си, надуши миризмата на уиски, талк и старост и се опита да я успокои. Вкуси и солените сълзи, които мокреха лицето му, но в този миг тя го отблъсна от себе си. Отвори чантата ѝ и ѝ я подаде, после изскочи на верандата и викна Хилари. Тя се появи на бегом от тъмното с полустиснати юмруци, въртейки лакти и хълбоци по онзи начин, който мъжете намират за комичен. Втурна се с притеснена усмивка покрай него, а той остана на верандата сред щипещия бузите му нощен студ, вперил поглед в струпващите се дъждовни облаци и посребрените от изгряващата луна борове. Кучешкият лай бе утихнал. Само кръжащите врани не преставаха да гратат злокобно. «Тръгвай — заповяда си. — Махай се оттук. Изчезвай.» До колата със започналия да се заскрежава

покрив нямаше повече от трийсетина метра. Представи си как скача в нея и подкарва нагоре по хълма, през разсадника, за да не се върне никога повече. Но в същото време усещаше, че не е в състояние да го стори.

— Тя каза да се върнеш вътре, Джордж — повика го строго от вратата Хилари с непрекословния тон на човек, който се грижи за умиращ пациент.

Но когато влезе, всичко вече беше наред.

Всичко беше наред. Кони седеше напудрена и строга на своя люлеещ се стол, а очите ѝ пак бяха вперени в него точно така, както и при първоначалната му поява. Хилари беше успяла да я успокои, да я отрезви, и сега стоеше зад Кони с обърнати навътре палци на дланите и внимателно масажираше тила ѝ.

— Лек *rigor mortis*, дарлинг — обясни Кони. — Кръвопиецът ми е предписал валиум, но старата глупачка предпочита пиячката. Надявам се да не споменеш тази подробност в доклада си до Сол Ендърби, сърце мое.

— Няма, разбира се.

— И кога по-точно се предполага да му докладваш, дарлинг?

— Скоро — отвърна Смайли.

— Довечера ли? Като се прибереш?

— Зависи какво ще имам да му кажа.

— Кони навремето изложи всичко в писмен вид, Джордж. Отчетът на старата глупачка беше съвсем завършен, според мен. Крайно *подробен*. И изключително *обстоятелен*, за разлика от друг път. Но ти така и не си го прочел. — Смайли мълчеше. — И ето че и този отчет вече го няма. Изяли са го листните въшки. А ти така и не си намерил време. Какво да се прави? Хем толкова държеше на документацията. По-нагоре, Хилс — заповяда, без да отклонява блесналия си поглед от Смайли. — По-високо, дарлинг. Там, където прешлените прищипват сливиците.

Смайли приседна на стария плетен диван.

— Страшно си падах по игрите с обърнатите двойни агенти — сподели замечтано Кони, като в същото време въртеше главата си, за да гали с нея дланите на Хилари. — Нали така беше, Хилс? Целият човешки живот пред очите ти. Но ти вече нямаш нищо общо с тях, нали? Поне откакто ти изби балансът.

И пак се върна към Смайли.

— Да продължавам ли, миличък? — попита го с гласа на проститутка от Ийст Енд.

— Съвсем сбито, ако обичаш — каза Смайли. — Стига това да не...

— Докъде бях стигнала? Сетих се. До съвместния полет с Рижавото прасе. Пътувал за Виена и успял по някое време да се накваси порядъчно с бира. Вдигнал очи и кого да види пред себе си, сякаш го гледа собствената му виновна съвест? Старото си приятелче отпреди двайсетина и пет години, малкия Ото, нахилен като Дядо Мраз. И какво *изпитва* в този момент Брат Киров, по рождение Курски, питаме ние, ако приемем, че изобщо е способен да чувства? Задава си въпроса: подозира ли Ото, че аз съм онзи палавник, който го е продал да го пратят в ГУЛАГ? И какво, мислиш, предприема?

— Какво предприема? — отказа да се предаде пред закачката ѝ Смайли.

— Решава да го раздава дружелюбно, скъпи. Нали така, Хилс? Подсвирва да им донесат хайвер и казва: «Слава тебе, господи! — Прошепна нещо, Хилари приведе глава да я чуе, после се разкикоти. — И шампанско дайте!» — заръчва. И шампанско им сервира, ей богу! Рижавото прасе плаща сметката, изпиват го, вземат общо такси до центъра на града, та дори им остава време да гаврътнат по още едно в някакво кафене, преди Рижавото прасе да се отпрати по своите си тъмни дела. Киров *обича* Ото — настоя Кони. — *Обожава* го, нали така, Хилс? Истинска двойка разюздани психопати, също като нас двете. Ото е сексапилен, Ото е веселяк, Ото е пич и мрази да го командват, Ото е оправен и... и изобщо всичко, което Риждото прасе не може да бъде, ако ще и още хиляда години да живее! Защо на петия етаж си бяха внушили, че хората се ръководят само от една подбуда?

— Аз поне никога не съм мислел така — обяви разпалено Смайли.

Кони обаче пак беше започнала да говори на Хилари и изобщо не на Смайли.

— Киров *скупаел*, сърце мое. Ото му вдъхнал нов живот. Така, както ти на мен. Нима ти не ме вдъхновяваш да пристъпвам по-напето, любов моя? Кое не му пречело навремето да предаде Ото, но тя, човешката природа, си е такава, нали?

Поклащащата се зад гърба ѝ Хилари кимна вяло в знак на съгласие.

— А Ото Лайпциг как възприемаше Киров? — попита Смайли.

— С омраза, дарлинг — отвърна, без да се подвоуми Кони. — С чиста, неподправена омраза. С най-обикновена и откровена омраза. Омразата и парите — това бяха двете най-хубави черти на Ото. Открай време беше убеден, че някой *трябва* да плати за всичките прекарани в пандиза години. Освен дето копнееше да отмъсти и за загиналото момиче. Великата му мечта беше някой ден *той* да продаде Киров, по рождение Курски, за купища пари. Ама не какви да е, а *огромни* купища. След което да ги профука.

«Сервитьорски гняв», спомни си отново Смайли за копираната по контактния метод снимка. И пак се сети и за тапетите на шотландски карета в близост до аерогарата, и за тихия немски, на който говореше Ото с галеца нотка в гласа; и за кафявите му немгащи очички, през които можеше да се надникне в кипящата му от омраза душа. След виенската им среща, разправяше Кони, двамата се уговорили да се видят повторно в Париж и Ото благоразумно решил да не форсира събитията. Във Виена не задал дори един въпрос, който можел да предизвика някакви съмнения у Рижавото прасе; «понеже Ото беше истински професионалист», подчерта Кони. Женен ли е Киров, попитал Ото? Киров посрещнал въпроса му с бурен смях и вдигнати ръце, с което подсказал, че бил готов по всяко време да ергенува. «Женен е, но жена му е в Москва», доложил Ото — а това щяло да гарантира успеха на медения капан. Киров пък попитал Ото с какво той се занимава напоследък, а Лайпциг му отговорил великодушно: «С внос-износ», и му се обрисувал като спекулант — днес във Виена, утре в Хамбург. В случая Ото изчакал да мине цял месец — «така или иначе, вече бил чакал двайсет и пет години», допълни Кони, — а през въпросния месец френските служби наблюдавали как Киров пускал пипала към трима възрастни руснаци от парижката емиграция — шофьор на такси, магазинер и съдържател на ресторант, — чиито семейства все още живеели в Съветския съюз. Предложил им да им пренесе писма, съобщения, адреси; и пари можел да пренесе, че и подаръци, стига да не бъдели обемисти. А на връщане да донесе и на тях от същото. Никой от тримата обаче не се бил навил. Едва през петата седмица Ото се обадил по телефона в апартамента на

Киров, казал му, че току-що се бил прибрал от Хамбург и го поканил да се повеселят заедно. Ото избрал подходящ момент да спомене, че каквото и да правели през тази вечер, той щял да черпи, понеже току-що бил отбелязал голям удар с продажбата на определен вид стока до определена страна.

— Тази стръв ние му я измислихме, дарлинг — обясни Кони, обръщайки се най-сетне директно към Смайли. — И Рижавото прасе, като всички други, господ да ги поживи, моментално клъвна, нали разбираш? Като съомга на муха — безотказно.

«Какъв вид стока? — попитал Киров. — За какъв вид страна?» Вместо отговор, Лайпциг изобразил във въздуха гърбав нос върху своя и се разсмял на глас. И Киров не пропуснал да се разсмее, но любопитството му очевидно било разпалено до краен предел. «За Израел ли? — попитал. — И каква стока по-точно?» А Лайпциг насочил същия пръст към Киров и се престорил, че дърпа спусък. «Оръжия за Израел?», не можел да повярва Киров, но Лайпциг се проявил като истински професионалист и отказал да му даде повече обяснения. Пили, ходили на стриптийз и се впуснали в спомени от миналото. Киров дори споменал някогашното им общо гадже и попитал Лайпциг дали знае какво е станало с нея. Лайпциг казал, че няма представа. В малките часове Лайпциг предложил да си намерят компания и да отидат в апартамента му, но за негово най-голямо разочарование Киров му отказал: другаде можело, но не и в Париж; там било опасно. Да били във Виена или Хамбург — като нищо. Но в Париж — в никакъв случай. Разделили се пияни в часа, в който хората вече закусвали, а Циркът мина стоте лири към перо «загуби».

— И тъкмо тогава започнаха проклетите междуособици — промени неочаквано посоката на разговора Кони. — Великите дебати сред ръководството. «Дебати», ама друг път. Теб те нямаше, Сол Ендърби тропна с маникюрираното си копитце, всички изпоприпадаха от страх — и край на дебатите. — И пак възприе аристократичния тон: — «Ото Лайпциг ни будалка... Не сме съгласували операцията с жабарите... Форин Офис се притеснява от последствията... Киров е мюрè... «Група «Рига»» е абсолютно несигурна база за осъществяването на такова мащабно стратегическо мероприятие». А ти къде беше всъщност тогава? В проклетията Берлин, нали?

— В Хонконг.

— А, да — съгласи се неопределено тя, отпусна се на стола и затвори клепачи.

Смайли беше изпратил Хилари да направи чай и сега я чуваше как трака с посудата в другия край на стаята. Погледна я и се подвоуми дали да я викне, но изведнъж я видя как стои — по същия начин, по който я беше видял да стои в Цирка през онази нощ, когато го бяха привикали: притиснала към устата кокалчетата на пръстите си, да възпре надигащия се ням писък. Беше останал да работи до късно — горе-долу по тези часове беше; точно така, приготвяше се да замине за Хонконг — но изведнъж вътрешният телефон иззвъня и до ушите му стигна крайно напрегнат мъжки глас и го помоли да прескочи на мига до шифровъчната стая: «Много е спешно, мистър Смайли, сър». Само след секунди Смайли вече се движеше забързано по голия коридор, съпровождан от двама притеснени «чистачи» от охраната. Бутнаха вратата пред него, за да може да мине, и останаха отвън. А той видя разбитата апаратура, разпилените по пода досиета, картотеки и телеграми, като боклук по трибуните на стадион, а така също и псувнята, изписана с червило върху стената. В центъра на всичко стоеше самата Хилари — причинителката, точно както беше застанала и сега, — втренчила поглед през дебелите мрежести завеси към свободното небе отвън: Хилари — изключително добре възпитаната весталка на службата; Хилари — невестата на Цирка.

— Какво, по дяволите, се туткаш, Хилс? — озъби се Кони от своя люлеещ се стол.

— Чай запарвам, Кони. Джордж помоли за чаша чай.

— Да вървят на майната си молбите на *Джордж* — избухна Кони. — Джордж е от петия етаж. Джордж прекрати операцията с Киров, а сега се мъчи да оправи нещата чрез самостоятелна акция на стари години. Нали така, Джордж? Не съм ли права? Нали и за това ме излъга, както и за оня стар дявол Владимир, дето посрещнал куршума на «Хампстед Хийт», както писаха във вестниците. Ама ти и тях май ги четеш точно толкова, колкото четеше отчетите ми!

Взеха да пият чай. Навън приближаваше буря. Първите тежки капки забарабаниха по дървения покрив. Смайли беше опитал с

очарование, с ласкателство, с волева принуда. И тя беше изтеглила нишката наполовина. На него обаче му се щеше да я издърпа докрай.

— На всяка цена трябва всичко да науча, Кони — повтори й. — Да го чуя докрай така, както ти си го запомнила, независимо че краят може да е болезнен.

— Проклетият край е *наистина* болезнен — сопна му се тя.

Но и в гласа й, и в изражението, че и в услужливостта на паметта й вече личеше умората и Смайли си даваше сметка, че е изпаднал в цайтнот.

— Дошъл ред на Киров да изиграе класическата карта — подхвана със сетни сили тя. — На следващата им среща, месец покъсно в Брюксел, Киров пак отворил дума за пратката оръжия за Израел, като подметнал, че случайно бил споменал за разговора им пред свой приятел от търговския отдел към посолството, който участвал в специално проучване на израелската военна икономика и дори разполагал с определени фондове за научни изследвания. Дали нямало Ото да се съгласи — «Най-сериозно ти говоря, Ото!» — да разговаря с човека или ако предпочете, още тук и сега да разправи всичко на старото си приятелче Олег и евентуално да поприпечели някоя и друга сума? «Стига да платят и да не навреди никому», съгласил се Ото. И най-сериозно наговорил на Киров куп плява, която му била съчинена от Кони и секцията «Близък изток» — абсолютно верни данни, разбира се, които в крайна сметка можело да се проверят, но никому нямало да свършат работа, — а Киров от своя страна най-сериозно си записал всичко, макар — както се изрази Кони — и двамата да били съвсем наясно, че нито Киров, нито господарят му — който и да бил той — нямали — поне в *конкретния* случай — дори капка интерес нито към Израел, нито към оръжейните пратки, нито към израелската икономика. Единствената цел на Киров била да придаде конспиративен характер на връзката им и това проличало още на следващата им среща в Париж, когато Киров изказал безкраен възторг от получените сведения и настоял Ото да приеме за тях петстотин долара срещу дребната формалност да му подпише разписка. И след като Ото му я подписал и вече нямало накъде да мърда, Киров му налетял с цялата си безпардонност — «а тя хич не била малка», допълни Кони — и взел да разпитва Ото за отношенията му с местните руски емигранти.

— Дръж се, Кони — прошепна Смайли. — Вече стигаме до най-важното! — Тя все още беше пред него, но той я усещаше как бавно се отдалечава.

Хилари седеше на пода, опряла глава в коленете на Кони, а самата Кони почти беше затворила очи, докато ръкавиците ѝ се бяха вкопчили неволно в косата на Хилари в търсенето на някаква опора.

— Кони! — повтори той.

Кони отвори очи и му пусна уморена усмивка.

— Оставало им само да изпълнят танца с ветрилата, дарлинг: «Той знае, че аз знам, че ти знаеш». Най-обикновен танц с ветрила — обясни му търпеливо и пак притвори очи.

— И какво му казал Лайпциг? *Кони!*

— Постъпил точно така, както бихме постъпили и самите ние, дарлинг — промърмори тя. — Отговорил му уклончиво. Признал само, че има солидни контакти сред емигрантските групи и че е много гъст с генерала. Оттам насетне взел да шикалкави. Обяснил, че не посещавал Париж чак толкова често. «Що не наемеш някой местен човек?», подсказал. И изобщо се правел на неразбиращ, нали така, Хилс, дарлинг? Повторно поискал да получи уверение, че никой нямало да пострада. Но за всеки случай се поинтересувал и какво ще очакват от него. И колко ще му плащат? Налей ми нещо за пиене, Хилс.

— Няма — отвърна ѝ Хилари.

— Действай.

Смайли ѝ сипа два пръста уиски и я изчака тя да отпие.

— Какво поискал Киров от Лайпциг да свърши сред емигрантите? — попита.

— Киров имал нужда от легенда — отвърна тя. — Трябвала му легенда за някакво момиче. Нищо в поведението на Смайли не подсказваше, че само преди няколко часа беше чул същата фраза и от Тоби Естерхази. Преди четири години Киров е търсел легенда, потвърдила беше Кони. «Така както днес, според Тоби и генерала — даде си сметка Смайли, — и Сънчо търсел същото». Киров имал нужда от прикритие за жена агент, която да бъде внедрена във Франция. В това се заключавала цялата работа, беше казала Кони. Киров не го казал точно с тези думи, естествено; ако трябва да сме точни, описал го по съвсем различен начин. Разправил на Ото, че всички посолства били получили тайни нареждания от Москва, с които се допускало при

определени обстоятелства събирането на разделени руски семейства зад граница. И ако се намерели достатъчно на брой желаещи семейства, Москва била готова да обяви публично тази своя инициатива, с цел да издигне в очите на световното обществено мнение имиджа на Съветския съюз в областта на човешките права. В най-идеалния случай това щели да бъдат семейства, които можели да предизвикат съчувствие: например дъщери в Русия откъснати от живеещите на Запад техни родители, особено ако ставало дума за пораснали девойки на брачна възраст. Но всичко това трябвало задължително да остане в тайна, подчертал Киров, до съставянето на списъка с подходящи семейства: «Представяш ли си какъв вой ще се нададе, ако работата се разчуе предварително!».

— Толкова нескопосана била увертюрата на Киров — разправяше Кони, — че в името на достоверността Ото се видял принуден от самото начало да се изгаври с предложението: шантава идея, излишна тайнственост, поверителни списъци — що за щуротии! Какво му пречи на Киров да се свърже сам с емигрантските организации и да ги убеди да пазят тайна? За какво му е абсолютно външен човек да му върши черната работа? И колкото повече Лайпциг го бъркал, толкова повече се разпалвал Киров. От Лайпциг не се очаквало да се надсмива над тайните укази от Москва, озъбил се Киров. Взел да крещи на Ото. — На това място и Кони успя някак си да се сдобие със сила и тя да се развика или поне да повиши гласа си над изтощеното му ниво, а и да му придаде онзи гърлест изказ, какъвто според нея притежавал Киров: — «Къде ти е състрадателността — гълчал. — Не искаш ли да помогнеш на тези хора? Защо се подиграваш на един хуманен жест само защото идва от Русия!» И Киров добавил, че и сам се бил обърнал към няколко семейства, но не успял да спечели доверието им и доникъде не стигнал. Опитал се да въздейства на Лайпциг първо на лична основа — «Нима не искаш да ми помогнеш в кариерата?», — а като видял, че няма полза, подсказал на Лайпциг, че след като вече бил предоставил сведения на посолството срещу заплащане, вероятно би предпочел да продължи, ако не искал западногерманските власти да подушат някак си връзката му и да го изхвърлят от Хамбург, а като нищо — и изобщо от Германия. Това ли целял Ото? В крайна сметка — допълни Кони — Киров предложил на Лайпциг пари, и точно това беше най-голямата

изненада. По десет хиляди щатски долара за всяко успешно семейно обединение — обяви Кони. — А за всяка успешна кандидатура, независимо дали щяло да се стигне до обединение, или не — по хиляда долара. Пак в кеш.

— Разбира се — каза Кони, — на петия етаж окончателно решиха, че Киров е превъртял, и наредиха цялата операция да приключи моментално.

— А аз се завърнах от Далечния изток — добави Смайли.

— Точно така, дарлинг. Крал Ричард се завърна от кръстоносния си поход! — съгласи се Кони. — И какво завари? Разбунтувано селячество, а на трона — гадният ти брат. Така ти се пада! — Разчекна устата си в мощна прозявка. — Цялото дело «към кошче» — провъзгласи Кони. — Швабската полиция ревна Лайпциг да бъде екстрадиран от Франция; не че не можехме да им се примолим да не го правят, но не пожелахме. Никакви медени капани, никакви дивиденди, нищичко. Край на представлението.

— И как реагира Владимир на всичко това? — поинтересува се Смайли, сякаш не знаеше отговора.

Кони едва-едва повдигна клепачи.

— На кое?

— На края на представлението.

— Че как да реагира, освен с *гневен* вой. С мощен лъвски рев. Изпуснали сме били най-голямата плячка на века. И се закле, че щял да продължи сам да води войната с други средства.

— Плячка от *кой* вид?

Тя не долови точния смисъл на въпроса му.

— В тази война вече *не се* стреля, Джордж — каза и отново затвори очи. — И точно в това е проблемът. Всичко е сиво. Полуангели се бият срещу полудяволи. Никой не знае къде е фронтовата линия. И няма повече бум-бум.

А Смайли пак се сети за тапетите на шотландско каре; и за стоящите редом две черни палта; и за отчаяните увещания на Владимир да подновят делото: «Изслушай ни за последно, Макс. Чуй какво се случи, след като ни заповяда да спрем!». Долетели бяха на собствена сметка от Париж, за да му съобщят тези неща, понеже Ендърби беше наредил на счетоводството да прекрати финансирането на операцията. «Изслушай ни, Макс — умоляваше го Владимир. —

Късно снощи Киров привика Ото в апартамента си. Двамата — Ото и Киров — проведоха нова среща. Киров се напил и му разправил куп изумителни неща!»

И си спомни как самият той се върна в бившия си кабинет в Цирка, където зад бюрото му вече се беше настанил Ендърби. Същия ден, само няколко часа по-късно.

— Малкият Ото май прави последно усилие да не попадне в лапите на швабите — каза Ендърби, след като изслуша Смайли. — За какво са го емнали? За кражба или за изнасилване?

— За измама — отвърна му изпълненият с безнадеждност Смайли, което си беше печалната истина.

Кони си тананикаше нещо тихичко. Опита се да го обърне на песен, а като не успя — на епиграма. Поиска и още пиене, но Хилари й беше прибрала чашата.

— Време е да си вървиш — каза Хилари, гледайки го право в очите.

Облегнал се на плетения диван, Смайли постави последния си въпрос. Човек можеше да си помисли, че го задава с неохота, почти с отвращение. Мекото му лице се беше втвърдило от решителност, но и тя не беше достатъчна, за да прикрие признаците на неодобрение.

— Спомняш ли си, случайно, онази история, която старият Владимир ни разправяше, Кони? Онази, която с никого не споделихме? Дето я кътахме като някакво наше си, лично съкровище? Че Карла си имал любовница, жена, която обичал?

— Неговата си Ан — произнесе вяло тя.

— Че от всичко на света единствено нея обичал и само тя можела да го подтикне към безумства?

Главата й бавно се вдигна, той видя как лицето й се проясни, а говорът й се забърза и засили.

— Как такъв слух се носел из московския Център... сред посветените в тайните му? Как Карла я бил създал, как я бил сътворил, Кони? Как я открил като дете, докато се скитала из опожареното от войната село? И как я осиновил, отгледат я и накрая се влюбил в нея?

Наблюдаваше я и — въпреки уискито, въпреки смъртната й умора — забеляза как последното вълнение, като последна капка от

бутилката, бавно оживи изражението ѝ.

— Намирал се в тила на немците — каза Кони. — През четирийсетте години. Били цяло звено и подстрекавали прибалтийците към съпротива. Изграждали агентурни мрежи, бойни групи зад фронтвата линия. Изобщо мащабна операция. Ръководел я Карла. А тя станала техният талисман. Мъкнели я навсякъде със себе си. Това дете. О, Джордж!

Смайли не смееше да диша, да не би да пропусне някоя нейна дума. Капките барабаняха все по-силно по покрива, воят на гората нарастваше от падащия отгоре ѝ дъжд. Наврял беше лицето си току в нейното; възбудата му се равняваше на нейната.

— А след това? — попита я.

— След това я гръмнал, дарлинг. Ей така.

— Защо? — Съвсем се прилепи към нея, сякаш се боеше тя да не изгуби дар слово в ключовия момент. — *Защо*, Кони? Защо му е трябвало да я убива, след като я е обичал?

— Направил бил всичко за нея. Намерил семейство, което да я осинови. Осигурил ѝ образование. Изобщо я подготвил да бъде неговата идеална булка. Бил неин баща, неин любовник, неин господ. А тя била играчката му. Докато един ден не си навирила носа и не взела да му развива разни идеи, които не съответствали на положението ѝ.

— От какъв вид идеи?

— Отстъпления от революцията. Под влияние на разни проклети интелектуалци. Мечти за постепенно отмиране на държавата. Задавала големия въпрос «Защо?» и не по-малкия «А защо не?». Креснал ѝ да млъкне. Но тя не спряла. Хванали я били дяволите. Наредил да я хвърлят в единичка. Което още повече я озлобило.

— Но е имала дете — подсети я Смайли, обхванал с дланите си едната ѝ облечена в ръкавица ръка. — Нали помниш, че я бил дарил е рожба? — Ръката ѝ се намираще между двама им, между лицата им. — Нали ти проучи случая, Кони? Беше ни обзело вдъхновението и аз ти дадох пълна свобода. «Разрови тази работа, Кони — рекох ти тогава. — Проследи я до края ѝ». Не помниш ли?

Подтиквана усилено от Смайли, Кони вложи в разказа си такава страст, сякаш описваше своята последна любов. Думите ѝ се лееха, сълзите ѝ се лееха. Връщаше се в миналото, луташе се из паметта си.

— Карла се беше хванал с тази вещица... Да, дарлинг, точно такъв беше случаят. Слушаш ли ме?

— Да, Кони, продължавай нататък. Слушам те.

— Чуй ме тогава. Той я отгледал, направил я своя любовница, появило се отрочето и точно то станало повод за разправиите им. Джордж, дарлинг, нали не си престанал да ме обичаш като преди?

— Давай нататък, Кони, разбира се, че те обичам.

— Обвинил я, че размътва скъпоценното му детско съзнание с опасни идеи от рода на «свобода» например. Или «любов». А детенцето било момиченце, одрало било кожата на майка си, красиво като нея. Накрая любовта на стария деспот се превърнала в омраза и той заповядал да откарат нанякъде идеала му и да я очистят. Край на историята. Чухме я първо от Владимир, после разни откъслечни сведения, но така и не успяхме да си изясним всичко докрай. Дори името ѝ не успяхме да научим, понеже той не само унищожил досието ѝ, но и избил всички, които можели да знаят нещичко за случая. Но това е типично за Карла, господ да го поживи, нали, дарлинг? Той открай време си е такъв. Но имаше хора, които твърдяха, че тя изобщо не била убита, а историята с екзекуцията ѝ била чиста дезинформация, която да прекъсне следата. Уф, старата глупачка все пак се справи, а? Успя всичко да си спомни!

— А детето? — попита Смайли. — Момиченцето, което било одрало кожата на майка си? Нямахме ли там някакви сведения от изменник, който беше минал на наша страна?

Тя не спираше да говори. И това помнеше, мисълта ѝ изпреварваше словото по същия начин, по който гласът ѝ не я изчакваше да си поеме дъх.

— Бил някакъв преподавател в Ленинградския университет — разправяше Кони. — Твърдял, че имал заповед да се занимава вечер с политическото възпитание на някакво тайнствено момиче, един вид частна пациентка, проявяваща антиобществени тенденции, която била дъщеря на високопоставен началник. И се казвала Татяна — само това име му било дадено. Тя вършела какви ли не щуротии из града, но понеже баща ѝ бил от голямото московско добрутро, никой не можел с пръст да я пипне. Момичето било направило опит да го прелъсти, вероятно е успяло, а след това му разправило някаква история как баща ѝ заповядал да убият майка ѝ заради недостатъчната ѝ вяра в

историческия материализъм. На другия ден го привикал висшестоящият му професор и го предупредил, че ако посмеел да повтори дори една думичка от състоялия се предишния ден разговор, щял да се подхлъзне върху много мазна бананова кора...

Мислите на Кони блуждаеха диво, предлагаха ключове към загадката, които нищо не отключваха, и източници, които изчезваха в мига, в който биваха произнесени. Степента, до която изтерзаното ѝ и накиснато с алкохол тяло се беше мобилизирано, направо изглеждаше невъзможна.

— О, Джордж, дарлинг, вземи ме със себе си! Нали тъкмо затова си дошъл? Кой уби Владимир и защо? Прочетох го върху грозното ти лице в мига, в който влезе. Тогава не ми стана ясно, но вече знам. Възвърнал си си физиономията на човек, тръгнал на лов за Карла! Влади е успял да отвори наново тази вена и Карла е наредил да го убият! И ти точно това знаме развяваш сега, Джордж. И ти вече си тръгнал в бой. Вземи ме със себе си, Джордж, ради бога! Ще зарежа Хилс, ще зарежа всичко останало, дори капка няма да близна, кълна ти се. Вземи ме със себе си в Лондон и аз ще ти намеря тази вещица, дори тя изобщо да не съществува, та ако ще и да пукна след това!

— Откъде му е прякорът «Сънчо», с който Владимир го наричаше? — попита Смайли, макар да знаеше вече отговора.

— Това си беше лично негова измишльотина. От немска детска приказка, която Влади бил чул в Естония от швабските си предци. «Карла е нашият Сънчо. Приспива всеки, който го доближи». Откъде можехме да знаем ние, дарлинг? В «Лубянка» някой си се запознал с човек, който познавал жена, която я познавала. Друг пък познавал човек, който бил участвал в заравянето ѝ. Карла боготворял тази вещица, а тя го предала. Нали помниш, че вас двамата с Карла ви наричахме «побратимените градове» — двете половинки от една и съща ябълка. Недей, Джордж, дарлинг! Моля те!

Тя млъкна, при което Смайли осъзна, че тя го гледа с ужас и че лицето ѝ се намира някак си под неговото; че се е надвесил отгоре ѝ с гневен поглед. Хилари се беше залепила към стената и викаше: «Спри! Спри!». А той се извисяваше над нея, вбесен от евтиното ѝ и несправедливо сравнение, тъй като тя много добре знаеше, че той не споделя нито методите на Карла, нито абсолютизма му. Чу как собственият му глас се извиси: «*Не, Кони!*», и установи, че е вдигнал

ръце на нивото на гърдите си, с вдървени обърнати надолу длани, сякаш мъчещ се да натика нещо обратно в земята. И едва тогава си даде сметка, че я е уплашил с яростта си; че тя никога дотогава не беше виждала у него подобен изблик на убеденост, нито на чувства.

— Остарявам — измърмори и сконфузено ѝ се ухили.

Отдръпна се, в същото време и тялото на Кони се отпусна и мечтата ѝ умря. Ръцете, които само допреди секунди го стискаха, сега лежаха в скута ѝ като трупове в окоп.

— Пълни глупости — пророни мрачно тя. Обзе я дълбока, безизходна апатия. — Скучаещи емигранти, ронещи сълзи във водката си. Откажи се, Джордж. Карла те победи по всички показатели. Подлъга те, накара те да си губиш времето заради него. *Всички* ни накара да си губим времето. — Отпи от чашата си; вече ѝ беше все едно какво ще му каже. Главата ѝ пак увисна надолу и той за миг си помисли, че наистина е заспала. — Теб те подмами, мен ме подмами, а когато надуши нещо гнило, пусна проклетия Бил Хейдън да подмами Ан и да те отклони по фалшива следа. — Макар и с голямо усилие, вдигна глава да го погледне за сетен път право в очите. — Върви си у дома, Джордж. Карла няма да ти върне миналото. Постъпи и ти като тази стара глупачка. Намери си малко любов и чакай да дойде второто пришествие.

Кони се закашля неудържимо — един пристъп подир друг.

Дъждът беше престанал. Загледал се през френските прозорци, Смайли видя отново как лунните лъчи докосват заскрежените телени клетки; как заледените върхари на елите се катерят по хълма към черния небосвод; видя превърнатия в негатив външен свят — светлите му части потъмнели като сенки, а тъмните блеснали като маяци върху бялата земя. Видя и как луната се измъкна внезапно иззад облаците и взе да го мами със своите кипящи пропасти. Видя и тичащата по алеята черна фигура с гумени ботуши и шал на главата и осъзна, че е Хилари, която се беше измъкнала от колибата, без да я забележи. Чак сега се сети, че всъщност беше чул затръшването на вратата. Върна се при Кони и седна до нея на дивана. Кони плачеше и се унасяше, и му говореше за любов. Любовта била положителна сила, разправяше му едва разбираемо — да питал Хилс. Но Хилари я нямаше, та нямаше

как да я попита. Любовта била като хвърлен във водата камък и ако имало достатъчно камъни и всички сме се обичали едновременно, произведените вълнички щели да се насложат и да добият достатъчно мощ, че да прекосят океана и да надвият ненавистниците и циниците — «включително и онзи злодей Карла, дарлинг», увери го тя.

— Така поне твърди Хилс. Глупости говори, нали? Това са глупости, Хилс! — провикна се.

После Кони пак затвори очи и след време май заспа, ако се съдеше по дишането ѝ. Или само се преструваше, че спи, за да не ѝ се налага да изживее болката от раздялата си с него. Той излезе на пръсти в студената вечер. Като по чудо двигателят на колата заработи от раз; той тръгна нагоре по алеята, като през цялото време се взираше да мерне Хилари. След един от завоите я видя осветена от фаровете. Скрила се беше сред дърветата и го чакаше да си замине, че да се върне при Кони. Пак беше обхванала лицето си с длани и на Смайли му се стори, че вижда кръв; нищо чудно да се беше одрала с ноктите си. Подмина я и успя да я види в огледалото, вперила поглед в стоповете на автомобила. За миг му заприлича на всички онези овалаяни в кал призраци, които са истинските жертви на конфликтите; които излизат залягайки от пушеците на войната — пребити и прегладнели и лишени от всичко, което някога са имали или са обичали. Изчака да я види как слиза по хълма, към светлините на дачата.

На аерогара «Хийтроу» си купи билет за един от сутрешните полети, после се опъна върху леглото в хотела, чудейки се дали случайно не беше същото онова, макар тапетите да не бяха на шотландски карета. Хотелът през цялата нощ не заспа, а заедно с него не мигна и Смайли. Нямаше как да се унесе при всичкото това ръмжене на водопроводните тръби, телефонния звън и ритмичното скърцане на креватите на влюбените, които или не можеха, или не желяеха да заспят.

«Изслушай ни за последно, Макс — преговаряше си наум. — Самият Сънчо е изпратил Киров при емигрантите да осигури легендата.»

Смайли кацна в Хамбург късно сутринта и хвана летищния автобус до центъра. Мъглата все още не се беше вдигнала и денят беше много студен. След като отхвърли няколко от хотелите на гаровия площад, Смайли се спря накрая на стар, ненаселен хотел с асансьор, предназначен за не повече от трима пътници. Регистрира се под името Станфаст, после отиде пеша до рент а кар агенция, откъдето нае малък опел, който паркира в подземен гараж, от чиито високоговорители се носеше приглушено Бетовен. Колата щеше да изпълнява ролята на заден изход. Не беше сигурен дали изобщо ще му потрябва, но се чувстваше длъжен да си осигури път за аварийно отстъпление. Оттам се отправи, пак пеша, към река Алстер. Възприемаше с изострени сетива всичко, което го заобикаляше: и влудяващото улично движение, и магазините с играчки за децата милионери. Грохотът на града го удари като огнена буря, покрай която забрави за студа. Германия беше втората му природа, дори втората му душа. На младини се беше пристрастил към немската литература и я беше изучил подробно. Немският език му прилягаше като някаква униформа и той смело го ползваше. Въпреки всичко усещаше на всяка крачка опасност, понеже младият Смайли беше прекарал тук половината война, така че самотният ужас на шпионина и усещането, че се намира на вражеска територия, му бяха останали за цял живот. Още през юношеските си години беше възприел Хамбург като богат и изискан пристанищен град, прикриващ своята лекомислена душевност зад плаща на поангличанчването си; на зряла възраст обаче беше станал свидетел как въздушните нападения от хиляди бомбардировачи бяха потопили града в средновековен мрак. А в първите следвоенни години беше заварил димящи развалини и оцелели жители, ровещи из тях като селяни на нива. Днес обаче градът се беше обвил в анонимността на механичната музика и кули от опушено стъкло и бетон.

Добрал се до спокойното крайбрежие на Алстер, Смайли се запъти по приятна алея към същия онзи пристан, от който Вилем се беше качил на корабчето. Отбеляза, че според разписанието в делнични дни първото корабче тръгвало в 7:10, а последното в 20:15; Вилем беше пътувал в делник. Следващото параходче трябваше да дойде след петнайсет минути. Докато го чакаше, и той подобно на Вилем се загледа в гребните лодки и червеникавите катерички, а когато корабчето пристана и той като Вилем седна на чист въздух отзад, под сенника на кърмата. Спътници му бяха група деца на училищна възраст и три монахини. Седна и се заслуша в бърборенето им, полупритворил очи заради блясъка на водите. По средата на пътуването стана, прекоси салона за пътници до предното стъкло, погледна навън — явно търсеше потвърждение на нещо, погледна часовника си, накрая се върна под сенника и остана там до пристигането на параходчето в Юнгфернщийг, където слезе.

Казаното от Вилем се потвърждаваше. Не че Смайли беше очаквал нещо по-различно, но в този свят на вечни съмнения не беше никак лошо лично да се убеди.

Обядва, оттам отиде в централната градска поща и отдели цял час за проучване на стари телефонни указатели — същото, което и Остракова беше сторила в Париж, само че по съвсем други причини. И едва след като приключи изследването, Смайли се настани доволен във фоайето на хотела «Фоур Сийзънс» и чете вестници до смрачаване.

В хамбургски пътеводител за развлекателните заведения «Синият диамант» беше вписан не като «нощен клуб», а под рубриката «Amour» — «Любов» — и беше отбелязан с три звезди в категориите «ексклузивност» и «цени». Адресът беше в централния квартал Санкт Паули, но дискретно отдалечен от популярния туристически маршрут, на стръмна, тъмна и воняща на риба павирана уличка. Смайли позвъни и електрическата брава на вратата се отвори. Влезе и се озова направо в подредено преддверие, изпълнено със сиво оборудване, обслужвано от спретнат младеж в сив костюм. Върху сивите стени се въртяха бавно магнетофонни ролки, макар музиката от тях да звучеше предимно другаде. Сложна телефонна система, също сива, примигваше и цъкаше върху бюрото му.

— Желая да прекарам известно време в заведението ви — каза Смайли.

«Точно от тук ми вдигнаха телефона — мина му през ум, — когато се обадох на хамбургския кореспондент на Владимир.»

Спретнатият младеж извади от чекмеджето формуляр и му разясни процедурата с поверителния тон на адвокат, какъвто и вероятно беше през деня. Таксата за новопостъпващ член била сто седемдесет и пет марки, обясни тихо, и представлявала едногодишен абонамент, който осигурявал на Смайли неограничен безплатен достъп в продължение на цяла година. Първата му напитка щяла да му струва допълнителни двайсет и пет марки, цената на следващите била по-висока, но не и неприемливо скъпа. Първото питие било задължително и също като членската такса се плащало в аванс. Всички останали видове развлечения били безплатни, макар да било прието да се правят благодарствени подаръци на момичетата. Смайли можел да впише на бланката каквото име си пожелаел. Лично младежът щял да я заведе тук към дело. От Смайли се искало единствено при следващото си посещение да си спомнел под какво име се е записал и щял да бъде допуснат да влезе без каквито и да било формалности.

Смайли отброи парите и добави поредното фалшиво име към десетките други, които беше използвал през живота си. Стълбище го отведе към втора врата, която също се отвори по електронен път и го пропусна в тесен коридор, стигащ до редица от сепарета — все още незаети, тъй като в тукашния свят нощта тепърва щеше да започне. В края на коридора го очакваше трета врата, а след нея — пълен мрак, изпълнен с музиката, дънеца от магнетофоните на спретнатия младеж. Проговори му нечий мъжки глас и лъч на електрическо фенерче го поведе към масата му. Предложиха му менюто с напитки. Най-отдолу, с дребен шрифт, пишеше «Собственик: К. Кречмар». Поръча си уиски.

— Желая да остана без компания, ако обичате.

— Ще предупредя персонала, сър — каза с поверително достойнство сервитьорът и прие предложението му бакшиш.

— Между другото, хер Кречмар не е ли случайно саксонец?

— Да, сър.

По-лошо и от източногерманец — беше казал Тоби Естерхази. — Саксонец беше. Двамата заедно крадяха, заедно сводничеха, заедно измисляха донесенията. Бракът им беше идеален.

Отпиваше от уискито и чакаше очите му да свикнат с осветлението. Отнякъде струеше синя светлина и придаваше призрачен полублясък на маншети и яки. Взе да отличава бели лица и бели тела. Заведението беше на две нива. По-ниското, където го бяха настанили, беше обзаведено с маси и фотьойли. Горното се състоеше от шест сепарета — *chambres séparées* — с вид на театрални ложи, всяка със самостоятелен източник на синя светлина. Явно в една от тях беше позирал — волю или неволю — квартетът на онази фотография. Припомни си ъгъла, от който ги бяха заснели — от горе, от много високо. Това «много високо» обаче означаваше някъде от тъмнината на високите стени, докъдето ничие око не можеше да пробие, дори окото на Смайли.

Музиката замлъкна и по същите високоговорители обявиха, че предстои кабаретна програма. Озаглавена била «Старият Берлин», съобщи конференсието с тон, който също принадлежеше към Стария Берлин: надут, носов и двусмислен. «Спретнатият младеж явно е сменил ролката», помисли си Смайли. Завесата се вдигна и разкри малка сцена. А Смайли се възползва от сценичното осветление да хвърли нагоре бърз поглед и да види онова, което търсеше: малък наблюдателен отвор с тъмно стъкло току под самия таван. Мярна му се мисълта, че фотографът със сигурност е използвал специален фотоапарат; беше чул, че тъмнината вече не пречела при снимките. «Трябваше да разпитам Тоби — каза си. — Той е спец по тия джаджи.» Междувременно на сцената беше започнала демонстрация на любовен акт — механична, безсмислена, вяла. Смайли насочи вниманието си към останалите посетители. Момичетата бяха красиви, голи и млади — също като на фотографията. Онези, на които им беше проработил късметът, се бяха обвили около партньорите си, привидно във възторг от тяхната сенилност и грозота. Останалите, без клиенти, седяха смълчани като играчи на американски футбол в очакване да им дойде редът на терена. Данданията от високоговорителите стана още по-силна — смесица от музика и истеричен коментар. В Берлин сигурно изпълняват «Старият Хамбург», рече си Смайли. Двойката на сцената заработи по-усилено, но без особена полза. Смайли си зададе въпроса

дали щеше да познае момичетата от снимката, ако ги видеше. Надали, каза си. Завесата падна. И той с облекчение си поръча второ уиски.

— Хер Кречмар да е случайно тук в момента? — попита сервитьора.

Хер Кречмар бил изключително зает човек, обясни онзи. Хер Кречмар бил принуден да отделя време на няколкото свои заведения.

— Бъдете така добър да ми съобщите, ако се появи.

— Той ще пристигне точно в единайсет, сър.

На дансинга пред бара се появиха голи двойки. Смайли ги изтърпя още половин час, преди да се върне в приемната, минавайки покрай сепаретата, някои от които бяха вече заети. Спретнатият младеж попита под какво име да съобщи за посетителя.

— Предайте, че го търся по специален въпрос — подсказа му Смайли.

Спретнатият младеж натисна копче и предаде съобщението с онзи изключително тих глас, с който беше разговарял и със Смайли.

Кабинетът на горния етаж не отстъпваше по чистота на операционна зала, с полирано пластмасово бюро и още повече техника. Образът, който охранителната камера предоставяше от събитията долу, беше ясен, все едно се снимаше на дневна светлина. Забелязаният по-рано от Смайли отвор гледаше право към сепаретата. Самият хер Кречмар беше олицетворение на «сериозен човек», както се изразяват немците. Беше накъм петдесет години, добре поддържан и снажен, в тъмен костюм и светла вратовръзка. Както подобава на един саксонец, косата му беше сламено руса, а изражението на лицето му беше любезно, без радушност, но и без суровост. Здрависа се делово със Смайли и му посочи стола. Очевидно беше свикнат да се среща с хора по специални въпроси.

— Заповядайте — каза хер Кречмар, с което сложи край на предварителните официалности.

На Смайли не му оставаше друго, освен да продължи напред.

— Доколкото разбирам, навремето сте имали общ бизнес с мой познат на име Ото Лайпциг — подхвана Смайли с тон, който и на самия него му се стори прекалено висок. — Минавам случайно през

Хамбург и се зачудих дали не можете да ми кажете къде е той в момента. Никъде не успях да открия адреса му.

Хер Кречмар държеше кафето си в сребърна каничка с увита около дръжката книжна салфетка, която да му пази пръстите, докато си наливаше. Той отпи и внимателно остави чашата си, стараяйки се да не изтрака.

— А мога ли да знам вие кой сте, ако обичате? — заинтересува се хер Кречмар. Говореше с равен саксонски акцент, а лекото смръщване само подчертаваше респектабилната му външност.

— Ото ме наричаше «Макс» — отвърна Смайли.

Хер Кречмар не реагира на тази информация, но доста обмисли как точно да постави следващия си въпрос. А Смайли за сетен път се изненада от необичайно невинното му изражение. *Ото през живота си не е притежавал собствено жилище* — беше казал Тоби. — *При пожар за ключар служеше Клаус Кречмар.*

— И в какъв бизнес участвате с хер Лайпциг, ако смея да попитам?

— Представител съм на голяма фирма — отговори Смайли. — Многогранната ни дейност включва литературна и фотографска агенция, която обслужва нещатни репортери.

— И?

— В далечното минало фирмата, за която работя, имаше удоволствието да приема от време на време — чрез посредници — отделни творби на хер Лайпциг, които предлагаме на клиентите ни за обработка и разпространение.

— И? — повтори хер Кречмар. Главата му се повдигна леко, но физиономията му остана непроменена.

— В последно време настъпи съживяване в деловите отношения между основната ни фирма и хер Лайпциг. — Смайли направи малка пауза. — Първоначално по телефона — добави, но хер Кречмар имаше вида на човек, който през живота си не е чувал за телефон. — С помощта на посредници той пак ни изпрати мостра от най-новото си творчество, което ние с удоволствие пласирахме. Целта на сегашното ми посещение е да обсъдя условията и да му възложим бъдеща работа. При условие, разбира се, че хер Лайпциг е в състояние да я извърши.

— И от какво естество, ако обичате... хер Макс... беше работата, изпратена ви от хер Лайпциг?

— Негатив на снимка от еротично естество. Моята фирма неизменно държи да получава негативите. Това, естествено, е известно на хер Лайпциг. — Смайли посочи внимателно отсрещната стена. — Не знам защо, но имам чувството, че е направена през онова там прозорче. Съществена особеност на снимката обаче е, че на нея се явява и самият хер Лайпциг. Което навежда на мисълта, че фотоапаратът е бил в ръцете на негов приятел или делови съдружник.

В прямия и невинен синеок поглед на хер Кречмар не настъпи никаква промяна. Смайли възприемаше необичайно гладкото му лице като смело, макар и сам да не знаеше защо.

Ако ще се забъркваш с гад от рода на Лайпциг, най-добре ще е гад като Тоби да се грижи за теб — беше го посъветвал Естерхази.

— Но има и друг аспект — каза Смайли.

— Да?

— За съжаление, джентълменът, който в конкретния случай изигра ролята на посредник, бе сполетян от сериозно нещастие малко след като ни повери негатива. По този начин връзката с хер Лайпциг се прекъсна.

Хер Кречмар не скри притеснението си. Гладкото му лице се смръщи в израз на неподправена загриженост и той рязко попита:

— В какъв смисъл «нещастие»? Какво нещастие?

— С фатален изход. Дойдох да предупредя Ото и да поговоря с него.

Хер Кречмар притежаваше тънък позлатен автоматичен молив. Извади го най-умишлено от вътрешния си джоб, изкара навън графита и все още намръщен начерта на бележника пред себе си идеален кръг. Сложи отгоре му кръст, после го зачерта с една права линия, зацъка, каза «Жалко», а като приключи с тези дейности, изпъна гръбнак и издаде заповед по апаратурата:

— Зает съм. — Сивият рецепционист измърмори послушно, че е приел нареждането.

— Значи, вие твърдите, че хер Лайпциг е стар познайник на вашата основна фирма? — поднови разговора хер Кречмар.

— Какъвто, струва ми се, сте били и вие, хер Кречмар, преди много години.

— Обяснете по-подробно, ако обичате — каза хер Кречмар и взе да върти бавно молива между пръстите на двете си ръце, сякаш искаше

да се убеди в качеството на златното покритие.

— Става дума за отдавна забравено минало, разбира се — заяви успокоително Смайли.

— Това е ясно.

— След като хер Лайпциг избягал от Русия, се озовал в Шлезвиг-Холщайн — рече Смайли. — Организацията, която уредила бягството му, се намирала в Париж, но той, като прибалт, предпочел да живее в Северна Германия. По онова време Германия беше все още окупирана и му било трудно да си изкарва прехраната.

— На всички им беше трудно — поправи го хер Кречмар. — Не само на него, а на всички без изключение. Невероятно тежки времена бяха. Днешната младеж и понятие си няма.

— Ни най-малко — съгласи се Смайли. — Особено трудни обаче били за бежанците. Без значение дали са били от Естония, или от Саксония. Животът на всички е бил ужасно тежък.

— Абсолютно сте прав. На бежанците наистина им беше най-трудно. Продължавайте, моля.

— В онези времена се разви значителна по мащаба си информационна индустрия. За всякакви видове сведения — военни, промишлени, политически, стопански. Държавите победителки бяха готови да платят значителни суми за образователни материали, отнасящи се до всяка една от останалите. Моята основна фирма също участваше в този вид търговия и издържаше тук представител, чиято задача беше да събира такива материали и да ѝ ги изпраща в Лондон. Хер Лайпциг и съдружникът му бяха от време на време наши клиенти. Нещатни.

Независимо от новината за сполетялото генерала фатално нещастие, по лицето на хер Кречмар премина като полъх бърза и най-неочаквана усмивка.

— Нещатни — каза, сякаш чуваше думата за пръв път и тя страшно му харесваше. — Нещатни — повтори. — Точно такива бяхме.

— Взаимоотношенията от този род са по правило временни — продължи Смайли. — Но бидейки прибалт, хер Лайпциг имаше и други интереси. Така че още дълги години поддържаше кореспонденция с фирмата ми чрез парижки посредници. — Направи пауза. — И най-вече с помощта на определен генерал. Преди няколко

години, поради възникнали спорове, генералът се видя принуден да се премести в Лондон, но Ото не прекрати връзката си с него. Така че генералът остана да посредничи от негова страна.

— Докато не го сполетя нещастieto — допълни хер Кречмар.

— Точно така — отчете Смайли.

— Автомобил ли го блъсна? Стар човек... моментно невнимание?

— Огнестрелно оръжие — отвърна Смайли и видя как по лицето на хер Кречмар премина гримаса на неудоволствие. — Убиха го — като един вид успокоение добави Смайли. — Изобщо не става дума за самоубийство, нещастен случай или нещо от този род.

— Естествено — каза хер Кречмар и предложи на Смайли цигара. Смайли му отказа, той запали своя си, дръпна няколко пъти и я угаси. Бледото му лице поизбледня още повече.

— Вие срещали ли сте се с Ото? Познавате ли го? — попита хер Кречмар с тона на човек, водещ светски разговор.

— Само веднъж.

— Къде?

— Нямам право да ви кажа.

Хер Кречмар се намръщи, по-скоро озадачен, отколкото неодобряващ.

— Кажете ми, ако обичате: ако вашата основна фирма... добре де, Лондон, да речем... искаше да се свърже директно с хер Лайпциг, по какъв начин го осъществяваше? — попита хер Кречмар.

— По предварително уговорена среща това ставаше с помощта на «Хамбургер Абендблат».

— А в извънредни случаи?

— Чрез вас.

— Вие полицаи ли сте? — попита тихо хер Кречмар. — Скотланд Ярд?

— Не. — Смайли изгледа хер Кречмар от упор, а хер Кречмар задържа погледа му.

— Носите ли със себе си нещо? — попита хер Кречмар. Не разбрал въпроса, Смайли не му отговори веднага. — Препоръчително писмо? Картичка, да кажем?

— Не.

— Нищо не можете да ми покажете, така ли? Жалко.

— След като се срещна с него, може би ще ми стане по-ясен въпросът ви.

— Но снимката, за която говорите, сте я видели, нали? И може би я носите със себе си?

Смайли извади портфейла си и му подаде контактната снимка. Хванал я в тъгълчето, хер Кречмар я огледа за миг, само колкото да се убеди, после я остави върху пластмасовата повърхност на бюрото. В този момент шестото чувство на Смайли му подсказа, че хер Кречмар се кани да направи изявление, от онези, към които имат навика да прибъгват немците, когато стане дума за лични възгледи, за сторен грях, с цел да се понравят някому, или да предизвикат нечие съжаление. И взе да подозира, че хер Кречмар — в собствените си очи, най-малкото — е един общителен, макар и неразбран човек; сърдечен човек; та дори и добър човек; и че първоначалната му необщителност му служеше едва ли не като професионална маска, носена с неохота в свят, който много често отказваше да се отзове на дружелюбния му характер.

— Държа да ви заявя първо, че заведението ми тук е съвсем пристойно — отбеляза хер Кречмар, след като огледа повторно снимката върху бюрото си на светлината на модерната настолна лампа. — И че нямам навика да фотографирам клиентите му. Някои хора продават вратовръзки, аз продавам секс. И най-много държа на това, в бизнеса ми да цари порядък и коректност. В този случай обаче не ставаше дума за бизнес. А за приятелство.

Смайли счете за благоразумно да замълчи.

Хер Кречмар се намръщи. Гласът му притихна и зазвуча поверително:

— Вие познавахте ли го, хер Макс? Онзи, стария генерал? Бяхте ли лично свързан с него?

— Да.

— Голяма работа бил, доколкото съм чувал?

— Вярно е.

— Лъв, а?

— Лъв.

— Ото беше луднал по него. «Клаус — викаше ми, малкото ми име е Клаус, — обожавам го този Владимир». Следите ли ми мисълта? Ото е изключително лоялен човек. Генералът, и той ли?

— Беше — рече Смайли.

— Много са хората, които не вярват на Ото. Включително и вашата основна фирма. И тя невинаги му вярва. Това е разбираемо. Никого не коря. Генералът обаче имаше доверие на Ото. Не за дреболии. Но за важните неща. — Хер Кречмар отлепи ръка от масата и сви юмрук. Юмрукът му изведнъж се оказа огромен. — Когато нещата се запечеха, старият генерал вярваше безусловно на Ото. И аз вярвам на Ото, хер Макс. За важните неща. Но аз съм немец и се занимавам с бизнес, а не с политика. За мен бежанските истории приключиха много отдавна. Следите ли ми мисълта?

— Разбира се.

— С Ото обаче не е така. Ни най-малко. Ото е фанатик. Мисля, че това е точната дума. Фанатик. И това е една от причините, поради които житейските ни пътища се разделиха. Но той си остана мой приятел. Само да посмее някой да му стори нещо, ще си има после работа с Кречмар. — Лицето му помръкна внезапно за миг. — Сигурен ли сте, че нищо не ми носите, хер Макс.

— С изключение на фотографията, нямам нищо друго за вас.

Хер Кречмар с неохота заряза повторно темата, само че този път му потрябва повече време; нещо го измъчваше.

— Та казвате, че стария генерал го застреляли в Англия? — попита след известно мълчание.

— Да.

— Но вие, независимо от всичко, смятате, че и Ото е в опасност?

— Да, при все че отдавам това на личния му избор.

Отговорът се хареса на хер Кречмар, който кимна два пъти енергично.

— И аз. И аз. Точно с такова категорично впечатление останах и аз. Колко пъти съм му казвал: «Ото, ти си роден за цирков въжеиграч». Ото, като го гледам, не смята деня за пълноценен, ако поне шест пъти не е бил изправен пред различни заплахи той да му е последният на този свят. Нали не възразявате, че споделям с вас някои свои наблюдения върху взаимоотношението ми с Ото?

— Ни най-малко — отвърна учтиво Смайли.

Хер Кречмар опря длани о пластмасовата повърхност и се настани удобно на стола си, готов да се изповяда.

— По едно време Ото и Клаус Кречмар вършеха всичко заедно. Дето има една дума, бая коне изпокрадоха. Аз съм саксонец, а Ото се появи от Изтока. От Прибалтика. Не от Русия, а от Естония — факт, който той не пропускаше да подчертае. Животът му там хич не бил лек: запознал се с интериора на няколко затвора, някакъв мерзавец го предал в Естония. Загинало някакво момиче и той беше бесен. Чичо му, който живеел в Кил, бил свиня. Нали мога да го цитирам? Свиня. Нямахме пари, но бяхме приятели и съратници в кражбите. Нещо съвсем нормално за времето си, хер Макс.

Смайли отчете, че е възприел тезата му.

— Нашият бизнес включваше и търговията с информация. Съвсем правилно отбелязахте преди малко, че през онези години информацията беше ценна стока. До нас достигаше например сведение, че дотук се е добрал някакъв бежанец, с което съюзническите власти още не били беседвали. Или че руснак е дезертирал. Или че е избягал капитанът на товарен кораб. Щом научаваме това, захващаме се да го разпитваме. И ако проявим повечко въображение, успяваме да продадем различните версии на едно и също сведение на три, че даже и на четири купувачи. И на американците, на французите, на англичаните, че и на самите германци, които постепенно се връщаха във властта, да. Понякога, стига сведението да беше невярно, успявахме да намерим дори пети купувач — изсмя се самодоволно хер Кречмар. — Но само, при условие че е невярно, нали разбирате? А когато източниците ни секнеха, самите ние си измисляхме, спор няма. Разполагахме с карти, въображение и солидни познанства. Надявам се да не ме разбирате погрешно: Кречмар и досега е враг на комунизма. Но както вие сам се изразихте, хер Макс, сега става дума за отдавна забравено минало. Борехме се да оцелеем. Ото даваше идеите, а Кречмар ги осъществяваше. Самият Ото не му се месеше в методите, бих казал. — Хер Кречмар се намръщи. — Но в едно определено отношение Ото проявяваше безкрайна сериозност. Все повтаряше, че имал да си връща. Така и не разбрах дали на онзи, дето го предал и убил момичето му, или на цялото човечество. Откъде мога да съм сигурен? Затова той и не преставаше да действа. Да участва активно в политиката. Именно с тази цел пътуваше до Париж. Многократно.

Хер Кречмар си позволи кратък период за размисъл.

— Възнамерявам да бъда съвсем пряк — заяви.

— А аз ви обещавам да се отнеса с уважение към конфиденциалните ви сведения.

— Вярвам ви. Вие сте Макс. А генералът е бил ваш приятел. Това от Ото го знам. Срещнали сте се веднъж и той ви се възхищаваше. Добре. Ще говоря най-откровено. Преди много години Ото Лайпциг влезе в затвора заради мен. По ония времена аз изобщо не бях порядъчна личност. Сега, след като се замогнах, и това мога да си позволя. Откраднахме едно нещо, него го хванаха, а той излъгал, че бил единственият извършител. Настоявах да му се отплатя. А той ми вика: «От какъв зор? За Ото Лайпциг година в затвора е равносилна на почивка». Всяка седмица му ходех на свиждане, подкупих охраната да му доставят специална храна, а веднъж — дори и жена. Когато го освободиха, пак повдигнах въпроса за отплатата. Той обаче отклоняваше всичките ми молби. «Ще дойде ден и аз да поискам нещо от теб — вика. — Може и жена ти да пожелаея». «Ще ти я отстъпя — рекох. — Няма проблем». Предполагам, че вие, хер Макс, сте англичанин. И ще оцените по достойнство позицията ми.

Смайли кимна в знак на потвърждение.

— Преди два месеца — не съм съвсем сигурен, може да е било по-скоро или по-отдавна — старият генерал звъни по телефона. Трябвало му спешно да се свърже с Ото. «Не утре, а още тази вечер». И преди се е обаждал така от Париж, с кодови имена и останалите там глупости. Старият генерал поначало умираше да се прави на тайнствен. И Ото не падеше по-долу от него. Направо се вдетиняваха, нали ме разбирате? Има ли значение всъщност?

Хер Кречмар направи с едрата си длан жест на отрицание пред лицето си, сякаш отмахваше паяжина.

— «Не го знам къде е Ото — разправам му. — Последно чух, че бил закъсал около някакъв нов бизнес, с който се бил захванал. Ще ми трябва време да го открия. Може и още утре да успея, но може и десет дни да ми отнеме». И тогава старецът вика: «Пратил съм ти писмо да му го предадеш. Пази го с цената на живота си». На следващия ден наистина получавам писмо, експресна поща, препоръчано, адресирано до Кречмар, с лондонско клеймо. А в плика — втори плик. «Спешно и строго секретно за Ото». Е, чак пък «строго секретно», ама щом е

рекъл. Той нали си е луд. Няма значение. Нали знаете почерка му: едър и властен, като военна заповед?

Смайли потвърди, че го знае.

— Така че изнамирам аз Ото. Той пак се е скатал да не го спипат, и пак няма пари. Един-единствен костюм му останал, но това не му пречи да се изтупва като някоя кинозвезда. Давам му писмото от генерала.

— Което е доста дебело — подсказа Смайли, имайки предвид седемте листа фотокопирна хартия. И черната машина паркирана като стар танк в библиотеката на Михел.

— Точно така. Дълго писмо. Той го отвори още докато бях там...

Хер Кречмар млъкна и се взря в лицето на Смайли, чието изражение като че го приканваше, макар и неохотно, да бъде посдържан.

— Дълго писмо — повтори. — На няколко страници. Прочете го и силно се развълнува. «Клаус — вика, — дай ми малко пари назаем. Трябва да вървя в Париж». Няма проблем, заех му петстотин марки. След това сума ти време го виждах нарядко. Отби се до тук два-три пъти да се обади по телефона. Не съм го подслушвал. После, само преди месец, дойде да ме види. — Пак млъкна и Смайли долови отново, че се мъчи да е сдържан. — Най-откровено ви разказвам всичко — рече, сякаш за сетен път искаше да внуши на Смайли колко поверителен е разговорът им. — Беше... как да кажа... възбуден.

— Поиска от вас да се възползва от клуба ви — подсказа му Смайли.

— «Клаус — вика, — направи това, което ще те помоля, и смятай, че си си изплатил дълга». Ставало дума за «меден капан», както се изрази. Щял да доведе в клуба човек на име Иван, когото познавал добре и когото от много години обработвал. «Рядко голяма свиня», както го описа. Тъкмо този човек трябвало да попадне в капана. «Обектът», според собствения му израз. И се кълнеше, че това било най-големият шанс, който чакал, откакто се помнел. Трябвало да му осигуря най-хубавите момичета, най-качественото шампанско, най-забавното шоу. Само за една нощ, за сметка на Кречмар. Върхът на житейските му усилия било, а освен това и възможност хем да върне старите си дългове, хем самият той да поприпечели. Онзи му дължал нещо си, разправяше. И сега щял да си прибере дължимото.

Гарантираше ми, че нямало да има никакви последствия за мен. «Нямаш проблем», викам му. «А освен това ще искам да ни снимаш, Клаус», казва. «И за това няма проблем», повтарям. А при следващото си идване доведе и «обекта».

Изведнъж повествованието на хер Кречмар стана необичайно пестеливо. Смайли се възползва от промеждутъка, за да вмъкне въпрос, чийто смисъл надрастваше значително контекста:

— На какъв език разговаряха?

Хер Кречмар се поколеба, намръщи се, но по някое време все пак отговори:

— Обектът му в началото се представяше за французин, но тъй като момичетата много се затрудняваха, мина с тях на немски. С Ото обаче разговаряха на руски. Неприятна личност беше този обект. Вонеше силно, потеше се силно, а в някои други отношения изобщо нямаше поведението на джентълмен. Момичетата не желаеха да се задържат при него. Дойдоха да ми се оплачат. Върнах ги, независимо от всичките им мърморения.

Темата видимо притесняваше хер Кречмар.

— Още едно въпросче опита се да разведри атмосферата Смайли.

— Слушам ви.

— Кое позволяваше на Ото Лайпциг да ви обещае, че нямало да има последствия, след като очевидно се е канел да шантажира това лице?

— Обектът не беше *целта* му сви устни хер Кречмар в желанието си да подчертае интелектуалното си становище. — Той представляваше единствено средството.

— Средството към друг?

— Ото не конкретизира. Каза просто, че обектът бил «стъпало в построената от генерала стълба». «На мен, Клаус, обектът ми е достатъчен. Обектът и следващите от него пари. За генерала обаче той се явява само сгънало в построената от него стълба. За Макс също». Но по неизвестни за мен причини парите също зависели от това, дали генералът щял да остане доволен. Или може би вие. — Млъкна, сякаш с надеждата Смайли да го осветли по въпроса. Смайли обаче не предложи никакво обяснение. Нямах желание пито да задавам въпроси, нито да поставям условия — продължи хер Кречмар,

подбирайки най-старателно думите си. — Ото и обектът му бяха пуснати през задния вход и заведени право в сепарето. Предварително бяхме махнали от там всичко, върху което пишеше името на заведението. Преди известно време банкрутира един нощен клуб малко по-надолу по улицата съобщи хер Кречмар с тон, който подсказваше, че не е страдал особено, когато е научил тази вест. — Казваше се «Freudenjacht». При разпродажбата на имуществото му бях купил туй-онуй. Рекламни кибрити, чинии. Именно тях използвахме в сепарето. — Тук Смайли си спомни за пепелника на снимката с буквите «АСНТ».

— Бихте ли ми казали за какво си говореха двамата?

— Не. — После промени отговора си: — Не разбирам руски — рече. И пак направи онзи жест на отрицание с дланта. — На немски разговаряха. За бог и за света. За какво ли не.

— Ясно.

— Само това мога да кажа.

— А какво беше поведението на Ото? — поинтересува се Смайли. — Все още ли се вълнуваше?

— За пръв път в живота си виждах Ото да се държи по този начин. Смееше се като самодоволен палач, говореше на три езика едновременно — не пиян, но изключително превъзбуден, — пееше и разправяше вицове, и изобщо. Само това мога да кажа — повтори смутено хер Кречмар.

Смайли хвърли дискретен поглед към прозорчето за наблюдение и сивите кутии на апаратурата. Мярна отново върху телевизорчето на хер Кречмар беззвучното сплитане и отдръпване на белите тела от другата страна на стената. Представи си и своя последен въпрос, отчете логичността му и усети голямата печалба, която му предвещаваеше. Но в същото време тъкмо онзи инстинкт, който го беше ръководил цял живот и който го беше довел до тук, сега го накара да се въздържи. Нищо в този момент, някои краткосрочни дивиденди не си струваха пред риска да отчужди от себе си Кречмар и по този начин да затвори пътя си към Ото Лайпциг.

— Но Ото не ви съобщи никакви други подробности за своя обект, така ли да разбирам? — любопитства Смайли само колкото да зададе някакъв въпрос, с чиято помощ да доведе разговора до неговия край.

— През нощта се качи веднъж при мен. Тук. Извинил се на компанията и дошъл да се увери, че всичко върви по план. Погледна онзи екран и се разсмя: «Прилъгах го да мине линията и вече връщане няма». Не го разпитах по-подробно. С това случаят се изчерпа.

Хер Кречмар записваше в бележник с кожена подвързия с позлатени ъгли упътвания как Смайли да намери Ото Лайпциг.

— Ото живее в много лоши условия — обясняваше на глас. — И това не подлежи на промяна. Каквито и пари да му даваш, той няма да промени социалното си положение. Завинаги ще си остане... — тук хер Кречмар се поколеба — ще си остане *циганин*, хер Макс. Надявам се да ме разберете правилно.

— Ще го предупредите ли, че ще го потърся?

— Уговорили сме се да не се свързваме по телефона. Официалната връзка помежду ни е тотално прекъсната.

— Откъсна листа и го подаде на Смайли. — Най-горещо ви съветвам да се пазите — каза хер Кречмар. — Ото ще побеснее, като чуе, че са убили стария генерал. — Изпрати Смайли до вратата. — Колко ви взеха там долу?

— Моля?

— На долния етаж. Колко ви накараха да платите?

— Сто седемдесет и пет марки членски внос.

— Като включим и питиетата, стават поне двеста. Ще наредя да ви ги върнат на излизане. Вие, англичаните, напоследък доста пообедняхте. Ама така е, като имате силни профсъюзи. А шоуто как ви се видя?

— Много артистично — отвърна Смайли.

Отговорът му отново се хареса категорично на хер Кречмар и той потупа Смайли по рамото.

— Изобщо гледайте да живеете по-весело.

— Май така трябваше да постъпя — съгласи се Смайли.

— И поздравете Ото от мое име — каза хер Кречмар.

— Обезателно — обеща Смайли.

Хер Кречмар се поколеба, а в същото време направи за миг и озадачена физиономия.

— Ама вие наистина ли нищо не ми носите? — повтори.

— Никакви книжа, да речем?

— Нищо.

— Жалко.

И още с излизането на Смайли хер Кречмар се залепи за телефона, да се отзовава на следващите специални въпроси.

Смайли се прибра в хотела. Отвори му пияният нощен портиер с изобилни предложения за прекрасните момичета, които можел да изпрати в стаята му. Не усети кога е заспал, но се събуди от звъна на църковните камбани и довятите откъм пристанището кратки изсвирвания на корабните сирени. Но някои кошмари не изчезват дори и през деня, та докато шофираше на север през блатистата равнина във взетия под наем опел, потрепващите във фината мъгла ужаси бяха същите, които го бяха измъчвали и през нощта.

Пътищата бяха не по-малко безлюдни от околния пейзаж. През пролуките в мъглата пред погледа му се мяркаше ту част от царевична нива, ту свила се срещу вятъра червена ферма. Синя табела с надпис «КЕЙ». Свърна рязко по стръмния страничен път и видя пред себе си пристанището — комплекс от ниски сиви бараки, изглеждащи съвсем миниатюрни на фона на огромните товарни кораби. Входът беше препречен с бариера на бели и червени черти, имаше и табела за митница на няколко езика, но не се виждаше жива душа. Смайли спря, излезе от колата и с бодро походка пристъпи към бариерата. Червеният бутон беше с размерите на чинийка от чаен сервиз. Натисна го, а от писъка му две чапли изпляскаха с криле и се изгубиха в бялата мъгла. Вляво стърчеше на тръбните си нозе контролна кула. Чу се трясък на врата, метален звън, и брадат мъж в синя униформа слезе до най-долното стъпало на железната стълба.

— Какво искате? — викна му човекът, но без да дочака отговор, вдигна бариерата и махна на Смайли да мине. Пристанищната площадка приличаше на поле залято с бетон след бомбардировка, оградено с кранове и затиснато от непрозрачното бяло небе. Ниското море зад него му се стори прекалено слабо за всички тези тежкотонажни кораби. В огледалото мярна островърхите покриви на пристанищния град, напомнящи на стара гравюра в горната половина на страницата. Погледна и към морето, където през мъглата мержелееше редицата от шамандури и примигващи лампи, обозначаващи водната граница с Източна Германия и началото на прострялата се върху дванайсет хиляди километра съветска империя. «Точно натам заминаха чаплите», рече си. Колата лазеше между червено-белите пътни конуси по посока на контейнерния склад, отрупан с автомобилни гуми и дървени трупи. «При контейнерния склад свивате наляво», беше го инструктирал хер Кречмар. Смайли сви бавно и послушно, като в същото време се оглеждаше да види стара къща, при все че му се струваше физически невъзможно стара къща да

съществува наред това ханзейско бунище. Но пък хер Кречмар му беше заръчал: «Ще видите стара къща с надпис «Канцелария»», а хер Кречмар никога не грешеше.

Прекося с друсане железопътна линия и се насочи към товарните кораби. Лъчи от утринното слънце бяха успели да пробият през мъглата и се отразяваха ослепително от белите им надстройки. Навлезе в алеята с контролните зали на крановете, приличащи до една на модерни блокпостове със зелени лостове и огромни прозорци. А в края на алеята, точно както му беше обещал хер Кречмар, го очакваше старата тенекиена къща със стръмен островръх ажурно изрязан тенекиен покрив, над който сгърчеше олюпен пилон за знаме. Постройката като да се крепеше единствено от стигащите до нея жици; съвсем наблизо капеше стара водна помпа с привързано с верига към основата ѝ калаено канче. Върху дървената врата имаше само една дума — «BUREAU» — изписана според френския правопис, а не немския, с избелял готически шрифт, а под нея — по-нова табела: «P. K. BERGEN, IMPORT-EXPORT». *Той работи там като нощен дежурен чиновник* — обяснил му беше хер Кречмар. — *А с какво се занимава денем само един господ и дяволът знаят.*

Натисна звънеца, после се отдръпна от вратата, че да го видят добре. Ръцете си държеше далеч от джобовете, които също се виждаха много добре. Палтото му беше закопчано до шията. Беше гологлав. Паркирал беше реното странично спрямо къщата, та отвътре да се вижда ясно, че в колата няма никой. *Сам съм и не съм въоръжен* — искаше да съобщи. — *Не съм от тях, а съм от твоите.* Позвъни отново и се провикна: «Хер Лайпциг!». От отворилия се на горния етаж прозорец надникна сънена хубава жена, наметнала се с одеяло.

— Извинявайте — обърна се учтиво към нея Смайли. — Търся хер Лайпциг. По важен въпрос.

— Няма го — отговори му с усмивка тя.

До нея се появи и мъж — млад и небръснат, с татуировки по ръцете и гърдите. Двамата размениха няколко думи на полски, както му се стори на Смайли.

— *Nix hier* — потвърди предпазливо мъжът. — *Otto nix hier.*

— Ние сме временните му наематели — извика отгоре момичето. — Когато остане без пари, Ото се премества на вилата и ни дава апартамента си под наем.

Повтори същото и на мъжа, който сега вече се разсмя.

— Nix hier — пак каза той. — Няма пари. Никой няма пари.

Явно се радваха на свежото утро и на новопоявилата се компания.

— Кога го видяхте за последно? — попита Смайли.

Онези се засъвещаваха. Кой точно ден беше? Смайли остана с впечатлението, че са загубили представа за времето.

— В четвъртък — обяви момичето с нова усмивка.

— Четвъртък — повтори и мъжът до нея.

— Нося му добри новини — обясни Смайли с бодър тон, който пасваше на настроението ѝ. И потупа външния си джоб. — Парички. Всичките са за Ото. Това му е комисионата. Бях обещал вчера да му ги донеса.

Момичето преведе казаното, мъжът взе нещо да я убеждава, а тя пак се разсмя.

— Моят приятел казва да не му ги давате, защото тогава той ще се върне, а ние ще трябва да напуснем и няма да имаме къде да се любим!

После го посъветва да потърси Ото в къмпинга.

— На два километра отук по главния път — посочи му с ръка. — Минавате прелеза и мелницата и свивате надясно — погледна ръцете си, после кокетно изви едната към своя любим, — да, надясно, значи; и карате право към езерото, макар че то се вижда едва когато стигнете дотам.

— Как се казва? — попита Смайли.

— Няма име — отвърна момичето. — Най-обикновено езеро. Попитайте къде са бунгалата под наем, а оттам свърнете по посока на лодките. И търсете Валтер. Ако Ото изобщо е тъдява, само Валтер може да ви каже къде да го намерите.

— Благодаря.

— Валтер всичко знае! — викна момичето. — Жив професор е!

И това преведе, но този път приятелят ѝ се ядоса.

— Лош професор! — провикна се на свой ред. — Валтер лош човек!

— И вие ли сте професор? — обърна се момичето към Смайли.

— Не, за съжаление, не съм. — Засмя се, благодари им, а те, като някакви деца на парад, го гледаха, докато се качваше в колата. Всичко

им доставяше радост — и денят, и греещото слънце, и посещението му. Той свали стъклото да им каже довиждане, но не успя да чуе онова, което тя му говореше.

— Не ви разбрах — извърна нагоре глава, все още усмихнат.

— Казвам, че, като никога, на Ото късметът му проработи два пъти — повтори момичето.

— Защо? — попита Смайли и угаси двигателя. — В какъв смисъл два пъти?

Момичето вдигна рамене. Одеялото се смъкваше от рамото ѝ, а под одеялото не носеше нищо. В името на благоприличието приятелят ѝ я прегърна и го придърпа.

— Първо онова неочаквано посещение от Източната част миналата седмица — каза тя. — А днес и пари. — И разпери ръце. — Най-последно и него да го огрее.

Но като видя изражението на Смайли, смехът ѝ моментално угасна.

— Посещение — повтори Смайли. — И кой по-точно го посети?

— Някакъв от Източната част.

Смайли забеляза уплахата ѝ и от страх тя да не се скрие, си наложи да си възвърне добродушието.

— Да не би да е бил брат му? — попита весело и протегна ръка, все едно положи длан върху нечия глава. — Дребен на ръст? Очилат като мен?

— А, не! Едър мъж. С шофьор. Богат.

Смайли завъртя глава в израз на леко разочарование.

— Не се сещам, в такъв случай — рече. — На Ото брат му никога не е бил богат. — Успя дори да го докара до звучен смях. — Освен ако той не е бил *шофьорът*, разбира се — добави.

Следваше точно указанията ѝ с онова вътрешно спокойствие, което го завладяваше по време на криза. Важното беше да се движи. Без да упражнява воля. Да върви нанякъде, да се моли и да търси поредната уговорка с господата. «Божичко, само това да не е, да не се повтори случаят с Владимир.» Слънцето вече позлатяваше кафявите поля, но потта пролазваше като студена ръка и щипеше кожата по гърба му. Докато спазваше указанията ѝ, оглеждаше околния свят така, сякаш се сбогуваше с него за последен път, съзнавайки, че преди него оттук е минал едрият с шофьора си. Мярна фермата със стария конски

плуг в сайванта, примигващата и нуждаеща се от ремонт неонена реклама на бира и сандъчетата с кървавочервено мушкато по первазите. Забеляза вятърната мелница, която му заприлича на гигантска мелничка за чер пипер, и поляната с множеството подгонени от силния вятър бели гъски. Забеляза и как чаплите се мяркаха като платноходки по повърхността на блатата. Прекалено бързо шофираше. «По-често трябва да кормувам — рече си. — Изгубил съм си навиците и не владеея автомобила.» Паважът свърши, мина на чакъл, а след чакъла — в черен път, чийто прахоляк се вихреше като пясъчна буря около колата. Прекоси борова горичка, на излизане от нея видя табелата «БУНГАЛА ПОД НАЕМ» и редица азбестови постройките със спуснати кепенци, очакващи бояджиите преди откриването на курортния сезон. По някое време съзря в далечината струпване на мачти и спаднало под обичайното си ниво езеро с кафяви води. Насочи се към мачтите, налетя на дупка в пътя и нещо под колата изтреця страховито. Реши, че му се е откачил ауспухът, тъй като шумът на двигателя рязко се засили и подплаши половината водни птици в Шлезвиг-Холщайн.

Мина покрай ферма, скри се в полумрака под короните на някакви дървета, накрая изскочи посред сияйно бял пейзаж с изпотрошен пристан и няколко бледо маслинени стръка камъш на преден план, на фона на безкрайния небесен простор. Лодките се озоваха откъм дясната му страна, пред входа на заливче. Покрай водещата нататък пътека бяха паркирани зле поддържани каравани, между чиито телевизионни антени се вееше захабено пране. Подмина вдигната наред зеленчукова градина палатка и две разбити бараки, които навремето си са приютявали военни. Върху фасадата на едната беше изрисуван психеделичен изгрев, който вече се лющеше. Редом с бараката бяха зарязани три стари автомобила и купчина боклук. Паркира и се отправи към брега по пътечката между тръстиките. В тревистото заливче стояха завързани няколко импровизирани плаващи дома, част от тях пригодени от военновременни десантни баржи. Стори му се, че на това място е по-студено, а неизвестно защо — и по-тъмно. Платноходките, които беше видял преди това, бяха скупчени по-встрани и повечето от тях бяха покрити с платнища. Чу музика от два-три радиоапарата, но в началото не видя жив човек. Чак тогава забеляза лагуната с привързаната в нея синя лодчица. А седналият в

лодката старец с обветрено лице по брезентово яке и черна фуражка си разтриваше тила с вида на току-що събудил се човек.

— Вие ли сте Валтер? — попита Смайли.

Старецът като че кимна, без да спира масажа.

— Търся Ото Лайпциг. От пристанището ме упътиха насам.

Бадемовите очи на Валтер сякаш бяха вложени в наподобяващата смачкана амбалажна хартия кожа на лицето му.

— Изадора — рече.

И посочи на Смайли паянтово мостиче малко по-нататък по брега. Към края му беше привързана «Изадора» — 12-метрова моторна яхта, видяла и много по-добри времена, заприличала на нарочен за разрушаване грандхотел. Илюминаторите ѝ бяха с перденца; единият беше разбит, друг беше ремонтиран с помощта на тиксо. Талпите на мостика поддаваха тревожно под тежестта на Смайли. В един момент насмалко не падна, а на два пъти му се наложи да прескача от талпа на талпа с много по-голям разкряч, отколкото позволяваха късите му крака. Чак когато стигна до края, установи, че «Изадора» всъщност дрейфува. Отвързала се беше откъм кърмата и беше навлязла с цели три метра във водата — най-дългото пътуване, което вероятно щеше да предприеме до края на живота си. Вратите към каютите бяха затворени и затулени с пердетата. Спасителна лодка не се виждаше.

Старецът беше излязъл от лагуната с лодката си и сега седеше на петдесетина метра встрани и го наблюдаваше, облегал се върху греблата. Смайли сви дланите си на фуния и се провикна:

— Как да му привлека вниманието?

— Извикай го и той ще се покаже — отвърна старецът, без сякаш да се напъне да повиши гласа си.

Смайли се извърна по посока на яхтата и взе да вика: «Ото» — отначало тихо, после все по-силно, но на борда на «Изадора» не се забеляза никаква реакция. Не откъсваше очи от перденцата. Гледаше как покритата с мазни петна вода шляпа по гниеция корпус. Заслуша се и му се стори, че чува музика като онази в клуба на хер Кречмар, но предположи, че тя долита от някоя от лодките. Кафявото лице на Валтер продължаваше да го наблюдава.

— Викай, викай — насърчи го старецът. — Викай, щом искаш да го видиш.

Инстинктът на Смайли обаче не му позволяваше да изпълнява командите на някакъв си старец. Понеже долавяше в тях както властност, така и подигравка, които го дразнеха до еднаква степен.

— Той там ли е изобщо? — провикна се Смайли. — Питам «там ли е?»

Старецът хич и не помръдна.

— Видял ли си го да се качва? — не се предаваше Смайли.

От това как кафявата глава се извъртя, му стана ясно, че старецът плюе във водата.

— Тоя глиган непрестанно ходи нанякъде и се връща — чу гласа му Смайли. — Майната му. Мен какво ме бърка?

— Кога за последен път го видя?

От другите лодки занадничаха да чуят разговора им. Наблюдаваха безизразно Смайли — дебеланкото на края на изпотрошения мостик. На брега също беше взела да се заформя групичка: момиче по шорти, старица, двама еднакво облечени русокоси тийнейджъри. Имаше нещо общо обаче в разнородността им: видът на затворници, на хора, подчинили се на едни и същи калпави закони.

— Търся Ото Лайпциг — провикна се Смайли към всички околни. — Може ли някой да ми каже дали изобщо е тъдява? — От един от сравнително близките плаващи домове брадат мъж пускаше кофа във водата. Смайли реши да опита първо с него. — Има ли някой на «Изадора»? — попита го.

Кофата избълбука и се напълни. Братият я вдигна, но нищо не каза.

— По-добре виж колата му — извика пискливо от брега жена, а може да беше и дете. — Закараха я в гората.

Гората, най-вече фиданки и брези, беше на стотина метра от брега.

— Кой? — попита Смайли. — Кой я закара там?

Но жената, съответно детето, реши да не се обажда повече. Старецът беше хванал греблата и сега се приближаваше към пристана. Смайли го проследи как подведе кърмата по посока на стълбата под пристана. Без капка колебание слезе по нея и се качи в лодката. С няколко замаха старецът го прикара до корпуса на «Изадора». От

напуканите му устни стърчеше цигара, която, като очите му, блестеше неестествено на фона на злокобното му сбръчкано лице.

— Отдалеч ли идеш? — поинтересува се старецът.

— Негов приятел съм — отвърна Смайли.

Стълбата на «Изадора» беше цялата в ръжда и водорасли, а от росата палубата беше станала хлъзгава. Огледа се за признаци на живот, но не видя такива. Напразно търсеше да забележи и отпечатащи от нечий стъпки по росата. Във водата висяха две завързани за ръждясалите перила рибарски влакна, но това нищо не му говореше — някой можеше да ги е пуснал и преди седмици. Ослуша се и чу отново едва достигащите го звуци на бавен танцов оркестър. Дали пък не идеха откъм брега? Или отнякъде по-навътре във водите? И си даде сметка, че всъщност ги чува изпод нозете си: стори му се, че слуша грамофонна плоча, която е пусната на трийсет и три вместо на седемдесет и осем оборота.

Надникна през перилото и видя, че старецът се е облегнал назад в лодката, нахлупил козирката на фуражката над очите си, и дирижира бавно в такт с музиката. Вратата към каютите се оказа заключена, но му се видя доста паянтова, като всичко друго наоколо, та тръгна по палубата и по някое време намери ръждясала отвертка, която да му послужи вместо лост. Пъхна я в процепа, занапъва я наляво-надясно и изведнъж, за огромна своя изненада, усети как цялата врата поддаде, заедно с рамката, пантите, бравата и всичко останало; последва гръм като от експлозия и от изгнилата дървения го посипа червеникав облак прах. Някакво едро и бавно насекомо се удари в бузата му, от което доста време усещаше парене по кожата си и взе да се чуди дали не го беше ужилила пчела. В каютата цареше непрогледен мрак, но музиката се чуваше малко по-силно. Стъпил беше на най-горната пречка на стълбата, но въпреки светлината зад гърба му мракът в краката му си оставаше непрогледен. Напипа ключа на лампата, но той не работеше, затова отстъпи назад и се обърна към стареца в лодката:

— Кибрит.

Едва успя да овладее нервите си да не избухне. Нито фуражката помръдна, нито дирижирането спря. Викна по-силно и едва сега в краката му тупна кибритена кутия. Отнесе я в каютата, драсна клечка и моментално съзря изтощения транзисторен радиоприемник, който

продължаваше да излъчва с последни сили музика и беше комай единственото здраво нещо сред царящата вътре пълна разруха.

Клечката угасна. Преди да запали следващата, дръпна пердетата, но без онова, което гледаше към брега. Не желаше старецът да наднича отвън. На сивата странична светлина Лайпциг наподобяваше абсурдно миниатюрния си образ върху направената от хер Кречмар фотография. Беше гол, лежеше там, където го бяха оставили омотан във въжета, липсваше единствено момичето, а и Киров. Издяланото в стил «Тулуз-Лотрек» лице, покрито със синини от бой и с няколко ката омотано през устата му въже не отстъпваше по острота и изразителност на онова, което Смайли беше запомнил приживе. Най-вероятно музиката им е трябвала да заглушава виковете му, докато са го измъчвали, реши Смайли. Макар че се съмняваше музиката сама по себе си да е била достатъчна. Спря погледа си върху транзистора като предмет, към който можеше да се върне, ако се преситеше на гледката на трупа, преди да е изгаснала клечката. «Японска марка — рече си. — Което е странно. И изобщо се съсредоточавай върху странните неща. Нима не е странно за човек от нацията техническа като немците да се сдобие с японско радио? И дали японците им отвърщат съответно на жеста? Продължавай да се чудиш — заповяда си свирепо, — съсредоточи се докрай върху този интересен икономически аспект на стокообмена между две от водещите индустриални държави.»

Без да отлепва очи от радиото, Смайли разтвори сгъваемо столче и седна на него. После бавно премести поглед върху лицето на Лайпциг. «Лицата на някои мъртъвци — взе да разсъждава — притежават безизразното, да не кажем глупаво изражение на пациент под упойка. Други запазват определено настроение от някогашния разностранен характер — мъртвецът в ролята на любовник, баща, шофьор, бриджор, тиранин. А трети, както в случая с Владимир, нищо не са запазили. Но дори и с всичките въжета, с които е омотано, лицето на Лайпциг беше съхранило определено настроение, и то — гняв: гняв, усилен десетократно от болката, превърнал се от болката в бяс; гняв, който е нараствал дотам, че е обзел човека като цяло, докато силите са се отцеждали от тялото му.»

Ненавист, както се беше изразила Кони.

Смайли заоглежда методично обстановката, наложи си да обмисля нещата колкото се може по-бавно и да се мъчи, изследвайки

отломките, да възстанови довелите до тях събития. Първо са се били, преди да му надвият; това можеше да заключи по изпотрошените крака от масата и столовете, лампите и полиците и всичко останало, което е можело да се изскубне от мястото му и да се използва за удряне или хвърляне. После са пристъпили към претърсването, но то е станало едва след като са го омотали с въжетата и в промеждутъците на разпита, който са му провели. Че са се вбесили от безрезултатността на разпита, личеше по всичко. Изкъртили са цялата ламперия и дюшемето, изтърбушили са чекмеджетата на шкафовете, дрехите, матраците и в последна сметка всичко, което е можело да се изпотроши, да се сведе до минимална съставна част, тъй като Ото Лайпциг е продължавал да не им отговаря. Забеляза, освен това и наличието на кръв на най-неочаквани места — в мивката и по печката. Изкушаваше се да си мисли, че не всичката е била пролята единствено от Ото Лайпциг. Накрая от отчаяние са го убили, понеже такава е била заповедта им от Карла, понеже такъв е методът на Карла. «Първо убиват, после разпитват», както казваше Владимир.

И аз му имам доверие на Ото — незнайно защо се сети Смайли за думите на хер Кречмар. — Не за дреболии, а за важните неща. «Аз също», рече си. В този момент вярваше в Ото точно толкова, колкото вярваше и в смъртта, и в Сънчо. Както и за Владимир, така и за Ото Лайпциг смъртта беше постановила, че са говорели истината.

Чу откъм брега женски крясък:

— Какво намери той там? На какво попадна? Кой е той изобщо?

Върна се на палубата. Старецът беше вдигнал греблата и беше оставил лодката да дрейфува. Седеше с гръб към стълбата, сгушил глава между широките си рамене. Допушил беше цигарата си и сега пафкаше пура, сякаш беше дошла неделята. Но в мига, в който видя стареца, Смайли мярна и тебеширената черта. Дори не му се наложи да премести погледа си. Само дето чертата беше толкова наблизко, че плаваше в замъглените лещи на очилата му. За да спре движението ѝ, му се наложи да сведе глава и да погледне над рамките. Тебеширена черта — отчетлива и жълта. И рибарско влакно — прехвърлено старателно над ръждата на перилото. А само на трийсетина сантиметра от него — рибарска макара, завързана с моряшки възел. Старецът не го изпускаше от очи; вероятно и нарастващата тълпа сеирджии на брега също, но нямаше друг избор. Дръпна влакното и

усети, че на него е закачено нещо тежко. Заприбира го с две ръце, докато по някое време вместо найлоново влакно от водата взе да излиза въдична нишка, та се наложи нея да тегли. Изведнъж нишката се обтегна. Задърпа я предпазливо и въпреки разстоянието усети как любопитството на хората на брега нарастваше все повече и повече. Дори старецът беше отметнал назад глава и го наблюдаваше през черната сянка от козирката си. Най-неочаквано уловът изскочи с плясък от водата, а зрителите избухнаха в подигравателен смях: стара гуменка, зелена, навървена, провиснала от голяма кука, с каквато и акула можеше да се хване. Смяхът бавно утихна. Смайли откачи гуменката. След това, с безразличието на човек, който няма повече работа навън, се скри достолепно в каютата, оставяйки вратата открената да влиза светлина.

Но по някаква случайност беше взел със себе си и гуменката.

В нея, на мястото на пръстите, беше пришито на ръка мушамено пакетче. Смайли го извади: кесия за тютюн, защита плътно в горния ѝ край и сгъната няколкократно. *«Московските правила — проблесна тъпо в съзнанието му. — До самия край московските правила. От колко ли още мъртъвци ми предстои да прибирам наследство? Колкото и да ни е скъп / лежащият по хоризонтала.»* Успя да разшире края. В тютюневата кесия намери друго пакетче; този път презерватив, завързан в горния му край. А в презерватива — квадратче твърда хартия, сгъната няколкократно до размерите на рекламно кибритче. Смайли я разгъна. Беше половината от илюстрирана пощенска картичка. Дори не цветна, а черно-бяла. Половината от матов шлезвиг-холщайнски пейзаж с половината от стадо фризийски говеда, пасящи под сиви слънчеви лъчи. Скъсана умишлено грубо, неравно. Нищо писано на гърба, без адрес и без марка, най-обикновена половинка от скучна, неизпратена пощенска картичка; но точно заради нея са го мъчили, а накрая са го убили, но така и не са намерили нито нея, нито съкровищата, които е можела да им отключи. Прибра я заедно с опаковката във вътрешния джоб на сакото и се върна на палубата. Старецът беше прекарал лодката до яхтата. Без да каже нито дума, Смайли се спусна бавно по стълбата. Тълпата от къмпингари беше станала още по-многобройна.

— Пиян ли е? — попита старецът. — И сега си отспива?

Смайли стъпи в лодката и докато старецът гребеше, хвърли последен поглед на «Изадора». Спря се на счупения илюминатор, сети се за опустошената каюта и за тънкия като картон корпус, през който беше чувал дори провлачените стъпки на хората по брега. Представи си как са се били и как писъците на Лайпциг са се носили из целия къмпинг. И как зяпачите са стояли безмълвно на сегашното им място, без никой да посмее да шушне, нито да се притече на помощ.

— Голяма веселба падна — каза безгрижно старецът, привързвайки лодката към кея. — То не беше музика, не бяха песни. Предупредили ни бяха, че ще са шумни. — Пристегна възела. — Може и да са се поскарали. Ама то човещина. Може ли без кавга? Повикаха, пуснаха и джаз. Какво от това? Ние тук сме музикален народ.

— Полицаи бяха — провикна се жена от бреговата група. — А когато полицията си гледа работата, ние, гражданите, сме длъжни да не се обаждаме.

— Заведете ме при колата му — каза Смайли.

Всички се придвижваха накуп, без отявлен водач. Старецът крачеше редом със Смайли — полуопекун, полубодигард — и му проправяше път с престорена официалност. Щъкаха и дечурлига, но гледаха да стоят по-далечко от стареца. Фолксвагенът беше набутан в храсталака и беше разпердушинен не по-малко от каютата на «Изадора». Таванската тапицерия висеше на ивици, седалките бяха извадени и изкормени. Липсваха и гумите с джантите, но Смайли предположи, че са ги отмъкнали впоследствие. Къмпингарите наобиколиха почтително колата, сякаш беше гордостта на местния музей. Някой беше направил неуспешен опит да я изгори.

— Гаден човек беше — обясни старецът. — Те всички поляци са такива — престъпници, получовеци.

Опелът на Смайли си стоеше там, където го беше паркирал, досами пътеката, близо до кофите с боклука, а двамата еднакво облечени русокоси младежи стояха върху багажника и блъскаха с чукове по капака му. Приближавайки се, Смайли видя как перчемите им подскачаха при всеки удар. И двамата бяха обути в джинси и черни ботуши с приложения във формата на маргаритки.

— Кажи им да не ми удрят колата — обърна се Смайли към стареца.

Къмпингарите ги следваха от разстояние. Отново ги чуваше как влачат нозе като някаква армия от бежанци. Стигна до колата с ключове в ръка, а онези двамата не спираха да блъскат с все сила. Но когато мина отзад да види какво става, установи, че са успели само да откачат капака на багажника от пантите му, да го прегънат и да го сплескат отново, та беше заприличал на захвърлен на пода нескопосан колет. Огледа и колелата, но не забеляза никаква нередност. Не се сещаше какво друго трябва да провери. Чак тогава установи, че за задната му броня е завързана с канап кофа за боклук. Като се стремеше да стои по-надалеч от двамата, Смайли дръпна канапа, но не можа да го скъса. Опита и със зъби, но пак без никакъв успех. Старецът му подаде джобно ножче и с него успя да среже канапа, като гледаше да не попадне в обсега на размахваните чукове. Къмпингарите бяха оформили полукръг и бяха вдигнали на ръце дечицата си да се сбогуват. Смайли седна зад волана, а старецът с мощен замах затръшна вратата. Смайли пхна ключа, но докато го завърти в стартера, единият от младежите се просна върху капака на двигателя като манекенка в автомобилен салон, а другият чукаше вежливо по стъклото.

Смайли го свали.

— Какво искате? — попита.

Младежът протегна длан.

— За ремонта — обясни. — Багажникът ви не се затваряше както трябва. За труд и материали. Режимни. И такса «паркинг». — После му показа нокътя на палеца си. — Колегата нещо си увреди ръката. Може да се окаже сериозно.

Смайли огледа лицето на младежа, но не откри по него никакъв разбираем човешки инстинкт.

— Нищо не сте ремонтирали. Само щети сте причинили. Помолете приятеля си да се махне от колата.

Момчетата се засъвещаваха и се престориха, че спорят. Направиха го право пред очите на тълпата, видимо съвсем културно: бавно се удряха един друг по раменете и извършваха риторични движения, които изобщо не съвпадаха с думите им. В действителност разговаряха за природата и за политика и платоническият им диалог сигурно щеше да продължи до безкрай, ако младежът върху колата не се изправи, за да е по-убедителен, откъсна в движение чистачката, сякаш беше цвете, и я връчи на стареца. Отдалечавайки се, Смайли

хвърли поглед в огледалото и видя втренчените погледи на изпращания го полукръг от лица със застаналия в средата му старец. Никой не му помахаша за довиждане.

Караше бавно, преценявайки шансовете си, а колата дрънчеше като остаряла пожарна. Изглежда бяха повредили и нещо друго по нея, което му беше убягнало. И в миналото беше напуснал Германия, беше влизал и излизал нелегално, беше ловувал, докато самият той бягаше, и независимо от това, че оттогава беше остарял, а и Германия не беше вече същата, имаше усещането, че са го пуснали отново на свобода сред дивата природа. Нямаше откъде да разбере дали някой от къмпинга не се е обадил междувременно в полицията, но реши да го приеме за свършен факт. Яхтата беше вече отворена и тайната ѝ беше излязла наяве. И онези, които досега бяха извърждали очи, сега щяха първи да се проявят като съзнателни граждани. И на това беше ставал свидетел в миналото.

Влезе в някакъв крайморски град; багажникът — поне предполагаше, че е багажникът — продължаваше да дрънчи подире му. «И от ауспуха може да е, мина му мисълта; от оная дупка по пътя за къмпинга.» На мястото на утринната мъгла се беше появило жарко, необичайно за сезона слънце. Дървета не се виждаха. Заобиколен беше отвсякъде от невероятен блясък. Първите туристи тепърва щяха да излязат и да се качат на очакващите ги файтони. Плажът беше осеян от кратерите, които плажуващите бяха изкопали в пясъка през лятото, за да се крият от вятъра. Чуваше как металните звуци на колата се отразяват от боядисаните магазини, покрай които минаваше, а слънцето като да усилваше допълнително ехото. Направи му впечатление, че малкото минувачи до един вдигаха глава и го изглеждаха, възмутени от шумния му автомобил.

«Веднага ще разпознаят колата — реши Смайли. — Дори никой от къмпинга да не е запомнил номера ѝ, багажникът без капак моментално ще ме издаде.» Отби от главната улица. Това слънце наистина блестеше ужасно. «Дойде един, хер вахтмайстер, щяха да кажат на дежурния патрулиращ полицаи. От сутринта, хер вахтмайстер. Разправяше, че му бил приятел. Огледа лодката и си тръгна. Никакви въпроси не ни зададе, господин капитан. И изобщо нямаше вид да се е затрогнал. А от водата извади обувка, хер вахтмайстер. Представяте ли си: обувка!»

Движеше се по посока на жп гарата и се мъчеше по табелите да се ориентира къде може да остави колата си за цял ден. Гаровата сграда беше масивна, от червени тухли, вероятно отпреди войната. Подмина я и видя от лявата си страна голям паркинг, разделен по средата от редица дървета, чиито окапващи листа бяха нападали по някои от колите. Автоматът прие парите му и му пусна квитанция, която да закрепил върху предното стъкло. Вкара колата на заден ход по средата на една от редиците и навря колкото можа задницата ѝ в стръмния скат. На излизане невероятното слънце все едно му зашлеви шамар. Не се усещаше и най-лек полъх на вятър. Заклучи автомобила и напъха ключовете в ауспуха; и той не знаеше защо го направи, освен от желанието да поднесе нещо като извинение на рент а кар агенцията. После с крака нарича шума и пясък, докато почти успя да скрие предния регистрационен номер. В това циганско лято само след час в паркинга щеше да има над сто коли.

Забелязал беше магазин за мъжко облекло на главната улица. Купи оттам ленено сако, но нищо друго, понеже продавачите обикновено запомнят онези, които си купуват цели костюми. И не го облече, а го сложи в найлонова торба. В изпълнена с бутици малка пряка се снабди с биеща на очи сламена шапка, а от книжарница — с туристическа карта на околията и разписание на влаковете в региона Хамбург-Шлезвиг-Холщайн-Долна Саксония. И шапката не наложи на главата си, ами я пусна в плика при сакото. Поради неочакваната жега се потеше обилно. А самата жега го разстройваше, тъй като беше не по-малко абсурдна от летен сняг. Пъхна се в телефонна кабина и пак се разрови из местните указатели. В хамбургския нямаше Клаус Кречмар, затова пък в указателя за Шлезвиг-Холщайн фигурираше Кречмар с адрес в населено място, чието име Смайли чуваше за първи път в живота си. Потърси го на картата и установи, че е малък град на главната жп линия до Хамбург. И това много го зарадва.

Стегнал всичките си останали мисли в железни обръчи, Смайли най-спокойно преизчисли шансовете си. Полицията щеше да се свърже с рент а кар фирмата в Хамбург секунди, след като откриеше автомобила. А щом се сдобиеха оттам с името му и с описание как изглежда, веднага щяха да предупредят всички летища и всякакви други гранични пунктове. Кречмар е нощна птица и вероятно става късно. До града, в който живее, се стига за един час с локален влак.

Върна се на гарата. Главният ѝ салон беше плод на нечия вагнеровска фантазия как би изглеждал готически палат: сводест покрив и огромен витраж, през който оцветените слънчеви лъчи стигаха до керамичния под. От телефонна кабина се обади на аерогарата в Хамбург и се представи с името «Стандфаст, инициал Дж.», тъй като на това име беше и паспортът, който бе взел от лондонския си клуб. Най-близкият полет до Лондон предстоял в шест вечерта, но свободни места имало само в първа класа. Смайли си резервира място в първа класа с ангажимента да ъпгрейдне своя «икономи» билет още с пристигането си на аерогарата. «В такъв случай ще ви помоля да се явите половин час преди началото на чекирането». Смайли обеща да го направи на всяка цена — с надеждата да я впечатли дотолкова, че тя да го запомни, — но за жалост мистър Стандфаст не можел да ѝ даде телефонен номер за контакти. Нищо в тона ѝ не издаваше, че зад гърба ѝ стои служител на силите за сигурност с телексен апарат в ръка, който ѝ нашепва в ухото какво да говори, но и без това на Смайли му беше ясно, че направената от мистър Стандфаст резервация ще причини повсеместна тревога в рамките на следващите два часа, тъй като и опелът беше нает от същия този мистър Стандфаст. Върна се в главния салон и пронизващите го слънчеви лъчи. Пред всяко от двете гишета за билети стоеше малка опашка. На първото му се падна да го обслужва интелигентна млада жена, от която той си купи второкласен еднопосочен билет до Хамбург. При това създаде куп умишлени затруднения около покупката: нерешителност и притеснения, и твърдото намерение да си запише точните часове на заминаване и пристигане, за която цел му се наложи да помоли служителката да му услужи с химикалка и бележник.

Оттам отиде в мъжката тоалетна, прехвърли всичко от джобовете си — и най-вече намереното на лодката на Лайпциг скъпоценно парче от илюстрирана пощенска картичка — в лепеното сако, облече го и се накипри със сламената шапка, след което от втората каса си закупи най-тихо и кротко билет за локалния влак, който спираше и в градчето на Кречмар. За да направи минимално впечатление, Смайли си наложи изобщо да не погледне касиерката, а вместо това се съсредоточи изпод периферията на пъстрата капела върху самия билет и рестото. Преди да замине, предприе последна предпазна мярка. Обади се в дома на хер Кречмар, уж търсейки «грешен номер», и научи от възмутената му

съпруга какво безобразие било да се звъни в такъв ранен час по хората. Накрая, за всеки случай, сгъна найлоновите торби и ги напъха в джоба си.

Тихото градче тънеше в зеленина, с просторни ливади пред отдалечените един от друг домове. Предградийните армии отдавна бяха елиминирали всякакви остатъци от провинциалния бит, но благодарение на яркото слънце градчето все пак изглеждаше красиво. Номер осем, от дясната страна на улицата, се оказа доста внушителна двуетажна резиденция с остри скандинавски скатове на покрива, гараж за две коли и богат избор на засадени прекалено нагъсто фиданки от най-различни видове. В градината се виждаше люлка столче с пластмасова седалка на цветя и уж придаващо романтика новопостроено рибно езерце. Но голямата атракция и гордостта на хер Кречмар явно беше откритият басейн в собствено дворче, облицовано с крещящо червени плочки. Именно там, в семейното лоно, го завари Смайли през този невероятен есенен ден, събрал неколцина съседи на импровизирано парти. Самият хер Кречмар, по шорти, подготвяше барбекюто, а като чу щракането на мандалото на градинската портичка, вдигна глава да види кой идва. И тъй като новата сламена шапка и лененото сако напълно го подведоха, викна на съпругата си да посрещне новия гост.

Фрау Кречмар се отправи по пътеката с чаша шампанско в ръка. Облечена беше в розова плажна рокличка с ефирна розова пелерина, която тя предизвикателно оставяше да се вее подире ѝ.

— Я да видим *кой* е дошъл? *Кой* ни изненадва с появата си? — повтаряше със закачлив глас, с какъвто обикновено говореше и на кученцето си.

И се спря пред Смайли. И нейното загоряло и снажно тяло, като онова на съпруга ѝ, се отличаваше с дълготрайна конструкция. Тъмните ѝ очила с бялата пластмасова човка, за да не ѝ изгори носа, обаче не позволиха на Смайли да огледа добре лицето ѝ.

— Добре дошли на веселбата на семейство Кречмар — обяви не съвсем уверено тя, след като Смайли така и не ѝ се представи. — С какво можем да сме ви полезни, сър? Какво да *направим* за вас?

— Налага ми се да разговарям със съпруга ви — каза Смайли. Не беше проговарял, откакто си закупи билета, та гласът му прозвуча неестествено пресипнал.

— Но Клаусхен никога не се занимава с бизнес през деня — възпря го твърдо тя, макар и с усмивка. — По силата на семейния правилник гонитбата на печалба спи през деня. Да му сложа ли белезници, за да ви докажа, че той е наш пленник до залез-слънце?

Плажната ѝ рокличка се състоеше от две части, а гладкото ѝ закръглено коремче лъщеше от плажното масло. Вероятно за да подсили връзката си с природата, носеше около талията си златна верижка. И беше обута в златни сандали на много високи токчета.

— Бъдете така любезна да съобщите на съпруга си, че в случая не става дума за бизнес — каза Смайли. — А за приятелство.

Фрау Кречмар отпи от шампанското и сне тъмните очила с човката, сякаш разкриваше коя е на някой бал с маски. Носът ѝ беше чип. А лицето ѝ, при всичката му любезност, беше значително по-старо от тялото ѝ.

— Е, как така ще е приятелство, като дори името си не ми казахте? — настоя тя, при все че се колебаеше дали да се придържа към очарователността, или да възприеме по-обезсърчителен тон.

Междувременно обаче и самият хер Кречмар я беше последвал по пътеката, спря се и взе да мести поглед от жена си на Смайли и обратно. Вероятно смразяващото лице и поведение на Смайли и потрепващият му поглед успяха някак си да предупредят хер Кречмар за повода за посещението му.

— Върви да досготвиш — изрече рязко хер Кречмар, подхвана Смайли под лакътя и го насочи към всекидневна с месингови полилеи и широк прозорец с кактуси по перваза.

— Ото Лайпциг е мъртъв — съобщи Смайли без всякакви въведения веднага щом Кречмар затвори вратата. — Убили са го двама души в къмпинга.

Очите на хер Кречмар се разтвориха докрай, подир което той без капчица притеснение загърби Смайли и скри лице в дланите си.

— Вие притежавате и звукозапис — обяви Смайли, без да обръща внимание на представлението. — Освен снимката, която ви показах, някъде съхранявате за него и магнетофонен запис. — Нищо по гърба на хер Кречмар не подсказваше, че го е чул. — Снощи вие сам го споменахте — продължи Смайли със същия бдителен тон. — Как разговаряли за бог и за света, как Ото се смеел като самодоволен палач, говорел на три езика едновременно, пеел и разправял вицове.

Не само сте ги снимали по искане на Ото, но по негово настояване сте записали и разговора им. Което ме кара да подозирам, че и адресираното до него писмо от Лондон е все още у вас.

Хер Кречмар се беше извъртял и вперил в Смайли пропит с възмущение поглед.

— Кой го е убил? — попита. — Отговорете ми по войнишки на въпроса, хер Макс!

Смайли беше извадил от джоба си скъсаната половинка на пощенската картичка.

— Кой го е убил? — не мирясваше хер Кречмар. — Държа да знам!

— Нали това очаквахте снощи да винося — каза Смайли, без да обърне внимание на въпроса му. — Приносителят, независимо кой е той, има правото да получи от вас записа и всичко друго, което ви е оставил да му пазите. Такава е била уговорката помежду ви.

Кречмар пое картичката.

— Той ги наричаше неговите московски правила — поясни Кречмар. — И двамата с генерала много държаха на тях, макар лично на мен да ми се струваха глуповати.

— У вас ли е другата половина на картичката? — попита Смайли.

— Да — каза Кречмар.

— В такъв случай наставете двете половини и ми предайте материалите. Ще ги използвам точно така, както щеше да желае Ото.

Наложи му се да формулира това по два различни начина, преди Кречмар да реагира.

— Обещавате ли ми? — настоя Кречмар.

— Да.

— А убийците му? Какво ще им направите?

— Предполагам, че вече са прекосили оттатък и са в безопасност — каза Смайли. — С кола са само няколко километра.

— Каква работа ще ви свършат материалите тогава?

— Материалите ще zlepоставят онзи, който е пратил убийците — заяви Смайли и вероятно именно желязното му спокойствие внуши на хер Кречмар, че гостът му страда не по-малко от самия него, а може би и повече, посвоему си.

— И неговата смърт ли ще причинят? — попита хер Кречмар.

Смайли доста помълча, преди да му отговори:

— Онова, което го очаква, е по-лошо и от смъртта.

Хер Кречмар се изкуши за миг да полюбопитства кое може да е по-лошо и от смъртта, но се въздържа. Излезе от стаята, хванал безжизнено между пръстите си половината картичка. Смайли търпеливо зачака. Часовникът с махало се трудеше неспирно в клетката си, а от аквариума го наблюдаваха червени рибки. Кречмар се върна с бяла картонена кутия. Вътре, уплътнена с тоалетна хартия, лежеше пачка сгънати листа от фотокопирна хартия, изписани с познатия му вече почерк, и шест миникасети от синя пластмаса, каквито използват съвременните мъже с технически склонности.

— Повери ми ги за съхранение — отчете хер Кречмар.

— Мъдро е постъпил — рече Смайли.

Хер Кречмар положи длан върху рамото на Смайли.

— Обадете се, ако имате нужда от нещо. Имам хора. В жестоки времена живеем.

От телефонна кабина Смайли се обади повторно до хамбургската аерогара, този път, с цел да потвърди полета на Стандфаст до «Хийтроу» — Лондон. Като приключи, купи пощенски марки и дебел плик и написа отгоре му несъществуващ адрес в Аделаида — Австралия. Пъкна в плика паспорта на мистър Стандфаст и го пусна в първата изпредила му се пощенска кутия. След което, пътувайки под баналното име Джордж Смайли, чиновник по професия, се върна на жп гарата и оттам премина без никакъв проблем границата с Дания. Още във влака се заключи в тоалетната и прочете всичките седем страници от писмото на Остракова — екземплярът, произведен лично от генерала на античната, работеща с течност, копирна машина на Михел в библиотечката, съседстваща с Британския музей. Прочетеното, добавено към всичко онова, което беше видял с очите си през изминалия ден, го изпълни с все по-нарастваща и по-неудържима тревога. С помощта на влака, ферибота и накрая такси се добра максимално бързо до стокхолмската аерогара «Каструп». Излетя от «Каструп» в ранния следобед за Париж; макар и с времетраене само един час, в света на Смайли полетът го пренесе през целия му живот — през всичките му спомени, чувства и надежди. Гневът и отвращението, предизвикани от убийството на Лайпциг и до този момент потискани, сега преляха, но на свой ред бяха изместени от

страховете му по отношение на Остракова: след всичко сторено спрямо Лайпциг и генерала, на нея пък какво ли са ѝ замислили? Лудата скорост, с която прекоси Шлезвиг-Холщайн, му създаде илюзията за възвърната младост, но ето че сега патосът на бягството го заля с неизлечимото бездушие на старостта. Какъв е смисълът да продължавам борбата, след като съм толкова близо до неотлъчващата се от мен смърт? И мисълта му се фокусира отново върху Карла и неговия абсолютизъм, който, ако не друго, поне придаваше смисъл на онзи вечен хаос — живота; внасяше смисъл и в насието, и в смъртта; Карла, за когото убийството на човек беше просто необходим придатък към друг, велик замисъл.

«Как ще го победя? — раздираше се от съмнения и от чувството за порядъчност Смайли. — Как изобщо се устоява на такъв безмилостен залпов огън?»

Снижавацият се за кацане самолет и мисълта за възобновяването на гонитбата обаче съживиха самочувствието му. «Карла е в действителност две отделни личности — разсъждаваше Смайли, припомняйки си стоическото лице, изпълнените с търпение очи и жилавото тяло, изчакващо философски собствената си гибел. — От една страна имаме професионалиста Карла, чисто самообладание му позволява да чака и десет години, ако се налага, за плодовете на провежданата от него операция: двайсет, в конкретния случай с Бил Хейдън; старият шпионин Карла — прагматикът, готов и дузина загуби да понесе в името на една ключова победа.

Но освен него съществува и друг Карла — човекът с човешко сърце; Карла, преживял огромна любов, Карла, притежателят на всички човешки недостатъци. И никакви задръжки не трябва да изпитвам, ако той защитава тази си слабост с методите на своята професия.»

Посягайки да извади сламената шапка от багажното отделение над главата му, Смайли се присети за самонадеяното обещание, което беше изказал навремето относно предстоящото все някога поражение на Карла: «Не, Карла не е брониран. Именно защото е фанатик. И някой ден, ако все още нещо зависи от мен, тъкмо тази негова липса на умереност ще доведе до краха му».

И докато крачеше забързано към опашката за такситата, Смайли се сети, че беше направил въпросното изказване не пред друг, а пред

Питър Гуилъм — човек, който тъкмо сега занимаваше огромна част от мисълта му.

Както лежеше на дивана, Остракова погледна към полумрака навън и се запита дали не е предвестник на края на света.

Сивият сумрак се беше проснал над вътрешния двор от сутринта, та пълн ден над миниатюрната ѝ вселена беше царяла вечна вечер. Още призори се беше сгъстил от кафеникаво зарево; към обед, малко след появата на онези хора, настъпи нещо като небесен режим на тока, придружен от непрогледна тъма — въведение към собствения ѝ край. И ето че сега, на свечеряване, мъглата прогонваше все по-решително отстъпващите сили на светлината. «Това я чака и Остракова — мина ѝ през ум без капка горчивина дори. — При това охлузено и посиняло тяло, при тази наложена ми обсада и с тези мои надежди за второ пришествие на моя спасител, нищо друго не ми остава, освен да гледам как и моето време на този свят се оттича.»

Още със събуждането си сутринта имаше чувството, че някой ѝ е вързал и ръцете, и краката. Опита се да помръдне единия си крак и усети как пламтящи въжета я стегнаха около ханша, гърдите и стомаха. И ръката си едва успя да вдигне, борейки се с опънатите железни телове. Цял век ѝ трябваше да долази до банята и втори век — да се съблече и да се пъкне в топлата вода. А след като се потопи, ѝ се стори, че за миг дори изгуби съзнание от болката по охлузените от пътната настилка места. Ударите с чук като че произхождаха от собствената ѝ глава, или поне така смяташе до мига, в който осъзна, че се дължат на някой ядосан съсед. Часовникът на църквата започна да отброява часа и спря на четири; нищо чудно, че съседът ѝ протестираше срещу бученето на течащата вода по старите тръби. Изпита нуждата да си почине от усилията, които вложи в правенето на кафето, но болките при седене се оказаха непоносими, а при лежане — още по-зле. Оставаше ѝ единствено вариантът да се облегне права на лакти върху плота на мивката. Оттам — и за забавление, и за всеки случай — можеше да следи какво става по двора, и тъкмо от тази позиция беше забелязала онези двамата — «двете изчадия на пъкъла», както ги

нарече наум — да приказват с портиерката, а по движението на устните на старата коза мадам Ла Пиер и въртенето на тъпата ѝ глава да схване, че тя по десет различни начина им отговаря: «Не е у дома Остракова. Няма я». Това «няма я» отекваше като ария из целия вътрешен двор — *няма я*, — та чак заглушаваше ударите на тупалките по килимите, детските врясъци и клюките на двете чалмосани стрини на третия етаж — надвесили се целите през прозорците на има-няма два метра една от друга. *Няма я!* Толкова пъти повторено, че и дете не би ѝ повярвало.

Ако решише да почете, щеше да ѝ се наложи да сложи и книгата върху плота, където след появата на ония двамата държа и пистолета до момента, в който не забеляза халката под ръкохватката и като всяка практична жена не прокара през нея канап и не го окачи на шията си. Така и двете ѝ ръце оставаха свободни, че с тяхна помощ да се придвижва из стаята. Единствено когато оръжието я удряше по гърдите, ѝ идеше да повърне от болка. А след като ония си заминаха, се залови с домакинските задължения, които се беше зарекла да не пропуска по време на принудителния си затвор, и взе да си припява на глас: «Единият висок, с тренчкот, с бомбе — мърмореше си, наливайки си щедра доза водка за свестяване. — Другият набит, плешив, с перфорирани обувки!» Така, с песен щеше по-лесно да запамети видяното, за да го изпее после на Вълшебника и на генерала — «О, господи, защо още нямам отговор на второто ми писмо?»

Мислите ѝ я върнаха в детството, когато падна от кончето, а то се върна и я стъпка. После си се представи на младини, мъчеща се да се осъществи като майка. Спомни си трите изпълнени с нетърпими болки дни, през които Александра се съпротивяваше отчаяно на идеята да се роди сред сивата, опасна светлина на онзи неваросан московски родилен дом — същата като сегашната светлина зад прозореца ѝ, разстлала се като неестествен прах върху полирания под в апартамента ѝ. Чу се как плаче за Гликман — «Доведете ми го, доведете ми го!». И се сети как на моменти ѝ се струваше, че ражда любовника си Гликман, а не детето им; как имаше чувството, че цялото му яко, косматото тяло се бори да излезе от нея — дали пък не напъваше да влезе всъщност? — и че в момента, в който го родеше, щеше да осъди Гликман тъкмо на онова заточение, от което най-много се боеше.

«Но защo сега го няма? Защо не идва? — чудеше се тя, явно бъркаща Гликман с генерала, че и с Вълшебника. — Защо не отговарят на писмото ми?»

Не че не ѝ беше ясно защo Гликман не се появи, докато тя се напъваше да роди Александра. Та нали тя самата го умоляваше да не се приближава до нея. «Стига ти това, че имаш смелостта да страдаш сам — разправяше му. — Но ти липсва храбростта да гледаш чужди страдания и аз и заради това те обичам. Лесно му е било на Христос — викаше му. — Умеел да лекува прокажените, да възвръща зрението на слепите и да съживява мъртъвците. Могъл е дори да загине в името на разумна кауза. Ти обаче не си Христос, а Гликман, така че не можеш с нищо да облекчиш болката ми, а само ще гледаш и сам ще страдаш, а от това никой няма да има никаква полза».

«Но с генерала и неговия Вълшебник нещата стоят другояче — спореше тя ядно със себе си. — Те сами се назначиха за лекари на заболяването ми, така че тяхното присъствие ми се полага!»

В уречения час оная шантава дърта магарица портиерката цъфна заедно с она нейния мъж троглодит с отвертка в ръка. Тресяха се от вълнение, че носят такива ободряващи за Остракова вести. Самата Остракова се беше подготвила старателно за визитата: пуснала беше музика, гримирала се беше, а върху дивана беше натрупала книги, само и само да създаде усещане за отдих и размисъл.

— Посетители, мадам, мъже... Не, не пожелаха да кажат как се казват... Дошли били само за малко тук, във Франция... Познавали навремето вашия съпруг, мадам. И те емигранти като вас... Не, искали да ви направят *изненада*, мадам... Носели ви *подаръци* от ваши роднини, мадам... Тайна било, мадам. А единият такъв висок и силен красавец... Не, щели пак да дойдат, мадам. Тук били по работа и имали много ангажименти... Не, с такси, което при това ги чакаше! Представяте ли си престоят само колко им е струвал!

Остракова се беше разсмяла, после положи длан върху ръката на портиерката да я въвлече физически в голямата тайна, а в това време она, нейният троглодит, стоеше и бълваше насреща им облаци цигарен дим и чесън.

— Чуйте ме какво ще ви кажа. И на двама ви. Слушайте ме внимателно, мосю и мадам Ла Пиер. Много добре ги знам кои са тези богати и красиви посетители. Те са едни нехранимайковци от

Марсилия, племенници на мъжа ми, мързели и страшни вагабонти. Щом ми носят подарък, значи ще поискат и да преспят тук, че и да ги хрантутя. Така че бъдете така добри да им кажете, че ще остана в провинцията още някой и друг ден. Колкото и да ги обичам, държа повече на спокойствието си.

С помощта на известна парична сума Остракова изби от овчите им мозъци и всички останали съмнения и разочарования, та сега пак седеше сама — с връвта около врата. Опънала се беше на дивана, наместила хълбоците си в положение, което беше поне малко от малко поносимо. Оръжието беше в ръката ѝ, насочено към вратата, а ушите ѝ чуваха качващите се по стълбите стъпки — на двама души — единият тежък, другият лек.

И си преговори: «Единият висок, с тренчкот... Другият набит, с перфорирани обувки...».

След което дойде почукването — плахо, като детско обяснение в любов. И непознатият ѝ глас, говорещ на френски с непознат ѝ акцент — бавен, класически акцент, като онзи на мъжа ѝ Остраков — и със същата примамлива топлота:

— Моля ви да ми отворите, мадам Остракова. Дошъл съм да ви помогна.

С усещането, че всичко се приближава към своя край, Остракова старателно запъна ударника на пистолета на своя покоен съпруг и се отправи с твърди, макар и болезнени стъпки към вратата. Пристъпваше странично, по рачешки, по чорапи, и не посмя да се довери на шпионката. Никой не можеше да я убеди, че през нея отвън навътре нищо не се вижда. Именно затова направи обходна маневра покрай стената с надеждата да не попада в зрителния обхват на надничация отвън. Мина покрай размазания портрет на Остраков и си помисли с презрение колко егоистично беше от негова страна да умре толкова рано, вместо да е жив, за да я брани. Но после си рече: «Не. Преодолях кризата. И вече притежавам необходимата смелост».

Което си беше самата истина. Предстоеше ѝ да води война, всяка минута можеше да се окаже последната в живота ѝ, но затова пък болката се беше изпарила и тялото ѝ беше изпълнено с онази готовност, с която се отдаваше на Гликман — винаги, по всяко време; усещаше как енергията му се преливаше в крайниците ѝ, все едно пристигаха подкрепления. Гликман се беше върнал при нея и тя си

спомняше силата му, без дори да я призовава на помощ. Имаше чувството, че, като в библейско предание, неуморното му любене ѝ беше вляло жизнени сокове тъкмо за сегашния миг. Остраков ѝ беше предал своето хладнокръвие и своята доблест; а освен това и своя пистолет. Но отчаяната ѝ храброст си беше чисто нейна и беше храбростта на пробудилата се майка, бясна от мисълта, че са я лишили от чедото ѝ — от Александра! Двамата, които са дошли да я убият, са същите онези, които се подиграваха на тайното ѝ майчинство; те бяха убии Остраков и Гликман и ако не ги възпреше сега, щяха да избият целия нещастен свят.

Молеше се единствено да има възможността да се прицели, преди да дръпне спусъка. Вече си беше дала сметката, че така както вратата е затворена и застопорена с веригата, а и шпионката си е на място, ще може да се прицели от съвсем близо — а колкото от по-близо се прицелеше, толкова по-добре, тъй като имаше съвсем скромно мнение за стрелковите си умения. Затули шпионката с пръст, та да не могат ония да надникнат вътре, после прилепи око към стъклото да ги види кои по-точно са дошли, но първото, което спря погледа ѝ, беше оная глупава портиерка, натикала се току до вратата, та лицето ѝ през шпионката приличаше на глава кромид лук — със зелени коси заради отразената от плочките на стълбището светлина, с разтегната ластична усмивка и нос щръкнал като пача човка. Което наведе Остракова на мисълта, че леките стъпки са били нейните — понеже и лекотата, подобно на болката и радостта, винаги се измерват в съотношение към другото, което ги е предшествовало или ще ги последва. Второто, което видя, беше дребничкият джентълмен с очила, който през шпионката ѝ заприлича на дебеланкото от рекламата за гуми «Мишлен». И както го разглеждаше, онзи най-сериозно си сне сламената шапка, която сякаш беше извадил право от някоя страница на Тургенев, и застана мирно, все едно му свиреха националния химн. А тя от този му жест си направи извода, че дребният джентълмен е съвсем наясно с това, че нея я е страх, че от всичко най-много се плаши от скрити в сянка лица и че като си свали шапката, ще ѝ засвидетелства някак си своята добра воля.

Неподвижността и улегналостта му създаваха и определено усещане за покорно смирение, а то, също като гласа му, ѝ напомняше за Остраков; шпионката може и да го раздуваше като жабок, но не

можеше да му отнеме стойката. И очилата му ѝ напомнях за Остраков, който разчиташе на своите не по-малко, отколкото сакатият разчита на бастуна си. И всичко това Остракова забеляза през първия продължителен оглед, извършен с думкащо сърце, но непотрепващо око, с притиснато към вратата дуло на пистолета и пръст върху спусъка, докато тя премисляше трескаво дали да не го опука така, през вратата — «Ето ти и за *Гликман*, и за *Остраков*, и за *Александра!*».

Понеже в това състояние на подозрителност беше готова да повярва, че този човек са го избрали именно заради хуманния му външен вид; защото са се сетили, че и самият Остраков беше притежавал същата способност да изглежда едновременно и дебел, и изпълнен с достойнство.

— Не се нуждая от помощ — отвърна по някое време на висок глас Остракова и зачака с ужас да види как ще му се отразят думите ѝ. Но още докато го наблюдаваше, оная глупачка портиерката реши сама да се разкудкудяка:

— Мадам, този човек е джентълмен! И е англичанин! Притеснява се за вас! Вие сте болна, мадам, и цялата улица се тревожи за състоянието ви! Мадам, не бива повече да седите така заключена. — Пауза. — Човекът е доктор, мадам... Нали така, мосю? Виден специалист по заболявания на духа! — След което Остракова чу как идиотката му зашепна: — Кажете ѝ, мосю. Кажете ѝ, че сте доктор!

А непознатият взе, че завъртя неодобрително глава и отговори:

— Не. Не е вярно.

— Отворете, мадам. Не ме карайте да викам полицията! — зейна портиерката. — Рускиня, че и скандал създава на всичко отгоре!

— Не се нуждая от помощ — повтори значително по-силно Остракова.

А беше току-що осъзнала, че ако има изобщо нужда от нещо, то е помощ; при липсата на помощ никога никого нямаше да може да убие, понеже и тя като Гликман беше неспособна да извърши убийство. И самият дявол да ѝ застанеше на мушката, изключено беше да убие човек роден от друга жена.

Но докато поддържаше бдението си, дребният човечец пристъпи бавно напред, та през шпионката вече се виждаше само лицето му, разкривено като лице на неизваден от водата удавник; и едва сега успя тя да забележи изтощението, изписано върху това лице, зачервените

очи зад очилата и торбичките от безсъние под тях; но и да усети как този човек излъчваше пламенна загриженост за нея, нямаща нищо общо със смъртта, а свързана с нейното оцеляване; усети, че гледа в лице, което се тревожи за нея, а не някое, от което съчувствието е изчезнало завинаги. Лицето се приближи още повече и капакът на процепата за писма така изтрака, че тя насмалко да дръпне неволно спусъка. Това я ужаси. Усетила бе конвулсивното свиване на пръста и беше успяла да го спре в последната част от секундата; а после се наведе да вдигне плика от изтривалката. Беше собственото ѝ писмо — второто — адресирано до генерала, написано на френски, за да му съобщи: *«Тази сутрин останах с впечатлението, че се опитаха да ме убият»*. В последна проява на съпротива се престори, че се пита дали пък писмото не е някакъв трик — дали не са го прехванали, откупили, откраднали и изобщо сдобили се с него по най-престъпен начин. Но като извади от плика писмото си, като разпозна началните му думи и отчаяния му тон, изведнъж ѝ дойде до гуша от всякакви там измами, недоверия и склонности да съзира злото дори там, където най-много ѝ се щеше да прочете добро. И пак чу гласа на дебелия мъж, на правилно научен, но и доста позабравен френски, който ѝ напомни за полузабравените стихчета, които наизустяваха едно време в училище. При което реши, че ако той ѝ разправя лъжа, тя ще да е най-коварната лъжа, която е чувала през живота си.

— Вълшебникът загина, мадам — каза ѝ, замъглявайки с дъха си стъклото на шпионката. — Дойдох от Лондон да ви помогна вместо него.

Години наред Питър Гуилъм разказваше — и сигурно ще го разправя с променлива откровеност до края на живота си — как точно се бил прибрал през въпросната вечер у дома си. И как това се случило при крайно особени обстоятелства. Първо, бил в лошо настроение, и то от началото на деня. Второ, на седмичното съвещание посланикът го скастрил публично за недопустимо лековатото му изказване по повод платежния баланс на Великобритания. Трето, съвсем младата му съпруга, с която отскоро били женени, му обявила по телефона, че е бременна. Четвърто, това се случило само секунди след като приключил с дешифрирането на дълга и изключително скучна инструкция от Цирка, в която за петнайсети път му напомняли, че му се забранява — «повтаряме, забранява» — провеждането на каквито и

да било операции на френска територия без предварителното писмено разрешение от Управлението. Пето, *le tout Paris* — цял Париж, бил обхванат в момента от поредната вълна страх от отвличания. И за десерт — длъжността «главен парижки резидент на Цирка» отдавна се славела с това, че на нея излагали на поклонение служители, чието погребение скоро предстояло, поради което заемащият длъжността служител нямал пред себе си кой знае какви възможности, освен да ходи на безкрайни обеди с разни крайно корумпирани и ужасно досадни шефове на враждуващите помежду си френски разузнавателни служби, които повечето време се шпионираха взаимно, вместо да обръщат внимание на предполагаемите им врагове. Именно затова Гуилъм настояваше впоследствие слушателите му да имат предвид всички тези фактори, преди да го обвинят евентуално в прибързаност. Тук може би е мястото да се спомене, че Гуилъм беше спортист, полуфранцузин, и тъкмо затова постоянно подчертаващ английското в себе си; беше строен и фин, почти красавец, но — въпреки всичките му непрестанни усилия — приближаващ петдесетия си рожден ден — вододелът, отвъд който малцина полеви агенти биват оставени на служба. Освен всичко друго притежаваше и чисто ново немско порше, закупено — колкото и срам да го беше — на цена за дипломати, което всяка сутрин оставяше в паркинга на посолството въпреки категоричното неодобрение на посланика.

Та Мари-Клер Гуилъм позвъни на съпруга си точно в шест, докато Гуилъм заключваше шифровите книги. Върху бюрото му имаше два телефона, единият от които, поне на теория, беше работен и пряк. Вторият минаваше през централата на посолството. Мари-Клер го търсеше по пряката линия, за която се бяха разбрали, че може да я ползва само в спешни случаи. И му заговори на френски, който в действителност беше майчиният ѝ език, при все че напоследък общуваха помежду си на английски, за да може тя да го усъвършенства.

— Питър — каза.

А той моментално долови напрегнатостта в гласа ѝ.

— Какво има, Мари-Клер?

— Питър, търси те някакъв човек. И иска веднага да дойдеш.

— Кой?

— Не мога да ти кажа. Но е важно. Моля те да се прибереш веднага — повтори тя и затвори.

Обаждането ѝ беше заварило най-старшия му подчинен, мистър Анстрътър, на прага на секретната стая, където изчакваше Гуилъм да завърти секретната брава, след което всеки един от тях щеше да заключи сейфа с личния си ключ. Но през отворената врата на кабинета видя как Гуилъм тресна слушалката и докато се усети, свещеният *личен ключ* — едва ли не символът на длъжността «главен резидент» — вече летеше от цели пет метра към главата му и беше цяло чудо, че Анстрътър успя да го хване: вдигна лявата си ръка и го задържа с дланта си като американски бейзболист; и сто пъти да опитва, никога няма да успее да го повтори, разправяше после на Гуилъм.

— Да не си мръднал отгук, докато не ти се обадя! — кресна Гуилъм. — Сядай на моя стол и се оправяй с телефоните. Чу ли?

Докато Анстрътър отвори уста да потвърди, че го е чул, Гуилъм си беше пробил път между разни машинописки, служители от охраната на канцеларията и неколцина многообещаващи младши служители, тръгнали на вечерната си обиколка на коктейлбаровете, и беше стигнал до средата на абсурдно елегантното вито стълбище на посолството. Само секунди по-късно вече седеше зад волана на поршето и форсираше двигателя като състезател, какъвто винаги си беше мечтал да стане. Живееше в Ньой и в нормални дни спортното каране в часа пик всъщност му доставяше известно удоволствие, понеже, както обичаше да казва, поне два пъти в денонощието му напомняше, че независимо от влудяващото еднообразие в посолството животът все пак си оставаше пълен с опасности, превратности и веселия. Да не говорим, че той по принцип засичаше за колко време взема маршрута. Ако минеше по авеню Шарл дьо Гол и имаше късмет със светофарите, във вечерното движение можеше и за двацет и пет минути да го измине. Късно през нощта или рано сутрин, когато улиците бяха по-празни и сиди плейърът беше надут до дупка, беше стигал до петнайсет минути. Но в пиковия трафик трийсет и пет минути представляваха прилично постижение, а нормалното беше да го вземе за четирийсет. През въпросната вечер обаче, пришпорен от видението как някакви откачени нихилисти са запънали пистолет в челото на Мари-Клер, измина маршрута точно за осемнайсет.

Получените впоследствие от посланика полицейски сводки споменаваха, че на три пъти е минал на червено, като по финалната права се е движел със сто и четирийсет километра в час; това бяха обаче по-скоро субективни преценки, тъй като нито един патрул така и не беше се решил да го последва. Самият Гуилъм нямаше почти никакви спомени от пътуването, освен дето се беше разминал на косъм с превозващ мебели камион и само провидението го беше спасило да не помете оня луд колоездач, който изведнъж си науми да свие наляво, когато Гуилъм беше само на сто и петдесет метра зад него.

Апартаментът му беше на третия етаж на сградата. Наби спирачките малко преди портала, угаси двигателя и мина по инерция последните няколко метра, преди да спре на улицата, откъдето хукна към главния вход толкова тихо, колкото му позволяваше благоприличието. Испита само за миг облекчение, че въпреки очакванията си не завари паркирана в непосредствена близост колата на нападателите, евентуално с шофьор зад волана. Забеляза обаче, че лампата в спалнята им е запалена, при което си представи как Мари-Клер с парцал в устата е привързана към леглото, а нашествениците са насядали около нея и го чакат и той да се прибере. Ако приемеше, че именно той им трябва, нямаше никакво намерение да ги разочарова. Вярно е, че беше невъоръжен, но не по своя вина. Кадровиците на Цирка изпитваха свещен страх от оръжията, а незаконно притежавания револвер държеше в нощното си шкафче, където те сто на сто вече са го намерили. Изкачи се безшумно до третия етаж, свали сакото и го пусна на пода до входната врата. Ключът вече беше в дланта му, той вложи всичките си умения да го пъхне тихичко в ключалката, след което натисна звънеца и през процепа за писма извика «*Facteur*» — «поща», а след това и «*Exprés*» — «препоръчана». С ръка на ключа изчака да чуе приближаващите се стъпки и веднага усети, че не принадлежат на Мари-Клер. Бяха бавни, направо тромави и както успя да определи Гуилъм по слух — прекалено самоуверени. А на всичко отгоре се приближаваха откъм спалнята. Последвалите от негова страна действия се случиха едновременно. Много добре знаеше, че за да отвори човек вратата отвътре, следва да изпълни две последователни движения: първо, да снее веригата, после да завърти ръкохватката на секретната брава. Гуилъм изчака в полуприклекло положение махането на веригата, след което приложи единствения

елемент на изненада, с който разполагаше: завъртя своя ключ и с цялата си тежест блъсна вратата. В същия миг видя с безкрайно удоволствие как някакъв закръглен мъж полетя с все сила към огледалото в коридора и така се тресна в него, че го откачи от куките му, при което Гуилъм сграби ръката му и му приложи жестока мъртва хватка — установявайки едновременно с това, че гледа пред себе си изумената и безпомощна физиономия на своя стар другар и наставник Джордж Смайли.

След време Гуилъм описваше доста мъгляво останалата част от срещата им, понеже, разбира се, нямал никаква представа, че ще го чака именно Смайли, а последният — вероятно от предпазливост да не би в апартамента да има подслушвателна техника — не пожела да го осветли кой знае колко, докато бяха вътре. Мари-Клер в действителност беше в спалнята, но не беше нито вързана, нито с парцал в устата; напротив, по лично нейно настояване на леглото се беше проснала Остракова, все още в старата си черна рокля, а Мари-Клер се чудеше как по-добре да я обгрижва: с желираните пилешки гърди, ментовия чай и всички останали лечебни запаси, които държеше под ръка за онзи — все още предстоящ, уви — прекрасен ден, в който Гуилъм щеше да се тръшне болен в обятията ѝ. Гуилъм от пръв поглед забеляза, че Остракова (чието име той все още не знаеше) май е била бита. Около очите и устните ѝ имаше едри сивеещи петна, а пръстите ѝ бяха изпорязани, докато се е защитавала. А щом Гуилъм успя да се запознае, макар и съвсем за кратко, с трогателната сцена — как притеснената млада булка се грижи за пребитата женица — Смайли го отведе в собствената му всекидневна, където с целия си авторитет на бивш шеф на Гуилъм — какъвто всъщност се и явяваше — му изложи накратко своите изисквания. И едва сега Гуилъм осъзна, че доскорошното му бързане е било напълно оправдано. Остракова — която Смайли засега наричаше единствено «нашата гостенка» — трябвало още същата вечер да напусне Париж. На конспиративната квартира на резидентурата в Орлеан — която Смайли наричаше «нашата вила в провинцията» — не можело да се разчита; гостенката имала нужда от по-сигурно място, където да полагат грижи за нея. Гуилъм се сети, че в Арас живее с жена си бивш техен агент и че двамата на няколко пъти в миналото били приютявали някоя и друга прелетна птица от Цирка. Договориха се той да им звънне, но не от

апартамента: Смайли го изпрати да намери телефонна кабина. Времето, през което Гуилъм уреждаше нещата, бе достатъчно за Смайли да състави кратка грама върху отвратителните листа за писма с пасящи зайчета на Мари-Клер, която връчи на Гуилъм с нареждане да я изпрати незабавно в Цирка с гриф «Лично до Сол Ендърби, да се разшифрова лично от получателя». Текстът, който Смайли настоя да бъде прочетен и от Гуилъм (но не на глас), канеше най-учтиво Ендърби на среща «При Бен» след четирийсет и осем часа, «предвид втория смъртен случай, за който несъмнено вече са ви уведомили». Гуилъм изобщо нямаше понятие къде е това «При Бен».

— И още нещо, Питър.

— Казвай, Джордж — отвърна все още замаяният Гуилъм.

— Предполагам, че съществува нещо като официален указател на акредитираните тук дипломати. Случайно да ти е под ръка тук, у дома ти?

На Гуилъм му беше под ръка. Указателят се явяваше нещо като втора библия за Мари-Клер, която не умееше да помни имена, поради което го държеше разтворен до телефона в спалнята и отбелязваше в него всяка покана от чуждо посолство да се срещнат да пият по едно, да вечерят заедно или — най-омразния ѝ вариант — да почетат нечий национален празник. Гуилъм го донесе и в следващата секунда надничаше над рамото на Смайли. «Киров — прочете, естествено, пак наум, докато следеше движението на показалеца на Смайли. — Киров, Олег, втори секретар (търговски представител), неженен.» Последвано от адрес в гетото на съветското посолство в парижкия Седми район.

— Познаваш ли го? — попита Смайли.

Гуилъм завъртя глава.

— Поинтересувахме се от него преди няколко години. Но срещу името му пише «Да не се закача».

— Откога е този списък? — поинтересува се Смайли. Отговорът беше отпечатан върху корицата: декември предходната година.

— Ами като се върнеш в офиса... — подхвана Смайли.

— Обезателно ще разгледам досието му — обеща Гуилъм.

— И се погрижи и за това тук — нареди му строго Смайли и му връчи найлонова торбичка, съдържаща, както впоследствие установи Гуилъм, няколко микрокасети и дебел кафяв плик.

— По първия дипломатически куриер утре, ако обичаш — добави Смайли. — Със същата степен на засекретеност и до същия получател като на грамата.

Гуилъм остави проучващия указателя Смайли и двете усамотили се в спалнята дами и се юрна обратно към посолството; а след като освободи озадачения Анстрътър от телефонното му дежурство, му предаде торбичката заедно с нарежданията на Смайли. Напрегнатостта на Смайли му беше подействала заразително, поради което Гуилъм обилно се потеше. И друго щеше да отбележи по-късно: откакто познаваше Джордж — а то беше доста от отдавна, — за пръв път го виждаше толкова вгълбен, съсредоточен, загадъчен, но и ужасно забързан. Пак влезе в секретната стая, лично шифрова и изпрати грамата, едва дочака потвърждението от управлението, че са я получили, след което моментално извади сводката за придвижванията на съветските дипломати и заби нос в старите рапорти за проследявания. Не му се наложи да търси дълго онова, което му трябваше — третата поредица, изпратена и до Лондон. Киров, Олег, втори секретар (търговски представител), този път «женен, но пребиваващ без съпругата си», се беше завърнал в Москва преди две седмици. В графата «Забележки» имаше добавка от френската служба за връзки, че според осведомени съветски източници Киров бил «привикан по спешност от съветското Министерство на външните работи за преминаване на внезапно овакантена друга старша длъжност». Поради което, естествено, не останало време за обичайните прощални вечери.

В Ньой, Смайли прие донесението на Гуилъм в пълно мълчание. Видимо не се изненада, при все че му пролича известно притеснение, а когато най-сетне отвори уста да каже нещо — което стана едва след като и тримата летяха с колата по посока на Арас, — в гласа му се долови и тон на почти пълна безнадеждност.

— Да — каза, сякаш приел за даденост, че Гуилъм е напълно в течение на цялата история. — Да. Очакваше се той *точно* така да постъпи, нали? Да отзове Киров, под предлог, че го преназначават на по-висока длъжност, за да е сигурен, че той няма да устои на изкушението и наистина ще се върне.

Впоследствие, несъмнено осъзнал сума ти неща със задна дата, Гуилъм разправяше: «Не бях чувал Джордж да говори по този начин от

нощта, през която дезавуира Бил Хейдън и като къртица на Карла, и като любовник на Ан».

Остракова също щеше да остане без почти никакви съществени спомени от въпросната нощ: нито от пътуването с колата, в която тя все пак успя да поспи, нито от спокойния, но все пак упорит разпит, на който дебеланкото я подложи, след като тя се пробуди късно на следващата сутрин. Нищо чудно да беше загубила временно способността си да се впечатлява, а съответно — и да помни. Отговаряше на въпросите му, изпитваше благодарност към него и му повтаряше — без всякаква оживеност и без да «разкрасява» — сведенията, които вече беше съобщила и на Вълшебника, макар да остана с впечатлението, че ловенето отговори бяха предварително известни на Смайли.

— Вълшебникът — позволи си само да спомене веднъж. — Мъртъв. О, боже мой.

Попита и какво прави генералът, но почти не обърна внимание на неангажиращия отговор, който ѝ даде Смайли. Мисълта ѝ не можеше да се откъсне от това, че беше изгубила Остраков, последван от Гликман, а накрая — и от Вълшебника, чието име тя дори не знаеше. Усети и любезността, с която я приеха новите ѝ домакини, но и тя изобщо не я впечатли. Навън валеше и погледът ѝ не стигаше до далечните поля.

Независимо от всичко след някоя и друга седмица Остракова успя да си позволи да изпадне в идиличен зимен сън. Суровата зима настъпи рано и тя се отпусна в прегръдките на снега; в началото правеше кратки разходки, които постепенно ставаха все по-дълги, лягаше си рано, почти не разговаряше, ами оставяше тялото си, а покрай него и духа ѝ да се свестяват. Отпърво в ума ѝ цареше оправдана бъркотия, та по някое време се усети, че мисли за дъщеря си с онези понятия, които ѝ беше внушил рижавият непознат: необузdana дисидентка и неподдаваща се на превъзпитание бунтарка. Постепенно обаче започна да схваща логиката на нещата. Някъде — убеждаваше се сама — съществува истинската Александра, която живее такава, каквато е била и преди. Или която, както преди, с нищо не се занимава. Но, така или иначе, лъжите на рижавия се отнасяха за някакво съвсем друго същество — каквото те са измислили в контекста на техните си нужди. Дотолкова, че дори успя да намери утеха в предположението,

че ако изобщо е все още жива, дъщеря ѝ със сигурност дори и не подозира за машинациите им.

Нищо чудно сполетелите я болки — и в душата, и в тялото — да ѝ бяха донесли онова, за което молитвите и тревогите през всичките тези години се бяха оказали безсилни: да прогонят угризенията ѝ по отношение на Александра. Позволяваше си, когато ѝ дойдеше, да скърби по Гликман; съзнаваше, че е съвсем сама на този свят, но на фона на зимния пейзаж преживяната самота не ѝ се струваше чак толкова страшна. Пенсионирани генерал-майор ѝ предложи брак, но тя му отказа. Едва по-късно научи, че той предлагал ръката си наляво и надясно. Питър Гуилъм я посещаваше най-малко веднъж в седмицата и понякога прекарваха час-два в разходки. Разговаряше с нея на безупречен френски най-вече за озеленяване — тема, по която притежаваше необятни познания. С това се ограничаваше животът на Остракова дотолкова, доколкото има връзка със сегашното повествование. И протичаше в пълно неведение за събитията, които първото ѝ писмо до генерала беше предизвикало.

— Даваш ли си сметка, че той в действителност се казва Фъргюсън? — попита Сол Ендърби с онзи просташки кокни акцент, който беше дошъл отскоро на мода сред висшето общество в лондонския квартал Белгрейвия.

— И за миг не съм се съмнявал — отвърна Смайли.

— Той е комай единственият, който ни остана от цялата сюррия съгледвачи. «Влъхвите» напоследък хич не си падат по проследяванията. Противоречало на партийния им морал или нещо от този сорт. — И Ендърби пак запроучва пачката документи, която държеше. — *А ти* под кое ново име се подвизаваш, Джордж? Шерлок Холмс, тръгнал по петите на бедния стар Мориарти? Капитан Ахав, подгонил големия бял кит? Кой си ти в крайна сметка?

Смайли не му отговори.

— Жалко, че и аз си нямам враг — отбеляза Ендърби, след като прелисти няколко страници. — А си търся такъв от незапомнени времена. Нали така, Сам?

— Денонощно, шефе — съгласи се радушно Сам Колинс и пусна поверителна усмивка на господаря си.

«При Бен» се явяваше задната стая на полутъмен хотел в Найтсбридж, а тримата се бяха събрали там преди час. Табелата на вратата гласеше «Служебно помещение. Вход забранен», преддверието осигуряваше закачалка за палта и шапки и тоалетна, следващата преддверието облицована в дъбова ламперия светая светих беше изпълнена с книги и аромат на мускус и на свой ред водеше към самостоятелна правоъгълна градина, открадната от парка, оградена със зид и предлагаща езерце с рибки и мраморен ангел и пътека за разходки и размисъл. Самоличността на Бен — ако такава личност изобщо е съществувала някога — тънеше някъде из неписаните архиви с митологията на Цирка. Носещото името му място обаче продължаваше да фигурира сред неписаните привилегии и на отскоро

назначения Ендърби, и на предшественика му Смайли, бидейки място за тайни срещи, чието провеждане впоследствие можеше да се отрече.

— Остави ме да го прочета още веднъж — помоли Ендърби. — По това време на денонощието ми е трудно да възприемам бързо.

— Което донякъде ще да е доста полезно, шефе — обади се Колинс.

Ендърби си намести очилата за четене, но само колкото да може да наднича отгоре им, а Смайли отдавна си беше създал тайната теория, че са всъщност с най-обикновени стъкла.

— Доколкото разбирам, говори Киров, и то след като се е хванал в заложената му от Лайпциг клопка, нали така, Джордж? — Смайли само кимна разсеяно. — Все още са в бардака по без гащи, но вече е пет сутринта и са изпратили момичетата да си вървят. Киров започва да го кори: «Как можа да ми скроиш тази гадост? Нали се пишеше за мой приятел, Ото!». Божичко, та той и хабер си няма още на какво се е нахендрил! Следва изявлението му, предадено на непохватен английски от преводачите. Постигнали били споразумение... Нали това е думата, Джордж? Като са пропуснати всичките там охкания и хъмкания.

Смайли не пожела да уточни дали точно тази е думата, или не. Вероятно не се и предполагаше да го направи. Седеше абсолютно неподвижен на коженото кресло, привел се над сключените си длани, и дори не си беше направил труда да съблече кафявото си палто от туид. До лакътя му лежеше комплект от дешифрираните излияния на Киров. Имаше измъчен вид, като на човек, който е бил на диета, както отбеляза по-късно Ендърби. Ръководителят на отдел «Оперативен» Сам Колинс — елегантен мъж с черен мустак и сияйна, винаги готова усмивка — седеше буквално в сянката на Ендърби. Бивш «силовак» в Цирка, Колинс се беше сдобил през годините, в които беше служил като полеви агент, с презрение към лицемерите от петия етаж. Междувременно обаче от браконьер се беше превърнал в лесничей и сега къташе пенсията и собствената си сигурност със същия хъс, с който навремето беше вардил агентурните си мрежи. Наложил си беше пълна безизразност; пушеше кафявите си цигари до половината, после ги гасеше в напукана морска раковина, а очите му на верен пес не се отлепваха от господаря му Ендърби. Последният пък стоеше облеганат на средната колона на френския прозорец, а силуетът му се очертаваше

на фона на външната светлина. Чоплеше зъбите си с кибритена клечка, от левия му ръкав надничаше копирена носна кърпа, а стойката му — с леко издадено напред и напрегнато коляно — напомняше на собственик на кон, наблюдаващ от ложата си надбягванията в Аскот. Навън тънки пластове мъгла се стелеха като марля над градината. Ендърби отметна глава и впери поглед в документите в протегнатата си ръка, все едно четеше ресторантско меню.

— Цитирам. Аз съм Киров: «В качеството ми на финансист към московския Център от 1970-а до 1974-а година, в задълженията ми влизаше да проверявам за нередности отчетите на задграничните резидентури и да търся отговорност от нарушителите». — Тук прекъсна и пак надникна над очилата. — Става дума за периода, преди да е бил изпратен в Париж, нали така?

— Точно така — изрече ентузиазирано Колинс и потърси с поглед подкрепата на Смайли, но не получи такава.

— Мъча се да схвана поредността на събитията, Джордж — поясни Ендърби. — Да строя патетата в редичка. Сивите ми клетки изобщо не могат да се сравняват с твоите.

Сам Колинс се засмя ослепително на тази проява на скромност от страна на шефа му. А Ендърби продължи:

— «В резултат на тези изключително деликатни и поверителни ревизии, които в отделни случаи водеха до наказания за старши служители в московския Център, по някое време се запознах с началника на самостоятелното Тринайсето разузнавателно управление, подчинено пряко на Централния комитет на Партията, който в Центъра е известен единствено с работното му име Карла. Името е женско и произхожда, доколкото съм чул, от названието на първата агентурна мрежа, която е ръководил». Това вярно ли е, Джордж?

— Било е по време на Гражданската война в Испания — отбеляза Смайли.

— Великият игрален терен. Така, така, така. И по-нататък: «Тринайсето управление е самостоятелна организация в рамките на Центъра, чиято главна задача е да вербува, обучава и внедрява във фашистките страни дълбоко законспирирани нелегални агенти, наричани «къртици»... и така нататък, и така нататък. Понякога минават много години, докато къртицата успее да се внедри във вражеската държава и да се захване с активна тайна дейност.» И

веднага се сецмам за оня проклет Бил Хейдън. «Обслужването на тези къртици е поверено не на обичайните задгранични резидентури, а на индивидуални представители на така наречения Карла. В повечето случаи това са военни офицери, които официално се явяват аташета към съответните посолства. Те са лично подбрани от Карла, представляват елитна част... дъра-дъра-дъра... и се радват на доверие и свободи, каквито не се полагат на останалите служители на Центъра, включително и на свободата да пътуват и да разполагат със сериозни парични суми. Което, от своя страна, ги прави обект на завистта на останалите кадрови разузнавачи».

Ендърби се престори, че поема дълбоко дъх.

— *Божичко*, откъде ги намират тия преводачи! — възкликна. — Или просто Киров е отвратителен бърбривец. Очаквах човек, който се изповядва на смъртното си ложе, да говори поне малко по-стегнато, не мислиш ли? Може, ама не и Киров. Жив ли си, Сам?

— Целият съм в слух, шефе.

— Продължавам нататък — обяви Ендърби и си възвърна тържествено изповедния тон: — «В хода на цялостните ми разследвания на финансовите нередности се натъкнах на съмнителни аспекти в дейността на един от резидентите на Карла, а именно резидента в Лисабон, полковник Орлов. Карла свика таен трибунал от свои хора и в резултат на изложените от мен доказателства полковник Орлов бе ликвидиран в Москва на 10 юни 1973 г.». Това нали го провери, Сам?

— Притежаваме непотвърдено сведение от изменник, че е бил разстрелян — отвърна оживено Колинс.

— Моите поздравления, другарю Киров, пръв приятел на разхитителите. Исусе Христе. Та това, тяхното, си е живо змийско гнездо. Дори ние не сме стигнали дотам. — След което Ендърби възобнови четенето: — «Карла лично ме поздрави за ролята ми в разкриването на Орлов и ме закле да пазя всичко в дълбока тайна, тъй като считал, че с поведението си полковник Орлов хвърлял петно върху Управлението и подкопавал позициите му в Центъра. Другарят Карла е известен със своите принципи и изключителна порядъчност, заради което има много врагове изсред редиците на обичащите да си угаждат.»

Ендърби млъкна нарочно и за пореден път изгледа Смайли над очилата си.

— Всеки от нас си плете въжето, на което ще го обесят, нали така, Джордж.

— Ама и ние сме едни паяци самоубийци — обяви бодро Колинс и пусна още по-широка усмивка някъде помежду двамата.

Смайли обаче се беше вгълбил изцяло в четенето на изявлението на Киров и хич не му беше до любезности.

— Предлагам да пропуснем за краткост следващата година от битието и любовите на нашия брат Киров, с което стигаме до следващата му среща с Карла — каза Ендърби, без да се съобрази с мълчаливостта на Смайли. — Пак привикване посред нощ... такава е обичайната процедура, изглежда... — Прелисти още две-три странички. Смайли направи същото със своя екземпляр. — Колата спира пред московското жилище на Киров... Не могат ли, за бога, да го нарекат «апартамент», като всички нормални хора?... Измъкват го от постелята и го откарват в неизвестна посока. А бе, хубаво си живеят тия разбойници от Центъра, няма що. Никога не знаеш медал ли ще ти дават, или ще те опаткат. — И пак надникна в донесението. — Всичко това е потвърдено, нали, Джордж? И пътуването, и останалите подробности? Половин час с кола, малък самолет и така нататък?

— Тринайсето управление разполага с три или четири бази, включително и голям лагер за обучение край Минск — каза Смайли.

Ендърби прехвърли още няколко страници.

— И така, Киров се озовава отново в присъствието на Карла: на неизвестно му място, още същата нощ. Карла и Киров — само двамата, без никой друг. Дървена колиба, монашеска атмосфера, никакви екстри, никакви свидетели, поне видими. И Карла хваща бика за рогата. Искан ли Киров да го изпратят на работа в Париж? Киров иска, и то много, сър... — Още една страница. — Киров винаги се е възхищавал от Тринайсето управление, сър, дъра-дъра... открай време е страхотен почитател на Карла... поклон, лазене, поклон. Все едно теб те описва, Сам. Интересното е, че според Киров Карла изглеждал уморен и — отбележете си, ако обичате — нервничел. Бил силно притеснен и пушел като комин.

— Нещо характерно за него — обади се Смайли.

— Кое?

— Непрестанното пушене — отбеляза Смайли.

— Така ли? Не знаех.

И Ендърби се прехвърли на следващата страница.

— А сега, инструктажът на Киров. Карла му излага най-подробно задачата. «През деня съм щял да се водя на работа в търговското представителство към посолството, а специалната ми задача щяла да е да контролирам воденето на финансовите отчети на всички представители на Тринайсето управление в следните страни...» Тук Киров ги изброява поименно, включително Бон, но не и Хамбург. Следиш ли ми мисълта. Сам?

— Неотклонно, шефе.

— Да не си се залутал из лабиринта?

— Ни най-малко, шефе.

— Големи дяволи били тия ръшки.

— Абсолютно.

— И Киров продължава: «Подчерта изключителната важност на функциите ми... дъра-дъра... спомена колко добре съм се представил по случая «Орлов» и обяви, че поради огромната деликатност на възложената ми задача ще се отчитам директно пред личния му кабинет и ще разполагам със самостоятелен комплект шифри...». Обърнете сега на петнайсата страница.

— На петнайсата съм, шефе — обади се Колинс.

Смайли беше стигнал страницата преди него.

— «Карла обаче ме предупреди, че покрай задълженията ми на финансов ревизор на представителите на Тринайсето управление, на мен ще се разчита да изпълнявам и определени нелегални дейности с оглед изнамирането на удобни първични данни за създаване на прикрития, тоест легенди, за бъдещите ни агенти. Според него в тази дейност поначало участвали всички служители на Управлението, но независимо от това създаването на легенди се подчинявало на изискванията за най-строга тайна, така че ми се забранявало да я обсъждам, когато и да било с когото и да било: нито с посланика, нито дори с майор Пудин, който бил постоянният оперативен представител на Карла в парижкото ни посолство. Аз, естествено, приех назначението и след като преминах специален курс по мерки за сигурност и комуникации, заех съответната длъжност. Скоро след пристигането ми в Париж получих лична грама от Карла, че се търси

спешно легенда за жена агент на около двайсет и една годишна възраст». Тук вече ножът опира до кокала — вметна със задоволство Ендърби. — «В грамата се изброяваха няколко емигрантски семейства, които можели да бъдат убедени чрез натиск да приемат въпросната агентка като свое дете, тъй като Карла поначало се доверява повече на шантажа, отколкото на подкупа». В това отношение е дяволски прав — съгласи се от все сърце Ендърби. — При сегашните темпове на инфлация май само шантажът запазва проклетата си стойност.

Сам Колинс го възнагради с мощен одобрителен смях.

— Благодаря ти, Сам — реагира учтиво Ендърби. — Много благодаря.

На това място някой не толкова мащабен — или не толкова дебелокож — в сравнение с Ендърби човек сигурно щеше да прехвърли доста по-набързо следващите няколко страници, тъй като те всъщност потвърждаваха с тригодишна давност настояванията на Кони Сакс и Смайли създамата се между Лайпциг и Киров връзка да бъде разработена в дълбочина.

— Киров най-старателно, но безрезултатно, се заема с обработката на емиграцията — обяви Ендърби с тон по-подходящ за четене на субтитрите към някой филм. — Карла призовава Киров да удвои усилията си, Киров влага все повече старание и въпреки всичко търпи неуспех.

Тук Ендърби млъкна и пак погледна Смайли, но сега вече от упор.

— Тоя Киров май за нищо не ставаше, нали, Джордж?

— Хич — отвърна Смайли.

— Искаш да кажеш, че Карла е нямал никакво доверие на собствените си хора, затова е предпочел да рискува с непрофесионалист от рода на Киров?

— Да.

— Некадърник. Такъв като него изобщо не биха го взели в Саратов.

— Точно така.

— Тоест, след като е създал свой апарат и го е дресирал да спазва установените от самия него железни правила, не е посмял да го използва за тази конкретна цел. Това ли имаш предвид?

— Да — отвърна Смайли. — Точно това имам предвид.

— Така че след като попаднал на Лайпциг в самолета за Виена — продължи разказа си Ендърби, предавайки сбито направените от Киров описания, — Киров съзрял в Лайпциг отговора на своите молитви. Няколко значение това, че живеел в Хамбург, готов бил да забрави и някогашните неприятности в Талин. Важното било, че Ото също бил емигрант и имал солидни връзки с емигрантските групи. Изобщо Ото се явявал неговото «златно момче». При което Киров поискал спешно разрешение от Карла да вербува Лайпциг като източник из средите на емиграцията и търсач на таланти. Карла одобрил. Кое то също е гаф, като се замислиш — отбеляза Ендърби. — Боже мой, че кой трезв и здравомислещ човек би заложил на кон с миналото на Лайпциг? Особено пък за операция като тяхната?

— Карла е бил силно притеснен — обади се Смайли. — Самият Киров го съобщава, а го потвърждават и други източници. Разполагал е с много малко време и е бил принуден да предприеме рискове.

— От рода на това да избива разни хора?

— Това е много по-скорошно явление — възрази Смайли с такъв небрежно оправдателен тон, че Ендърби се видя принуден да го изгледа доста остро.

— Ти какво си взел напоследък да раздаваш всеопрощения, Джордж? — попита с голяма доза подозрителност Ендърби.

— Мислиш ли? — озадачи се от въпроса му Смайли. — Ами щом казваш, Сол...

— А си станал и един такъв, хрисим. — И Ендърби предпочете да се върне към дешифровката: — Двайсет и първа страница, с което приключваме. — И я зачете бавно, стараейки се да наблегне на значението на въпросния пасаж. — Страница дваайсет и едно — повтори: — «След успешното вербуване на Остракова и официалното издаване от страна на френските власти на разрешителното на името на дъщеря ѝ Александра, получих нареждане да започна да заделям незабавно по десет хиляди щатски долара от служебната ми парижка сметка за финансирането на тази нова къртица, която вече се водеше под работното название «Комета». В същото време агент «Комета» получи и висшата степен на засекретеност в рамките на Управлението, а това ще рече, че всички свързани с нея донесения трябваше да се изпращат персонално на директора посредством лични шифри и без никакви посредници. И тъй като Карла не одобрява излишното

използване на радиограми, това означаваше, че тези донесения следва да му се изпращат по куриер». Това отговаря ли изобщо на истината, Джордж? — попита с престорено безразличие Ендърби.

— Нали така го спипахме в Индия — отвърна Смайли, без да откъсва поглед от сценария. — Разгадахме кодовете му, та той след това се закле никога през живота си да не използва повече радиовръзка. Но както става с повечето обещания, и той ревизира своето.

Ендърби отхапа връхчето на клечката и го разтърка върху опаката страна на дланта си.

— Що не си съблечеш палтото, Джордж? Сам, питай го какво иска да пие?

Сам попита, но Смайли, задълбочил се докрай в дешифровката, не му отвърна.

А Ендърби възобнови прочита на глас:

— «Получих също така нареждане да внимавам «Комета» да не се споменава никъде в годишните отчети за Западна Европа, които аз, в качеството ми на ревизор, бях длъжен да подпиша, преди да ги предам на Карла за докладване пред колегията на Центъра в края на всяка финансова година... Не, така и не се срещнах с агент «Комета», нито знам какво е станало с нея или в коя точно страна действа. Известно ми е само, че живее под името «Александра Остракова», дъщеря на натурализирани френски родители...» — Прелистване на още страници. — «Ежемесечните плащания в размер на десет хиляди долара не минаваха през мен, а се превеждаха в банка в град Тун в швейцарския кантон Берн. Преводът се правеше по силата на указание за редовно извършване в полза на някой си доктор Адолф Глазер. Той е поименният бенефициент по сметката, но според мен «доктор Глазер» е чисто и просто работното име на оперативния агент на Карла в съветското посолство в Берн, чието истинско име е Григориев. Убеждението ми идва от един случай, в който изпращащата банка допусна някаква грешка, поради която сумата не стигна до Тун; когато Карла научи, заповяда ми да изпратя втори път сумата лично на името на Григориев, без да чакам банката да приключи с проучванията си. Изпълних заповедта, а впоследствие сумата по първото плащане ми беше възстановена. Това е всичко, което знам. Умолявам те, приятелю Ото, да не разгласяваш чутото от мен, иначе може да ме убият».

Дяволски прав се е оказал. Наистина са го очукали. — Ендърби захвърли дешифровката и тя шляпна върху масата. — Последната воля и завещание на Киров, така да се каже. Край. Джордж?

— Слушам те, Сол.

— Наистина ли нищо няма да пийнеш?

— Благодаря, добре ми е и така.

— Аз все пак ще направя рекапитулация, понеже трудно схващам. Не че аритметиката ми може да се сравнява с твоята. Но ти следи *всяко* мое движение. — Сети се за Лейкон, при което вдигна бялата си длан и разпери пръсти, преди да почне да отброява: — Едно: Остракова пише на Владимир. Писмото ѝ събужда стари спомени. Подозирам, че Михел го е прехванал и прочел, но това никога няма да можем да докажем. Можем да го подложим на натиск, но се съмнявам, че ще постигнем друго, освен да вдигнем патърдия сред хората на Карла. — Стисна втори пръст. — Второ: Владимир изпраща копие от писмото на Остракова до Ото Лайпциг с настояване същият да претопли по спешност връзката си с Киров. Трето: Лайпциг се юрва за Париж, среща се с Остракова, установява контакт с добрата си стара дружка Киров и го примамва в Хамбург, а отиването дотам не е проблем за Киров, тъй като Лайпциг продължава да се води в тефтерите на Карла като агент на Киров. Но точно тук възниква въпрос, Джордж.

Смайли го изчака.

— В Хамбург Лайпциг свива възможно най-мръсния номер на Киров. Нали така? Доказателствата са в собствените ни потни ръце. Но аз все пак питам: как е успял?

Дали Смайли в действителност не го разбра накъде бие, или просто беше решил да накара Ендърби да се поозори? Независимо кое е вярното, той предпочете да възприеме въпроса на Ендърби като риторичен.

— По кой точно начин свива Лайпциг номера на Киров? — не отстъпваше Ендърби. — С какво го е притиснал? С порноснимки? Хубаво: приемаме, че Карла е пуритан, Киров също. Но, ей бога ми, петдесетте години отдавна свършиха, не съм ли прав? В наше време всеки има право да погали някое и друго бедро, не е ли така?

Смайли не пожела да прокоментира морала на руснаците; по въпроса за натиска обаче отговори с точност, достойна и за самия

Карла:

— Те се ръководят от съвсем други етични норми. В тях няма място за глупаци. Според нас, ние сме по-уязвими на натиск от руснаците. Но това не е вярно. Просто не е така. — Звучеше безкрайно уверен в думите си. Изглежда, напоследък много беше премислял темата. — Киров е проявил и некомпетентност, и недискретност. Карла е щял да го унищожи дори само заради приказливостта му. А Лайпциг е притежавал точно такова доказателство. Надявам се да не си забравил, че когато започнахме първоначалната ни операция срещу Киров, той се напи и взе да разправя някои излишни неща за Карла. Беше споменал на Лайпциг, че имал лична заповед от самия Карла да съчини легенда за жена агент. Ти навремето не пожела да повярваш в тази история, но ето че тя се оказва вярна.

От човек като Ендърби не можеше да се очаква да се изчерви, но той благоволи поне да се усмихне кисело, преди да изрови нова кибритена клечка от джоба си.

— «Който търкаля камък нагоре, върху него ще се върне» — отбеляза самодоволно, при все че не стана ясно дали има предвид собственото си прегрешение или онова на Киров. — «Изплюй и останалото, друже, или ще изпея пред Карла всичко, което чух дотук», казва наслуки малкият Ото. Исусе, ама ти наистина си прав: яко е стиснал Киров за топките и не го пуска!

В желанието си да ги успокои. Сам Колинс се намеси:

— Според мен онова, което току-що отбеляза Джордж, се връзва много добре с казаното на втора страница, шефе. На онова място, където Лайпциг в действителност споменава за «нашия разговор в Париж». Ото буквално върти ножа «Карла» в раната, нали, Джордж?

Със същия успех можеше да си говори сам в съседната стая. Никой не му обърна и капка внимание.

— Лайпциг е притежавал и писмото от Остракова — добави Смайли. — А съдържанието му не характеризира никак добре Киров.

— И още нещо — рече Ендърби.

— Казвай, Сол.

— Говорим за четири години, нали така? Цели четири години, откакто Киров е повдигнал за пръв път въпроса пред Лайпциг. И ето че сега изведнъж налита и на Остракова със същото предложение. След цели четири години. С други думи, през всичкото това време се е

размотавал с дадената му от Карла поръчка, без да отбележи и йота напредък. Това ли искаш да кажеш?

Отговорът на Смайли се отличаваше със смайващата си бюрократичност:

— Единственият сигурен извод в случая е, че по някое време Карла е оттеглил заръката си, а впоследствие я е възстановил. — При този негов официален тон Ендърби реши благоразумно да не го закача повече на тази тема.

— Тук става дума за нещо съвсем друго: Лайпциг свива мръсния номер на Киров и съответно уведомява за това Владимир — отново вдигна пръсти Ендърби, за да отброява. — Владимир засилва Вилем да изпълни ролята на куриер. Междувременно в московското ранчо или Карла е надушил нещо гнило, или по-вероятно е получил донесение от Михел. Така или иначе, Карла вика Киров да се върне, уж за да го повиши, и го овесва за ушите. При което Киров пропява на мига, както бих постъпил и аз. А Карла се залавя да натика пастата за зъби обратно в тубичката. Пречуква Владимир, който е тръгнал да се срещне с нас, въоръжен с писмото от Остракова. Убива и Лайпциг. Прави опит да ликвидира и лелката, но се осира. Какво според теб е моментното му настроение?

— Сто на сто си седи в Москва и чака или Холмс, или капитан Ахав да го догони — подсказа с кадифения си глас Сам Колинс и запали поредната си кафява цигара.

Ендърби обаче не сподели хумора му.

— Питам те, Джордж: защо Карла не изкопае съкровището си? И не го мести другаде? Ако Киров е признал пред Карла всичко онова, което преди това е изповядал пред Лайпциг, първата работа на Карла би трябвало да е да заличи всички дири!

— Може пък съкровището да е недвижимо — отвърна Смайли. — Или Карла да е изчерпал вариантите си.

— Но пък е пладнешка лудост, ако не е закрил онази банкова сметка!

— Не по-голяма от пладнешката лудост да прибягне до глупак като Киров — прекъсна го с необичайна рязкост Смайли. — И от лудостта да му разреши да вербува Лайпциг, и от лудостта да се захване с Остракова, и от лудостта да повярва, че като убие трима души, ще запуши изтичането на информацията. Тоест отпадат всички

презумпции за здрав разум. А и защо не? — Направи пауза. — При това Карла очевидно продължава да вярва в успеха, иначе нямаше да държи досега Григориев в Берн. Той според вас е все още там, доколкото разбирам? — изглежда косо Колинс.

— Поне към днешна дата, да — отвърна Колинс с дежурната си по всякакви поводи усмивка.

— В такъв случай преместването на банковата сметка надали би се явило логична стъпка — отбеляза Смайли. След което добави: — Дори за луд човек.

Впоследствие и Колинс, и Ендърби щяха да споделят поотделно мнението, че всичко изречено от Смайли е минавало като някакъв особено ледовит полъх през стаята; че до голяма степен не са съумявали да схванат казаното; че са се озовали в нещо като сфера с по-висши норми на човешкото поведение, където съвсем не се били чувствали на място.

— Коя тогава е тайнствената дама? — постави ребром въпроса Ендърби. — Дамата, която струва десет хилядарки месечно и цялата му проклета кариера? И която го принуждава да разчита на некадърници вместо на щатните си главорези? Сигурно е някое страхотно парче.

И ето че отново сме изправени пред загадката защо Смайли предпочете да не отговори на този му въпрос. Обяснението може да се корени в умишлената му недостъпност; или да се дължи на упорития отказ на родения оперативен агент да разкрие пред своя куратор нещо, което не е съществено за съвместната им дейност. Но решението му несъмнено се базираше на определена философия. Така или иначе, вътрешно Смайли вече е бил решил, че е подотчетен единствено на себе си; защо тогава да действа така, сякаш нещата стоят другояче? Сигурно е разсъждавал: «Всички тези нишки водят към мен и моя живот. Има ли смисъл да подавам краищата на противника ми, та той да може да ме манипулира?». От друга страна, допустимо е да е предположил — и то съвсем обосновано, — че Ендърби е запознат не по-зле от самия Смайли с перипетиите в миналото на Карла; а и да не е, има на свое разположение цяла секция «Проучване на СССР», на която може да възложи да ровят цяла нощ, докато не му намерят нужните му отговори.

Но, така или иначе, Смайли се въздържа и не му отговори.

— Джордж — каза накрая Ендърби.

Доста ниско над тях прелетя самолет.

— Въпросът се свежда до това дали искаш продукта — отвърна по някое време Смайли. — Не виждам кое друго в крайна сметка може да се сравнява по важност.

— Сериозно ли говориш, за бога! — възкликна Ендърби и сне ръка от лицето си заедно с кибритената клечка. — Естествено, че го искам — продължи, сякаш това изчерпваше само половината от темата. — То, ако става дума, аз и Мона Лизата я *искам*, и председателя на Китайската народна република, че и името на коня, който догодина ще спечели Купата на Ирландия. И Карла искам да го видя на стола за разпити в Сарат и да го чуя как изплюва цялото си житие-битие пред нашите инквизитори. И американските ни «братовчеди» *искам* да ядат от ръката ми още години наред. *Всичко* искам, как да не искам. Но това ни най-малко не облекчава положението ми.

Колкото и да е странно, Смайли като че изобщо не се вълнуваше от дилемата, пред която беше изправен Ендърби.

— Предполагам, че Брат Лейкон е успял вече да те запознае с действителността? С патовата ситуация, в която се намираме и прочее? — попита Ендърби. — Че си имаме работа с правителствен кабинет, съставен от млади идеалисти, поклонници на разведряването, привърженици на откритото управление и тем подобни глупости? Решени да унищожат създадените през Студената война условни рефлексии? И надушващи консерваторски заговори под всяко легло в Уайтхол, но най-вече под нашите? Той не ти ли го каза? Не спомена ли за намеренията им да лансират своята поредна проклета англо-болшевишка мирна инициатива, която ще се провали с гръм и трясък още преди следващата Коледа?

— Не, в такива чак подробности не навлезе.

— Точно това са си наумили. И ние не трябвало да подкопаваме усилията им, дрън-дрън. Но недей забравя, че тъкмо онези, които сега бият тъпана за мир, първи ще писнат, ако не си вършим работата. Не че в това няма определена логика. Та те отсега ни разпитват каква позиция се очаква да заемат Съветите. И в миналото ли беше така?

Смайли се замисли какво да му отговори — толкова дълго, сякаш председателстваше над Страшния съд и държеше в ръцете си

съдбините на човечеството.

— Да. И така би могло да се каже. Предполагам, че, повече или по-малко, нещата винаги са стояли по този начин — отвърна накрая, сякаш въпросът го засягаше страшно дълбоко.

— Трябваше да ме предупредиш от самото начало.

Ендърби повлече нозе към средата на стаята и си наля чиста газирана вода от шкафа, след което с нещо като откровена нерешителност впери поглед в Смайли. Огледа го внимателно, после килна глава и продължи да го оглежда и изобщо да проявява признаците на човек напъващ се над нерешим проблем.

— Трудна работа, шефе. Адски трудна — обади се Сам Колинс, оставен без внимание и от двамата.

— А ти, Джордж, убеден ли си, че не става въпрос за гнусен болшевишки заговор, целящ да ни тласне към нашата окончателна гибел?

— Боя се, че вече не заслужаваме подобни усилия, Сол — отвърна с извинителна усмивка Смайли.

Ендърби никак не се зарадва от това напомняне за ограниченото британско величие и лицето му за миг се изкриви в кисела гримаса.

— Добре, Мод — каза накрая. — Да вървим в градината.^[1]

Вървяха редом. Ендърби беше кимнал на Колинс да си седи вътре. Тихият вечерен дъжд къдреше повърхността на шадравана и придаваше блясък на мраморния ангел. От време на време случаен порив на вятъра плисваше от надвесените клони струи вода върху тревата и намокряше ту единия, ту другия. Но английският джентълмен Ендърби нямаше в никакъв случай да позволи и капка да падне отгоре му, независимо че господ си е наумил да окъпе останалата част от човечеството. Тук-там се мяркаше и по малко светлинка: френските прозорци на Бен хвърляха жълти правоъгълници върху шадравана, а над тухления зид надничаше болнаво модерната зеленикава улична лампа. Ендърби проговори чак на края на първата им безмълвна обиколка:

— Ти хубаво ни поразходи, Джордж; това поне ти го казвам безплатно. То не беше Вилем, после Михел, Тоби, Кони. Горкият Фърпосън едва насмогваше да си попълни отчета, преди да хукне пак подире ти. «А бе, тоя човек не спи ли? — пита. — Не се ли спира поне да пие едно?»

— Съжалявам — отвърна Смайли, колкото да каже нещо.

— Не ми ги разправяй тия на мен — рече Ендърби и изведнъж се закова на място. — Писна ми от тия връзки — замърмори и се приведе над високата си обувка. — Не се научиха да правят повече дупки във велура, оттам идват и всички ядове. То бива британски икономии, ама чак пък и от *дупките!*

Ендърби оправи единия крак, после подви другия.

— Физически го желая, Джордж, чуваш ли ме? Дай ми го този Карла жив, в състояние да приказва, и аз ще го взема, пък после ще си измисля оправданията. Карла иска политическо убежище? Ами хубаво... макар и неохотно, ще му го предоставим. И докато «Влъхвите» заредят пушките си да ме гръмнат, аз ще съм се сдобил от него с достатъчно сведения, с които завинаги да им запуша устата. Или физически, или никак, разбра ли ме?

Подновили бяха разходката си. Смайли вървеше подире му, но Ендърби не намираше за необходимо да извъръща глава, докато говореше:

— И хич не разчитай на това «Влъхвите» да ни се махнат от главите — предупреди. — И на ръба на водопада Райхенбах да се озовеш, стиснал Карла с две ръце за гърлото, Брат Лейкон ще те дърпа отзад за лешовете и ще ти обяснява, че не трябва да се отнасяш жестоко с руснаците. Ясно ли ти е?

Смайли потвърди, че му е ясно.

— С каква компрометираща го информация разполагаш на този етап? Възползване от служебното положение за лично облагодетелстване, предполагам. Измама. Присвояване на обществени средства — същото, заради което самият той е опаткал оня от Лисабон. Противозаконни задгранични операции, включително две покушения. Изобщо като се захванеш, цял списък ще можеш да извадиш. *Плюс* всичките завистници в Центъра, които само чакат да му забият ножа. В това поне е прав: шантажът е *далеч* повече за предпочитане пред подкупа.

Смайли се съгласи, че май наистина било така.

— Ще имаш нужда от хора. Бавачки, осветители и всякакви други забранени играчки. Но не ме занимавай с такива подробности. Оправяй се сам. Виж, парите са съвсем отделен въпрос. Като гледам как действат ония клоуни в Министерството на финансите, ще съумея

да те скрия в отчетите така, че сума ти години няма да се доберат до теб. Казваш ми само кога, къде и колко ти трябва и аз ще имам грижата да им скроя «номера на Карла». Паспорти някакви да ти подсигурирам? Някоя и друга тайна квартира?

— Засега няма нужда, благодаря.

— Денонощно ще те държа под око. Защото ако замисълът се провали и стане някой скандал, все ще се намери някой да ме упрекне, че е трябвало да те държа под наблюдение. Тук само ще вметна: нещо ми подсказваше, че ще се захванеш на своя глава с историята с Владимир, та реших да не те изпускам от погледа си. За всеки случай. Винаги можеш да кажеш после, че цялата катастрофа е произтекла от глупавата самонадеяна акция на изкуфял бивш шпионин.

Смайли се съгласи, че идеята никак не е била лоша.

— Може и да не разполагам с достатъчно хора за улично следене, но нищо не ми пречи поне телефона ти да подслушвам, да проверявам кореспонденцията ти, а ако се наложи — да подслушвам дори и спалнята ти. В интерес на истината, ние точно това правим от миналата събота. Не че има някаква полза, но то друго не може и да се очаква.

Смайли кимна в знак на съчувствие.

— Ако заминаването ти в чужбина ми се стори прибързано или необяснимо, веднага ще го докладвам. Освен това ще ми трябва и легенда за прикриване на посещенията ти в деловодството на Цирка. Ти, естествено, ще ходиш там по нощите, но току-виж те разпознали и нямам никакво намерение и *това* да ми се стовари на главата.

— По едно време имаше планове да се възложи на вътрешен човек да напише историята на службата — подсказа му Смайли. — Не за печат, естествено, а по-скоро някакво последователно изложение на събитията, с което да се запознават новите кадри и някои служби за свръзка.

— Ще ти изпратя официално писмо — каза Ендърби. — И то със задна дата, дявол да го вземе. Но ако превишиш пълномощията си, докато си в сградата, не разчитай да те спасявам. Между другото, онзи човек в Берн, за когото Киров споменава. Търговският представител Григориев. Получателят на парите?

Смайли като че беше се отнесъл в мислите си.

— А, да, да. Разбира се — рече. — Григориев?

— Предполагам, че първо при него ще отидеш. Прав ли съм?

По небето прелетя падаща звезда и за секунда отвлече вниманието им.

Ендърби извади от вътрешния си джоб сгънат лист обикновена хартия.

— Това е всичко, което имаме дотук за Григориев. Абсолютно чист е. Един от малкото. Преподавал икономика в някакъв болшевишки университет. Жена му е стара брантия.

— Благодаря — отвърна учтиво Смайли. — Много ти благодаря.

— Засега имаш моята напълно опровержима благословия — обяви Ендърби и двамата се запътиха към къщата.

— Благодаря — повтори Смайли.

— Съжалявам, че се превръщаш в инструмент на имперското ни двуличие, но то изобщо не се е изгубило.

— Няма страшно — каза Смайли.

Ендърби се спря да изчака Смайли да го застигне.

— Какво прави Ан?

— Добре е, благодаря.

— От кога... — подхвана, но изведнъж загуби инерция. — Друго ми кажи обаче, Джордж — смени темата, след като за миг пое от нощния въздух: — Кое те влече в конкретния случай: работата или удоволствието?

Отговорът на Смайли също се забави и беше не по-малко уклончив:

— Удоволствието никога не ме е вълнувало. Или може би по-точно казано: не съм виждал разлика между двете.

— Онази запалка, дето тя ти я беше подарила, още ли е у Карла? Това наистина ли е станало? Дето разправят, че когато навремето си го разпитвал в Делхи... когато си му предлагал да стане изменник... той ти бил отмъкнал запалката? Та тя още ли е у него? Той още ли я ползва? Ако беше моя, сигурно и досега щеше да ми е неприятно да си спомням.

— Беше най-обикновена ронсънка — отвърна Смайли. — А те са известни със здравината си, нали така?

Разделиха се, без да се сбогуват.

[1] «Ела в градината, Мод, нощта е тъмна като прилеп» — из поемата «Maud» (1855-1856) на Алфред Тенисън. — Б.пр. ↑

През седмиците след срещата с Ендърби, Джордж Смайли установи, че многобройните елементи на подготовката му са съпътствани от някакво сложно и променливо настроение. В душата му изобщо не цареше покой; на нито един етап не можеше да бъде, описан като еднозначна личност извън онази постоянна нишка — решимостта му. Ловец, отшелник, любовник, търсец своето осъществяване самотен мъж, проникателен участник във Великата игра, отмъстител, раздиран от съмнения търсач на потвърждение на своята правота — Смайли премина през всички тези фази поотделно, а понякога през две или повече едновременно. Сред онези, които впоследствие си спомняха за този му период — старият Мендел, полицай в оставка и един от малкото посветени в тайните му; мисис Грей, хазайката на скромния пансион в Пимлико «само за джентълмени», който от съображения за сигурност Смайли беше превърнал в свой временен щаб; и Тоби Естерхази, с работното име Бенати, прочутият търговец с произведения на арабското изкуство — повечето описваха посвоему неговото непредвещаващо нищо добро самовгълбяване, мълчанието, пестеливите му приказки и погледи, а обясненията им зависеха от степента, до която го познаваха, и от собственото им обществено положение.

Мендел например — мрачен, наблюдателен мъж с пружинираща походка и увлечение по пчеларството — направо заявяваше, че Джордж трупал сили за предстоящия му голям двубой. От позицията му на някогашен боксьор аматьор в средна категория на дивизионния отбор, на Мендел не му било никак трудно да забележи характерните за навечерието на боя признаци: трезвостта, затвореността и занесения поглед, по които си личало, че Смайли го «сърбят ръцете». Мендел, изглежда, на няколко пъти го беше водил у дома си да вечерят. Но от наблюдателния му поглед не бяха убягнали и някои други подробности: озадачеността на Смайли, често замаскирана под формата на нежелание да общува; навикът му да се измъква при най-

малкия повод, сякаш не го свъртало на едно място, и нуждата да се движи, за да избяга като че от самия себе си.

Според хазяйката му мисис Грей, Смайли имал най-вече вид на силно скърбящ човек. Не знаела никакви подробности за него, освен че се казвал Лоримър и бил пенсиониран библиотекар. Но както споделяла с останалите си наематели джентълмени, буквално му личало, че е преживял тежка загуба, затова никога не си дояждал бекона, винаги излизал сам и спял на запалена лампа. Напомнял ѝ за собствения ѝ баща «след като мама си отиде». А това говори добре за проникателността на мисис Грей, тъй като през въпросното затишие на душата му тежаха две жестоки убийства, при все че те ни най-малко не се отразяваха на активността му, а напротив. Да не говорим колко права беше тя, описвайки го като нерешителен, понеже постоянно сименял мнението за всякакви дреболии; по подобие на Остракова, и на Смайли му ставаше все по-трудно да взема решения по помаловажните житейски въпроси.

Затова пък мнението на Тоби Естерхази, който беше имал много вземане-даване със Смайли, беше много по-меродавно, макар и оцветено, естествено, от перспективата и самият Тоби да седне срещу Карла «на голямата маса», както държеше да се изразява той. И в действителност, откакто мистър Бенати наистина стъпи здраво на международната сцена, Тоби станал нов човек. Наврял се за цели две седмици из най-тъмните сокаци на най-долнопробните градове в Европа да мобилизира своята необичайна армия от някогашни специалисти — майстори на уличното следене, подслушвани, шофьори и снимкаджии. И независимо къде точно се намирал, всеки ден звънял на Смайли на един от предварително уговорените обществени телефони в близост до пансиона и с помощта на кодови думи му докладвал докъде е стигнал. А ако по пътно кацнел в Лондон, Смайли отивал с кола до определен хотел в близост до аерогарата и изслушвал лично рапорта му в някоя от втръсналите му вече стаи. Изобщо, по думите на Тоби, Джордж се бил отдал на «*Flucht nach vorn*» — немски израз, който засега се оказва непреводим, но буквално означава «отстъпление напред» и несъмнено съдържа елемент на отчаяние, та дори и усещане за незащитен тил, ако не и това «окончателно да изгориш мостовете си». Самият Тоби обикновено предлагаше следното неясно описание на тази му слабост: «А бе, как да ти кажа? Джордж

открай време си е лесно раним, нали ме разбираш? Човек, който много е видял, запечатва много болка в очите си. Предполагам, че Джордж се е нагледал повече, отколкото трябва». След което добавяше следния израз, който намери своето скромно място във фолклора на Цирка: «И изобщо под шапката на Джордж има куп глави». Но в същото време у Тоби нямаше и капка съмнение относно пълководските умения на Смайли: «Изключително щателен, дори прекалено», обявяваше с уважителен тон, независимо че «прекалеността» беше намерила израз в проверяването на финансовия отчет от Тоби до последния швейцарски сантим — дисциплина, на която Тоби се подчиняваше с мрачно примирение. И Джордж бил изнервен като всички останали, а изнервеността му достигнала своя естествен връх тъкмо когато Тоби започнал да съсредоточава екипите си на двойки и тройки в главната цел — Берн — и с безкрайна предпазливост предприемал първите стъпки към набелязания обект. «Че като задълба в какви ли не подробности — оплакваше се Тоби. — Канеше се едва ли не с нас да излезе по тротоарите. Какво да го правиш? Бивш оперативния. Не знае как да делегира отговорност, нали разбираш?»

Дори след като всички екипи се събрали, преброили и получили заданията си, от своята лондонска база Смайли наредил да изчакат в почти пълно бездействие още цели три дни, че «да свикнели с температурата на града» — да се снабдели с тамошни облекла и лични превозни средства и да доотработели системата за свързка. «Не се подавай иззад дантелените перденца, Тоби — повтарял настоятелно. — Колкото повече седмици минат в наше бездействие, толкова по-сигурен ще се чувства Карла. Но стига само веднъж да подплашиш дивеча, Карла ще изпадне в паника и операцията ни ще се провали». И още след първата тренировъчна акция Смайли привикал Тоби да отскочи до Лондон и да докладва за пореден път. «Убеден ли си, че не ви е забелязал? Достатъчно чести ли бяха смените? Имаш ли нужда от още коли или хора?» След което, разправяше Тоби, го накарал да преговори за кой ли път цялата маневра с помощта на улични карти и фотографии на къщата обект, да повторел къде точно щял да заложи статичните постове и къде съответният екип щял да се измъкне, че да отстъпи следенето на следващия. «Най-важното е да напипаш привичките му — рекъл Смайли на изпроводяк. — Установиш ли веднъж схемата, по която действа, ще се появя и аз. Но не по-рано».

«Изобщо не бързаше, а изпипваше всичко», разправяше впоследствие Тоби.

За посещенията на Смайли в Цирка през този труден период липсват, естествено, каквито и да било официални свидетелства. Той се вмъкваше в сградата така, сякаш беше своят собствен призрак, и се придвижваше като фантом по познатите му коридори. Следвайки съвета на Ендърби, появяваше се в шест и петнайсет вечерта, точно след края на дневната смяна, преди нощната да е навлязла в ритъм. Очакваше да се появят пречки и не можеше да се отърве от притеснението, че все някой познат му от двайсет години «чистач» ще позвъни до петия стаж за разрешение да го пусне. Ендърби обаче си беше свършил работата, та когато Смайли се яви без пропуск пред гишето за проверка, някакво съвсем непознато му момче му кимна безгрижно да върви към отворената врата на асансьора. Оттам се спусна, без никой да го спре, в сутерена. Първото, на което попадна погледът му на излизане от кабината, беше таблото с извънслужебни обяви, които си бяха същите като от времето, преди да напусне — дума по дума дори: някой търсеше добри стопани за новородените си котенца; драмкръжокът на младшите служители щял да проведе в петък в столовата репетиция на «Възхитителният Крайтън»^[1], изписано с правописна грешка. Същият турнир по скуош, с участниците, записани под служебните си псевдоними в интерес на сигурността. Същият дразнещ шум от вентилаторите. Дотам, че като бутна водещата към деловодството врата с армирано стъкло и вдъхна аромата на печатарско мастило и библиотечен прах, почти очакваше да види и собствената си закръглена фигура пред бюрото в ъгъла, приведена под светлината на очуканата зелена настолна лампа, както се беше случвало прекалено често в онези дни, когато съставяше диаграмата с вероломните предателства на Бил Хейдън и се напъваше по силата на обратната логика да напипа пукнатините в бронята на московския Център.

— Чух, че ще описвате славното ни минало — пропя снизходително нощната дежурна — висока мома с провинциален вид и походка като на Хилари, която, дори докато седеше, създаваше впечатлението, че рухва. И тръшна отпреде му стара метална кутия с документация. — Изпрацат ви я с любов от петия етаж. Ако имате нужда от друго, ще изписукате, нали?

Завързаният към дръжката етикет гласеше: «Спомени». Под капака Смайли намери куп стари жълто-кафяви папки, пристегнати със зелен канап. Развърза го внимателно и отвори първата, откъдето го изгледа като труп от дълбок ковчег размазаната фотография на Карла. Цяла нощ чете почти без да помръдне. Върна се назад не само в миналото на Карла, но и в своето, и на моменти му се струваше, че житието на единия не е нищо повече от допълнение към битието на другия — че и двамата са били причинители на едно й също неизлечимо заболяване. Както и по много други предишни поводи си задаваше въпроса какво ли е щяло да излезе от самия него, ако е имал детството на Карла, ако се е пекъл и той на същия революционен огън. И както и в ред предишни случаи, се мъчеше безуспешно да преодолее собственото си удивление от самия мащаб на страданията, преживени от руския народ, от безсмислената жестокост и изблиците на героизъм. Всичко това го караше да се чувства смален и изнежен, независимо от убеждението му, че и неговият живот не беше минал без мъки и болки. Нощната смяна приключи, а той продължаваше да седи, вперил поглед в пожълтелите страници «като спящ прав кон», както се изрази същата нощна дежурна, която беше и състезателка по конен спорт. Дори след като тя прибра папките да ги върне на петия етаж, Смайли остана да седи с вцепенен поглед дотогава, докато тя не го побутна леко по лакътя.

А той се върна и на другата вечер, и на по-другата; после изчезна нанякъде и се появи чак след седмица без никакви обяснения. Приключи с Карла и се залови с досиетата на Киров, на Михел, на Вилем и на «Групата» като цяло — не за друго, а защото явно беше изпитал необходимостта да придаде солидна документална сърцевина на чутото и запомненото за Лайпциг и Киров. Защото, освен всичко друго, може да се каже, че Смайли беше и педант, и упорит изследовател, за когото единствената истина се съдържаше в досиетата; докато не паснеше с написаното там, всичко друго си оставаше най-обикновена догадка. По някое време изиска и досиетата на Ото Лайпциг и генерала и ако не за друго, поне в израз на преклонение пред паметта им, добави към тях по една паметна записка, излагаща действителните обстоятелства около съответната кончина. Най-накрая поиска и досието на Бил Хейдън. Първоначално се подвоумиха дали да му го дадат, та се наложи дежурният на петия

етаж да помоли Ендърби да излезе за малко от частната си вечеря с един от министрите, за да му даде необходимото разрешение. Справедливо е да отбележим, че Ендърби буквално побесня: «За бога, човече, става дума за самия *автор* на проклетото досие, не разбираш ли? Ако на Джордж не му е разрешено да чете собствените си рапорти, кой, по дяволите, би имал това право?». Но Смайли така и не се *зачете* в него, докладва впоследствие дежурната деловодителка, на която тайно беше разпоредено да следи всяка изискана от него преписка. «По-скоро го *попрехвърли* — поясни тя, описвайки го как бавно и замислено е прелиствал страниците, — като човек, който е мярнал някаква снимка и сега я търси да я види повторно». Смайли задържа папката за малко повече от час, след което я върна с учтивото «Много ви благодаря». Оттогава насетне престана да ходи, но сред «чистачите» остана да битува приказката, че по някое време след единайсет през същата нощ, след като разчистил бумагите от бюрото и предал няколкото драснати набързо записки за поверително унищожаване, бил забелязан да стои продължително в задния вътрешен двор — отворително място, цялото на бели плочки и черни отходни тръби и вонящо на котки — с поглед вперен в сградата, от която се канел да си тръгне, и в лампата, която все още светела мижаво в някогашния му кабинет, по онзи начин, по който възрастният човек гледа къщата, в която се е родил, училището, в което се е учил, и църквата, в която се е венчал. А в единайсет часа и трийсет минути внесъл всеобщ смут с това, че взел такси от Кеймбридж Съркъс до гарата «Падингтън» и се качил в спалния вагон на влака за Пензанс, който тръгва малко след полунощ. Няма предварително закупен билет, нито правил заявка по телефона; а и нищо не носел със себе си като за нощно пътуване, дори самообръсначка, с каквата на сутринта му услужил кондукторът. Междувременно Сам Колинс успял да сглоби импровизиран екип за следене — любителска работа, общо взето, понеже успели единствено да доложат, че Смайли се бил обадил някому някъде от телефонна кабина, но времето не им стигнало да разберат нещо повече по въпроса.

— Е, сега ли точно намери време да ходи на курорт! — отбеляза вкиснато Ендърби, когато му доложиха за случая, а от подчинените му се разнесоха пъшкания на тема извънреден труд, командировъчни и надбавки за непланирани дежурства. Чак тогава се усети и изстена: —

О, господи боже мой, та той е заминал при оная кучка, богинята му. Не му ли стига това, че е тръгнал сам срещу Карла? — Целият епизод се отрази по необичаен начин на Ендърби. Той цял ден бесня, та дори и наруга публично Сам Колинс. В качеството си на бивш дипломат Ендърби презираше до дън душа абстрактните понятия, макар постоянно да се криеше зад такива.

Къщата се намираще на върха на хълма, сред горичка голи брястове все още очакващи да ги порази ръждата. Беше гранитна, много голяма и със запуснат вид, с куп двукрили покриви, надничащи като съдрани черни палатки над върхарите. За да се стигне до сградата, се минаваше по няколко декара изпотрошени парници, а в долината се виждаше порутена конюшня и отдавна запуснута зеленчукова градина. Маслинозелените хълмове — някогашни военни укрепления — бяха напълно обезлесени. Тя и досега наричаше мястото «Корнуолската могила на Хари». Отвъд хълмовете минаваше морския хоризонт, който тази сутрин изглеждаше гладък като покривна плоча под надвесилите се купести облаци. Таксито — стар хъмбър, напомнящ му за военновременните щабни автомобили — се друсаше по черния път. «Ето къде е прекарала тя своето детство и си присвои моето», мина му през ум. Пътят беше осеян с дупки, а отсечените дървета лежаха като жълти надгробни камъни от двете му страни. «Сигурно е в главната сграда», помисли си. От другата страна на билото се намираще колибата, в която бяха прекарвали заедно отпуските му, но когато беше без него, тя отсядаше в голямата къща, в някогашната си момичешка стая. Каза на шофьора, че няма нужда да го чака, и се запъти към предната порта, съсредоточил се изцяло върху локвите, че да не си окаля лондонските обувки. «Да, това не е вече моят свят — рече си. — А е нейният, техният.» Тренираният му поглед огледа до един прозорците по фасадата с надеждата да мерне сянката ѝ. «Сигурно е объркала часа, иначе щеше да ме посрещне на гарата», опита се да я оправдае наум. Колата ѝ обаче си стоеше паркирана в конюшната, с неостъргана сутрешна слана по стъклата; забелязал я беше още докато се разплащаше с таксиджията. Натисна копчето на звънеца и чу стъпките ѝ по подовите плочи, но вратата всъщност му отвори мисис Тремеда и го покани да влезе в една от всекидневните — гостна ли беше, сутрешна стая ли ѝ викаше, или всекидневна, така и не беше

успят да запомни кое какво е. Във всеки случай, в огнището гореше огън.

— Сега ще я викна — каза мисис Тремеда.

«Добре поне, че няма да ми се наложи да слушам лудия Хари на темата «комунисти» — каза си Смайли и седна да чака. — Размина ми се да чуя как всички сервитьори китайци в Пензанс очаквали заповед от Пекин да изотровят поголовно клиентите си. Или как проклетите стачници трябвало да бъдат изправени до стената и разстреляни — не са ли чували те за обществен дълг, дявол ги взел? Или как Хитлер може и да е бил мерзавец, но е постъпил съвсем правилно с евреите. Или друга някоя не по-малко чудовищна, но проповядвана с твърдо убеждение теория. Предупредила е семейството да не се мярка пред мен», реши Смайли.

Покрай пушека от огнището долови и уханието на пчелен мед, и както винаги, не намери обяснение. Дали не беше от мебелния лак? Или някъде долу, из катакомбите, има склад за мед, така както има и стая за пушките, друга за въдиците, трета за сандъците, а нищо чудно да имаше и отделна стая за правене на любов? Огледа се да види гравюрата на Тиеполо със сцената от Венеция. «Продали са я», помисли си. При всяко свое идване заварваше още някоя красива вещ да липсва от колекцията. Само дето никой не знаеше къде отиват парите на Хари. Не и по поддръжката на имота, всеки случай.

Тя прекоси стаята и той остана доволен, че на нея ѝ се беше наложило да върви, а не на него, понеже той със сигурност щеше веднага да намери в какво да се спъне. Устата му беше пресъхнала, а в стомаха си усещаше топка от кактус; всъщност не я щеше в близост до себе си; реалността ѝ изведнъж му идваше някак си в повече. Както при всяко свое завръщане тук, тя беше възстановила келтската си хубост, а докато се приближаваше, кафявите ѝ очи го проучваха да разгадаят настроението му. Целуна го по устата, насочвайки го с обхванали тила му пръсти, а между двама им падна като остър меч сянката на Хейдън.

— Предполагам, че не си се сетил да вземеш някой днешен вестник от гарата — бяха първите ѝ думи. — Хари пак е прекъснал абонамента.

После го попита закусвал ли е, а той я излъга, че е свършил тази работа. Ами тогава да се поразходят навън, предложи тя, сякаш целта

на посещения му беше да огледа имота. Отведе го в оръжейната стая и взе да рови да му намери подходящи ботуши. Едни чифтове лъщяха като кестени, други имаха вид на вечно недоизсъхнали. И в двете посоки крайбрежната пътека се отдалечаваше от залива. От време на време Хари я препречваше с барикади от бодлива тел или слагаше табели «ОПАСНО МИНИ». Водеше нескончаема война с кметството да му разрешат да отвори къмпинг и отказът на властите на моменти го вбесяваше. Предпочетоха да тръгнат на север въпреки вятъра и тя го хвана под ръка, за да го чува по-добре. Северната пътека беше по-ветровитата, но по южната щеше да им се наложи да вървят един зад друг през шубраците.

— Заминавам за известно време, Ан — каза Смайли, стараейки се да произнесе по най-естествен начин името ѝ. — Нямах как да ти го съобщя по телефона. — Усети се, че ѝ го каза по същия онзи начин, по който ѝ съобщаваше подобните вести през войната, и се почувства пълен идиот. Трябваше всъщност да ѝ каже: «Отивам да шантажирам един любовник».

— Някъде конкретно ли отиваш, или просто искаш да се махнеш от мен?

— Имам малко работа в чужбина — отвърна, мъчейки се все още безуспешно да излезе от ролята на авиатора герой. — И те съветвам в мое отсъствие да не ходиш до Байуотър стрийт.

Тя беше сплела пръстите си в неговите, но за нея това беше съвсем нормално: тя поначало обичаше да осъществява физически допир с хората. С всички. В цепнатината между скалите под тях вълните се пречупваха и заформяха бесни водовъртежи от пяна.

— И ти специално затова ли би целия път дотук? Да ми кажеш, че ми е забранено да влизам в собствения си дом? — попита го тя.

Той не ѝ отговори.

— Нека поставя въпроса си по друг начин — предложи тя, след като бяха извървели известно разстояние. — Ако *нямаше* забрана за влизането ми на Байуотър стрийт, щеше ли да ми предложиш да се *прибера* там? Или искаш да кажеш, че забраната важи за вечни времена?

Спря се и впери очи в неговите, но се отдръпна малко назад, че да прочете по-добре съдържащия се в тях отговор. Прошепна «боже мили», а той съзря как по лицето ѝ се изписа едновременно и

съмнение, и гордост, и надежда, в същото време се запита тя пък какво ли разчита в неговото изражение, понеже и сам не знаеше какво точно чувства в момента, освен че мястото му изобщо не е при нея, че трябва да се махне колкото се може по-далеч от това място; а тя му приличаше на момиче върху бързо отдалечаващ се плаващ остров, обгърната плътно в сенките на всичките ѝ любовници. Той я обича, той изпитва към нея пълно безразличие, той я наблюдава с някакво проклето отчуждение, а тя окончателно го напуска. «След като и сам не се познавам — рече си, — как да разбера ти коя си?» Забеляза бръчките ѝ от старостта, страданията и борбите, нанесени върху лицето ѝ през съвместния им живот. Не се нуждаеше от нищо друго, освен от самата нея, тя беше кръгла нула, напомняше му за жена, която някога, много отдавна, беше познавал; беше му чужда, познаваше я най-подробно. Забеляза сериозния ѝ поглед и в един миг се зачуди как е могъл да се излъже навремето и да го приеме за израз на задълбоченост; а в следващия вече ненавиждаше зависимостта ѝ от него и копнееше единствено да се отърси от нея. Идеше му да ѝ викне «Върни се», но не го направи; ръка дори не протегна, че да се опита да я задържи при себе си.

— Винаги си ме насърчавала да не преставам да търся — каза Смайли. Изказването му звучеше по-скоро като прелюдия към въпрос, но въпросът така и не последва.

Тя го изчака, а след това направи свое изказване:

— Аз съм комедиантка, Джордж. Имам нужда от сериозен партньор. От теб.

Той обаче я наблюдаваше от много далеч.

— Проблемът е в работата ми — каза ѝ.

— С тях не мога. Но и без тях не мога. — Според него тя пак говореше за своите любовници. — Единственото по-лошо от промяната е статуквото. И мразя, когато ми се налага да избирам между двете. Обичам те. Не разбираш ли? — Той май ѝ отговори нещо в настъпилата пауза. Тя не че разчиташе на него, но се беше подпряла в него, докато ридаеше, понеже плачът беше изцедил силите ѝ. Чу я да казва: — Ти, Джордж, през цялото време така и не оцени колко си свободен. Та се налагаше аз да се радвам на свободата и заради двама ни.

Но, изглежда, осъзна абсурдността на казаното и се разсмя.

Пусна ръката му и пак тръгнаха, а тя през цялото време се мъчеше да изправи килнатия кораб с помощта на елементарни въпроси. Той каза, че щял да отсъства няколко седмици, ако не и повече. Щял да отседне «на хотел», но не уточни нито в кой град, нито в коя държава. А тя пак извърна лицето си към неговото, сълзите изведнъж рукнаха във всички възможни посоки, по-зле и от преди, но така и не успяха да го трогнат въпреки цялото му желание.

— Всичко вече приключи, Джордж, кълна ти се — спря се на място тя, за да даде израз на молбата си. — Свирката свирна и в твоя свят, и в моя. Останахме съвсем сами на нашия остров. Нищо повече няма да се случи. По закона на средните стойности ние трябва да сме най-доволните хора на света.

Той кимна така, сякаш се съгласяваше с това, че тя е била някъде, където кракът му не беше стъпвал, но без да приема това знание за решаващо. Повървяха още малко, през което време той отбеляза, че когато тя млъкнеше, помежду им се пораждаше някаква връзка, но само дотолкова, доколкото се явяваха двама души, тръгнали в една и съща посока.

— Свързано е с хората, които погубиха Бил Хейдън — каза ѝ и като утешение, и като повод да се оттегли. Но на ума си добави: «А той те погуби теб».

Изпуснал беше влака и трябваше да убие някак си двата часа до следващия. Беше часът на отлива и това му позволи да се разходи по прославения плаж на Маразаян, уплашен от собственото си безразличие. Небето беше сиво, а белите чайки блестяха на фона на гладкото като каменна покривна плоча море. Две смели деца се гмуркаха под вълните. «Аз съм крадец на хорски души — мислеше си унило. — Останал без вяра, принуден съм да се придържам към чужди убеждения; да се топля на чужд огън». Докато наблюдаваше двете деца, се сети за някакво стихче, останало му от времето, когато все още четеше поезия:

*Като плувец да скочиш в бистрите води
и да отмиеш немоцта на мразовития стар свят.*^[2]

«Да, точно за мен е написано», мина му мрачната мисъл.

— Питам те, Джордж — упорстваше Лейкон, — ние, мъжете от английската средна класа, не допускаме ли *най-голямата* си грешка с това, че слагаме жените си на пиедестал? Или да го кажа другояче, предвид традициите и образованието, което сме наследили, не разчитаме ли ние, англичаните, *прекалено* много на жените си, след което ги *виним*, че не оправдават очакванията ни, ако разбираш какво имам предвид? Че ги възприемаме като *явления*, а не като същества от плът и кръв. Това ли ни мъчи?

Смайли допусна, че е възможно.

— Но пък, ако *не е* така, защо Вал *винаги* се подлъгва по някакви лайнари? — запита войнствено Лейкон за най-голяма изненада на двойката от съседната маса.

И на този въпрос Смайли не беше в състояние да му отговори.

Вечерята им в предложението от Лейкон грил ресторант беше минала отвратително. Виното беше наливно трапезно от Испания, а Лейкон се възмущаваше вдън душа от британската политика. В момента пиеха кафето с някакво съмнително бренди. Лейкон обяви, че според него се прекалявало с антикомунизма. Та нима и комунистите не били в крайна сметка *хора*? Стига с тези представи, че били чудовища с кръв по зъбите. И комунистите като всички останали искали да се замогнат и да живеят в мир и благоденствие. И да поотдъхнат от всичката тази дяволска враждебност. «А и да не искат — пак с нищо не можем да им попречим», твърдеше Лейкон. Някои проблеми — ирландският например — били неразрешими, но надали сме щели да доживеем деня, в който американците да признаели, че са се натъкнали на нещо неразрешимо? Великобритания била станала неуправляема; до две-три години и останалите страни на света щели да са такива. Бъдещето ни зависело от колектива, но оцеляването опирало до отделния индивид и тъкмо този парадокс ни убивал ежедневно.

— Та кажи ми ти, Джордж, как виждаш нещата? Сега, след като те отпрегнаха от хомота, сигурно гледаш по-обективно, в по-широка перспектива.

Смайли чу как собственият му глас измърмори нещо безсъдържателно за «гама от възгледи».

И ето че най-после ухапах темата, която Смайли цяла вечер очакваше с ужас: започна семинарът им по въпросите на брака.

— На нас поне винаги са ни внушавали, че жените трябва да бъдат носени на ръце — изрече възмутено Лейкон. — Щели да излязат от релсите, ако не се чувствали обичани всяка минута. А онзи, при когото в момента живее Вал... Ами тя ха му е казала някоя дума напъряко, ха й е посинил очите. Ние с теб не бихме си и помисляли да постъпим така, нали?

— В никакъв случай — каза Смайли.

— Та как мислиш? Ако взема да я спипам натясно в къщата на онзи... да й скръцна със зъби, да я заплаша със съд и прочее... дали няма да наклоня везните в своя полза? По-едър съм от него — бог ми е свидетел. Че и по-силен във всяко едно отношение!

Стояха на тротоара под звездите и чакаха таксито за Смайли.

— Е, приятна почивка, така или иначе. Напълно заслужена, при това — каза Лейкон. — По топлите места ли смяташ да я караш?

— Чудя се дали просто да не поема, накъдето ми видят очите.

— Блазе ти. Ей богу, направо ти завиждам за свободата ти! Както и да е, разговорът ни беше изключително полезен и смятам стриктно да се придържам към съвета ти.

— Ама чакай, Оливър — възрази с известно притеснение Смайли. — Та аз никакъв съвет не съм ти дават.

Лейкон пренебрегна думите му и най-безгрижно продължи:

— А и онази история е вече приключена, доколкото чувам. Абсолютно на чисто, без никакви гадни висящи въпроси. Моите поздравления, за което, Джордж. За проявената честност. Ще направя каквото мога, да получиш съответното признание. Коя е най-високата ти награда досега, че им изгубих дирите? Онзи ден в клуба «Атенеум» един разправяше, че заслужаваш направо рицарско звание.

Таксито пристигна и с желанието си да стиснат ръце за довиждане Лейкон постави Смайли в изключително неудобно положение.

— Бог да те поживи, Джордж, за честността ти. Ние двамата с теб по едно си приличаме: всеотдайни патриоти сме, а не изпользвачи. Обучени сме да служим. На родината. И сега си плащаме за удоволствието. Ако Ан не ти беше съпруга, а агент, сигурно много по-добре щеше да се оправяш с нея.

На другия ден следобед, след като Тоби му се обади по телефона да го уведоми, че «сделката е почти готова за сключване», Джордж

Смайли се изниза тихичко по посока на Швейцария с паспорт на името Бараклъф. Автобусът на «Суисер» го откара от цюрихската аерогара до Берн, където, без да губи и секунда, Смайли се нанесе в хотела «Белвю Палас» — огромна пищна сграда, отличаваща се с гостоприемния си покой, която в безоблачни дни предлага разкошен изглед към подножието на бляскавите Алпи, но през въпросната вечер беше обгърната в лепкава зимна мъгла. Беше премислил дали да не се настани на някое по-скромно място, евентуално дори в една от конспиративните квартири на Тоби. Тоби обаче успя да го убеди, че най-подходящ за целите му е «Белвю»: хотел с няколко изхода, разположен в самия център, и първото място, в което всеки друг в Берн би очакват да го види, с изключение на Карла, който, ако наистина го търси, най-малко ще разчита да го завари там. Смайли влезе в просторното фоайе с усещането, че се е озовал на безлюден пътнически параход посред открито море.

---

[1] «The Admirable Crichton» (1902), социална сатира от автора на «Питър Пан» сър Джеймс Матю Бари. — Б.пр. ↑

[2] От «Мирът» (Peace) на Рупърт Чонър Брук (Rupert Chawner Brooke, 1887-1915) — английски поет, автор на идеализиращи войната сонети. — Б.пр. ↑

Стаята му представляваше умален швейцарски Версай. Бюрото тип «бомбе» се отличаваше с медните си инкрустации и мраморна писалищна повърхност, а над двете белоснежни легла висеше гравюра на Бартлет, изобразяваща Байроновия Чайлд Харолд. Гъстата мъгла навън създаваше впечатлението за сива стена. Разопакова вещите си и слезе отново до партера, където възрастен пианист изпълняваше в бара сюита шлагери от петдесетте години — мелодии, отговарящи напълно на вкуса на Ан, а вероятно и на неговия. Замезвайки с малко сирене, Смайли изпи чаша бяло «Фендан» и си рече наум: «Почна се. Началото е поставено. Няма връщане назад, нито място за колебание». В десет се запъти към стария град, който обожаваше. Над павираните улици витаеше ароматът на кестени и пури. Древните шадравани изскачаха насреща му из мъглата, а средновековните къщи служеха за декор на пиеса, в която той не участваше. Влизаше в пасажите, подминаваше картинни галерии, магазини за антики и високи портали, през които и конник можеше да влезе. На моста Нюдекбрюке се спря и се загледа в реката. «Толкова нощи — каза си. — Толкова улици извървах дотук.» И си спомни стиха на Хесе: «Странно — в мъглата да бродиш. Храсти и камъни там мяркат се чужди, безродни...»^[1] Замръзналата мъгла се къдреше ниско над бягащите води; бентът излъчваше кремавожълто сияние.

Зад гърба му спря оранжево волво комби с бернски номера и присветна с фаровете. Докато Смайли вървеше към колата, някой отвори отвътре широко дясната врата и на светлината в купето Смайли видя, че зад волана седи Тоби Естерхази, а на задната седалка — строга на вид жена в униформата на бернска домакиня, подрусваща малко детенце на коляното си. «Използва ги за прикритие — мина му през ум. — За «силует», както се изразяват преследвачите.» В мига, в който автомобилът потегли, жената захвана да приказва на детето. В швейцарския ѝ немски присъстваше неотслабваща нотка на негодувание:

— Виж, Едуард. Кран... Сега минаваме покрай рова с мечките Беренграбен, Едуард... Гледай, Едуард — трамвай...

Преследвачите поначало са вечно недоволен народ, спомни си Смайли; такава е съдбата на всеки воайор. А тя не спираше да ръкомаха и да насочва вниманието на детето към всичко. *«Семейна вечер, господин полицай — гласеше сценарият. — От гости се връщаме с нашето чудесно оранжево волво, господин полицай. У дома си отиваме.»*. И мъжете, естествено, седят отпред, господин полицай.

Навлязоха в бернското дипломатическо гето Елфенау. През мъглата на Смайли му се мяркаха покрити със слана преплетени градински клони и зелени порти на вили. В светлината на фаровете попадна месингова табела с името на арабска държава, заедно с двама охранители. Минаха покрай англиканска църква и редица от тенис кортове; но някое време навлязоха в авеню с оголели букове от двете му страни. Висящите между тях улични лампи приличаха на бели балони.

— На петстотин метра вляво пред нас е осемнайсети номер — обяви тихичко Тоби. — Григориев и жена му обитават партерния апартамент. — Шофираше бавно, уж заради мъглата.

— Тук живеят много богати хора, Едуард! — напяваше жената на задната седалка. — И всичките са от чужбина.

— Повечето от иззад Желязната завеса са настанени в Мури, а не в Елфенау — обясняваше Тоби. — Живеят като в комуна. Всичко вършат на групи. Групово пазаруване, групови разходки и прочее. Григориеви обаче се държат другояче. Изнесоха се от Мури преди три месеца и наеха този апартамент лично за тях си. Три хиляди и петстотин на месец, Джордж, които той сам плаща на хазяина.

— В брой ли?

— Всеки месец, в банкноти от по сто франка.

— А за другите наети от посолството жилища как се плаща наемът?

— От служебните банкови сметки. Но не и в случая с Григориев. Григориев е изключение.

Полицейска патрулка ги задмина със скоростта на речен шлеп; Смайли забеляза как главите и на тримата полицаи се извърнаха да ги огледат.

— Едуард! Полиция! Гледай! — възкликна жената и заувещава детенцето да им помага с ръка.

А Тоби полагаше усилия да не млъква.

— Полицайчетата се притесняват за бомби — обясняваше. — Наумили са си, че палестинците ще вдигнат целия район във въздуха. А за нас това е и хубаво, и лошо, Джордж. Ако проявим някоя несръчност, Григориев може спокойно да предположи, че сме от местните ангелчета. Пред полицията обаче този номер не минава. Само още сто метра, Джордж. Отпред ще видиш паркиран черен мерцедес. Всички останали ползват общите служебни коли на посолството. Но не и Григориев. Григориев сам управлява собствен мерцедес.

— От кога го има? — попита Смайли.

— От три месеца. Закупен на старо. По същото време, по което се изнесе от Мури. Изобщо голям скок направи той, Джордж. Със сума ти подаръци, все едно му беше рожден ден. И кола, и къща, и повишение от първи секретар на съветник.

Сградата, с обикновена замазка, се издигаше по средата на просторна градина, чийто край се криеше в мъглата. През завесите на фасадния еркерен прозорец Смайли мярна вътрешна светлина. В градината имаше и детска пързалка, до празен на вид плувен басейн. На чакълестата алея до входа чакаше черен мерцедес с дипломатически номера.

— Колите на съветското посолство завършват на 73 — отбеляза Тоби. — А английските, на 72. Григориева си изкара шофьорска книжка само преди два месеца. От цялото посолство само тя и още една жена са с книжки. Но шофира ужасно, Джордж. В най-истинския смисъл на думата.

— Кой друг живее в къщата?

— Собственикът. Гаден тип, професор в Бернския университет. Преди време «братовчедите» се обърнаха към него с молба да вкарат два микрофона за подслушване на партера и дори му предложили да е срещу заплащане. Професорът взел парите, но като съвестен гражданин ги доложил на бундес полицията. А бундес полицаите си изкарали акъла. Понеже били обещали да гледат настрана, срещу възможността да хвърлят по едно око на продукта. При което «братовчедите» се отказали от операцията. Но и интересът им към

Григориев май бил просто в рамките на обичайната им дейност, нищо особено.

— Къде са децата на Григориеви?

— На седмичен пансион в женевското училище към съветската мисия. Прибират се всеки петък вечерта. През уикендите семейството ходи на излети. Разходки из гората, кросчета, бадминтон. Или берат гъби. Григориева е маниачка на тема чист въздух. Напоследък започнаха и колела да карат — каза и изгледа косо Смайли.

— Григориев ходи ли със семейството си на тези екскурзии?

— Съботите са му работни дни, Джордж. Макар да имам силното чувство, че го прави с единствената цел да се отърве от присъствието им. — Смайли си отбеляза наум вече солидно оформените възгледи на Тоби относно брака на Григориеви. И се запита дали донякъде не са отражение на някой от предишните бракове на самия Тоби.

Свърнаха по някаква пряка на авенюто.

— Чуй какво ще ти кажа, Джордж — разправяше Тоби, все още във връзка с уикендите на Григориеви. — Слушаш ли ме? Преследвачите са хора, склонни да си въобразяват разни неща. Няма друг начин. Това също е част от работата им. Във визовия им отдел работи една брюнетка, доста сексапилна за руския. Нашите са я нарекли «Наташка». Истинското ѝ име е друго, но за тях тя си е Наташка. В събота и тя ходи в посолството. На работа. И в два-три случая Григориев я връща с колата си до Мури. Успяхме да щракнем някоя и друга снимка с доста прилично качество. Веднъж слезе от колата по-рано и извървя пеша останалото разстояние до апартамента си. Защо? Другия път доникъде не я закара — разходи я просто из планината Гуртен, но разговорът им беше доста задушевен. Нищо чудно обаче на момчетата просто така да им се е сторило, щото му съчувстват на човека заради Григориева. Знаеш, Джордж, как обектът понякога печели симпатиите на преследвачите, а друг път — омразата им. Та в случая са си харесали Григориев.

Тоби намали скоростта. През мъглата мержелееше светлината от малко кафене. В двора му беше паркиран дребен ситроен 2CV с женевски номера и с отрупана с кашони търговски мостри задна седалка. От антената на радиото висеше лисича опашка. Тоби изскочи, отвори паянтовата дясна врата, набута Смайли на мястото за пътника и му подаде кръгло бомбе, което Смайли веднага си сложи на главата.

Самият Тоби си нахлупи руска ушанка. Отбръмчаха със ситроенчето, а Смайли забеляза попътно как бернската матрона се прехвърли зад волана на оранжевото волво, от което току-що бяха слезли. Детенцето им помахна тъжно с ръчичка през задното стъкло.

— Как са хората ти? — попита Смайли.

— Идеално. Вече рият земята с копита от нетърпение. На единия от братята Сартор му се разболя детенцето, та му се наложи да се върне във Виена. Сърцето му се скъса от мъка. Иначе всички са бомба. За тях ти си «Номер Едно». След малко ще подминем отдясно Хари Слинго. Помниш ли го? Беше ми подчинен в Актън.

— Четох, че са приели сина му със стипендия в Оксфорд — отвърна Смайли.

— Да. Физика. В оксфордския колеж «Уодъм». Момчето е жив гений. Гледай право пред себе си, Джордж, не извъръщай глава.

Подминаха закрит камион с направен със замах надпис «*Auto-Schnelldienst*»^[2] отстрани и с дремещ върху волана шофьор.

— Кой беше другият, отзад? — попита Смайли, след като отминаха.

— Пит Лъсти, бивш ловец на скалпове. Много зле я карат напоследък тия момчета. Никаква работа, никакъв екшън. Пит се беше записал доброволец в родезийската армия. Очукат неколцина, лиснато му, върна се пак при нас. Нищо чудно, че те боготворят.

Минаха повторно покрай дома на Григориев. Този път светлината идеше от друг прозорец.

— Много рано си лягат тия Григориеве — изрече едва ли не със страхопочитание Тоби.

Пред себе си видяха паркирана лимузина с цюрихски консулски номера. Мъжът на шофьорската седалка четеше книжка джобен формат.

— Бил Канадеца — поясни Тоби. — Ако на излизане от дома Григориев свие надясно, минава покрай Пит Лъсти. А наляво — покрай Бил Канадеца. Много свестни момчета. И зорки.

— А зад нас кой е?

— Сестрите Майнерцаген. Голямата наскоро се омъжи.

Благодарение на мъглата пътуваха в уединение и пълна тишина. Спуснаха се плавно от някакъв хълм, подминаха от дясната страна резиденцията на британския посланик и паркирания на алеята й ролс-

ройс. Тъкмо преди да свият наляво, следващата ги кола ги задмина и любезно включи фаровете си, та на светлината им Смайли успя да огледа продължаващата направо, обградена с дървета, задънена улица, която завършваше с висок и затворен портал, охраняван откъм вътрешната му страна от неколцина скупчили се нагъсто мъже. От дърветата нищо друго не можа да види.

— Добре дошъл в съветското посолство, Джордж — промълви съвсем тихо Тоби. — Двайсет и четирима дипломати, петдесет други служители — шифровчици, машинописки и няколко абсолютно некадърни шофьори, всички живеещи на едно място. Търговското представителство е на друг адрес — «Шанценекщрасе» 17. Григориев много често ги навестява. В Берн се намират, освен това и ТАСС, и Агенция «Новости» — и двете служещи за прикритие на редови агенти. Резиденцията майка е в Женева, под прикритието на мисия към ООН, с персонал от около двеста души. Тукашното посолство ѝ е нещо като филиал, с дванайсетина-петнайсет агенти, мудно разрастващо се. Отзад към посолството е прилепена консулската служба. В нея се влиза през портичка в оградата, все едно се намъкваш в пушалня за опиум или в публичен дом. По пътеката са разположени охранителни камери, а в чакалнята — скенери. Направи поне един опит да си изкараш виза.

— Смятам да пасувам, благодаря — отвърна Смайли и стана свидетел на един от редките случаи Тоби да се разсмее.

— Паркът на посолството — отбеляза Тоби, когато фаровете осветиха за миг спускащата се стръмно надясно гора. — Григоријева ходи там да играе волейбол и да води децата на политически кръжоци. Повярвай ми, Джордж, тази жена е истинска извратенячка. Навряла си е гагата във всичко: и в детската градина към посолството, и в клуба по пинг-понг, и в женския отбор по бадминтон — няма нещо, което да не е под нейно лично ръководство. Ако не ми вярваш, питай момчетата ми какво мислят за нея. — На излизане от задънената улица Смайли вдигна очи към най-горния прозорец на ъгловата сграда и видя как една от светлините угасна, после пак светна.

— «Добре дошъл в Берн» те поздравява Пол Скордено — каза Тоби. — Миналата седмица най-после успяхме да вземем под наем най-горния етаж. Пол работи в «Ройтерс». Направихме му дори фалшива журналистическа карта. И визитки, и всичко останало.

Тоби паркира в близост до площад «Тун». Часовникът от модерната кула би одинайсет. Сипеше се ситен сняг, но мъглата не се беше вдигнала. Помълчаха за миг, преди Тоби да каже:

— Днешният му ден се явява повторение на цялата измината седмица, а минатата седмица беше повторение на по-предишната, Джордж. Едно и също всеки четвъртък. След работа минава с мерцедеса през гаража, зарежда го с бензин и масло, проверява акумулатора и получава разписка. Оттам се прибира у дома. В шест часа или шест и нещо пред тях спира кола на посолството, от която слиза Краски — редовният четвъртъчен куриер от Москва. Винаги сам. Изключително предпазлив човек, професионалист. В други ситуации неизменно го съпровожда колегата му Богданов. Заедно летят, заедно носят пощата, заедно се хранят. Но за посещенията си при Григориев, Краски се отцепва и пристига сам. Престоява половин час и си заминава. Защо? Това е крайно нетипично за един куриер, Джордж. Много е опасно да работи без подкрепление, повярвай ми.

— Добре. Какво е личното ти мнение за Григориев, Тоби? — попита Смайли. — С какво се занимава той?

Тоби направи онзи свой жест с леко завъртане на дланта.

— Григориев не е специално обучен агент, Джордж. Никакви хватки не знае и е пълно недоразумение. Но все пак не му е чиста работата. Имам чувството, че е някакъв странен мелез, Джордж.

«И Киров беше същата стока», мина му през ум на Смайли.

— Смяташ ли, че разполагаме с достатъчно материал за него? — поинтересува се Смайли.

— От техническа гледна точка всичко е ясно. И банката, и фалшивата самоличност, та дори и Наташка. Строго технически погледнато, държим каре аса.

— Тоест смяташ, че е готов да изгори — каза Смайли по-скоро като потвърждение, а не като въпрос.

В тъмното дланта на Тоби пак се завъртя насам-натам.

— При изгарянето няма никакви гаранции, Джордж. Нали ме разбираш? Някои току ги обземе патриотизмът и изведнъж решават да се жертват за родината. Други лягат по гръб и се предават още щом ги докоснеш. Понякога изгарянето може да отключи упоритостта в отделни индивиди. Нали ме разбираш?

— Да. Да, струва ми се, че те разбирам — отвърна Смайли. И пак се сети за Делхи и за безмълвното лице, което го беше наблюдавало през облака цигарен дим.

— Така че карай бавната, Джордж. Окей? От време на време не е зле да не си даваш много зор.

— Лека нощ — пожела му Смайли.

Хвана последния трамвай по посока на центъра. Докато стигне до «Белвю», снегът съвсем се беше усилил: под жълтеещите лампи се въртяха едри мокри парцали и чак тогава падаха по земята. Настрои будилника за седем.

---

[1] Херман Хесе — «В мъглата» (превод Н. Лилиев). — Б.пр. ↑

[2] «Експресен автосервиз» (нем.). — Б.пр. ↑

Младата жена, която наричаха Александра, се беше събудила точно час, преди да удари камбаната за сутрешната молитва, но като я чу, моментално сгъна нозете си под платнената нощница, стисна очи и се закле наум, че още спи, като нуждаещо се от почивка дете. Подобно на будилника на Смайли и камбаната иззвъня в седем, но тя още в шест беше чула ударите на големите часовници из долината — първо онзи на католиците, после другия — на протестантите, последван от третия — на кулата на кметството, но не вярваше на нито един от тях. Нито в бога на едните, нито в бога на другите, а най-малко пък в онзи на бургерите с касапските физиономии, които на ежегодния празник на града бяха стояли мирно с издутите си шкембета, докато хорът на пожарникарите мучеше патриотични песни на местния диалект.

Ежегодният празник ѝ беше известен, понеже беше едно от малкото «разрешени ѝ излизания», и я бяха пуснали за награда — първата ѝ такава; а самото събитие, за нейно огромно забавление, се оказа посветено на простия кромид лук. От двете ѝ страни стояха неотлъчно сестра Урсула и сестра Блажена, готови да се намесят, ако направеше и най-малкия опит да побегне или да изкризи, така че ѝ се наложи да изслуша цял час празнословни речи, последван от цял час маршови песни под акомпанимента на тъпата духовна музика. Накрая мина манифестация на хора в селски носии, понесли окачени на дълги пръти връзки с лукови глави, начело със селския знаменосец, който в делнични дни доставяше млякото до портала, а ако му излезеше късметът — и до самия вход на общежитието, с надеждата да мерне през прозореца някое от момичетата; или може би самата Александра се мъчеше поне за миг да го зърне.

След като селските часовници отмериха шестия час, от дълбините на леглото си Александра реши да брои минутите вовеки веков. Вживявайки се в самоналожената си роля на дете, отброяваше шепнешком всяка секунда: «Хиляда и една, хиляда и две». В шест и дванайсет, според онова, което беше отброила, чу как майка Фелисити

се връща от литургия, яхнала важно своето моторно колело, което гърмеше по алеята и оповестяваше на всеослушание, че само майка Фелисити — пук-пук — нашата настоятелка — пук-пук — и никой друг — пук-пук — може да обяви официално — пук-пук — началото на новия ден. А най-смешното беше, че тя изобщо не се казваше Фелисити — «Радост», а просто си беше избрала това име за пред останалите монахини. Споделила беше под секрет с Александра, че всъщност била кръстена Надежда. При което Александра пък довери на Фелисити, че и тя изобщо не се казвала Александра, а Татяна. И че Александра било някакво ново име, което ѝ било дадено само за ползване в Швейцария. При което Фелисити-Фелисити ѝ се скара да не говорела глупости.

След появата на майка Фелисити, Александра се зави през очи с белия чаршаф и установи, че времето въобще не минава и че се е озовала в някакво бяло детско безвреме, където никой и нищо не хвърля сянка — дори и самата Александра, да не говорим за Татяна. Бели крушки, бели стени, бели табли на леглото. Бели радиатори. И през високия прозорец — бели планини на фона на бялото небе.

«Доктор Рюди — рече си наум, — ще ви разкажа най-новия си сън още при следващата ни четвъртъчна беседа... Или във вторник беше?»

Слушайте внимателно какво ще ви кажа, докторе. Достатъчно добре ли владеете руския? Понякога май се преструвате, че разбирате повече, отколкото в действителност. Добре, започвам. Казвам се Татяна, стоя по бяла нощница пред бял алпийски пейзаж и се мъча да напиша нещо върху планината с белия тебешир на Фелисити-Фелисити, чието истинско име е Надежда. Под нощницата си съм чисто гола. Вие се правите, че такива неща не ви вълнуват, но щом почна да ви разправам колко обичам тялото си, вие не изпускате нито една моя дума, нали, доктор Рюди? Та пиша аз с тебешира върху планината. Натискам го така, както се гаси цигара. И наум ми идват най-мръсните думи, които знам — точно така, доктор Рюди, и *тази* дума, и *онази* дума, — но те май не влизат в словесния ви запас по руски. Мъча се и да ги изпиша, но способно ли е едно момиче да го направи в бяло върху бяло? Вие ми кажете, докторе.

Ужас, докторе. Не бива изобщо да ви споделям сънищата си. Знаете ли, че съм бивша курва с името Татяна? И че всичко ми беше

позволено? Да паля каквото видя, включително и себе си, да ругая дори държавата, а онези, мъдрите управници, не смееха да ме накажат? Предпочитаха да ме пуснат да изляза през задната врата: «Върви, Татяна». Това известно ли ви е?»

Като чу приближаващите по коридора стъпки, Александра се сви още по-дълбоко под завивките. «Водят французойката до тоалетната», мина ѝ през ум. А французойката беше най-красивата в целия пансион. Александра обожаваше красотата ѝ. Дори системата беше безсилна пред тази нейна хубост. И онази риза, докато ѝ навличаха — понеже се била изподрала, или омазала, или строшила нещо, — ангелското ѝ лице продължаваше да ги гледа втренчено като от някоя от иконите им. И по безформената си нощница без копчета, когато беше, навирените ѝ гърди я вдигаха и образуваха истински мост отпред, и никой не можеше да ѝ попречи — дори и най-завистливите, дори самата Фелисити-Фелисити с тайното име Надежда — да не изглежда като кинозвезда. А разкъсаше ли си дрехите, и монахините до една я гледаха със завистлив ужас. Единствено американката ѝ съперничеше по хубост, но американката се беше оказала прекалено лоша и я отведеха нанякъде. Не че французойката беше по стока като изпаднаше в гола истерия, опитваше се да си среже вените или я обземеха бесните в присъствието на Фелисити-Фелисити, но и тя не можеше да стъпи на малкия пръст на американката преди самото ѝ заминаване. Монахините се принудиха да викнат Кранко от портиерната да я натиска, докато ѝ биха инжекцията с успокоителното. За тази цел им се наложи да затворят цялото крило за отдих, но когато закритата камионетка откара американката, всички скърбяха така, сякаш им е починал роднина, а сестра Блажена не спря да реве през цялата вечерна молитва. После, когато Александра я принуди да ѝ каже какво е станало, монахинята я нарече с галеното ѝ име «Саша» — категорично доказателство, че скърби. «Американката замина за Унтерзее — изрече през сълзи, след като Александра я притисна да изплюе истината. — Саша, Саша, обещавай ми да не ходиш никога в Унтерзее». И в онзи, другия ѝ живот, за който ѝ беше забранено да споменава, я бяха умолявали по същия начин: «Татяна, престани с тези луди, опасни деяния!».

Оттогава насетне Унтерзее взе да символизира всичко най-ужасно на този свят — заплаха, която по всяко време можеше да я

принуди да млъкне, дори и в най-непослушните ѝ моменти: «Ако не слушаш, ще те пратят в Унтерзее, Саша. Ако дразниш доктор Рюди, ако вдигаш поли и кръстосваш нозе пред очите му, майка Фелисити ще те прати в Унтерзее. Мълчи, ако не искаш да свършиш в Унтерзее».

Стъпките минаха по коридора в обратната посока. Водеха французойката да се облече. Понякога, ако почнеше да се съпротивлява, вместо дрехи ѝ надяваха онази риза. В отделни случаи пращаха Александра да я укроти и тя почваше да реши до безкрай косите на французойката, без думица да обелва, докато по някое време французойката не се отпуснеше и не започнеше да ѝ целува ръцете. При което моментално отвеждаха Александра, тъй като любовта не фигурира, не фигурира, *не* фигурира в програмата за обучение.

Някой отвори със замах вратата и Александра чу как Фелисити-Фелисити я закандърдисва с мазния си глас, като някоя баба детегледачка в руска пиеса:

— Саша! Ставай веднага! Събуди се, Саша! Моментално! Събуди се, Саша! Саша!

Чу я как се приближи. Сега сигурно ще отметне чаршафа и ще я задърпа да се изправи. При целия си аристократичен произход, майка Фелисити можеше да се държи и сурово, по войнишки. Не беше груба, а само пряма и лесно се ядосваше.

— Саша, закъсняваш за закуска. Другите момичета ще ти се подиграват, че ние, рускините, вечно закъсняваме. Саша? И молитвата ли искаш да изпуснеш, Саша? Бог много ще ти се ядоса, Саша. Освен дето ще му домъчнее и ще се разплаче. А току-виж се и замислил по кой начин да те накаже.

«В Унтерзее ли искаш да те пратят, Саша?»

Александра стисна още по-силно очи. «Шестгодишна съм, майко Фелисити, и имам нужда от сън. Божичко, направи ме на пет, божичко, нека стана на четири. Само тригодишна съм, майко Фелисити, и ми се спи.»

— Нима забрави, че днес е твоят специален ден, Саша? Не помниш ли, че днес ще дойде твоят *посетител*?

«Божичко, направи ме на две, божичко, нека стана на една. Божичко, нека се превърна в неродено нищо. Не, майко Фелисити, не съм забравила за посетителя. Сетих се за него още преди да заспя, после го и сънувах, за нищо друго не съм си мислила и откакто се

събудих. Но не го искам днес, майко Фелисити, в нито един ден не го искам. Не мога, не мога да живея в тази лъжа, не знам как да го направя и затова не искам, не искам, *не искам* днешният ден да почне!»

И Александра послушно се надигна от леглото.

— Браво — целуна я разсеяно майка Фелисити и се запъти делово що коридора с викове: «Пак закъснявате! Пак закъснявате!» и с пляскане на ръце: «Къш! Къш!», сякаш гонеше пред себе си стадо глупави кокошки.

Пътуването до Тун му отне половин час. От гарата Смайли се запиля безцелно да запя витрините, с малки отклонения тук и там. *«Някои току ги обземе патриотизмът и изведнъж решават да се жертват за родината... — не му излизаше от главата. — Понякога изгарянето може да отключи упоритостта в отделни индивиди...»* А у него какво ли щеше да отключи.

Беше мрачен, навъсен ден. Малцината пешеходци пробиваха като бавни сенки мъглата, а езерните параходчета стояха сковани от леда по шлюзовете. Сегиз-тогиз непрогледната мъгла се отдръпваше полека и разкриваше ту някой замък, ту дърво, или къс от градската стена. После бързо ги скриваше. Между паветата и в чаталите на възлестите дървета на курорта също имаше сняг. Малкото автомобили се движеха със запалени фарове и с шляпащи по кишата гуми. Всичко цветно беше единствено по витрините: златни часовници и ски екипи, наподобяващи националното знаме. *«Не ходи там преди единайсет — посъветвал го беше Тоби. — Даже и единайсет е рано, Джордж. Те няма да се появят преди дванайсет».* Сега беше още десет и половина, но Смайли имаше нужда от време — да покръжи наоколо, преди да заседне; време, през което да строи патетата в редичка, както обичаше да казва Ендърби. Влезе в тясна уличка и над главата му моментално се извиси замъкът. Пасажът премина в тротоар, тротоарът — в стълбище, после стръмен склон, но Смайли не преставаше да се катери. Подмина «Английска чайна», «Американски бар» и «Нощен клуб «Оазис» — три заведения с ярко неоново осветление; три модернизирани копия на отдавна изгубени оригинали. Но дори те не бяха в състояние да унищожат любовта му към Швейцария. Излезе на площад и видя пред себе си банката — точно онази, която му трябваше, — разположена срещу хотелчето, съответстващо точно на описанията на Тоби: с кафе-ресторант на партера и редиците от стаи над него. Видя и стационарния пост на Тоби — жълт пощенски фургон, паркиран смело на забранено за паркиране място. Тоби открай

време разчиташе на пощенските фургони и ги крадеше независимо в коя държава се намираше, понеже никой според него нито ги забелязвал, нито ги запомнял. Беше му сложил нови регистрационни номера, които въпреки всичко изглеждаха по-стари и от самия фургон. Смайли прекоси площада. На вратата на банката висеше надпис «РАБОТНО ВРЕМЕ ПОНЕДЕЛНИК — ЧЕТВЪРТЪК 07:45-17:00 ПЕТЪК 07:45-18:15». «Григориев предпочита обедния час, тъй като в Тун никой не си пропилява времето за обяд с ходене до банката — беше му обяснил Тоби. — Бърка тотално тишината със сигурността, Джордж, и там му е грешката. На празно място в празен час: толкова бие на очи Григориев, че на негово място бих се засрамирл». Мина по пешеходно мостче. Беше още единайсет без десет. Прекоси улицата и се запъти към хотелчето, което предлагаше безпрепятствен изглед към банката на Григориев. «Напрежение във вакуум — помисли си, заслушан в собствените си стъпки и в ромоленето на водата в канавката. — Градът е извън сезона и извън времето.» *При изгарянето няма никакви гаранции, Джордж.* Как щеше да постъпи на мое място Карла? — запита се. — Какво друго би предприел той, абсолютистът, освен това, което и ние вършим?» Не му идваше нищо наум, освен чисто физическо отвличане. «Карла първо би провел оперативно разузнаване — рече си — и едва тогава би осъществил първоначалния контакт, пренебрегвайки риска.» Натисна вратата на кафенето и бе посрещнат от въздишка топъл въздух. Отправи се към маса до витрината с табелка «ЗАПАЗЕНО».

— Имам среща с мистър Джакоби — обясни на момичето, което кимна неодобрително, но не пожела да го погледне в очите. Лицето ѝ беше бледо като на монахиня и напълно безизразно. Смайли си поръча кафе със сметана в стъклена чаша, но тя обяви, че в стъклени чаши кафето се сервира задължително с шнапс.

— Добре, в порцеланова да е — капитулира Смайли.

Откъде изобщо му дойде тази идея да го поръчва в стъклена чаша?

«Напрежение във вакуум — повтори си и се огледа. — Риск в празно пространство.»

Кафенето беше обзаведено според съвременните представи за някогашния швейцарски бит. По измазаните колони висяха кръстосани пластмасови алебарди. От скрити тонколони се носеше безвредна

музика; всяко съобщение се произнасяше на няколко езика с един и същ поверителен ликторски тон. Четиримата мъже в ъгъла играеха тихо на карти. През витрината огледа безлюдния площад. Отново валеше и дъждът превръщаше бялото в сиво. Покрай кафето мина на велосипед момче с алена вълнена шапка, която остана да свети като факел по пътя, докато накрая мъглата и него го угаси. Отбеляза, че вратите на банката бяха двойни и се отваряха автоматично, с помощта на фотоклетка. Погледна си часовника. Единайсет и десет. Чекмедже на касов апарат се отвори с приплъзване. Кафемашина съскаше. Картаджиите правеха ново раздаване. По стените висяха дървени чинии с танцьори в национални носии. Какво друго можеше да разгледа? Лампионите бяха от ковано желязо, но действителният източник на светлина беше опасващото тавана луминесцентно осветление, което направо дразнеше очите. Сети се за баварските бирени изби на петнайсетия етаж в Хонконг и за обзелото го там усещане, че очаква някакви обяснения, които така и не получи. «А днешното всъщност е само репетиция — помисли си; — днес дори няма да осъществяваме първоначалния контакт.» И пак погледна към банката. Никой не влиза, никой не излиза. Даде си сметка, че цял живот беше чакал за нещо, което вече не се поддаваше и на дефиниране: най-лесно щеше да е да го нарече «търсене на решение». Спомни си и за последната им разходка с Ан. Търсене на решение във вакуум. Чу скърцане на стол и видя протегнатата за здрависване по швейцарски десница на Тоби, а и поруменялото лице на Тоби, който имаше вид на човек, завръщаш се от крос.

— Григоријеви са излезли от дома си в Елфенау преди пет минути — съобщи тихо той. — Шофира Григоријева. Има голяма вероятност да се пребият някъде, преди да стигнат дотук.

— А велосипедите? — попита притеснено Смайли.

— Както винаги. — Тоби придърпа стол, за да седне.

— Пак тя ли караше предишната седмица?

— Да. И по-предишната. Твърдо държи. Тая жена е истинско чудовище, Джордж, казвам ти. — Момичето не изчака поръчката му, а направо му донесе кафето. — Миналата седмица буквално измъкна Григоријев иззад волана, после засили колата в колоната на портата и отнесе единия калник. Пол и Бил Канадеца толкова се смяха, че се уплашихме микрофоните да не почнат да вият. — Положи дружески

длан върху рамото на Смайли. — Слушай, днес ще е един хубав ден. Вярвай ми. Добра естествена светлина, добро местоположение. От теб се иска единствено да се отпуснеш на стола и да се радваш на шоуто.

Телефонът иззвъня, момичето викна: «Хер Джакоби!» и Тоби се разходи спокойно до бара. Тя му връчи слушалката и се изчерви от онова, което той ѝ прошепна на ухото. Главният готвач се появи заедно със синчето си от кухнята.

— Хер Джакоби!

Хризантемите на масата бяха изкуствени, но Смайли забеляза, че някой беше сипал вода във вазата.

— Чао! — сбогува се весело по телефона Тоби и се върна. — Всички са по местата си, всички са щастливи — обяви доволно Тоби. — Вземи да хапнеш нещо, а? Отпусни се бе, Джордж. В Швейцария си в края на краищата.

Тоби излезе бодро на улицата. «*Радвай се на шоуто* — каза си Смайли. — И защо не. Аз съм сценаристът, Тоби е режисьорът и сега не ми остава нищо друго, освен да гледам. Всъщност не — поправи се наум. — Сценаристът е Карла.» И точно това понякога го тревожеше сериозно.

През двойната врата в банката влязоха две момичета в планинарски екипи. Миг след тях мина и Тоби. «Уплътнява банковия салон — помисли си Смайли. — Ще постави поне по двама от хората си на всяко гише.» И в действителност Тоби беше последван от хваната под ръка млада двойка, а подире им — трътлеста лелка с две пазарски торби. Жълтият пощенски фургон не беше помръднал: смее ли някой да премести пощенски фургон. Забеляза и телефонната кабина с две сгушили се вътре фигури, вероятно криещи се от дъжда. Двама души правят по-малко впечатление от сам човек, все повтаряха в Саратов, а трима — още по-малко и от двама. Мина празен туристически автобус. Отнякъде се чу как часовник отмери дванайсет и като по поръчка от мъглата изскочи черен мерцедес, чиито къси светлини се отразяваха от паважа. Автомобилът занесе несръчно към бордюра, удари го и спря точно пред банката, на два метра от пощенския фургон на Тоби. *Колите на съветското посолство завършват на 73*, беше споменал Тоби. *Тя го оставя; после, докато го чака, прави едно-две кръгчета по съседните улици.* Но поради гадното време в момента Григориеви явно бяха решили да нарушат както

правилата за паркиране, така и законите на Карла с надеждата дипломатическите номера да ги спасят от неприятности. От предната дясна врата изскочи набита фигура на очилат мъж в тъмен костюм, който забързано влезе в банката с куфарче в ръка. Смайли успя само за миг да се сети за гъстите бели коси и очилата без рамки от снимките на Григориев, но в следващия миг минаващ камион му запречи гледката. Докато камионът отmine, Григориев беше се скрил, но на Смайли му остана безпрепятствен изглед към внушителната Григориева зад волана с къносани коси и напрегнатото изражение на курсист по кормуване. *Повярвай ми, Джордж, тази жена е истинска извратенячка.* Наблюдавайки я как е стиснала зъби и как гледа кръвнишки, Смайли усети за пръв път, макар и не съвсем сигурно, че може би споделя оптимизма на Тоби. И ако приемеха, че страхът е задължително условие за успешното изпържване, Григориева категорично беше лице, с което щяха да видят голям зор.

Във въображението си Смайли си представяше какво става в момента в банката — точно както го бяха планирали двамата с Тоби. Салонът на банката бил съвсем скромен и седем души щели да са достатъчни, за да го препълнят. Тоби вече имаше открита лична сметка: на името на хер Джакоби, с няколко хиляди франка. Така че Тоби сега е заел едното гише с разпореждания за разни дребни преводи. Валутната каса също не била проблем. Двама от екипа на Тоби щели да ангажират касиера за сума ти минути с банкноти от най-различни националности. Представи си дори шумните шеги, които Тоби трябвало да пуска и по този начин да принуди Григориев да поизтърве нервите си. И си представи как дуетът планинарки действа съвместно: тръшнатата в нозете на Григориев раница, с която записват всяка негова дума към касиерката; снимащите на поразия фотоапарати, скрити в дамски чанти, раници, куфарчета, спални чували и изобщо там, където можеше да се скрие снимачно устройство. «Все едно си изправен пред наказателен взвод, Джордж — обясни му преди време Тоби, когато Смайли изказа опасенията си по отношение на шума от апаратите. — Всички чуват щракането на спусъка, освен самата жертва».

Плъзгащите се врати на банката се отвориха. Първи се показаха двамата бизнесмени, оправяйки шлиферите си така, сякаш току-що излизаха от тоалетната. Последва ги трътлестата лелка с двете

пазарски торби, а подир нея се появи Тоби, бърещ на висок глас с двете туристки. Накрая дойде ред и на самия Григориев, който, без изобщо да заподозре нещо, се пхна в черния мерцедес и целуна жена си по бузата, преди да се е извърнала. Смайли забеляза неодобрителната ѝ физиономия и помирителната усмивка, с която Григориев ѝ отговори. «Не че няма за какво да е гузен — помисли си Смайли, след което се сети за симпатиите на преследвачите към руснака. — Да, и тях ги разбирам.» Григориеви обаче така и не тръгнаха; поне за момента. Григориев едва успя да затвори вратата, когато Смайли видя как висока, смътно позната му жена в зелен лоден довтаса със строга крачка по тротоара, почука ядно върху стъклото на дясната предна врата и се впусна да клейми паркиращите в забранени зони грешници. Григориев очевидно се смути, но Григориева се надвеси през него и взе да навиква другата жена — до Смайли дори долетя над шума от уличното движение и думата «дипломат», произнесена на немски със силен акцент, — но възмутената гражданка, стиснала чанта под мишница, не помръдна от мястото си и продължи да ругае отдалечаващата се кола. «Успяла е да ги заснеме в колата на фона на входа на банката — даде си сметка Смайли. — Сега снимат през дребни дупчици: дузина направени с карфица дупки са достатъчни, за да се направи съвсем ясна снимка.»

Междувременно на стола си се беше върнал и Тоби, запалил вече пурета и потръпващ като гонче след лов.

— Както винаги, Григориев изтегли десет хиляди — каза, леко позавалвайки английските думи. — Колкото изтегли и миналата седмица, и по-предишната. И всичко успяхме да заснеем, Джордж. Момчетата са безкрайно щастливи, момичетата също. Ама те наистина са фантастични, Джордж. Няма по-добри от тях. Никога не съм имал по-кадърен екип. Какво ти е впечатлението от него?

Изненадан, че изобщо го питат, Смайли взе, че се засмя.

— От километър си личи, че е под чехъл — съгласи се.

— Но е свестен човек, нали ме разбираш? Разумен. И според мен ще постъпи разумно. Аз поне така си мисля, Джордж. И момчетата са на същото мнение.

— Оттук къде ходят Григориеви?

— Хер Джакоби! — прекъсна го рязък мъжки глас. Но се оказа, че главният готвач просто вдигна наздравица в негова чест. Тоби

отвърна на тоста.

— На обяд в гаровия ресторант, първа класа — върна се към разговора им Тоби. — Григоријева си поръчва свински котлет с пържени картопки, Григоријев пържола и чаша бира. Понякога си позволяват и по някоя и друга водка.

— А като се наобядват?

Тоби кимна кратко, все едно въпросът изобщо не се нуждаеше от отговор.

— Ами да — рече. — Точно там отиват. Не се кахъри, Джордж. Бас държа, че този човек ще се огъне. Нямах си представа какво е да живееш с такава жена. А и Наташка не е за изхвърляне. — После сниши глас. — Ти тия прости неща невинаги ги разбираш, Джордж. Докато работи за Карла, никакви проблеми няма да има. Да не мислиш, че тя ще се откаже току-тъй от новия им апартамент? Или от мерцедеса?

Както винаги, седмичният посетител на Александра пристигна точно навреме, след петъчния час за обедна почивка. Обядваха в един, а в петък това означаваше студено месо с картофени кюфтета по швейцарски — «ръоци», и компот от ябълки или сливи, в зависимост от сезона, но тя не беше в състояние да поеме никаква храна, така че или се правеше, че ѝ се повръща, и хукваше към тоалетните, или почваше да креци на Фелисити-Фелисити и да ругае с най-нецензурни думи качеството на храната. А майка Фелисити неизменно се връзваше на приказките ѝ, понеже общежитието се гордееше с плодовете от градината си, а рекламните му брошури в кабинета ѝ бяха пълни със снимки на плодове, на разцъфтели овощни градини, алпийски потоци и планини, сякаш самият господ или монахините, а защо не и доктор Рюди, създаваха със собствените си ръце цялото това изобилие единствено за насладата на обитателките му. След като приключеше обядът, следваше едночасов отдых, а за Александра този петъчен час беше най-гадното време от цялата седмица, тъй като беше принудена да лежи на леглото с белите табли и да се преструва, че почива, а тя — затворила се в своето минало с всичките си тайни и с истинското си име Татяна — се молеше неспирно на всеки бог, който би я приел, дано чичо Антон го сгази автомобил или получи сърдечен удар, или —

което щеше да е най-хубавото — да престане изобщо да съществува. Очилата без рамки не ѝ излизаха от ума, а тя си представяше как ще ги набие в главата му така, че да изскочат от противоположната ѝ страна, като отнесат със себе си и очите му, та вместо да вижда влажния му втренчен поглед, ще може през дупката да гледа външния свят.

Почивката най-после свърши и Александра стоеше насред столовата облечена в най-хубавата си рокля и наблюдаваше през прозореца портиерната, а в това време две от Мартите^[1] лъскаха подовите плочи. Усети как ѝ се повдига. «Да се пребиеш дано — повтаряше си наум. — Да се пребиеш някъде с тоя твой тъп велосипед.» И при други момичета идваха посетители, но в събота, и нито една си нямаше чичо Антон — поначало много малко мъже идваха на свижданията; повечето бяха изпосталели лели и скучаещи сестри. И на никое друго момиче не позволяваха да се усамотява с единствения си посетител в кабинета на Фелисити-Фелисити при заключена врата. Както не пропускаше да ѝ напомня по повод и без повод сестра Блажена, тази привилегия се полагаше само на Александра и чичо ѝ Антон. Затова пък Александра беше готова да се откаже от всички тези привилегии, че и от куп други, стига да ѝ дадяха привилегията чичо Антон никога повече да не се весне.

Щом портите се отвориха, тя взе нарочно да разтърсва ръцете си от китките надолу, все едно беше видяла мишка, паяк или готов да ѝ се нахвърли възбуден гол мъж. По алеята се спусна на велосипед възпълен човек в кафяв костюм. По стойката му личеше, че не е свикнал да кара колело. А и не идеше от далеч — не носеше със себе си полъх от външния свят. Каквато и адска жега да цареше навън, чичо Антон пристигаше, без изобщо да се е запотил или да му е станало горещо. Дори при силен дъжд стигаше до входа на общежитието с почти сух шлифер и шапка и без капчица кал по обувката. Чак когато падна дебелият сняг преди три седмици — а те ѝ се бяха сторили по-скоро като три години — и натрупа цял метър преспи около мъртвия замък, чичо Антон придоби поне частично вид на истински мъж, живеещ сред природните стихии: появи се иззад боровете и загази по пътеката във високи плъстени ботуши, анорак и ушанка, все едно излезе от онези спомени, за които ѝ беше строго забранено да споменава. А когато я прегърна и я нарече «дъще моя», шляпайки огромните си ръкавици върху идеално полираната маса на Фелисити-

Фелисити, тя изпита прилив на родственост и надежда, споменът, за които с дни наред след това докарваха неволна усмивка на лицето ѝ.

— Такъв един топъл беше — призна си пред сестра Блажена на недодялания си френски. — И така дружески ме прегърна! Как успя снегът толкова да го промени?

Днешният ден обаче беше изпълнен със суграшица и мъгла и парцаливите снежинки едва успяваха да се задържат по жълтия чакъл.

— Той идва с кола, Саша — спомена ѝ веднъж сестра Блажена. — И с жена, Саша.

Блажена с очите си ги беше видяла. И то два пъти. Двата велосипеда били привързани с гумите нагоре към покрива на автомобила, а зад волана седяла жената — едра, силна жена; приличала малко на майка Фелисити, но нямала вид на вярваща. А косата ѝ била толкова червена, че и бик можела да уплаши. Като стигнали до края на селото, паркирали зад хамбара на Андреас Герч, после чичо Антон свалял велосипеда и идвал с него до портала. Жената обаче оставала в колата и пушела, четяла «Швайцер Илюстрирте», поглеждала ядно в огледалото, но нейното колело нито веднъж не свалили от покрива; стояло си там като вързано с главата надолу прасе за продан, а тя си прелиствала списанието! Но и това не било всичко! Оказало се, че велосипедът на чичо Антон бил *незаконен*! Като всяка добра швейцарка сестра Блажена си направила труда да провери и установила, че на колелото на чичо Антон няма регистрационен номер, което щяло да рече, че той си е чист престъпник, както и жена му, макар че такава дебелана като нея поначало трудно можела да управлява велосипед!

Александра обаче изобщо не се вълнуваше от незаконните им велосипеди. Интересуваше я единствено колата. Каква марка е? Скъпа или евтина? Какъв цвят е? И най-важното — откъде идва? От Москва ли, от Париж ли, откъде? За съжаление, сестра Блажена си беше селско момиче, простичко, та всички места отвъд планините ѝ бяха еднакво чужди. «Какво пише на номерата им, глупачке?», не издържа Александра. Но сестра Блажена нямаше навика да обръща внимание на подобни подробности, та само завъртя глава като тъпа доячка, каквато си и беше. От велосипеди и крави разбираше. Но чак пък и от автомобили!

Александра наблюдаваше пристигането на Григориев: изчака го да се надвеси над кормилото, да навири едрият си задник във въздуха и да прехвърли късия си крак над рамката, сякаш слиза от жена. Забеляза, че лицето му се беше зачервило от краткото пътуване, видя го как развърза привързаното към багажника над задната гума куфарче. Изтича до вратата и се опита да го целуне — първо по бузата, после по устата, понеже си беше наумила да му пусне и език за «добре дошъл», но той мина забързано покрай нея, привел глава така, сякаш отсега се връщаше при жена си.

— Здравейте, Александра Борисовна — промълви ѝ на един дъх, произнасяйки бащиното ѝ име като някаква държавна тайна.

— Здравейте, чичо Антон — отвърна му тя, а сестра Блажена я стисна за лакътя и ѝ изсъска в ухото да се държи прилично, ако не иска да си изпати.

Кабинетът на майка Фелисити беше скромнен, но забележително обзаведен. Беше тесен, гол и безкрайно хигиеничен, тъй като Мартите го търкаха и лъскаха всеки божи ден, та да ухае като плувен басейн. Затова пък сувенирите ѝ от Русия притежаваха блясъка на ковчежета за скъпоценности. В кабинета имаше и икони, и червеникавокафяви старовремски фотопортрети в луксозни рамки на принцеси, които навремето обожавала, на епископи, при които била служила, а на имения си ден — дали пък не беше на нейния си рождения, или на онзи на епископа — ги сваляше от стените и устройваше с тях театър със свещи и със статуи на Дева Мария и на младенца Христос. Александра знаеше тези подробности благодарение на онзи случай, в който Фелисити я беше поканила да ѝ чете на глас староруски молитви, след които ѝ изпя с маршов ритъм откъси от литургията и я почерпи със сладкиш и чаша сладко вино, само и само да има руско присъствие на имения ѝ ден — дали пък не беше Великден, или Коледа? Руснаците били най-хубавите хора на света, обяви майка Фелисити. По някое време, въпреки многото таблетки, които беше погълнала, Александра все пак усети, че Фелисити-Фелисити се е насвяткала, при което вдигна дъртите ѝ нозе, подложи ѝ възглавница под главата, целуна я по косите и я остави да спи на тапицирания с вълнен плат диван, на който сядаха родителите, когато идваха да запишат новите пациентки. Тъкмо на този диван седеше в момента и самата Александра, вперила очи в чичо Антон, който вадеше малкия

бележник от джоба си. Днес явно му беше кафяв ден — кафяв костюм, кафява вратовръзка и кафява риза.

— Липсват ви само кафяви щипки за крачолите — каза му тя на руски.

Но чичо Антон не се засмя. Обвързал беше бележника си с черен ластик като от жартiera, който сега развиваше с хитър неохотен поглед и в същото време облизваше официалните си устни. Понякога Александра решаваше, че е полицаи, друг път — дегизиран свещеник или адвокат, или училищен директор, а на моменти дори беше допускала да е някакъв специален вид доктор. Но независимо от истинската му професия, той очевидно искаше да ѝ внуши с помощта на ластика и бележника и с изражението си на напрегнато великодушие, че на този свят съществува висша власт, която не е създадена нито от него, нито от нея, че никак не му е приятно да е неин тъмничар, поради което я моли поне да му прости — щом не може в действителност да го обича — за това, че я държи под ключ. Усещаше и как той иска да ѝ внуши колко тъжен и самотен е животът му и да я накара да усети колко топло е отношението му към нея, и че в един подобър свят би се явявал онзи чичо, който ще ѝ носи подаръци за всеки неин рожден ден и за всяка Коледа и който всяка година ще я погъделичкава под брадичката с думите: «Леле, колко си пораснала, Саша», след което ще я потупва въздържано по някоя по-закръглена част от тялото ѝ в смисъл: «Леле, Саша, съвсем приближава времето да те хвърлим в казана».

— Как върви четенето, Александра? — попита я той и в същото време притисна бележника с длан върху бюрото и заобръща страниците да намери списъка. Засега разговорът беше незначителен, нямащ нищо общо с висшата власт. Все едно разговаряха за времето, за хубавата ѝ рокля или за веселото ѝ настроение днес — съвсем различно от онова миналата седмица.

— Казвам се Татяна и съм паднала от Луната — отвърна му тя.

Чичо Антон се престори, че нищо не му е казала, та нищо чудно да го беше произнесла само наум, в мислите си, където казваше и куп други неща.

— Свърши ли романа на Тургенев, който ти донесох? — попита я. — «Пролетни води», ако не се лъжа?

— Майка Фелисити ми го четеше на глас, но нещо прегракна — отвърна Александра.

— Добре.

Това си беше чиста лъжа. Фелисити-Фелисити спря да ѝ чете като наказание за това, че си беше изсипала храната на пода.

Чичо Антон намери най-послед страницата със списъка, а покрай нея беше намерил и молива си — сребърен автоматичен молив, с който явно безкрайно се гордееше.

— Добре — повтори. — Та така, Александра.

Изведнъж на Александра ѝ се отпъда да чака следващите му въпроси. Внезапно самата мисъл я отврати. Прииска ѝ се да му смъкне панталона и да му прави любов. Или да се изходи в ъгъла като францужойката. Показа му как се беше хапала по ръцете до кръв. Държеше да му докаже с помощта на собствената си свещена кръв колко не желае да чуе първия му въпрос. Изправи се, протегна едната си ръка към него и впи зъби в другата. Искаше да демонстрира веднъж завинаги на чичо Антон, че въпросът, който се канеше да ѝ зададе, ѝ се струва неприличен, обиден, неприемлив и ненормален и беше възприела Христовия пример като най-достъпен и най-убедителен за целта ѝ: та нали и самият той висеше пред очите ѝ на стената на Фелисити-Фелисити и кръвта се стичаше по китките му? *«Проливам тази кръв за вас, чичо Антон — идеше ѝ да му каже, а мисълта ѝ вече се беше зареяла към Великден и към Фелисити-Фелисити, която обикаляше из замъка да се чука с яйца. — Заповядайте, чичо Антон. Това е моята кръв и аз я проливам за вас.»* Но така както беше набутала другия юмрук в устата си, не можа да произведе на глас нищо, освен изхлипване. Затова се примири да седне намръщена, сплела в скута си пръсти, които всъщност не кървяха, както забеляза, но поне бяха целите ослюнчени.

Чичо Антон натискаше с дясната си ръка бележника да стои отворен, а в лявата държеше автоматичния молив. Досега през живота си не беше срещала левак, та като го гледаше как пише, понякога се чудеше дали няма насреща си огледален образ, докато истинският оригинал си седи в колата зад хамбара на Андреас Герч. И каква чудесна илюстрация би представлявало това на така наричаната от доктор Рюди «раздвоена натура» — едната му половина поема нанякъде на колелото, а другата остава в колата с червенокосата жена,

която го е докарала. Услужи ми с пукащото си моторно колело, Фелисити-Фелисити, и аз ще отпратя отгук лошата ми половина.

Най-неочаквано чу собствения си глас. Как прекрасно се лее само! И колко прилича, благодарение на него, на всички други силни, здрави гласове около себе си: на политиците по радиото, на лекарите, които се надвесваха над леглото ѝ да я преглеждат.

— Откъде сте всъщност, чичо Антон? — чу се да го пита с умерено любопитство. — Слушайте ме внимателно сега, чичо Антон, защото ще направя изявление. Докато не ми кажете кой сте, наистина ли сте ми чичо и какъв е номерът на черния ви автомобил, няма да отговоря на нито един ваш въпрос. Съжалявам, но така се налага. И друго нещо: червенокосата жена ви ли е, или е Фелисити-Фелисити с боядисана коса, както твърди сестра Блажена?

Но най-редовно ѝ се случваше мозъкът ѝ да произнася думи, които устата ѝ не превъплъщаваха в звуци, в резултат на което думите оставаха да летят из главата ѝ и тя се превръщаше в техен тъмничар точно както и чичо Антон си въобразяваше, че той е нейният.

— Кой ви дава парите, които плащате на Фелисити-Фелисити да ме държи тук? Кой плаща на доктор Рюди? Кой ви диктува въпросите, които всяка седмица ми задавате от бележника си? Кому пращате отговорите ми, които така старателно си записвате?

Но думите пак само се рееха из черепа ѝ като птиците в Кранковата оранжерия, когато плодовете узрееха, и Александра беше абсолютно безсилна да ги прилъже да излязат.

— Та така — потрети чичо Антон със същата водниста усмивка, с каквата доктор Рюди се канеше да ѝ прави инжекции. — Кажи ми, ако обичаш, трите си имена.

Александра вдигна три пръста и отброи върху тях:

— Александра Борисовна Остракова — каза с гласче като на примерно дете.

— Чудесно. И как си тази седмица, Саша?

Александра отговори с учтива усмивка:

— Благодаря, чичо Антон. Много по-добре се чувствах през изминалата седмица. Според доктор Рюди кризата ми отдавна е преминала.

— Получавала ли си по какъвто и да било начин — по пощата, по телефона или по време на разговор — съобщение от външни лица?

Александра вече си беше наумила, че е светица. Сплете пръсти в скута си, килна глава и си представи, че е една от руските православни светии от стената зад бюрото на Фелисити-Фелисити. Вяра, Любов, София, Олга, Ирина или Ксения — имената, които майка Фелисити ѝ беше съобщила през онази вечер, когато ѝ сподели, че истинското ѝ име било Надежда — но че това на Александра си било Александра или Саша, но в никакъв случай — Татяна, «запомни го добре». Усмихна се на чичо Антон, като си даваше сметка, че усмивката ѝ е поразителна — и всеопрощаваща, и мъдра; и че в момента чува гласа господен, а не онзи на чичо Антон; и че чичо Антон също го съзнава, понеже пусна дълга въздишка и прибра бележника, след което натисна копчето на звънеца да привика майка Фелисити на церемонията по предаването на парите.

Майка Фелисити се появи почти моментално, което наведе Александра на мисълта, че сигурно не беше чакала много далеч от обратната страна на вратата. В ръката си стискаше отчета. Чичо Антон го прегледа, намръщи се, както винаги, и отброи по отделно сините и оранжевите банкноти върху бюрото — една по една, така че всяка да има възможност да стане за миг прозрачна на светлината от настолната лампа. Накрая чичо Антон потупа Александра по рамото, сякаш беше на петнайсет, а не на двайсет и пет или на двайсет години — или на каквато там възраст се получаваше, след като изрежеше забранените части от миналото си. Проследи го неотклонно как излезе, поклащайки се, през вратата и яхна колелото си. Видя как задникът му се напъваше да влезе в ритъм и как той постепенно се отдалечи, мина покрай портиерната, покрай Кранко и се запуска по хълма по посока на селото. И така, както гледаше, забеляза нещо странно. Нещо, което дотогава не се беше случвало — поне не с чичо Антон. Изневиделица се появиха двама — мъж и жена, които тикаха деловито мотоциклет. Сигурно до този момент са седели на лятната пейка от другата страна на портиерната, за да не се виждат — нищо чудно да са се целували и натискали. Сега двамата застанаха на сред алеята и проследиха чичо Антон с поглед, но все още не се качваха на мотора. Изчакаха го почти да се скрие, преди да тръгнат подире му по нанадолнището. Тъкмо в този момент Александра реши да изпищи, само че този път успя да намери истинския си глас и писъкът ѝ разцепи цялата сграда от

покрива до долу, и добре че се появи сестра Блажена и я перна яко през устата, та да млъкне.

— Те са — пищеше Александра.

— Кои те? — запита сестра Блажена и за всеки случай дръпна назад ръката си да е готова за нов удар. — Кои «те», непослушно момиче?

— Същите, които следяха майка ми, преди да я отвлекат и да я убият.

Сестра Блажена изпръхтя недоверчиво:

— Да бе! Онези на черните коне, нали? Дето я влачили на шейна през целия Сибир!

Александра и друг път беше разправяла същите небивалици. Как баща ѝ бил таен принц, по-могъщ и от самия цар. И как властвал нощем, така както бухалът царуват, докато ястребите спели. И как тайните му очи я следвали на всяка крачка, а тайните му уши долавяли всяка нейна дума. И как една нощ, като чул как майка ѝ се моли на сън, пратил хората си да я приберат, а те я извлекли на снега и повече никой не я видял, дори сам господ до ден-днешен я търсел.

---

[1] Наричателно име за слугини. Виж «От Лука Светото Евангелие» 10:38-42: «И както вървяха, Той влезе в едно село; една жена, на име Марта, Го прие у дома си. Тя имаше сестра, на име Мария, която седна при нозете на Исуса и слушаше речта Му. А Марта се улиса в голяма шетня и, като пристъпи, рече: Господи, небрежиш ли, дето сестра ми ме остави сама да шетам? Кажи ѝ, прочее, да ми помогне. Исус ѝ отговори и рече: Марто, Марто, ти се грижиш и безпокоиш за много неща, а пък едно е само потребно. И Мария избра добрата част, която няма да ѝ се отнеме». — Б.пр. ↑

Операцията по «изпържването на Тони Хлъзгавия» — както бяха кръстили Григориев преследвачите и с което име той залегна в митологията на Цирка — се оказа един от изключително редките случаи, при които бе постигната идеална спойка между късмет, синхрон и подготовка. На всички им беше ясно от самото начало, че основният проблем ще е да спипат Григориев сам в момент, който ще позволи няколко часа по-късно да го върнат неусетно към ежедневно му битие. Но дори и до уикенда след проследяването му в банката в Тун упоритите им наблюдения върху поведенческите навици на Григориев не им бяха подсказали с нищо кога ще могат да разчитат на появата на такъв момент. От отчаяние Скордено и Де Силски — ударното ядро в екипа на Тоби — родиха шантавата идея да го отвлекат, докато отивал от дома си към посолството — разстояние от няколкостотин метра. Тоби моментално я отхвърли. Едно от момичетата се самопредложи за примамка: щяла да измисли как да го прилъже да я качи попътно. Алтруизмът ѝ предизвика всеобщо възхищение, но на практика нямаше да доведе до нищо.

Главният им проблем беше в това, че Григориев се охраняваше непрестанно от две страни — не само от сътрудниците на посолската служба за сигурност, но и от жена му. Хората на Тоби бяха убедени, че тя подозира за нежните му чувства към Наташка. И опасенията им се потвърдиха малко след като подслушваните от екипа им пипнаха нещо в телефонната разпределителна кутия на съседния до дома им ъгъл. Още през първото си дежурство засякоха цели три обаждания на Григориева до съпруга ѝ, просто да провери дали той наистина е на работното си място.

— Ама тая жена направо е чудовищна, Джордж — възмути се Тоби, след като му докладваха това свое наблюдение. — Ако става дума за любов, все някак си бих го възприел. Но тя направо упражнява собственически права над него. Това вече е абсолютно осъдително. Противоречи на личните ми принципи.

Единственото слабо място, което успяха да напипат, бяха отбиванията на Григориев с мерцедеса до сервиза в четвъртъчните следобеди. Колко щеше да му е за един печен спец по колите като Бил Канадеца да пипне нещо по двигателя така, че колата да може да стигне дотам, но с триста зора, и да отмъкнат Григориев от гаража, докато чака механикът да открие къде точно е повредата? Но и този им план съдържаше куп въпросителни. Дори ако всичко станеше според първоначалния замисъл, с колко време щяха да разполагат за обработката на Григориев? Отделно от това, че в четвъртъците Григориев трябваше да се прибере у дома навреме за посещението на куриера Краски. Но друг вариант така и не можаха да измислят, та този си остана «най-лошия, с изключение на останалите», както се изрази Тоби. Поради липсата на избор зачакаха изнервени да изминат петте дни, през което време Тоби и ръководителите на отделните звена предвиждаха на какви изходи да разчитат при различните неприятни ситуации, които можеха да възникнат в случай на провал: всички да си стегнели багажа и да са напуснали предварително хотела; никой да не ходел никъде без резервните документи за самоличност и парите за отстъпление; радиоапаратурата да бъде предварително опакована и депозирана под нечие американско име в хранилището на една от големите банки, та всички евентуални следи да водели към «братовчедите», а не към Цирка; никакви групови събирания — всички контакти да се свеждат до кратък радиообмен по време на движение по тротоара, като честотите за свръзка се сменят на всеки четири часа. На Тоби швейцарската полиция му била съвсем ясна, разправяше самият той. И в миналото бил ловувал на тяхна територия. Ако се спукал балонът, колкото по-малко от момчетата и момичетата му им попаднали в ръцете за разпит, толкова по-добре. «И изобщо се благодарете на бога, че швейцарците са все пак неутрални, нали ме разбирате?»

За утеха, макар и безнадеждна, а и с цел да повдигнат крехкия дух на преследвачите, Смайли и Тоби наредиха наблюденията върху Григориев да продължат с пълна пара и през оставащите дни: непрестанни смени на поста до посолството на «Бруннадернрайн»; подсилени екипи за авто- и мотопатрулиране; и изобщо всички да бъдат в пълна бойна готовност, ако случайно господ решил най-неочаквано да застане на страната на справедливостта.

А господ бог наистина взе, че им помогна: изпрати им в неделя разкошно време, а това се оказа решаващия фактор. Към десет часа в неделния предобед алпийското слънце се спусна от Оберланд да стопли душите на обитателите на низините. В «Белвю Палас», където в неделя сутрин цари мъртъв покой, сервитьорът току-що бе разстлал салфетка върху скута на Смайли, който бавно пиеше кафето си и се мъчеше да се съсредоточи върху съботно-неделния брой на «Хералд Трибюн», но когато вдигна поглед, забеляза застаналия отпреде му Франц — старшият разсилен.

— Извинявайте, мистър Бараклъф, телефонът. Някой си мистър Анселм.

Телефонните кабинки бяха в главното фоайе, гласът принадлежеше на Тоби, а името «Анселм» беше сигнал, че го търсят по спешност:

— От бюро то ни в Женева току-що ни уведомиха, че изпълнителният директор е тръгнал към Берн.

«Бюро то в Женева» означаваше наблюдателния пункт на «Бруннадернрайн».

— Съпругата му с него ли пътува? — поинтересува се Смайли.

— За съжаление, на мадам ѝ се наложи да води децата на екскурзия — отвърна Тони. — Ще ви бъде ли удобно да се отбиете до офиса, мистър Бараклъф.

Под «офис» Тоби разбираше беседка в декоративната градина до федералния дворец «Бундесхаус». Смайли стигна дотам за пет минути. В краката им се точеше проломът на зелената река, а в далечината, под синия небосвод, блестяха великолепните зъбери на бернския Оберланд.

— Григориенв излезе сам от посолството преди пет минути по шапка и палто — докладва мигновено Тоби. — Отправи се пеш към града, както през първата неделя, когато почнахме да го следим. Идва пеш до посолството и само след десет минути поема към града. Не се съмнявам, че отива да гледа шаха. Какво ще кажеш, а?

— Кой тръгна с него?

— Скордено и Де Силски пеша, следвани от резервната кола, с две други коли пред тях. Едната двойка отсега отива на катедралния площад. Какво ще кажеш, Джордж? Да действваме ли, или не?

Тоби усети как у Смайли се появи онази двойственост, която го обземаше всеки път, щом конкретната операция набереше скорост: нерешителността му спадаше, но веднага възникваше някакво загадъчно нежелание да действа.

Затова продължи да притиска Смайли.

— Даваш ли зелена светлина, Джордж? Или не? Моля ти се, Джордж! Губим ценни секунди!

— Жилището продължава ли да е под наблюдение за завръщането на Григориева с децата?

— Абсолютно.

Колебанието на Смайли трая още един миг, през който той прецени наново метода и евентуалния улов и му се стори, че сивата фигура на Карла буквално го зове отнякъде в далечината.

— Добре, имаш зелен сигнал — съгласи се Смайли. — Да. Действай.

Преди да изкаже всичко докрай, Тоби вече се беше озовал в отстоящата на не повече от двацет метра телефонна кабина. «А сърцето ми думкаше като цял локомотив», разправяше след това. Но пък в очите му гореше огънят на битката.

Впоследствие в Сарат създадоха и умален макет на тази сцена. Ръководството и досега обича от време на време да го изважда на показ и да обяснява как са протекли събитията.

Както се вижда от макета, старинният град Берн представлява съчетание от планина, крепост и полуостров. Между мостовете «Кирхенфелд» и «Корнхаус» реката Аар е прорязала подковообразен пролом в стръмните скали, а старият град е капнал благоразумно върху двата склона, по които се изкачват средновековни улички, стигащи чак до разкошната заострена кула на късната готическа катедрала, която увенчава върха на планината и служи за прослава на града. До катедралата, на еднаква височина, се намира «Платформата», чийто южен край предлага на посетителя зашеметяващ изглед към спускащата се вертикално под нозете му до буйните речни води трийсетметрова скала. Такива места обикновено привличат самоубийците и несъмнено «Платформата» има свой дял. Според местните предания точно на това място някакъв силно набожен човек бил хвърлен от коня си и въпреки че паднал чак долу, господ го спасил и му дал възможността да служи още трийсет години на църквата и да

доживее до дълбоки старини. Останалата част от катедралната «Платформа» е място за тих отдих, с пейки, декоративни дървета и детска площадка, а напоследък и място за публични партии шахмат. Фигурите върху дъската са високи шейсет, че и повече, сантиметра, достатъчно леки, че да се местят, но и достатъчно тежки, че да не ги отнасят периодичните пориви на южняка откъм околните хълмове. Дори и те присъстват на умаления макет.

Когато най-сетне Тоби Естерхази пристигнал там в неделното утро, заварил малка плътна група от насядали и прави зрители, привлечени от неочакваното слънце към карираната игрална площадка. А в самия ѝ център, на няма и два метра от Тоби, стоял в пълен унес търговският представител към съветското посолство в Берн, Антон Григориев, самоотлъчил се и от работното си място, и от семейството си, и наблюдавал съсредоточено действията на играчите през стъклата без рамки на очилата си. А зад гърба на Григориев стояли наблюдаващите го Скордено и колегата му Де Силски. Играчите били млади, брадати и лесно възбудими мъже — или студенти по изобразително изкуство, или поне силно желаещи да минат за такива. И напълно съзнаващи, че участват в двубой пред очите на обществото.

Тоби и друг път се бил приближавал толкова плътно до Григориев, но нито веднъж — при такива обстоятелства, когато вниманието на руснака да е било напълно отвлечено в друга посока. Обладан от пълното спокойствие, което предшества всяка приближаваща битка, Тоби го огледал най-подробно и се убедил за сетен път в онова, което открай време твърдял: че Антон Григориев не бил никакъв оперативен агент. Вгълбеността му и откровеното изражение, с което следял всеки замислян или извършван ход, издавали наивност, която би го обрекла на гибел сред непрестанните вътрешни борби в московския Център.

Да не говорим, че и самата външност на Тоби била проява на едно от многото щастливи съвпадения, които бележели въпросния ден. От уважение към неделните порядки в Берн си бил облякъл тъмно на цвят палто и шапка с черна козина. Така че тъкмо в този решителен импровизиран момент имал вида, който щял умишлено да си наложи, ако бил планирал всичко до най-дребната подробност: заможен гражданин, излязъл на неделната си разходка.

Черните очи на Тоби огледали и площада, който свършва пред входа на самата катедрала. Колите за отстъпление били заели позицията.

Публиката избухнала в благоприличен смях. Единият от брадатите играчи вдигнал със замах царицата си, престорил се, че залита под невероятната ѝ тежест, направил две-три несигурни крачки и с пъшкане я пуснал на изборния квадрат. Григориев се смръщил от неочаквания ход и лицето му потъмняло. Тоби кимнал, при което Скордено и Де Силски застанали от двете страни на руснака — толкова близо, че Скордено буквално се опрял в рамото му, но Григориев изобщо не му обърнал внимание. Съзирайки в това сигнал, че е дошъл техният ред, преследвачите на Тоби тръгнали да се смесят със зрителите, образувайки втори ешелон зад Де Силски и Скордено. Тоби нямало за какво повече да чака. Застанал право пред Григориев, усмихнал се и вдигнал леко шапка. Григориев му отвърнал с усмивка — неуверена, както се поздравява смътно познат колега дипломат — и също повдигнал шапката си.

— Как сте днес, господин търговски представител? — попитал с лека насмешка на руски Тоби.

Напълно озадаченият вече Григориев казал, че е добре, благодаря.

— Надявам се, че прекарахте добре по време на петъчното си излетче сред природата — казал Тоби със същия небрежен, но съвсем тих глас и хванал Григориев под ръка. — Боя се, че членовете на тукашната почитаема дипломатическа общност не отдават дължимото на стария град Тун. Лично аз го препоръчвам най-горещо и заради античността му, и заради банковите услуги, които предлага. Не сте ли съгласен?

Тази словесна увертюра се оказала достатъчно дълга и тревожна, че да им позволи да изтикат несъпротивляващия се Григориев до ръба на тълпата. Скордено и Де Силски осигурявали плътно тиловото прикритие.

— Казвам се Курт Зибел, господине — споделил шепнешком Тоби с Григориев, без да пуска лакътя му. — И съм старши следовател на бернската «Стандарт Банк» в Тун. Интересуват ни определени въпроси във връзка с частната сметка на доктор Адолф Глазер в клоната ни. Съветвам ви да се държите така, сякаш сме стари познати. — През цялото това време не преставали да се движат. Останалите

наблюдатели ги следвали в начупена линия, като ръгбисти, пригответи се да отразят внезапна контраатака. — Моля ви да не се вълнувате — продължил Тоби, докато броял наум крачките, които правели с вървящия до него Григориев. — Достатъчно е един час да ни отделите само, господине, и съм сигурен, че ще ни стигне да изгладим нещата, без да нарушим по никакъв начин нито семейното ви, нито служебното ви положение. Ако обичате.

В света на тайния агент между безопасността и крайно рискованата ситуация почти не съществува граница — онази тънка мембрана, която всеки миг може да бъде разкъсана. Понякога в продължение на години може да му се случи да разработва някого, да го угоява за момента на привличането му. Но самото привличане — «ще минете ли към нас, или не?» — е скок, за който не се знае дали ще завърши с провал, или с победа, та на Тоби за миг му се сторило, че е изправен пред неминуем провал. Григориев най-сетне се заковал на място и се извърнал да го погледне право в очите. Бил побледнял като страдащ от тежко заболяване човек. Навирил брадичка и отворил уста да се възмути от нанесената му възмутителна обида. Задърпал ръката си да я освободи, но Тоби не пожелал да го пусне. Скордено и Де Силски били в непосредствена близост, но така или иначе, до колата оставали цели петнайсет метра, които щели сериозно да затруднят Тоби, ако му се наложило да влачи дотам този едър руснак. Междувременно, инстинктът му подсказвал, че не трябва да млъква:

— Налице са известни нередности, господин търговски представител. И то съществени нередности. Досието, което сме ви съставили, не е никак забавно четиво. Ако го предадем на швейцарската полиция, никакви дипломатически протести няма да ви отърват от един огромен обществен скандал. Излишно е да ви напомням как би се отразил той на професионалната ви кариера. Затова ви моля. Повтарям: «*Моля ви*».

Григориев обаче отказвал да се помръдне. Вкаменил се бил от нерешителност. Тоби го побутнал за лакътя, но Григориев останал неподвижен като скала и сякаш не усещал упражнявания върху него физически натиск. Тоби го забутал по-силно, Скордено и Де Силски дошли още по-наблизо, но Григориев се бил запънал с упоритостта на обезумял човек. Позинал, преглътнал и вперил неразбиращ поглед в Тоби.

— Какви нередности? — успял да каже по някое време. Но шокът и безсилния му тон давали все пак някаква надежда. Набитото му тяло обаче не позволявало да го помръднат и на йота. — За какъв Глазер ми говорите? — настоял пресипнало, със същия замаян тон. — Изобщо не съм Глазер. Дипломат съм и се казвам Григориев. Сметката, за която говорите, съответства на всички изисквания на закона. А като търговски представител аз се ползвам с дипломатически имунитет. Освен дето имам и правото на сметки в задгранични банки.

Тоби се принудил да изгърми и последния си патрон. *Парите и момичето*, казал му бил Смайли. *Разполагаш единствено с парите и момичето.*

— Налице е и друго неприятно обстоятелство, господине, свързано с брака ви — подхванал Тоби с привидна неохота. — Длъжен съм да ви уведомя, че разпътното ви поведение в посолството поставя пред сериозна опасност домашното ви огнище. — Григориев се сепнал, чули го как измърморил «банкер» — но никой така и не проумял топът му невярващ ли бил, или подигравателен. Очите му се затворили и той повторил думата, само че според Скордено този път придружена с особено вулгарна псувня. Така или иначе, Григориев пак тръгнал. Задната врата на автомобила била отворена. Отзад чакала и втората кола. Тоби ломотел някакви измишльотини за неплатени данъци върху начислените по швейцарските банкови сметки лихви, макар и да си давал сметка, че Григориев изобщо не го слуша. Де Силски минал пъргаво пред тях, шумугнал се на задната седалка. Скордено набутал подир него и Григориев, настанил се от другата му страна и затръшнал вратата. Тоби седнал до шофьора — една от сестрите Майнерцаген — и й наредил на немски да кара внимателно и да не забравя, за бога, че в Берн е неделен ден. Нито дума на английски в присъствието на Григориев, бил им заповядал Смайли.

В района на гарата Григориев, изглежда, се поокопитил, понеже на задната седалка настъпила мимолетна суматоха; като погледнал в огледалото, Тоби забелязал, че лицето на Григориев се е разкривило от болка, а с двете длани се държал за слабините. Насочили се към «Ленгасцрасе» — дълга, заспала улица зад университета. С пристигането им входната врата на къщата се отворила и на прага застанала кльощава прислужница — Мили Макрейг, дългогодишна служителка в Цирка. Щом мярнал усмивката ѝ, Григориев се запънал,

поради което се видели принудени да зложат на бързината, а не на конспиративността. Скордено скочил на тротоара, сграбил Григориев за едната ръка с такава сила, че насмалко да я извади от рамото, а Де Силски, изглежда, го ударил повторно — макар впоследствие да се кълнеше, че било абсолютно неумишлено, — понеже Григориев излязъл превит надве, двамата го поели, пренесли го като булка през прага и влетели вкупом в хола. Там ги чакал седналият в ъгъла Смайли. Стаята се отличавала с изобилие от кретон и дантели. Вратата се затворила, похитителите си позволили да проявят секундна радост, Скордено и Де Силски се разсмели с облекчение, Тоби снел кожената си шапка и обърсал потното си чело.

— *Ruhe* — заповядал им на немски да пазят тишина и те моментално млъкнали.

Григориев разтриваше рамото си, явно без да се интересува от нищо друго, освен от болката. Изучаващият го Смайли се успокои от този факт: Григориев подсъзнателно обявяваше, че поначало е неудачник, свикнал да претърпява поражения. И се сети за неумелия подход на Киров към Остракова и несръчното му вербуване на Ото Лайпциг. Изглежда отново Григориев и съзря неизлечимата му посредственост във всяко едно отношение: и в новия му, но неудачно избран костюм, чиито райета само подчертаваха пълнотата му; и в скъпоценните му сиви обувки — перфорирани, за да дишат краката, но прекалено тесни; и в пригладените къдриви коси. Всички тези дребни и безсмислени изрази на суетност подсказваха на Смайли, че Григориев се стреми към слава, която — очевидно вече и за двама им, — изглежда, никога няма да постигне.

Бивш университетски преподавател, пишеше в документа, който Ендърби му беше дал в ресторанта «При Бен». Изглежда се е отказал от академичната кариера, привлечен от по-привилегированото положение на държавните служители.

Циция, щеше да го определи Ан, оценявайки с един-единствен поглед сексуалните му възможности. *Не се занимавай с него.*

Но Смайли нямаше как да не се занимае с него. Григориев беше захапал яко кукичката, а Смайли разполагаше с броеви секунди да реши как най-успешно да го изтегли на сушата. Около стъклата на очилата му нямаше рамки, а под брадичката му се виждаха наченките на двойна гуша. От затоплилата се от повишената му телесна

температура помада ухаеше на лимонова есенция. Григориев продължи да разтрива рамото, но постепенно взе да оглежда и похитителите си. Потта капеше на едри капки от лицето му.

— Къде съм? — обърна се агресивно към Тоби, когото явно предпочете пред Смайли. Гласът му беше дрезгав и премина във фалцет. Въпросът си зададе на немски със славянски акцент.

Три години в качеството на първи секретар (търговски представител) към съветската мисия в Потсдам, припомни си Смайли прочетеното. Няма сведения за връзки с разузнавателните органи.

— Настоявам да знам къде се намирам. Аз съм старши съветски дипломат и държа веднага да ме свържете с посланика ми.

Движенията на дланта върху пострадалото рамо обаче отнемаше от остротата на възмутения му тон.

— Вие ме отвлякохте! Намирам се тук пряко волята ми! И ако не ме върнете незабавно на посланика ми, обещавам ви, че ще избухне сериозен международен скандал.

Оставили го бяха сам на сцената, но той не успяваше някак си да я запълни. «Въпросите ще задава единствено Джордж — беше предупредил хората си Тоби. — И само той ще отговаря на всички запитвания». Смайли обаче седеше неподвижно като погребален агент и май нищо не беше в състояние да го изкара от унеса му.

— Откуп ли искате? — викна Григориев едновременно към всички присъстващи. И изведнъж като че го обзе ужасно прозрение. — Вие да не сте терористи! — прошепна. — Но ако в действителност сте терористи, щяхте да ми завържете очите! А вие ми позволихте да видя липата ви! — И се извърна първо към Де Силски, после и към Скордено. — Веднага си закрийте лицата. Закрийте ги! Не желая изобщо да ви познавам!

Изнервен от продължителната тишина, Григориев удари с едрия си юмрук другата си длан и два пъти викна: «Настоявам!». При което, с изписано върху лицето му официално съжаление, Смайли разтвори върху коленете си тетрадка — както вероятно щеше да постъпи и Киров на негово място, — пусна кратка, изключително официална въздишка и попита с възможно най-безразличен тон:

— Вие сте търговският представител Григориев от съветското посолство в Берн?

— Григориев! Да, аз съм Григориев! Браво! Познахте! Аз съм същият този Григориев! А вие кой сте? Ал Капоне? Как се казвате? И какво ми ръмжите насреща като някой комисар?

Думата «комисар» беше най-точното описание на моментното поведение на Смайли: пълно тъпо безразличие.

— В такъв случай, господин търговски представител, поради малкото време, с което разполагаме, ще ви помоля да се обърнете назад и да разгледате подредените върху масата инкриминиращи фотографии — продължи Смайли със същото умишлено безразличие.

— Фотографии ли? Какви фотографии? Как си позволявате да инкриминирате един дипломат? Настоявам незабавно да ме свържете по телефона с нашия посланик!

— Най-искрено съветвам господин търговския представител първо да разгледа фотографиите — подкани го Смайли с унил немски без никакъв акцент. — А след като ги разгледа, ще може да се свърже, с когото си пожелае. Моля ви да започнете отляво — препоръча Смайли. — Те са подредени отляво надясно.

«Изнудваният човек проявява с достойнство всички човешки слабости — мина му през ум на Смайли, докато наблюдаваше изпод око как Григориев минава покрай снимките, сякаш оглежда шведската маса на дипломатически прием. — Всеки от нас би се държал по този начин, ако го притисне вратата, докато се мъчи да избяга от заложената му клопка.» Смайли лично беше определил последователността на снимките с намерението да предизвика в съзнанието на Григориев впечатлението за поредица все по-катастрофални събития. Мерцедесът на Григориеви спира пред банката. Вечно намръщената Григориева го чака сама на шофьорското място, стиснала волана, да не би да хрумне някому да ѝ го вземе. Григориев сниман отдалеч, седнал плътно до Наташка на пейка. Няколко фотографии на Григориев в банката, последната, от които представляваше заснет над рамото му превъзходен кадър как подписва касовата бележка, на която името «Адолф Глазер» е изписано ясно на същия ред с подписа му. Следващата: яхнал измъчено велосипеда си, Григориев се е насочил към входа на санаториума; нов кадър с ядката Григориева зад волана, само че този път до хамбара на Герч, с все още привързания към покрива на колата неин велосипед. Смайли обаче забеляза, че снимката, която задържа най-продължително вниманието на руснака,

беше мъгляв кадър, заснет от много голямо разстояние от сестрите Майнерцаген. Качеството му не беше кой знае колко добро, но достатъчно, за да бъдат разпознати двете лица в автомобила, независимо че се бяха слели в целувка уста в уста. Едното лице беше на Григориев, а другото, надвесило се отгоре му така, сякаш се канеше да го изяде жив, беше на Наташка.

— Телефонът е на ваше разположение, господин търговски представител — подкани го тихо Смайли, след като Григориев не се помръдна от мястото си.

Руснакът обаче стоеше като истукан над последната снимка, с изражение на пълно отчаяние. «Лице на човек, който не е бил просто разкрит — каза си Смайли, — а на мъж, лишен от най-съкровената му любовна тайна, която изведнъж е станала обществено достояние в цялата ѝ пошлост.» Придържайки се към тъпия официален тон, Смайли се захвана да му обяснява последствията, които Карла на своя език наричаше «принуди». Както разправяше впоследствие Тоби, друг инквизитор на негово място щял да постави Григориев пред избор, а това неминуемо щяло да пробуди не само руския му инат, но и руската склонност към самоунищожение — тоест тъкмо онези импулси, отбелязваше Тоби, които щели да доведат до катастрофа. Друг инквизитор, подчертаваше Тоби, щял да го заплашва и да повишал тон, да му устроел сцена, та дори и да прибегнел към физическа разправа. Не и Джордж. Никога Джордж. Джордж се придържал строго към ролята си на скромен чиновник, при което Григориев, като всички Григориевци по света, го възприел като непредотвратимата съдба. Джордж изобщо не му предложил избор, разправяше Тоби. Напротив, най-спокойно изложил пред Григориев аргументите защо за руснака не съществувал никакъв избор: «Най-важното, господин търговски представител — рекъл Смайли, все едно му обяснявал на какво основание дължал някакъв данък, — е да прецените сам какво впечатление ще създадат тези фотографии у хората, които много скоро ще имат възможността да ги разгледат, ако не предприемем нищо, за да спрем разпространението им». Като начало, швейцарските власти щели очевидно да се възмутят от начина, по който един акредитиран дипломат е злоупотребявал с притежаван от него швейцарски паспорт, да не говорим за сериозните нарушения на банковите закони, казал Смайли. Те начаса щели да внесат изключително енергичен официален

протест, Григоријеви — цялото им семейство — щели да се озоват в Москва след по-малко от двајсет и четири часа и нямало никога повече да помиришат задгранична служба. Освен дето и в самата Москва нямало да гледат с особено добро око на Григоријев, допълнил Смайли. Началниците му от Министерството на външните работи щели да възприемат крайно неодобрително поведението му «както в лично, така и в професионално отношение». И служебната кариера на Григоријев щяла да бъде дотук. Щял да се превърне в изгнаник в собствената си родина, заедно с цялото си семейство, заключил Смайли. С цялото си семейство, повторил. С други думи, искал да внуши на Григоријев: «Представяте ли си как се живее по двајсет и четири часа в денонощието с гнева на Григоријева сред далечните сибирски простори?».

При което Григоријев рухнал на стола и се хванал за главата, сякаш се боял тя да не полети нанякъде.

«И в последна сметка — рекъл Смайли, вдигайки, макар и само за миг очи от тетрадката — ама само един бог знае какво намираше в нея, разправяше Тоби, понеже на разчертаните ѝ листа нищо не пишеше, — в последна сметка, господин търговски представител, сме длъжни да се замислим и върху впечатлението, което тези фотографии ще произведат сред определени органи на Държавна сигурност».

На това място Григоријев пусна главата си, извади от горното джобче носната кърпичка и взе да бърше чело, по колкото и усилено да се триеше, потта не преставаше да избива. Капеше със същата скорост, с която се беше потил и Смайли в онази килия за разпити в Делхи, когато беше седял лице в лице с Карла.

Отдал се тотално на ролята си на бюрократ вестносец на неизбежното, Смайли пак въздъхна и акуратно мина на следващата страница от тетрадката.

— Мога ли да ви попитам, господин търговски представител, в колко часа очаквате съпругата и децата ви да се завърнат от излета?

Непреставаният да попива челото си Григоријев изглежда не чу въпроса му.

— Григоријева и децата са на пикник в гората Елфенау — напомни му Смайли. — Искаме да ви зададем някой и друг въпрос, но в никакъв случай не желаем отсъствието от дома ви да им причини безпокойство.

Григориев прибра носната кърпичка.

— Значи, вие сте шпиони? — прошепна. — Западни шпиони ли сте?

— За вас е по-добре да не знаете кои сме — отвърна му най-сериозно Смайли. — Подобна информация е опасна и ще ви обремени излишно. След като изпълните исканията ни, ще излезете отук свободен човек. Това ви го гарантирам. И за случилото се няма да узнае нито съпругата ви, нито Центърът в Москва. Така че кажете ми, ако обичате, кога очаквате семейството ви да се завърне от Елфенау... — Тук Смайли се видя принуден да прекъсне.

Защото Григориев предприе нерешителен опит да побегне. Скочи и направи устремна крачка към вратата. Но Пол Скордено, чиято отпусната стойка ни най-малко не издаваше ролята му на «силовак», му приложи блокираща хватка, преди Григориев да направи дори втората си крачка, и го върна внимателно на стола, стараяйки се да не оставя следи по тялото му. Григориев отново изпъшка театрално и вдигна ръце в знак на отчаяние. Месестото му лице поруменя и взе да се криви, а широките му рамене почнаха да се вдигат и отпускат в синхрон с потока страдалческо самосъжаление. Половината му думи бяха на руски, останалите на немски. Захвана бавно и патетично да къльне себе си, после запроклина майка си и жена си, късмета си и пълния си провал като баща. Трябвало да си седи в Москва, в Министерството на търговията. За какъв дявол се съгласил да го откъснат от преподавателската му дейност само защото онази глупачка жена му мечтаела за чуждестранни рокли, музика и привилегии. Отдавна се канел да се разведе с нея, но му било жал за децата. И изобщо бил глупак и шут. Него трябвало да затворят в оная лудница, а не момичето. Когато го викнали в Москва, трябвало да им откаже, да не се поддава на натиска им, а като се върнал, трябвало да доложи за всичко на посланика.

— О, Григориев! — вайкаше се. — О, Григориев! Как може да си толкова малодушен, толкова слаб!

Оттам се впусна в тирада против конспирациите. За него конспиративната дейност била анатема. През кариерата си на няколко пъти му се било налагало да подпомага омразните «съседи» в налудничавите им мероприятия и всеки път нещата приключвали катастрофално. Всички разузнавачи били престъпници, шарлатани и

глупаци, масони и чудовища. Какво толкова им харесват руснаците? Ох, тази фатална любов към тайнственост в руската душа!

— Конспирацията е новата религия! — каеше се на всеослушание на немски Григориев. — Тя е новият мистичен ерзац! А агентите ѝ са нашите йезуити. Тези свине всичко унищожават!

И от угризения взе да се бие с юмруци по бузите дотогава, докато в един момент Смайли не размърда тетрадката в скута си, за да му напомни сухо, че още не е отговорил на зададения му въпрос.

— Ставаше дума за Григориева и децата ви, господин търговски представител. Много е важно да знаем по кое време ги очаквате да се завърнат у дома.

При успешния разпит — както обича да припомня дълбокомислено за случая Тоби Естерхази — възниквал момент, в който разпитваният неволно се изпускат и после по никакъв начин не можел да се поправи; може да е жест, без думи или изказан, може да е дори съвсем бегла усмивка или приемането на предложена цигара, но тъкмо този момент бележел прехода от съпротивата към сътрудниченето. И според описанията на Тоби, Григориев тъкмо тогава се бил изпуснал безвъзвратно.

— Тя ще се прибере в един — измърморил Григориев, избягвайки да погледне в очите както Смайли, така и Естерхази.

Смайли погледнал часовника си. А Тоби изпаднал в таен възторг, когато забелязал, че и Григориев сторил същото.

— Не допускате ли възможността да закъснее? — възразил Смайли.

— Тя никога не закъснява — отвърнал мрачно Григориев.

— В такъв случай бъдете така добър да ми разкажете за взаимоотношенията си с момичето Остракова — запитал го най-изненадващо Смайли, но, както разправяше Тоби, го направил по начин, който подсказвал, че въпросът му произтича най-естествено от темата за точността на мадам Григориева. «И вдигна очаквателно писалката — спомняше си Тоби, — та човек от рода на Григориев да се почувства абсолютно задължен да му разкаже нещо, което си заслужава да бъде записано».

Но съпротивителните сили, изглежда, не били напуснали докрай Григориев. Суетата му изисквала поне още една изява. При което той разперил ръце и се обърнал към Тоби:

— *Остракова!* — повторил с преиграно презрение. — Той ме пита за някаква си жена на име *Остракова*? Че откъде да познавам такава жена? Той може и да я знае, но не и аз. Аз съм дипломат. Незабавно ме освободете. Имам неотложни ангажименти.

Но протестът му вече издишал както откъм пара, така и откъм логика. И това било пределно ясно на всички присъстващи, включително и на самия Григориев.

— Александра Борисовна Остракова — произнесъл напевно Смайли, докато бършел очила с широкия край на вратовръзката си. — Рускиня, но с френски паспорт. — Върнал очилата върху носа си. — Аналогичен случай с вашия, господин търговски представител: и вие сте руснак, а имате швейцарски паспорт. С фалшиво име. Та чудя се аз: какво общо можете да имате с нея?

— *Общо* ли? Аз да съм имал нещо *общо* с нея! Да не мислите, че съм дотолкова паднал, че да спя с луди момичета? Изнудиха ме. Така както вие в момента ме изнудвате, така и аз станах жертва на *шантаж*. На натиск! Все натиск, и все върху Григориев!

— Разкажете ни тогава как точно ви шантажираха — предложил му Смайли почти без да го погледне.

Григориев се взрял в дланите си, вдигнал ги, после пак ги отпуснал върху коленете си — неизползвани, за разлика от всеки друг път. Попил устни с носната си кърпичка. И завъртял глава, възмутен от световната неправда.

— Бях в Москва — подхванал, а Тоби по едно време се кълнеше, че в този миг ангелски хорове запели «Алилуя!». Номерът на Джордж успял и Григориев започнал своята изповед.

Смайли обаче не проявил и капка възторг от постижението си. Напротив, пълното му лице се сбръчкало от раздражение.

— Дататау ако обичате, господин търговски представител — подчертал, все едно мястото нямало никакво значение. — На коя *дата* точно бяхте в Москва. И оттук насетне, бъдете така добър за всяко нещо да уточнявате датата.

Това също е класика, не пропуска да изтъкне Тоби: умният инквизитор винаги подпалва по някой и друг фалшив огън.

— Септември — отвърнал озадаченият Григориев.

— Коя година? — попитал записващият Смайли.

Григориев пак погледнал умолително към Тоби.

— Коя година! Аз му казвам «септември», а той ме пита «кой септември». Той да не е историк случайно? Май е историк. *Миналият септември* — уточнил надутото към Смайли. — Привикаха ме в Москва на спешно съвещание по въпросите на външната търговия. Самият аз се явявам специалист в няколко високоспециализирани области на икономиката. Без моето участие съвещанието щеше да е безсмислено.

— Съпругата ви дойде ли с вас за съвещанието?

Григориев се изсмял глухо.

— Сега пък ще ни изкара капиталисти! — изкоментирал към Тоби. — Мисли си, че и ние разнасяме жените си по двуседмични съвещания, със «Суисер», в първа класа.

— «Тази година през месец септември ми беше наредено да отлетя сам за Москва за участие в двуседмично съвещание по стопански въпроси — предложил Смайли, все едно четял на глас показанията на Григориев. — Съпругата ми остана в Берн». Опишете, ако обичате, целта на съвещанието.

— Съвещанието, което се провеждаше на високо ниво, беше на строго секретна тема — отвърнал примирено Григориев. — Моето министерство желаше да се направи преглед на възможностите за изостряне на официалната политика на Съветския съюз спрямо държавите, които продават оръжия на Китай. Трябваше да обсъдим санкциите, които да наложим на нарушителите.

Безизразното лице на Смайли и стилът на бюрократ, комуто се налага да се занимава с неприятни нему неща, разправяше Тоби, не само определяли целия тон на разпита, но били стигнали направо до съвършенство: Григориев им се подчинил изцяло, с философски, типично руски песимизъм. Що се отнася до останалите присъстващи, впоследствие те всички обясняваха как буквално останали с усещането, че при довеждането му в апартамента Григориев бил вече подготвен психически всичко да си каже.

— Къде по-точно се проведе съвещанието? — попитал Смайли така, сякаш секретните аспекти го вълнували далеч по-малко от формалните подробности.

— В Министерството на търговията. На четвъртия етаж... в заседателната зала. Срещу тоалетните — направил неловък опит да се пошегува Григориев.

— Вие къде отседнахте?

— В общезитие за висота служители — отвърнал Григориев. И споменал адреса, после саркастично уточнил и номера на стаята си. — Понякога обсъжданията траеха до късно през нощта — добавил доброволно, готов да предостави всякаква нужна информация. Но поради силните летни жеги, в петък приключили рано, за да могат желаещите да си заминат за по-хладната провинция. Плановете на самия Григориев обаче били съвсем други. Имал съществена причина да прекара уикенда си в Москва. — Уредил бях да преспя два дни в апартамента на бившата ми секретарка Евдокия. Тя е млада жена, а мъжът ѝ е в казармата — обяснил Григориев, все едно ставало дума за най-нормална постъпка от страна на един светски мъж; поне сродната му душа Тоби я възприел по този начин, за разлика от бездушните комисари. След което, за най-голяма почуда на Тоби, Григориев се впуснал без предупреждение или увод в съществената част на разговора:

— За съжаление, не успях да спазя този свой ангажимент, тъй като ме потърсиха от Тринайсето управление на Центъра, известно и под името «Управление «Карла»». И ми заповядаха да се явя незабавно за разговор.

В този миг телефонът иззвъня. Тоби вдигна слушалката, после я остави на място и се обърна към Смайли.

— Върнала се е у дома — каза, все още на немски.

Смайли тутакси се обърна към Григориев.

— Господин търговски представител, току-що ни съобщиха, че съпругата ви се е прибрала. Сега вече наистина се налага да ѝ се обадите.

— Да ѝ се обадя? — С ужас в очите Григориев се извърна към Тоби. — Той чува ли се какви ги говори? Да съм ѝ се обадел! И какво ще ѝ кажа? «Григориева, обажда се твоят любящ те съпруг! Отвякоха ме западни шпиони!» Тоя ваш комисар е луд! Истински луд!

— Просто ще ѝ съобщите, че ви се налага да закъснеете — каза Смайли.

Спокойствието му само наля масло в огъня.

— Аз да кажа такова нещо на жена ми? На Григориева? И вие си мислите, че ще ми повярва? Ами че нали тя моментално ще ме накисне пред посланика. «Господин посланик, съпругът ми е избягал! Намерете го!»

— Куриерът Краски всяка седмица ви носи нареждания от Москва, прав ли съм? — попита Смайли.

— Този ваш комисар всичко знае — заяви Григориев на Тоби и обърса с длан брадичката си. — Ами като знае толкова, защо сам не се обади на Григориева?

— Ще ѝ говорите със служебен тон, господин търговски представител — препоръча му Смайли. — Няма да споменавате Краски поименно, само ще ѝ подскажете, че ви е наредил да се срещнете някъде в града за поверителен разговор. По спешност. Краски е променил графика си. Няма да се представя нито кога ще се приберете, нито какво иска той от вас. А ако тя почне да ви се кара, направете ѝ забележка. Кажете ѝ, че става дума за държавна тайна.

Наблюдаваха го как се притесни, а после размисли. И накрая видяха как лека усмивка разцъфтя върху лицето му.

— Тайна — промълви на себе си Григориев. — Държавна тайна. Точно така.

Пристъпи смело към телефона и набра номера. Тоби го следеше отблизо, готов моментално да чукне вилката и да прекъсне разговора, ако Григориев си наумеше да им изиграе някой трик, но с леко килване на главата Смайли му даде знак да се отдръпне. Чуха как Григориева каза «да» на немски, чуха и храбривия отговор на Григориев, прекъснат от жена му — всичко това се чува и на записа, — която строго го запитва къде се намира. Видяха го как се стегна, навири брадичка и придоби официално изражение; чуха го как ѝ изсъска няколко кратки фрази и после ѝ зададе въпрос, на който явно не му беше отговорено. Видяха го как с блеснали очи и поруменяло от удоволствие лице положи слушалката върху вилката и как накрая вдигна щастливо късите си ръце, все едно беше вкарал победния гол. И докато се усетят, Григориев избухна в мощен смях, в продължителни, кълтящи изблици на славянски хохот, ту тихи, ту силни. Заедно с него се разсмяха неудържимо и останалите: и Скордено, и Де Силски, и Тоби. А Григориев тресеше десницата на Тоби и повтаряше сред приливите на катарзисен смях:

— Днес много обичам конспирацията! Днес конспирацията е нещо прекрасно!

Смайли обаче остана настрана от всеобщото веселие. Нагърбил се умишлено с ролята на намусения, седеше и прелистваше тетрадката,

очаквайки смехът да утихне.

А когато отново се възцари тишина, Смайли попита:

— Споменахте, че са ви потърсили от Тринайсето управление. Известно и под името «Управление «Карла»». Бихте ли продължили разказа си, ако обичате, господин търговски представител?

Успя ли Григориев да усети как всички околни изведнъж пак застанаха нащрек — и как жестовете им дискретно замръзнаха? Дали забеляза как и Скордено, и Де Силски задържаха едновременно погледите си върху безстрастното изражение на Смайли? И как Мили Макрейг се шмугна тихо в кухнята да провери за кой ли път магнетофоните, да не би някое злоумишлено божество да е причинило повреда едновременно и в главното устройство, и в резервното? Направи ли му впечатление до каква степен Смайли се беше обезличил, почти по ориенталски — в пълен противовес на заинтересуваността му; как цялото му тяло се беше сгушило в обилните гънки на кафявото му палто от туид, докато той търпеливо слюнчеше палец и показалец, преди да прелисти страницата?

Тоби със сигурност успял да отчете всичко това. Свил се в мрачния ъгъл до телефона, Тоби имал чувството, че се намира на главната трибуна, откъдето можел да наблюдава всички, но да остава на практика невидим. И муха да пролазела по пода, нищо от цялата ѝ одисея нямало да убегне от зоркия му поглед. Тоби дори собствените си симптоми беше регистрирал — парене под яката, стягане на гърлото и свиване на стомашните мускули; и не само ги търпял, ами ги и запомнил с голяма точност. Но дали самият Григориев се е повлиял от атмосферата, било съвсем отделен въпрос. По-скоро се бил отдал всецяло на главната си роля. Победоносното изпълнение на телефонния разговор му придало нови сили и възстановило самочувствието му; показателен бил фактът, че щом взел отново думата, първите му думи били не за «Управление «Карла»», а за любовните му подвизи с Наташка:

— На нашите години човек има нужда от такова момиче — смигнал той на Тоби. — Да го подмладява!

— Така: пътувахте сам до Москва — прекъснал го с раздражение Смайли. — Конференцията започна, вас ви викнаха на разговор. Продължете нататък. Все пак не разполагаме с цял следобед.

— Конференцията започна в понеделник — съгласил се Григориев и послушно възобновил официалното си изявление. — В петък следобед минах през общежитието да си събера багажа и да се пренеса в апартамента на Евдокия за планираното ни съвместно уикендче. Вместо това обаче ме причакаха трима души, които ми заповядаха да се кача в колата им с още по-малко обяснения, отколкото самият вие ми дадохте одева — тук Григориев хвърлил поглед на Тоби, — като споменаха единствено, че ме търсели във връзка с някаква специална задача. По време на пътуването ме уведомиха, че били служители на Тринайсето управление на Центъра, което, както е известно на всички в Москва, е най-елитната му част. Останах с впечатлението, че са интелигентни мъже, над средното ниво за професията им, което — нямам вас предвид, господине — не е особено високо. Изобщо ми се стори, че са от командния състав, а не редови изпълнители. Но така или иначе, не се разтревожих особено. Предположих, че просто се нуждаят от професионалния ми опит във връзка с някаква секретна дейност. Държаха се учтиво, а аз донякъде дори се чувствах поласкан...

— Колко време пътувахте? — прекъснал го Смайли, без да престава да записва.

— Прекосихме целия град — отвърнал неопределено Григориев. — После карахме до стъмване по извънградски пътища. Докато накрая ме вкараха в малка стая при дребно човече с вид на монах, което обаче изглеждаше да им е началникът.

И тук Тоби настоява да отбележи до каква уникална степен Смайли бил господар на положението. Няма по-голямо доказателство за майсторлъка на Смайли — разправа Тоби, — както и за тоталната му власт над Григориев, от това, че през целия продължителен разказ на руснака той пито веднъж не се отклони от първоначално възприетата безлична роля, било то чрез някой прибързан допълнителен въпрос, или чрез издайнически фалшив тон. С това си обезличаване — твърди Тоби — Джордж държал цялата сцена така, «сякаш в дланта си имаше яйчице на дрозд». И най-нищожната невнимателна промяна в ролята можела да срути всичко, но той така и не я допуснал. А като върховен пример Тоби обича да цитира точно този възлов момент, в който за пръв път стигнали до самата фигура на Карла. Всеки друг инквизитор, разправа Тоби, при самото споменаване

на «дребно човече с вид на монах, което обаче изглеждаше да им е началникът», щеше мигновено да избълва куп уточняващи въпроси — възраст, чин, облекло, марка цигари, по какво е разбрал, че им е началник? Всеки друг — да, но не и Смайли. Той само почукал е върха на химикалката върху тетрадката с едва потиснато възклицание на досада и с мъченически тон приканил Григориев да бъде така добър и да се стреми и за в бъдеще да не пропуска фактологичните подробности.

— Позволете ми да ви задам повторно въпроса. Колко време трая пътуването ви? Моля ви да го опишете колкото се може по-точно и след това ще продължим нататък.

Съсипаният до краен предел Григориев чак почнал да се извинява. Имал чувството, господине, че пътували с голяма скорост в продължение на четири часа, може би повече. Всъщност в момента си спомнял, че на два пъти спирани да се облекчат. И че след четири часа влезли в охраняван район — «не, господине, пагони не се виждаха, охраната беше в цивилно облекло» — и още половин час се движели към вътрешността му. «Като в истински кошмар, господине».

На това място Смайли го засякъл, явно решен да не позволява градусът на разговора им да се повиши. За какъв кошмар можело да става дума, попитал, след като Григориев само до преди секунди твърдял, че изобщо не се страхувал?

Е, не съвсем кошмар, господине, по-точно като на сън. На въпросния етап Григориев останал с впечатлението, че го водят при *господаря* — «*хозяйн*» била руската дума, която Григориев използвал, та се наложило Тоби да я преведе — понеже самият той все повече се чувствал като беден мужик. Именно затова и не се бил страхувал, господине, понеже така и така не можел да контролира ставащото, и съответно нямало за какво да се самоупреква. Но в мига, в който автомобилът най-последно спрял и единият от мъжете положил длан върху ръката му и го предупредил, в този миг отношението му се променило на сто и осемдесет градуса, господине. «След малко ще се срещнете с могъща личност, прославен борец за съветската власт — казал му онзи. — Ако се отнесете с неуважение към него или се опитате да го излъжете, може никога повече да не видите жена си и семейството си».

«Как се казва той?», попитал Григориев.

Мъжете най-сериозно му отвърнали, че този велик борец за съветска власт нямал име. Григориев ги попитал, да не би да е самият Карла, понеже бил чул, че Карла е прякорът на шефа на Тринайсето управление. Онези обаче повторили, че великият човек нямал име.

— Точно на това място сънят се превърна в кошмар, господине — допълнил смирено Григориев. — Понеже ми казаха и че трябвало да се откажа окончателно от мераците ми за любовен уикенд. Другаде щяла да се повесели малката Евдокия. При което единият от тях се разсмя.

Толкова силно се уплашил Григориев, че докато прекосил първата стая и застанал пред вратата на следващата, краката му вече треперели. Успял дори да се разтревожи и за любимата си Евдокия. Що за свръхестествен човек ще е този, питал се със страхопочитание, който знаел едва ли не преди и самия Григориев, че той се е бил уговорил да прекара уикенда у Евдокия?

— Вие почукахте на вратата — уточнил Смайли, без да спира да записва.

— И ми заповядаха да вляза! — подел Григориев. Изповедта му ставала все по и по-ентусиазирана, успоредно с нарастващата му зависимост от разпитващия го. Гласът му се усилил, жестовете му били вече по-свободни.

Тоби направо имал чувството, че Григориев се мъчел да примами физически Смайли да излезе от тази негова съдържаност; а в действителност тъкмо престореното безразличие на Смайли подтиквало Григориев към все повече откровеност. — Но се озовах, господине, не в голям и разкошен кабинет, какъвто би подхождал на висш чин и велик борец за съветската власт, а в абсолютно гола стая, която спокойно можеше да мине и за затворническа килия, само с най-обикновено дървено бюро в средата и един твърд стол за посетителя.

Можете ли да си представите, господине! Такъв велик борец за съветска власт и могъща личност, а само най-обикновено бюро с най-евтината настолна лампа! А зад бюрото, господине — този монах без капчица предвзетост или преструвка, а човек с огромен опит, бих казал, човек вкоренен в самата наша земя — с малки, проникателни очички, с къси бели коси и с навика да си събира шепите, когато пуши.

— И по-точно? — попитал Смайли, все още пишейки.

— Моля?

— Какво по-точно пушеше той? Съвсем прост въпрос ви задавам: лула ли, цигара ли, пура ли?

— Цигари, при това американски, и цялото помещение миришеше на тях. Все едно пак се бях озовал в Потсдам, където навремето водехме преговори с американските офицери от Берлин. И си рекох: «Щом този човек пуши през цялото време само американски цигари, значи, разполага с мощно влияние». — Силно развълнуваният Григориев пак прибягна до Тоби, комуто повторил казаното на руски: — Американски цигари пушеше, една от друга! Представяте ли си какви пари и какво влияние са нужни, за да си набавите толкова много пакети!

Верен на педантичния си маниер, Смайли попитал Григориев какво имал предвид, като казал, че човекът «си събирал шепите, когато пушел». И продължил да гледа с безразличие как Григориев извадил от джоба си кафяв дървен молив, хванал го с палците и показалците на двете си ръце, вдигнал дебелия шепи пред лицето си и се престорил, че го засмуква по същия начин, по който някой пие от чаша, прихванал я с двете си ръце.

— Ето така! — обяснил, но в поредната внезапна смяна на настроение подхвърлил с висок смях нещо на руски към Тоби, което последният навремето не намерил за нужно да преведе, така че в протокола е записано само като «неприлично».

Монахът му заповядал да седне, след което в продължение на десет минути му описал с най-интимни подробности любовните преживявания на Григориев с Евдокия, плюс авантюрите му с други две момичета, които били по някое време негови секретарки — едната в Потсдам, другата в Бон — и които в крайна сметка споделяли, без това да стане известно на Григориева, постелята му. Ако може да му се вярва, Григориев на това място бил проявил смелостта да рипне на крака и да запита, затова ли са го довели от оня край на Русия — за да му четат морал: «Че кое му е новото в това, да преспиш със секретарката си, попитах аз! Дори и в Политбюро се случва! И го уверих, че нито веднъж не съм си позволил недискретност с някоя чужденка, а само с наши момичета». «Това и аз го знам — отвърна ми той, — но се съмнявам, че Григориева ще се впечатли от такава подробност».

Тук, за непреставащото безкрайно учудване на Тоби, Григориев отново се изсмял гърлесто. Де Силски и Скордено също се присъединили дискретно към смеха му, но неговият се оказал по-дълготраен от техния, та се наложило да го изчакат да се успокои.

— Разкажете, ако обичате, за какво се оказа, че ви е повикал така наричаният от вас «монах»? — попитал Смайли из дълбините на кафявото си палто.

— Уведоми ме, че от името на Тринайсето управление ми се възлагала специална задача в Берн. В никакъв случай не бивало никому да съобщавам за нея, дори на посланика, толкова тайна била. «Но на жена си ще съобщите — рекъл монахът. — Обстоятелствата на личния ви живот са такива, че не можете да участвате в конспирация без знанието на съпругата ви. В това съм убеден, Григориев. Така че на нея ѝ кажете». И прав излезе — признал Григориев. — Много мъдро от негова страна. А и категорично доказателство до каква висока степен познава човешката психика.

Смайли обърнал на нов лист и продължил да пише.

— Продължавайте — рекъл.

Като начало, казал монахът, Григориев трябвало да си открие сметка в швейцарска банка. И му връчил хиляда швейцарски франка за първоначалната вноска. Но в никакъв случай не трябвало да открива сметката в Берн, където го познавали, нито в Цюрих, където имало клон на съветска външнотърговска банка.

— «Восход» — добави от свое име Григориев. — Банка, чрез която се извършват ред официални и неофициални операции.

Та и в Цюрих не трябвало, а в Тун — градче на няколко километра от Берн. И сметката трябвало да е на името на швейцарския гражданин Глазер.

«Но аз съм съветски дипломат! — възразил Григориев. — Какъв Глазер съм аз, като съм си Григориев!»

При което монахът, без да му мигне окото, му връчил швейцарски паспорт на името на Адолф Глазер и му казал, че всеки месец в сметката щяла да постъпва сума от няколко хиляди швейцарски франка, понякога десет, та дори и петнайсет хиляди. И сега щял да обясни на Григориев как да се разпорежда с тези пари. Всичко трябвало да се пази и най-дълбока тайна, повторил безкрайно търпеливо монахът, а самата тайнственост носела със себе си и

отплата, и заплаха. И горе-долу както Смайли преди около час, и монахът изложил подробно всяка от двете страни.

— Да бяхте видели само, господине, как се владееше пред мен този човек! — каза все още дивящият се Григориев на Смайли. — Какво самообладание, каква властност, независимо от обстоятелствата! С такова спокойствие няма начин да го биете на шах!

— Но вие не играехте на шах — отбеляза сухо Смайли.

— Вярно — съгласи се Григориев, завъртя със съжаление глава и продължи да разправя.

И отплата, и заплаха — повтори.

Заплахата била, че министерството, от чието име бил изпратен зад граница Григориев, щяло да бъде уведомено за неговата ненадеждност заради любовните му авантюри и той нямало никога повече да види чужбина. А това щяло да погуби и кариерата, и брака му. Такава била заплахата.

— По-ужасно нещо не бих могъл да си представя — добави съвсем ненужно Григориев.

После станало дума за отплатата, а тя била значителна. Ако Григориев успеел да изпълни задачата, и то в условията на абсолютна секретност, го чакала бляскава кариера, а неблагоприятните му забежки щели да бъдат забравени. В Берн щели да му дадат възможност да се пренесе в по-хубава квартира, което щяло да зарадва Григориева; щял да получи и средства за закупуването на много по-представителен автомобил, който да съответствал до много по-голяма степен на предпочитанията на Григориева; освен това щял да има правото да управлява автомобила си сам, а не да го вози някой шофьор от посолството, повечето от които в действителност били кадри на «съседите», но дори и те не били посветени в тази велика тайна. И като венец на всичко, добавил монахът, щял да получи извънредно бързо повишение на длъжност «търговски представител», с което да оправдаят рязкото подобрене в жизнения му стандарт.

Григориев погледнал към купчинката швейцарски франкове върху бюрото, погледнал и швейцарския паспорт, накрая погледнал и монаха. И попитал какво можел да очаква, ако откажел да участва в тази конспиративна операция. Монахът кимнал и уверил Григориев, че и той самият се бил замислял за тази трета възможност, но за

съжаление, стигнал до извода, че спешността на задачата изключвала подобен вариант.

«Обяснете ми в такъв случай какво трябва да правя с тези пари», попитал Григориев.

Съвсем обичайни действия, обяснил му монахът, и това била една от причините, поради което се били спрели именно на Григориев: «Доколкото разбирам, вие се справяте безпогрешно с обичайните дейности», рекъл. А Григориев, който вече умираше от ужас пред бъдещето, направо се почувствал поласкан от оценката на монаха.

— До него бяха стигнали положителни оценки за дейността ми — обясни Григориев на Смайли с грейнало от удоволствие лице.

След това монахът разправил на Григориев за лудото момиче.

Смайли седял абсолютно неподвижен. Очите му се били почти затворили докрай, но той не преставал да си записва — макар само един господ да знае *какво* пишеше, разказва Тоби, тъй като на Джордж и за миг не би му минало през ум да изложи в писмен вид и най-малката подробност, която би могла да има що-годе поверителен характер. Единствено, според Тоби, докато Григориев говорел, Смайли надигал над яката си глава да оглежда жестовете, та дори и изражението на говорещия. Иначе, във всяко друго отношение, се бил видимо откъснал от всичко и от всички в помещението. Мили Макрейг стояла на вратата, Де Силски и Скордено били замръзнали като статуи, а Тоби се молел единствено Григориев «да не млъква, да говори каквото му дойде на езика, има ли значение? Предоставяше ни невероятната възможност да слушаме от най-достоверен източник за методите на Карла».

Монахът уверил Григориев, че нямал намерение да крие от него каквото и да било — което всички в стаята, с изключение на самия Григориев, възприели като потвърждение, че някаква информация му е била спестена.

В една от швейцарските психиатрични клиники, рекъл монахът, е настанена млада рускиня, страдаща от напреднал стадий на шизофрения. «Тази форма на заболяването все още не се разбира достатъчно добре в Съветския съюз», допълнил. А Григориев добавил как някак си се трогнал от категоричността му. «Прекалено често диагностицирането и лечението ѝ се усложняват от политически съображения — казал по-нататък монахът. — През четиригодишното ѝ

лечение в нашите болници какво ли не ѝ приписвали лекарите ни: «параноични реформаторски идеи и делюзии», «мания за величие», «социална неприспособимост», «излишна самонадеяност», «буржоазно декадентско сексуално поведение». Да не говорим колко пъти съветските лекари са ѝ заповядвали да се отрече от неправилните си убеждения. Що за здравеопазване с това? — въздъхнал печално монахът. — То си с жива политика. Швейцарските болници имат много по-напредничав подход по тези въпроси. Така че ни се наложи да пратим момичето Александра да се лекува в Швейцария!»

На Григориев му направило впечатление, че високопоставеният човек сякаш имат личен интерес към въпросното момиче и бил много добре запознат с проблема му. Дори самият Григориев взел да изпитва жал към девойката. Била дъщеря на съветски герой, обяснил монахът — на бивш офицер от Червената армия, който под маската на изменник на Русия живеел в оскъдица сред контрареволуционерите от царския режим в Париж.

«Името му — казал монахът, разкривайки най-най-голямата от всички тайни пред Григориев, — името му е полковник Остраков и е един от най-добрите и най-активните ни разузнавачи, на когото разчитаме изцяло да ни осведомява за контрареволуционните заговорници в Париж».

Нито един от присъстващите, отбелязва Тоби, никак не се изненадал от внезапното повишение на покойния руски дезертър в чин «светец».

А монахът, разправял Григориев, му обрисувал накратко житието на разузнавача герой Остраков, като същевременно посвещавал и Григориев в тайнствата на нелегалната дейност. За да не бъде разкрит от империалистическото контраразузнаване, за всеки агент трябвало да се измисли легенда, тоест фалшива биография, която да го направи приемлив за антисъветските елементи. По тази причина Остраков им се явил като дезертър от Червената армия, който успял да «избяга» в Западен Берлин, а оттам в Париж, като зарязал жена си и дъщеря си и Москва. Но за да се затвърдят позициите на Остраков сред парижката емиграция, логично било съпругата му да заплати със страдания предателството на мъжа ѝ.

«Представете си само — рекъл монахът — как моментално би рухнало доверието в Остраков в момента, в който шпионите на

империализма съобщят, че Остракова — съпругата на дезертъора и беглеца — си живее най-спокойно и Москва, получава например заплатата на мъжа си или се шири в общия им някога апартамент!»

Григориев се съгласил, че много добре си го представя. Самият монах — обяснил той в скоби на присъстващите — не проявявал и капка авторитарност, а по-скоро третираше Григориев като равнопоставен, несъмнено от уважение към академичните му заслуги.

— Несъмнено — потвърдил Смайли и си взел бележка.

По тази причина, казал някак си неочаквано монахът, Остракова и дъщеря ѝ Александра били прехвърлени със съгласието на съпруга в отдалечена провинция, където им било осигурено не само жилище под чуждо име, а и наложеният им по необходимост скромен и всеотдаен начин на живот бил подплатен със съответните легенди. Такава изобщо била болезнената действителност за всички, които се посвещаваха на нелегална дейност. «И си представете, Григориев — натъртил монахът, — какъв може да е ефектът от подобно изгнание, от подобна тайнственост, че дори и двуличност, върху едно чувствителна и вероятно вече доста неуравновесена дъщеря; при това лишена от баща, чието име буквално е било заличено от живота ѝ! С майка, която, преди да я отведат на безопасно място, е била принудена да понесе цялото бреме на общественото порицание! Представете си вие, който също сте баща — настоявал монахът, — на какво е била подложена тази млада и крехка съзряваща девойка!»

Григориев се преклонил пред това убедително красноречие и побързал да каже, че в качеството му на баща не му било никак трудно да си представи нанесените на момичето травми; в същия миг май не само Тоби, но и всички останали в помещението били готови да отчетат, че Григориев може и наистина да е бил такъв, за какъвто се представял — хуманен, свестен човек, попаднал в мрежата на събития, които нито разбирал, нито можел да направлява.

През последните няколко години, продължил монахът с натежал от скръб глас, девойката Александра — или както тя държала да се нарича Татяна — се била отдала на разпътен антиобществен начин на живот в съветската провинция, където била настанена. Под влияние на обстановката извършила ред разнородни престъпления, сред които подпалвачество и джебчийство. Общувала с престъпни псевдоинтелектуалци и с най-долнопробни антисоциални елементи.

Отдавала се безразборно на мъже, дори на по неколцина в един и същи ден. В началото, ако се случело да я задържат, монахът и помощниците му успявали някак си да повлияят на нормалния ход на правосъдието. С течение на времето обаче, поради съображения за сигурност, се принудили да оттеглят закрилата си, при което Александра наново попаднала в държавните психиатрии, специализирани в лечението на пациенти с вродено недоволство от обществения строй — което породило вече изброените от монаха отрицателни последствия.

«В няколко отделни случая дори попадала в затвора — добавил съвсем тихо монахът. След което според Григориев обобщил цялата потресаваща история със следните думи: — Представете си вие, драги ми Григориев — учен, баща и човек с широк жизнен опит, — какво трагично влияние е оказал този поток от вести за съдбата на нещастната му дъщеря върху полезността на нашия храбър самозаточил се разузнавач Остраков в Париж».

И за кой ли път Григориев се впечатлил от съпричастността, би казал дори — от чувството за пряка лична отговорност, които монахът внушавал.

При което Смайли отново го прекъснал с неизменно сухия си тон:

— А според вашия монах, самата майка къде се намирала в момента, господин търговски представител?

— Била починала — отговорил Григориев. — В провинцията. В онази провинция, където я преселили. И, естествено, била погребана под чуждото име. Според онова, което той ми разправи, сърцето ѝ не издържало от мъка. Съответно това се явило тежко бреме за храбрия ни агент в Париж — добавил. — А и за властите в Русия.

— Естествено — казал Смайли, а четирите неподвижни фигури се съгласили безмълвно със заключението му.

И едва тогава, разправял Григориев, монахът стигнал до същността на причината, поради която пратил да го доведат. Смъртта на Остракова в съчетание с ужасната съдба на Александра, довела до сериозна криза в живота на храбрия московски задграничен разузнавач. Дотолкова, че за известно време тон дори се замислил дали да не се откаже от жизненоважната си мисия в Париж, за да се върне в Русия да се грижи за своето психически неуравновесено и лишено от майка дете. В крайна сметка успели да намерят взаимно приемливо

решение. Понеже било изключено Остраков да се върне в Русия, предлагали да настанят дъщеря му в частна западна клиника, където той щял да може да я посещава, когато си поиска. Франция не била подходяща за тази цел, но от другата страна на границата, в Швейцария, можели да я лекуват далеч от подозрителните очи на контрареволуционните му сподвижници. Благодарение на френското си поданство Остраков щял да поиска попечителство върху момичето и да изкара необходимите му документи. Вече били намерили подходяща клиника доста близо до Берн. От Григориев засега се искало да поемел битовите грижи по престоя й от момента на пристигането. Да й ходел на свиждане, да плащал на клиниката и да докладвал ежеседмично за състоянието й, та да можело информацията да се препредава моментално на бащата. Именно за тази цел трябвало да се открие банковата сметка на швейцарското име на Григориев, както се изразил монахът.

— И вие се съгласихте — казал Смайли в мига, в който Григориев направил пауза, и всички чули как писалката му заскърца делово по хартията.

— Не веднага. Първо му зададох два въпроса — обявил Григориев в странен изблик на суета. — Ние, учените, не се подвеждаме толкова лесно, нали ме разбирате? Естествено, от самото начало го попитах защо не възложат задачата на някой от многобройните представители на нашата Държавна сигурност в Швейцария.

— Чудесен въпрос — казал Смайли с необичайно похвален тон. — И какво отговори той?

— Че било извънредно секретно. И при тайната имало различни степени на градация, каза. Не желал името на Остраков да се свързва с редовите кадри на московския Център. А при сегашното положение, ако нещо се разчуело, вината щяла да падне лично върху Григориев и никой друг. Така отредената ми уникалност не ме зарадва особено — добавил Григориев и погледнал с леко самодоволство Ник де Силски.

— А вторият ви въпрос какъв беше, господин търговски представител?

— Във връзка с баща й в Париж: колко често щял да я посещава. Защото, ако се канеше да идва начесто, това щеше да обезсили моята роля като сурогат баща. Предположих, че няма да представлява

никаква трудност плащанията в полза на клиниката да се извършват директно, а бащата да идва на свиждане по веднъж месечно от Париж и лично да следи състоянието на дъщеря си. При което монахът ми отговори, че бащата щял много рядко да има възможност да я посещава и че ми било забранено изобщо да го споменавам в разговорите ми с момичето Александра. Тук добави нещо, което ми се стори доста непоследователно: темата за дъщерята била изключително болезнена и за самия неин баща, така че не било изключено той изобщо да не пожелаел да я вижда. И пак ми подчерта каква огромна чест трябвало да е за мен да извършвам толкова важна услуга в полза на един таен герой на Съветския съюз. Накрая с много остър тон ми направи забележката, че не било моя работа да прилагам любителската си логика към изкуството на професионалистите. Извиних му се. Изтъкнах му, че съм крайно признателен за оказаната ми чест. И че се гордея с дадената ми възможност да се влея според силите си в антиимпериалистическата борба.

— Всичко това го казахте, въпреки че противоречи на вътрешните ви убеждения? — подсказал му Смайли, вдигайки поглед и спирайки да записва.

— Точно така.

— Защо?

В началото и самият Григориев се озадачил какво да отговори, вероятно защото за пръв път му се случвало някой да се заинтересува от действителните му чувства.

— Нима изпитвахте някакви *съмнения* в искреността на монаха? — подсказал му Смайли.

— Цялата история изобилстваше от непостоянства — повторил със смръщено чело Григориев. — Допускам, че в нелегалната дейност това е неизбежно. И въпреки това ми звучеше малко вероятно, че и направо измислена.

— Бихте ли обяснили защо?

Изживявайки изповедален катарзис, Григориев пак забравил за миг опасната ситуация, в която се намирал, и се засмял в израз на превъзходство.

— Беше разчувстван. И това ме подтикна към размисъл. На другия ден, у Евдокия, докато лежах до нея и обсъждах с нея случилото се, си зададох въпроса: Какво общо има този монах с

Остраков? Брат ли му е? Стари бойни другари ли са? Този велик човек, при когото ме заведоха, тази властна и тайнствена личност, плетяща заговори, оказваща натиск и предприемаща нелегални действия по целия свят. Този безжалостен човек с неговата безжалостна професия. Защо, питам се, когато аз, Григориев, седя пред него и си говорим за нечия ненормална дъщеря, защо оставам с усещането, че чета най-интимните любовни писма на този човек. Та нали дори му казах: «Другарю. Прекалено много споделяте с мен. Кажете ми само онова, което ми е необходимо да зная. Избройте ми само какво искате от мен». А той ми отвърна: «Григориев, вие трябва да станете истински приятел на това дете. И тогава ще ви смятам и за свой приятел. Превратното минало на баща ѝ се е отразило пагубно до такава степен, че тя не съзнава коя е и къде ѝ е мястото в живота. Говори за свобода, но без да влага никакъв смисъл в това понятие. Станала е жертва на зловредни буржоазни фантазмагории. Използва нецензурни изрази, които никак не подхождат на възрастта ѝ. Дори лъжите ѝ са изпълнени с гениалността на лудия. Но най-малко тя има някаква вина за всичко това». Което ме накара да го попитам: «А вие, другарю, виждали ли сте някога това момиче?». Той обаче само каза: «Григориев, вие трябва да се превърнете в неин баща. Майка ѝ също не беше лесна жена в много отношения. Вие, доколкото усещам, разбирате как стават тези неща. През последните години майката се беше озлобила и дори насърчаваше дъщерята в някои нейни противообществени фантазии».

Тук Григориев млъкнал за малко, за най-голямо облекчение на Тоби Естерхази, който бил буквално сразен от мисълта, че само часове по-късно Григориев седнал да обсъжда направеното му от Карла предложение с някаква случайна любовница.

— Останах с впечатлението, че този човек разчита на мен — подел отново разказа си Григориев. — И че крие от мен не само факти, но и чувства.

Накрая уточнили някои практически подробности, разправял Григориев. Монахът му ги изложил. Клиниката се управлявала от беларуска монахиня — добра жена, дошла там от руската православна общност в Йерусалим. При подобни случаи не се съобразяваме особено с политическите скрупули, обяснил монахът. Тази жена посрещнала лично Александра в Париж и я съпроводи до

Швейцария. Клиниката ползвала и услугите на лекар, който владеел руски. Покрай произхода на майка ѝ момичето говорело и немски, но често се заинатявало и не щяло. Мястото било избрано в крайна сметка именно заради изброените дотук фактори, плюс това, че било откъснато от света. Парите по сметката в Тун щели да са достатъчно, че да покриват таксата за клиниката, медицинското обслужване в размер на не повече от хиляда франка месечно и за тайното финансиране на новия начин на живот на Григориев. При необходимост можели да му осигурят и допълнителни средства; от Григориев не се искали никакви разписки, нито отчети; монахът щял много бързо да разбере дали Григориев не го мамил. От него се искало да посещава клиниката всяка седмица, за да плаща сметката и да се осведомява за състоянието на момичето; съветският посланик в Берн пък щял да бъде уведомен, че семейство Григориеви са ангажирани в някаква секретна мисия, та да не се бъркал много в живота им.

Оттам монахът пристъпил към въпроса как Григориев щял да осъществява връзка с Москва.

— Попита ме: «Познавате ли куриера Краски?». Естествено, че го познавам, викам; той посещава посолството веднъж, понякога и два пъти седмично, заедно със своя придружител. «Дръжте се приятелски с него и той може някой ден да ви донесе директно от Москва самун черен хляб».

В бъдеще, казал монахът, по време на редовните му посещения в Берн, Краски щял задължително да се среща насаме с Григориев всеки четвъртък вечер или в дома на Григориев, или в кабинета му в посолството, но за предпочитане било да се срещат в домашни условия. Нямало да обсъждат никакви конспиративни въпроси; Краски щял само да предава на Григориев плик, който уж съдържал лично писмо от московската леля на Григориев. След като куриерът си заминел, Григориев трябвало да се усамоти на сигурно място с писмото, което да обработел на предписаните температурни стойности с три вида химически разтвори, които можело да се закупят свободно от всяка аптека. Монахът ги изброил поименно и Григориев сега ги издиктувал на Смайли. Така проявеното писмо, казал монахът, щяло да съдържа списък с въпроси, които Григориев трябвало да зададе на Александра при следващото им седмично свиждане. А на съответната му среща с Краски Григориев следвало да му връчи писмо до

въпросната леля, в което щял да ѝ опише подробно какво прави жена му Григориева, а всъщност щял да докладва на монаха за състоянието на девойката Александра. Това се било наричало словесен код. В случай на нужда монахът можело да предостави в бъдеще на Григориев и материали за по-тайна кореспонденция, но засега било достатъчно да използва писмото със словесен код до леля си.

После монахът връчил на Григориев медицинско свидетелство, подписано от виден московски лекар.

«Вследствие на изживян стрес и преумора — казал монахът, — по време на престоя ви в Москва сте прекарал микроинфаркт. Препоръчано ви е да карате редовно велосипед с цел подобряване на физическото ви състояние. Съпругата ви ще ви придружава».

Влизането в клиниката с велосипед или пеш, обяснил монахът, щяло да позволи на Григориев да скрие от нежелани погледи дипломатическите номера на автомобила си.

Монахът дал на Григориев разрешение да закупи на старо два велосипеда. Оставало да уточнят през кой ден от седмицата щяло да е най-удобно на Григориев да посещава клиниката. Поначало денят за свиждания бил събота, но това представлявало и известна опасност: имало няколко пациентки от Берн, така че не било изключено някой евентуално да разпознае «Глазер». Точно поради тези съображения уведомили управителката, че съботите са нецелесъобразни, и тя се съгласила, по изключение, да допусне редовни посещения от негова страна в петъчните следобеди. Посланикът нямало да възрази, но оставал проблемът как щял да съчетава Григориев петъчните си отсъствия с редовните си задължения в посолството?

И това не било проблем, отвърнал Григориев. Поначало било позволено петъчната работа да се върши в събота, така че щяло да е достатъчно Григориев да поиска да му бъде разрешено да ходи на работа в събота, та петъците да му останели свободни.

Приключил своята изповед, Григориев възнаградил публиката си с бърза, прекалено сияйна усмивка.

— А в съботите случайно идваше на работа и една млада дама от визовия отдел — смигнал Григориев на Тоби. — Благодарение на което можехме да се усамотяваме заедно.

Този път всеобщият смях не бил толкова бурен, колкото можел да бъде. И времето, като изповедта му, изтичало.

Върнали се били на изходно положение и единствена грижа им бил останал самия Григориев: как да се разпоредят с него, как да осигурят безопасността му. Той седял със самодоволно изражение на дивана, но личало как арогантността постепенно го напуска. Преплел бил покорно пръстите на двете си ръце и оглеждал подред присъстващите, сякаш очаквал следващата им заповед.

— Жена ми не кара колело — отбелязал с печална усмивчица руснакът. — Въпреки че няколко пъти опита да се научи. — Неуспехът ѝ явно значел много за него. — Монахът ми писа от Москва: «Заведете и жена си при нея. Може би Александра се нуждае и от майка». — И озадачено завъртял глава. — А тя не може — обърнал се към Смайли. — При цялата конспиративност на операцията, как да обясня на Москва, че Григориева не може да кара колело?

Надали новата роля на Смайли, тази на отговорен ръководител, е можело да се подложи на по-голямо изпитание от това как той почти без усилие превърнат Григориев от еднократен източник на сведения във внедрен в противниковата среда изменник:

— Независимо от всичките ви дългосрочни планове, господин съветник, бъдете така добър да останете на работа в посолството в продължение на поне още две седмици — обявил Смайли и прилежно затворил бележника. — Ако спазите препоръката ми, евентуалното ви решение да поведете нов живот в Западния свят ще бъде посрещнато най-радушно. — И пуснал бележника в джоба си. — Но не бива в никакъв случай да ходите при Александра идния петък. На жена си кажете, че днешната ви среща с Краски е била тъкмо по този въпрос. Когато куриерът ви донесе в четвъртък следващото писмо, приемете го най-нормално, но след това продължете да твърдите пред съпругата ви, че няма да има никакво свиждане с Александра. Говорете ѝ със загадъчност. Заслепете я с тайнственост.

Григориев кимнал притеснено в знак, че е приел нарежданията.

— Държа да ви предупредя обаче, че и при най-дребна грешка от ваша страна, и при най-малкия опит да ни изиграете някой номер, монахът ще ви излови и ще ви унищожи. Да не говорим, че това ще сведе до нула и шансовете ви да бъдете добре приет на Запад. Ясен ли съм?

Дали на Григориев телефонните номера, чрез които да се свързва, обяснили му техниката за свръзка чрез обществени телефонни

кабини и противно на всички правила на занаята, Смайли разрешил на Григориев да си запише всичко, защото просто нямало начин да го запомни. Накрая Григориев си заминал в състояние на мрачна потиснатост. Тоби го откарал до безопасно място, после се върнал в конспиративната квартира и провел кратко прощално съвещание.

Смайли продължавал да седи на същия си стол, сплел пръсти в скута си. Останалите, под ръководството на Мили Макрейг, разчиствали най-старателно следите от престоя си — бършели прах, лъскали мебели, изхвърляли пепелниците и кошчетата за боклук. Всички, освен самия него и Смайли трябвало да си тръгнат още същия ден, обявил им Тоби. Включително и наблюдателските екипи. Не вечерта, не на другия ден, а сега. Моментално. Седали върху огромна бомба с часовников механизъм, казал. Така както още бил в настроение да се изповядва, нищо чудно дори в момента Григориев вече да преразказвал целия преживян епизод на гадната си жена. Щом на Евдокия е разправил за Карла, каква била гаранцията, че нямало да разкаже на Григориева, та дори и на Наташка, за днешната си размисъл с Джордж? Никой обаче не бил освободен, нито трябвало някой да се чувства излишен, казал им Тоби. Дотук били свършили чудесна работа, но тепърва предстояло да се срещнат отново в най-скоро време и да поставят последната точка. Последвали ръкостискания, отронила се по някоя и друга сълза, но общо взето, всички си заминали ободрени от мисълта, че ги очаква и заключителното действие на пиесата.

Интересно обаче какво ли чувстваше Смайли, заседял се съвсем неподвижен и безмълвен сред заминаващите си съучастници? Реално погледнато, беше отбелязал ново сериозно постижение. Постигнал беше всички предварително набелязани цели, че и отгоре, макар да се беше възползвал до голяма степен от методите на самия Карла. При това го беше постигнал абсолютно сам; и както щеше да бъде отразено в архивите, беше съумял в продължение на някакви си два часа да пречупи и обърне лично подбран от Карла агент. Без да разчита на ничия помощ — напротив, въпреки поставяните отпреди му пречки от онези, които го бяха призовали да се върне в строя, — беше успял със зъби и нокти да се добере дотам, че да може с чиста съвест да заяви, че е разбил и последната важна защита на съперника. Вярно, вече беше в напреднала възраст, но професионалното му майсторство беше

достигнало своя връх; за пръв път в цялата си кариера беше постигнал предимство пред своя стар съперник.

Но пък от друга страна, въпросният съперник се беше сдобил с тревожно ясен човешки образ. Смайли не преследваше вече с всичките си умения някакъв жесток скот, невеж фанатик или робот, а жив човек — човек, чийто крах, ако Смайли решеше да го докара дотам, щеше да е причинен не от някакво неопикуемо зло, а от прекалена обич — слабост, която беше до болка позната и на самия Смайли, плод на целия му объркан живот.

Според шпионския фолклор всяка тайна акция се предхожда от чакане, по-дълго и от отредените човеку дни в Рая; но колкото и безбройни да се сториха на Джордж Смайли, а отделно от това и на Тоби Естерхази, дните и нощите от неделя вечерта до следващия петък със сигурност нямаха нищо общо с блажения престой на оня свят.

През всичките тези дни, разправя Тоби, живели не по московските правата, а по личния боен устав на Джордж. Още в неделя вечерта сменили и хотелите си, и самоличностите си: Смайли се пренесъл в «Арка» — скромен пансион в стария град, а Тоби — в някакъв отвратителен крайградски мотел. Оттогава насетне двамата се свързвали чрез обществени телефонни кабинки, чието редуване били уточнили предварително, а ако се наложило да се срещнат лично, подбирали оживени места на открито и вървели успоредно само за кратко, след което се разделяли. Самият Тоби бил решил да промени навичките си, та използвал минимално автомобили. Задачата му била да бди над Григориев. И цяла седмица се клел, че щом се бил изповядал веднъж чистосърдечно, нямало начин Григориев да не се изповядал и втори път. За да предотврати тази вероятност, Тоби държал Григориев съвсем изкъсо, но така или иначе, да не го изпуска от очи било цял кошмар. Григориев например излизал от дома си всяка сутрин в осем без петнайсет и стигал пеш в посолството за пет минути. Няма проблем: точно в осем без десет Тоби проверявал с кола маршрута на руснака. Ако куфарчето на онзи било в дясната му ръка, значи всичко било наред. Но попаднало ли в лявата, това означавало «тревога» и назначаване на извънредна спешна явка в парка на двореца «Елфенау», с резервен вариант на друго място в града. В понеделник и вторник Григориев извървял разстоянието, използвайки само дясната си ръка. В сряда обаче валило сняг, на Григориев му се наложило да си обърше очилата, при което спрял да си извади носната кърпа, а Тоби го видял точно в този момент, когато куфарчето било в лявата му ръка. Направил с пълна газ контролен кръг по съседните преки, но при

следващото му минаване Григориев се хилел като ненормален и размахвал куфарчето щастливо във въздуха с дясната си ръка. Което, както казва самият Тоби, насмалко да му докара «тотален инфаркт». На следващия ден, решителния четвъртък, Тоби успял да осъществи автомобилна среща с Григориев в крайградското селце Алмендинген, та двамата разговаряли на четири очи. Нямало и час от появата на куриера Краски с ежеседмичните нареждания от Карла: Тоби го бил видял с очите си как влиза в дома на Григориеви. Дай да видим заповедите от Москва, рекъл Тоби. Но Григориев бил в свадливо настроение и леко подпийнал. Поискал Тоби да му плати десет хиляди долара за писмото, а Тоби така се вбесил, че заплашил да разконспирира моментално Григориев: щял да извърши граждански арест, да завлече Григориев право в полицията и лично да го обвини в притежанието на фалшива самоличност на швейцарски гражданин, в злоупотреба с положението си на дипломат, укриване на данъци от швейцарските власти и още петнайсет други престъпления, включително полова разюзданост и шпионаж. Блъфът му минал. Григориев извадил писмото, което преди това успял да обработи, та тайнописът се четял между ръкописните редове. Тоби му направил няколко снимки, после му го върнал.

Изпратените от Карла в Москва въпроси, които Тоби показал късно същата вечер на Смайли през една от редките им срещи в селски хан, звучали направо умоляващо: «... докладвайте по-подробно за външността и душевното състояние на Александра... Ясно и разбираемо ли говори? Смее ли се и какво впечатление създава смехът ѝ — весело или тъжно? Има ли добри хигиенни навици, чисти ли са ѝ ноктите, сресана ли е? Каква е последната диагноза от лекаря и препоръчва ли той нов курс на лечение?»

Оказало се обаче, че на явката в Алмендинген Григориев бил разстроен не по повод на Краски, нито от писмото или от изпращача му. Признал, че приятелката му от визовия отдел се опитвала да му държи сметка за петъчните му излети. Именно това го потискало и тласкало към алкохола. Григориев ѝ отговорил съвсем уклончиво, но вече подозирал, че и тя е руска разузнавачка, изпратена вероятно от монаха, или — което щяло да е още по-лошо — че работи за някой контраразузнавателен орган на ужасната Държавна сигурност. По

някаква случайност Тоби споделял това му мнение, но не видял смисъл да му признае.

«Заявих й, че няма да легна повече с нея, докато не завоюва отново пълното ми доверие — споделил най-сериозно Григориев. — А и че не съм решил окончателно дали да я пуснат да ме придружи в бъдещия ми нов живот в Австралия».

— Не можеш да си представиш по-голяма лудница, Джордж! — оплакват се Тоби, прибягвайки до съвсем неуместна образност, а в това време Смайли не отделял очи от загрижените въпроси на Карла, независимо че били на руски. — Ти как мислиш, колко още ще устискаме, преди да изтървем котето? Тоя тип е тотален ненормалник!

— Кога пътува Краски за Москва? — попитал Смайли.

— В събота на обед.

— Григориев трябва на всяка цена да си уреди среща с него, преди да е заминал. Нареди му да предаде на Краски, че ще прати по него специално съобщение. И то спешно.

— Обезателно, Джордж — казал Тоби. — Обезателно. — И с това разговорът им приключил.

«Какво ли си е наумил, Джордж?», чудел се Тоби, докато го наблюдавал как за сетен път се слял с тълпата. Инструкциите на Карла до Григориев май разстроили Смайли, колкото и абсурдно да звучало това. «Добре се бях наредил — разправяше Тоби за този изнурителен период: — От едната ми страна луд, а от другата — тотален депресивен маниак».

Тоби поне можеше да се терзае по повод ексцентричността на своя господар и агент; мозъкът на Смайли обаче се занимаваше през това време с други, далеч по-незначителни мисли и, изглежда, точно в това беше проблемът му. Във вторник Смайли хвана влака за Цюрих и обядва в «Кроненхале» с Питър Гуилъм, който беше долетял от Лондон по молба на Сол Ендърби. Диалогът им беше доста въздържан, и то не само от съображения за сигурност. Докато бил в Лондон, Гуилъм решил на своя глава да поговори с Ан и сега питаше дали нямало да й предаде нещо от името на Смайли, като се върне. Смайли му отговори със смразяващ тон, че няма какво да й предава, и Гуилъм за пръв път в живота си почувства, че Смайли е готов да му отгризе главата. Може ли следващия път — добави Смайли — Гуилъм да бъде така добър да не си завира проклетата гага в частните му дела? При

което Гуилъм много набързо превключи на служебна тематика. По отношение на Григориев, рече, Сол Ендърби си е наумил, вместо да го предаде за обработка в Саратов, да го продаде в сегашното му състояние на «братовчедите». Какво мислел Джордж по въпроса? Сол имал някакво предчувствие, че придобиването на високопоставен руски изменник — независимо че Григориев нямало кой знае какво да им съобщава — щяло да донесе на «братовчедите» куп много нужни им в момента точки пред Вашингтон, докато в Лондон присъствието на Григориев можело, така да се каже, да развали бъдещото хубаво вино. Та какво било мнението на Джордж по този въпрос?

— Става — каза Смайли.

— Освен това Сол не е много убеден, че е крайно наложително да предприемаш онова, което си запланувал за идния петък — изтърси с видима неохота Гуилъм.

Смайли взе ножа до чинията си и се загледа в острия му ръб. Едва по някое време отговори, и то с обезоръжаваща напрегнатост:

— Той заради нея краде, лъже и изобщо рискува живота си. А сега държи да научи дали чисти калта под ноктите си и дали ходи сресана. Не смяташ ли, че сме длъжни да ѝ хвърлим едно око?

«Длъжни пред кого?», не спираше да се пита Гуилъм през целия обратен полет до Лондон. Към себе си ли имаше предвид Смайли? Или към Карла? Но Гуилъм прояви достатъчно благоразумие да не сподели всички тези свои теории в доклада си пред Сол Ендърби.

Отдалеч можеше да заприлича някому на замък или на малък чифлик от лозарските райони на Швейцария, дето са кацнали върху хълмовете и се отличават със своите бойници и ровове с покрити мостове, водещи към вътрешните им дворове. Но ако се вгледа от поблизо, човек започва да забелязва някои много по-утилитарни елементи: пещ за изгаряне на боклука, овощна градина и модерни пристройки с разположени доста нависоко редици от прозорчета. Табелата в края на селото указваше пътя дотам и рекламираше тихата околност, предлаганите удобства и грижовността на персонала. Санаториумът беше описан като «интерденоминационна християнска теософска общност», приемаща и пациент от чужбина. По полята и покривите се стелеше стар, мокър сняг, но пътят, по който Смайли се движеше, беше добре почистен. Всичко наоколо беше бяло — небето и снегът се бяха слели в общо пространство без граници и без край.

Намусеният портиер се обади по телефона, получи нечие разрешение да го пропусне и му махна с ръка да продължи. Паркингът беше разделен на зона «ЛЕКАРИ» и зона «ГОСТИ». Смайли паркира във втората. Позвъни на вратата. Унилата на вид жена в сива монашеска униформа, която го посрещна, се изчерви още преди да беше отворила уста. Смайли чу едновременно подходящата за крематориум музика, тракането на кухненска посуда и човешки говор. Подът в сградата беше твърд и никъде нямаше завеси.

— Майка Фелисити ви очаква — съобщи със срамежлив шепот сестра Блажена.

«Тук ако някой писне, из цялата къща ще се чуе», мина му през ум на Смайли. Забеляза, че и саксиите са вдигнати нависоко, където човешки ръце не могат ги стигна. Придружителката му изтропа енергично на вратата с надпис «КАНЦЕЛАРИЯ», после я бутна да се отвори. Майка Фелисити се оказа едра жена с възпалено лице и притеснително земен поглед. Смайли седна насреща ѝ. Върху едрата ѝ гръд почиваше филигранно разпятие, което тя утешаваше с върховете на едрите си пръсти, докато приказваше. Говореше на бавен, царствен немски.

— Така — каза тя. — Значи, вие сте хер *Лахман*, а хер *Лахман* е познат на хер *Глазер*, а хер *Глазер* тази седмица е неразположен. — Правеше си гаргара с имената, очевидно наясно не по-малко от самия него с фалшивото им естество. — А неразположението на хер *Глазер* не е чак толкова сериозно, че да не може да се обади по телефона, но достатъчно силно, че да не му позволява да кара колело. Правилно ли съм разбрала?

Смайли се съгласи.

— Моля ви, няма нужда да сдържате гласа си само затова че съм монахиня. Нашето заведение е поначало много шумно, но това не се отразява отрицателно на ничия благочестивост. Виждате ми се блед. Да не карате някой грип?

— А, не. Нищо ми няма.

— В такъв случай сте по-добре от хер *Глазер*, който е станал жертва на грипа. Миналата година тук върлуваше египетски грип, поминалата — азиатски, но тазгодишният изглежда си е чисто тукашен. Мога ли да попитам дали хер *Лахман* има документи, които да доказват самоличността му?

Смайли ѝ подаде швейцарската си лична карта.

— Ама на вас ръката ви трепери. А казвате, че не сте болен от грип. «Занятие: *професор*» — прочете тя на глас. — Значи, хер Лахман крие, че е светило. Че е в действителност *професор* Лахман. Професор по какво, ако смея да запитам?

— По филология.

— А, филология. А професията на хер *Глазер* каква ли е? Никога не е ставало дума с него.

— Доколкото знам, занимава се с бизнес — отвърна Смайли.

— Бизнесмен, който владее перфектно руския. И вие ли владеете руския език, професоре?

— Уви, не.

— Но сте приятели — върна му личната карта. — Приятелство между швейцарско-руски бизнесмен и скромен професор по филология. Мда. Да се надяваме, че дружбата ви ще крепне и процъфтява.

— Освен това сме и съседни — вметна Смайли.

— Всички сме си съседни, хер Лахман. Вие друг път виждали ли сте Александра?

— Не съм.

— Тук имаме какви ли не млади момичета. Едни са кръщелници. Други са подопечни. Племенници. Сираци. Братовчедки. Някоя и друга леля. Няколко сестри. И ето че се появи и професор. Ще се изненадате обаче колко малко са *дъщерите* на този свят. Имате ли представа например каква е връзката между хер *Глазер* и Александра?

— Доколкото знам, той е приятел с мосю Остраков.

— Който пък е в Париж. Но е невидим. Както и мадам Остракова. Невидима. Какъвто е днес и хер *Глазер*. Не ви ли говори това, хер Лахман, с каква трудна задача сме се заели тук? Самите ние едва знаем кои сме, а от нас се иска да им обясним на *тях* кои са *те* в крайна сметка! Затова ще ви моля да бъдете изключително внимателен с нея. — Отнякъде звънец обяви края на обедната почивка. — Тя понякога живее в пълен мрак. Друг път вижда прекалено много. И в двата случая изпитва силна болка. Израсла е в Русия. Не знам по каква причина. Миналото ѝ е сложно, изпълнено с контрасти и празноти. Дори да не е причина за заболяването ѝ, със сигурност е... как да

кажа... рамката, в която то се развива. Няма ли случайно подозрението, че хер Глазер може и да е баща ѝ?

— Не.

— И аз не мисля така. А случайно да сте *виждали* невидимия Остраков? Не сте. Съществува ли изобщо този невидим Остраков? Според Александра това било фантом. Тя твърди, че имала съвсем друг произход. Малцина от нас ли си мечтаят за същото!

— Мога ли да ви попитам какво сте ѝ казали по мой адрес?

— Всичко, което и на мен ми е известно. Тоест нищо. Че сте приятел на чичо ѝ Антон, когото тя отказва да приеме за свой чичо. Че чичо Антон е болен, което изглежда много я радва, но в същото време вероятно я и тревожи. Уведомила съм я, че баща ѝ желае някой да я навестява всяка седмица, а тя твърди, че баща ѝ бил разбойник, който посред нощ блъснал майка ѝ в планинска пропаст. Предупредих я, че ще трябва да говори на немски, но няма да се учудя, ако тя все пак предпочете руския.

— Разбирам — рече Смайли.

— Късметлия човек сте в такъв случай — отвърна рязко майка Фелисити. — Тъй като аз съм в пълно неведение.

Влезе Александра и първото, което той забеляза у нея, бяха очите ѝ: абсолютно бистри и абсолютно беззащитни. Неизвестно защо, беше си я представял по-едра. По средата устните ѝ бяха пълни, но в ъглите рязко изтъняваха и придобиваха някаква пъргавост, а усмивката ѝ съдържаше опасен блясък. Майка Фелисити ѝ нареди да седне, добави нещо на руски и я целуна по русата глава. После излезе и я чуха как се понесе, подрънквайки с ключовете си по коридора, и как викна на френски на една от сестрите да почисти тази гадост. Александра беше облечена в зелена туника с дълги ръкави, прихванати около китките, а върху раменете си беше наметнала някакъв пуловер. Но дрехите висяха по нея като от закачалка, а не като облечени върху човешко тяло, все едно някой ѝ ги беше дал специално за свиждането.

— Да не е умрял Антон? — попита тя, а на Смайли му направи впечатление пълната липса на естествена връзка между изражението ѝ и мислите, които протичаха в мозъка ѝ.

— Не, Антон просто го повали грипът — отвърна ѝ.

— Антон разправя, че ми бил чичо, но не е — обясни тя. Немският ѝ беше добър и Смайли се зачуди дали — независимо от

казаното от Карла пред Григориев — го е възприела най-вече от майка си, или е наследила по-скоро дарбата на баща си да усвоява чуждите езици, или и двете. — Освен това се преструва, че си нямал кола. — И тя, както навремето баща ѝ, сега го наблюдаваше без капка емоции и без никаква ангажираност. — Къде ви е списъкът? — попита го. — Антон винаги идва със списък.

— О, на мен въпросите са ми в главата.

— Забранено е да се задават въпроси без списък. Баща ми абсолютно забранява да ме питат неща, които не са на списък, а в мозъка.

— Кой е баща ти? — попита Смайли.

И известно време пак виждаше само очите ѝ, впили се в него от някакво си тяхно, самотно място. Тя взе ролка тиксо от бюрото на майка Фелисити и прокара пръст по гладката му повърхност.

— Видях колата ви — рече. — «БЕ» значи Берн.

— Така е — съгласи се Смайли.

— А Антон каква кола кара?

— Мерцедес. Черен. Много солидна.

— Колко е платил за него?

— Купил го е на старо. За към пет хиляди франка, предполагам.

— Тогавя защо идва да ме вижда на колело?

— Сигурно има нужда от физически упражнения.

— Не — каза тя. — Има някаква тайна.

— А *ти* имаш ли си тайна, Александра? — попита я Смайли.

Тя чу въпроса му, който я накара да се подсмихне и да кимне дватри пъти така, както се кима на много отдалечен човек.

— Моята тайна се нарича Татяна — рече.

— Хубаво име — каза Смайли. — *Татяна*. Откъде го имаш?

Тя вдигна глава и пусна лъчезарна усмивка на иконите по стените.

— Забранено е да се говори за това. Каквото и да кажеш, хем няма да ти повярват, хем ще те набутат в някоя клиника.

— Но ти така и така си в клиника — изтъкна Смайли.

А гласът ѝ не се извиси, а само се забърза. Седеше абсолютно неподвижна и човек можеше да си помисли, че дори дъх не си поема между думите. Бистрата ѝ мисъл и учтивият ѝ тон бяха зашеметяващи. Колкото и да уважавала добротата му, каза, в същото време си давала и

сметка какъв опасен човек бил той — по-опасен и от всички учители и полицаи. Доктор Рюди бил измислил разни понятия от рода на «собственост» и «затвор», заедно с много от хитрите аргументи, с които светът оправдавал своята лъжовност. А близостта на майка Фелисити с господ ѝ пречела да проумее, че Господ не бил кой знае колко по-различен от коня, понеже и него трябвало да го яздиш и сритваш, че да те отнесе натам, накъдето трябва.

— А вие, хер Лахман, олицетворявате всеопрощаващата власт. Да, боя се, че това е точно така.

Тя въздъхна и го възнагради с уморена, снизходителна усмивка, но когато той сведе очи към масата, забеляза, че си е хванала палеца и го извива назад толкова силно, че всеки миг можеше да го счупи.

— Ами ако баща ми сте всъщност вие, хер Лахман? — подхвърли му с усмивка.

— Уви, не съм. Нямам деца — отвърна Смайли.

— Да не сте господ тогава?

— Не, аз съм най-обикновен човек.

— Майка Фелисити разправя, че и най-обикновените хора носят в себе си частица от господ.

Сега пък беше ред на Смайли да обмисли дълго думите си, преди да ѝ отговори. Той отвори уста, но след нетипично за него двоумене, пак я затвори.

— И аз съм го чувал — съгласи се и за миг отклони погледа си от нея.

— Сега трябва да ме попитате дали се чувствам по-добре.

— По-добре ли се чувстваш, Александра?

— Казвам се Татяна — поправи го тя.

— Добре. Татяна как се чувства тогава?

Тя се разсмя, а в очите ѝ се появи очарователен блясък.

— Татяна е дъщеря на човек, който е толкова важен, че дори не съществува. Управлява цяла Русия, без изобщо да го има. Ако я арестуват, баща ѝ урежда веднага да я освободят. Той не съществува, но всички се боят от него. Татяна също не съществува — добави тя. — На този свят има само Александра.

— А майката на Татяна?

— Тя е наказана — отвърна с равен глас Александра, споделяйки мисълта си по-скоро с иконите, отколкото със Смайли. — Отказвала е

да се подчини на историческия материализъм. Другояче казано, вярвала е, че ходът на историята е сгрешен. И е била неправа. Народът няма право да се меси в историческото развитие. Напротив, самото историческо развитие трябва да променя хората. Много ми се ще да ме вземете със себе си, ако обичате. Искам да се махна от тази клиника.

Двете ѝ ръце водеха люта битка помежду си, но тя не преставаше да се усмихва на иконите.

— Татяна виждала ли е изобщо баща си? — попита я той.

— Дребен мъж наблюдаваше децата на влизане в училище — отвърна му тя. Той я изчака, но тя се спря дотам.

— И?

— От кола. Сваляше стъклото, но ме гледаше само мен.

— А ти поглеждаше ли го?

— Разбира се. Откъде иначе щях да знам, че ме гледа?

— Как изглеждаше той? Как се държеше? Усмихваше ли ти се?

— Пушеше. Запалете си и вие, ако ви се пуши. Тя и майка Фелисити от време на време запалва. Така де, какво лошо има? Разправят, че цигарите успокоявали съвестта.

Натиснала беше вече звънеца: протегна ръка и я задържа дълго върху копчето. Той пак чу как се приближават с дрънчене по голия коридор ключовете в ръката на майка Фелисити и как подметките ѝ се отриха о пода, когато тя се спря да отключи вратата — звуци, каквито се чуват във всички затвори по света.

— Искам да ме вземете с колата си — каза Александра.

Смайли плати дължимата сума по сметката ѝ. Александра го проследи как отброи банкнотите на светлината на лампата, точно както ги броеше и чичо Атон. Майка Фелисити прехвана съсредоточения ѝ поглед и вероятно подуши приближаващата се неприятност, тъй като изгледа рязко Смайли, сякаш очакваше той да извърши някоя нередност. Александра го изпрати до изхода, помогна на сестра Блажена да отвори вратата, после по най-изискан маниер — с вдигнат високо настрани лакът и леко прегъване на изнесеното напред коляно — пое ръката на Смайли и понечи да я целуне, но сестра Блажена я възпря. Изпрати го с поглед до колата му и започна да му маха; автомобилът вече набираше скорост, когато той чу съвсем от близо писъка ѝ и я видя как се опитва да отвори вратата, че да се хвърли в

колата, но сестра Блажена я издърпа и я повлече, все още пищяща, обратно към сградата.

Половин час по-късно, в същото кафе в град Тун, от което седмица преди това беше наблюдавал посещението на Григориев в банката, Смайли връчи на Тоби писмото, което беше написал, с уговорката Григориев да го предаде на Краски още същата вечер или при първата им среща.

— Григориев иска още тази нощ да премине към нас — възрази Тоби.

И Смайли изкрещя. За пръв път в живота си взе, че изкрещя. Позина, викна и стресна всички присъстващи в кафенето — или ако трябва да сме по-точни, барманката вдигна глава от кратките обяви, търсеци брачни партньори, а от четиримата картаджии в ъгъла най-малко един се извърна да го погледне.

— *Още не!*

След което, за да демонстрира, че се е овладял напълно, повтори съвсем тихичко:

— *Още не, Тоби. Извинявай. Рано е.*

От самото писмо, което Смайли изпрати по Григориев до Карла, не съществува друг екземпляр и вероятно това съвпада точно с намеренията на Смайли; по отношение на същността му обаче надали има някакви съмнения, тъй като и самият Карла поначало беше отявлен привърженик на онова изкуство, което сам наричаше «упражняване на натиск». Смайли вероятно е изложил голата фактология: че, както е известно, Александра е негова дъщеря от покойна негова любовница с открити антисъветски убеждения; че е уредил тя да напусне по нелегален път Съветския съюз, под предлог, че е негов таен агент; че за тази цел е присвоил държавни суми и средства; че за да прикрие своя престъпен заговор, е организиран две убийства и вероятно и официалната екзекуция на Киров. И със сигурност Смайли е изтъкнал, че, предвид нестабилното положение на Карла в московския Център, наличните улики са достатъчни за колегията да пристъпи към неговото ликвидиране; и че ако се стигне дотам, за бъдещето на дъщеря му на Запад — където тя пребивава незаконно, под чуждо име — няма, най-меко казано, да има никакви гаранции. След като източниците на средства пресъхнат, Александра ще я чака съдбата на доживотен боледуващ изгнаник: прехвърляния от

една обществена болница в друга, без приятели, без надлежни документи и без никакви спестявания. В най-лошия случай враговете на баща ѝ ще уредят завръщането ѝ в Русия, където да заплати за всички негови грехове.

Приключил с размахването на тоягата, Смайли сто на сто е предложил на Карла същия онзи морков отпреди двайсет години в Делхи: спаси кожата си, мини към нас, кажи ни всичко, което знаеш, и ние ще ти уредим нов дом. «Повторение на положението», както се изрази впоследствие Сол Ендърби, който си падаше по спортните метафори. Смайли със сигурност е обещал на Карла имунитет от съдебно преследване за съучастието му в убийството на Владимир, а съществуват улики, че и Ендърби е успял да уреди чрез връзките си в германските служби подобна отстъпка и по отношение на убийството на Ото Лайпциг. Несъмнено Смайли е добавил и някои общи гаранции относно бъдещето на Александра на Запад — лечение, издръжка и — ако се наложи — гражданство. Дали, като в Делхи, се е позовал на родителския му инстинкт? Дали е апелирал към хуманността на Карла, която сега вече била изложена съвсем на показ? Или му е пуснал някоя спасителна сламка, която да му спести евентуалните унижения и да го предпази от предизвикано от гордостта му самоунищожение?

Но, така или иначе, срокът, който е дал на Карла да реши какво ще прави, със сигурност е бил кратък. Понеже, както и самият Карла е съзнавал, това също е една от аксиомите на натиска: времето за размисъл е опасно; с тази разлика, че в конкретния случай има причини да приемем, че опасност е съществувала и за Смайли, макар и по коренно различни причини, а именно че е можел да се откаже в последния момент. Ненапрасно саратският фолклор гласи, че само призивът към мигновено действие може да принуди жертвата да се изхлузи от букаите си и противно на всички вродени или внушени ѝ инстинкти, да хукне към свободата. В конкретния случай това се е отнасяло с не по-малка сила и за самия ловец.

«Все едно си заложил на черно всичките си пари — разсъждаваше Гуилъм, загледал се през витрината на кафенето, — а и всичко друго, което имаш на този свят: и жена, и неродената ти още рожба. И чакаш след това с часове наред кога крупнето ще завърти рулетката.»

Беше служил в Берлин още по времето, когато градът беше световната столица на Студената война и на всеки пропускателен пункт от Изток към Запада цареше напрежение като в болнична операционна. Помнеше как в нощи като сегашната групички берлински полицаи и съюзнически военнослужещи се скупчваха под лъчите на дъговите лампи, тропаха с нозе да се стоплят, прехвърляха пушки от рамо на рамо и издишваха облаци нара в лицето на отсрещния. Помнеше и как танковете чакаха с ръмжащи двигатели, че да не изстинат, и как, за да внушат мощ, оръдията им шареха в търсене на цели отвъд граничната бразда. Помнеше и как клаксоните внезапно почваха да сигнализират тревога и как всички се юрваха към «Бернауерщрасе» или друго място, където някой правеше поредния опит за бягство. Не беше забравил и щръкващите към небето пожарникарски стълби; и заповедите да се отвърща на огъня или да не се отвърща на огъня; и падналите жертви, включително и агенти от своите. Но си даваше сметка, че след сегашната вечер щеше да помни града точно такъв, какъвто беше в момента: толкова тъмен, че ти идва да не излизаш на улицата без фенер, и толкова тих, че щракането на затвора на пушка се чува чак отвъд реката.

— Какво ли прикритие ще използва? — попита Гуилъм.

— Насреща му седеше Смайли с чаша изстинало кафе до опрения върху пластмасовата масичка лакът. И изглеждаше съвсем дребен в балтона си.

— Нещо съвсем скромно — каза Смайли. — Нещо, което съответства на положението. Оттук минавали най-вече възрастни

пенсионери. — Пушеше една от цигарите на Гуилъм и това като че поглъщаше изцяло вниманието му.

— Че за какво им е притрябвало на пенсионерите да идват отсам? — зачуди се Гуилъм.

— Едни търсят работа. Други търсят роднини. Боя се, че не разпитах много подробно.

Отговорът му явно не задоволяваше Гуилъм.

— Поначало ние, пенсионерите, не обичаме да говорим много за себе си — направи неумел опит да изкара нещата на смях Смайли.

— Отдавна съм го забелязал — каза Гуилъм.

Кафенето се намираще в турския квартал, поради факта че в днешно време турците са новите бедни бели в Западен Берлин, а най-смотаните и най-евтини имоти са онези покрай Стената. Освен Смайли и Гуилъм нямаше нито един чужденец. Около дълга маса многодетно турско семейство ръфаше плосък хляб и пиеха кафе и кока-кола. Децата бяха с обръснати глави и гледаха с ококорените, озадачени погледи на бежанци. От стар магнетофон се носеше ислямска музика. От талашитената рамка на ислямска входна арка висяха разноцветни найлонови ленти.

И Гуилъм пак се загледа през витрината към моста. Най-близо бяха пилоните на въздушната железница, после следваше старата тухлена постройка, реквизирана дискретно за наблюдателница от Сам Колинс и хората му, които се бяха нанесли крадешком там през последните два дни. След сградата следваше заревото на дъговите натриеви лампи, а още по-нататък — барикадата, картечното гнездо и чак тогава мостът. Самият мост беше оставен отворен само за пешеходци, а проходът по него представляваше опасана със стомана пешеходна пътека, на места широка колкото за сам човек, на други — за трима. От време на време по моста минаваше по някой с хрисим вид и равномерен ход, че да не вдигне по тревога часовете на вишката, докато накрая пристъпеше под западното натриево зарево. През деня проходът изглеждаше сив, а нощем, неизвестно защо — жълт и необичайно ярък. Картечното гнездо беше на метър-два навътре от границата, покривът му едва надничаше над барикадата, но доминираща над всичко друго беше вишката — черен железен правоъгълен стълб точно по средата на моста. Дори снегът избягваше да пада върху нея. Сняг можеше и да има и по бетонните препятствия,

които пречеха на моста да се качват моторни превозни средства, сняг можеше и да се вихри около заревото и картечното гнездо, че и да се стеле демонстративно по мокрия паваж; но вишката като да се ползваше с някакъв имунитет, та дори и снегът не смееше да се приближи доброволно към нея. Малко преди заревото пешеходната пътека се стесняваше и завършваше с караулка клетка. Само че клетката, беше ги предупредил Тоби, можела да се заключва мигновено при подаване на електрически сигнал от картечното гнездо.

Часът беше десет и трийсет вечерта, но със същия успех можеше да е и три след полунощ, тъй като покрай границата западноберлинчани си лягат веднага щом се стъмни. По към центъра градът остров може да се весели, да пие и да развратничи до зори или докато му свършат парите; рекламите на «Сони» и новопостроените църкви и конферентни зали могат да му придават панаирджийски блясък; но по тъмните брегове на граничната зона тишината настъпваше още в седем вечерта. В съседство със заревото стърчеше коледна елха, но осветлението падаше само върху горната ѝ половина, понеже само тя се виждаше отвъд реката. «Град, недопускащ никакви компромиси, разсъждаваше Гуилъм. Град «или-или», непризнаващ трети варианти». Каквито и скрупули да хранеше понякога самият той по отношение на западните свободи, те умираха, като повечето други неща, в мига, в който кракът му стъпеше тук.

— Джордж? — промълви едва-едва Гуилъм и Смайли го изгледа въпросително.

Човек с вид на работник се беше появил, залитайки, в заревото на прожекторите. И той, като всички останали, видимо нарасна в мига, в който слезе от пешеходната пътека, сякаш беше снел тежко бреме от плещите си. Човекът носеше малко куфарче и нещо като железничарски фенер. Беше дребен на ръст. Дори и да го беше забелязал, Смайли беше успял да се прибере веднага в яката на кафявия си балтон, при самотните, отнесени мисли, които го чакаха там. «Ако изобщо дойде, ще се появи точно в уреченото време», беше казал по-рано Смайли. «От какъв зор тогава трябваше да идваме тук два часа предварително?», беше му дошло на езика на Гуилъм да го попита. Защо трябва да седим тук като двама непознати, да пием шекерлия кафе от филджани, да се потим на парата от тая проклета турска кухня и да си говорим общи приказки? Отговорът обаче го

знаеше предварително. «Понеже сме *задължени* — щеше да каже Смайли, ако изобщо му се приказваше. — Длъжни сме да проявим загриженост, да изчакаме, да бдим над опита на един човек да избяга от системата, в чието създаване е участвал. Защото сме негови приятели дотогава, докато се мъчи да дойде при нас. И защото през това време никой друг не е на негова страна».

«Ще дойде — мислеше си Гуилъм. — Няма да дойде. Може пък да дойде. Това, моето, ако не е молитва, не знам какво е.»

— Още кафе, Джордж?

— Не, благодаря, Питър. Достатъчно пих. Не.

— Май предлагат и някаква супа. Освен ако това не е кафето им.

— Благодаря, май нямам място за повече консумация — отвърна Смайли с най-общ тон, все едно всеки, който го интересува, можеше да слуша думите му.

— Аз май все пак ще взема да поръчам нещо, колкото, затова че им задържахме масата.

— Задържахме ли я? О, да. Прав си. Кой ги знае дали изобщо припечелват нещо.

Гуилъм поръча две нови кафета и ги плати. За всяко нещо поначало плащаше веднага, в случай че им се наложеше да изчезнат внезапно.

«Ела поне заради Джордж — мислеше си; — и заради мен. И заради всички нас, дяволите ни взели, дете откога си мечтаем за тази непостижима реколта.»

— Кога каза, че се чакало бебето, Питър?

— През март.

— Аха. Март. Решили ли сте как ще го кръстите?

— Не сме го обсъждали на сериозно.

На отсрещния тротоар Гуилъм разпозна увитата с шал през устата фигура на Тоби Естерхази с неговия балкански калпак, уж загледал се любопитно в осветената витрина на мебелен магазин, специализиран в столове и маси от ковано желязо, брокатени тапицерии, фалшиви мускети и калаени съдове. Такава беше сделката: Тоби и хората му ще са на улицата, Сам Колинс ще се разположи в наблюдателницата. Оттеглянето, по настояване на Тоби, трябваше да стане с таксита, три, от които, с доста занемарен вид, вече чакаха строени в мрака под сводовете на гарата, с надписи на предните стъкла

«НЕ РАБОТИ», докато шофьорите им предъвкаха кренвирши в сладък сос от картонени чинийки пред павилиона за бързи закуски «Имбис».

Там си е живо минно поле, предупредил ги беше Тоби. Турци, гърци, югославяни, всякакви бандити, дори и по котките им има монтирани микрофони, без преувеличение.

Никой да не е посмял и да шукне дори, беше заповядал Смайли. Гък да не се чува, Питър. Предай на Колинс.

«Хайде, идвай — призоваваше го наум Гуилъм. — Всички сме на твоя страна. Само ела.»

От гърба на Тоби погледът на Гуилъм се вдигна бавно към прозореца на най-горния етаж на старата къща, в която Колинс беше разположил наблюдателите си. И в Берлин беше давал наряд Гуилъм, десетина, че и повече пъти. С всичките му там телескопи и кинокамери, насочени микрофони и другата безполезна техника, която уж облекчавала самото чакане; с прашенето на радиостанциите и миризмите на кафе и тютюн; с койките на два етажа. Опита се да си представи и командированя към тях западноберлински полицаи, който изобщо нямаше идея за какво са го пратили, но беше длъжен да стои и чака, докато операцията приключи успешно или се провали — той беше човекът, запознат и в най-малки подробности с моста и способен да отсее редовните пресичащи от случайните, но и да съзре и най-малката лоша поличба още в самия ѝ зародиш: безшумното удвояване на отгаташните постове и промъкването на стрелкови позиции на снайперистите от «Народната полиция».

«Ами ако го застрелят? — питаше се Гуилъм. — Или го арестуват? Или го оставят — както са постъпвали с готовност в ред други случаи в миналото — да кърви до смърт, паднал по лице в прохода, на по-малко от два метра до заревото?»

Идвай — казваше си наум, но вече не толкова убедено, мъчейки се да запрати молитвите си чак в черния небосвод над Източна Германия. — Няма значение: ти само ела.»

Фината, много ярка светлина от фенерче, прекосила гледация на запад горен прозорец на сградата наблюдателница, накара Гуилъм да скочи на крака. Още с извъръщането си забеляза, че Джордж вече е изминал половината път до вратата. Отвън, на тротоара, ги чакаше Тоби Естерхази.

— Има някаква вероятност, Джордж — промълви Тоби с тона на човек, който ги подготвя, че може би им предстои да се разочароват. — Шансът е минимален, но не е изключено да е нашият човек.

Тръгнаха подпре му, без дума да кажат. Студът беше зверски. Минаха покрай шивашко ателие с две тъмнокоси тропосващи хубавици на витрината. Подминаха и афишите, едни, от които предлагаша евтини ски ваканции, други призоваваха за смърт на фашизма, а трети — на иранския шах. Студът стягаше гърлата им и не им даваше да дишат. Извъръцайки настрани глава от бръснещия сняг, Гуилъм мярна няколко стари спални вагона, превърнати в детска игрова площадка. Минаха между черни, мъртви постройки, свърнаха вдясно по павирана улица и стигнаха в катранения замръзнал мрак до брега на реката, откъдето можеха да наблюдават целия мост през амбразурите на някогашна огнева точка от дървени трупи. Вляво от тях на фона на враждебната река чернееше, украсен с бодлива тел, висок дървен кръст в памет на неизвестен им човек, чийто опит да избяга не завършил съвсем успешно.

Тоби извади тихо от джоба на балтона си бинокъл и го подаде на Смайли.

— Джордж. Чуй ме. Дано всичко мине добре, окей?

После Тоби стисна леко ръката на Гуилъм под лакътя и се изгуби обратно в мрака.

В укритието вонеше на гнила шума и влага. Смайли приклепна зад амбразурата, пешовете на балтона му от туид обраха кал от пода, но той оглеждаше сцената пред очите си така, сякаш тя стигаше до най-отдалечените точки на собствения му дълъг живот. Широката река течеше бавно, покрита с ледовита мъглица. Кръстосваха я лъчи на прожектори, осветяващи танцуващите снежинки. Пресичащият я мост се държеше на шест или осем дебели каменни колони, които на нивото на реката се разширяваха в груби фундаменти. Пространствата между тях бяха извити под формата на арки, с изключение на централната част, която била оставена правоъгълна, за да могат да минават плавателни съдове. Единственият видим кораб обаче беше сив пограничен катер на пристана на източния бряг, а той търгуваше само с един вид стока — смърт. Отвъд моста, наподобяваш силно уголемена негова сянка, минаваше железопътен виадукт, но и той, подобно на самата река, беше занемарен, тъй като по него никога не минаваха

влакове. Складовете на левия бряг приличаха на грозни останки от минала варварска цивилизация, а от средата им, като фантастична слънчева алея, изскачаше из небитието мостът с жълтата му пешеходна пътека. Амбразурата позволяваше на Смайли да го оглежда с бинокъла по цялото му протежение — от окъпаното в светлината на прожекторите бяло караулно помещение на източния бряг до черната вишка по средата, откъдето нивото на моста се спускаше пак плавно към западния бряг — до караулката клетка, картечното гнездо, което държеше на мерник изхода, и накрая — заревото.

Смайли така се беше вгълбил в гледката, че стоящият само на метър-два зад гърба му Гуилъм можеше със същия успех да си е и в Париж: забелязал беше самотната черна фигура в началото на пътешествието й; мярна за миг присвяткването на цигарата при последното опъване и полетялото като комета към водата огънче, когато онзи хвърли фаса през железните перила на пешеходната пътека. Дребен мъж по работническа полушубка, препасал през слаботелесните си гърди работническо вързопче, крачещ нито бавно, нито забързано, но с походката на човек, свикнал да извървява дълги разстояния. Дребен мъж, с леко издължен торс спрямо късите му нозе, гологлав въпреки снеговалежа. «Ето до какво се свежда всичко — мина му през ум на Смайли. — До минаването на дребен мъж по моста.»

— Това той ли е? — прошепна Гуилъм. — Кажи, Джордж! Карла ли е?

Недей да идваш — мислеше си Смайли. — *Стреляйте* заповядваше наум, но не на своите хора, а на онези на Карла. Защото изведнъж усети нещо ужасно в предварително известното му събитие, че дребното същество е на път да скъса завинаги с черния замък зад гърба му. Стреляйте от вишката, стреляйте от картечното гнездо, от бялото караулно, от стражевата кула на затворническия склад, затръшнете вратата на клетката под носа му, поносите го този ваш изменник, убийте го! И си представи цялата сцена в необуздаемото си въображение: как в московския Център узнават в последния миг за вероломството на Карла; как се обаждат по телефона до граничния пост: «Да бъде спряна на всяка цена!». И последващата стрелба: никакви излишни изстрели, само един-два, колкото да уцелят човека, след което идва чакането.

— Той е — прошепна Гуилъм. Успял беше да измъкне бинокъла от несъпротивляващата се ръка на Смайли. — Същият е! Дето беше и на портрета, който беше окачил в кабинета си в Цирка! Джордж, ти си истинско чудо!

Във въображението си обаче Смайли виждаше единствено как на фона на белия сняг черната фигура на Карла попада в лъчите на прожекторите на фолксполиците, сякаш е заек пред автомобилни фарове; как Карла прави старчески опит да побегне, но рухва под изстрелите като парцалена кукла върху собствените си нозе. Не само Гуилъм, но и Смайли беше ставал свидетел на подобни сцени. Пак впери поглед в мрака отвъд реката и го обзе светотатственото усещане, че е попаднал във водовъртежа тъкмо на онова зло, срещу което се беше борил цял живот, и че въпреки съпротивата му злото го поглъща и си го присвоява, а на всичко отгоре и го нарича изменник; и хем му се подиграва, хем същевременно приветства измяната, която е извършил. Проклятието на съчувстващия Смайли се беше стоварило върху Карла, а Смайли се беше озовал затиснат от фанатизма на самия Карла. «Унищожил съм го със същите онези оръжия, които ме отвращаваха и които принадлежаха нему. Разминахме се, навлизайки през границата в територията на другия, и сега сме ничии на тази ничия земя.»

— Не спирай — мърмореше под носа си Гуилъм. — Движи се. Не давай нищо да те спре.

Като стигна до вишката, Карла забави крачка, та Смайли за миг си помисли, че той наистина току-виж се отказал и се предал на източногерманците. И чак тогава забеляза огненото езиче, с което Карла запали нова цигара. «Кибрит ли беше, или запалка? — стана му любопитно. — *На Джордж от Ан с безкрайна любов.*»

— Господи, да му имам хладнокръвието! — възкликна Гуилъм.

Дребната фигура пак тръгна, но по-бавно отпреди, сякаш човекът се беше изморил. «Или набира смелост за последната крачка — рече си Смайли, — или се мъчи да укроти смелостта си.» И пак се сети за Владимир и за Ото Лайпциг, и за убития Киров; сети се и как Хейдън беше заличил усилията, които беше полагал цял живот; сети се и за Ан, омърсена завинаги в очите му от хитростта на Карла и коварните прегръдки на Хейдън. И в отчаянието си взе да изрежда цял поменик от престъпления — изтезания, убийства и безкраен низ

корупция — които трупаше върху крехките плещи на онзи самотен пешеходец по моста, но те се смъкнаха оттам: не му трябваша подобни трофеи, спечелени с такива методи. И усети отново как назъбеният силует на моста го зове като някаква пропаст, и как снежната вихрушка го превръща в ад. И за още една секунда Смайли се задържа на самия ръб, на димящия речен бряг.

По някое време вече вървяха по посока на пешеходната пътека: водеше Гуилъм, а Смайли го следваше неохотно. Заревото пред тях нарастваше, колкото по-близо отиваха. *Все едно сте най-обикновени пешеходци* — заръчал им беше Тоби. — *Просто отивате до моста и се спирате да чакате — нещо съвсем нормално.* Смайли чу как в мрака някакви хора си зашепнаха, а след това — и бързите приглушени шумове от прибързани и пренапрегнати движения.

— Джордж — повика го шепнешком някой. — Джордж.

Непознатият в жълтата телефонна кабина му изкозирува дискретно, а влажният, замръзващ въздух му донесе контрабандно думичката «победа». Снегът така се размазваше по очилата му, че почти нищо вече не виждаше. Наблюдателният пост се издигаше от дясната им страна, без нито една светлинка в прозорците. Видя паркираната пред входа закрыта камионетка и установи, че е берлински пощенски фургон — в типичния стил на Тоби. Гуилъм беше поизостанал. На Смайли му се стори, че чу нещо като «права върху трофея».

Стигнаха до ръба на заревото. Оранжевият отбранителен вал им закриваше моста и серпантината от бетонни заграждения; но в същото време не позволяваше и тях да ги виждат от вишката. Въоръжен с бинокъл, Тоби Естерхази надничаше над коледната елха, стъпил върху платформата за наблюдения и изживяващ се най-спокойно като турист от периода на Студената война. До него седеше пълничка жена от съгледваческия екип. Останалата от едно време табела ги предупреждаваше, че се намират там на свой собствен риск. Смайли зърна върху порутения тухлен виадукт зад гърба им отдавна забравен аристократичен родов герб. Тоби помръдна леко ръка в смисъл *«Всичко е наред, вече е в ръцете ни»*. От противоположната страна на отбранителния вал се чуха леки стъпки и вибрациите на желязната ограда. Вятърът докара до обонянието му и предшествания пушача аромат на американска цигара. *«Само заключващата се клетка остана»*,

каза си и зачака да чуе дрънченето на електрическата брава, но такава не последва. И изведнъж си даде сметка, че не знае името на своя враг, а само някакъв служебен псевдоним, и то женски. Нямаше представа и какъв можеше да е военният му чин. И това някак си го задържа, като актьор, изпитващ нежелание да се появи на сцената.

Гуилъм го беше настигнал и като че се мъчеше да го подбутне напред. Чу тихите стъпки на съгледвачите на Тоби, които се събираха покрай ръба на заревото и чакаха със затаен дъх да зърнат плячката. А той се появи отпреде им изведнъж, като зрител, успял да се шмугне незабелязан в претъпканото кабре. Дребната му дясна длан висеше плоска и гола покрай крака му, а лявата стискаше плахо цигарата пред гърдите му. Съвсем дребен мъж, гологлав, с вързопче. Пристъпи напред и на заревото Смайли успя да огледа лицето му: състарено, уморено и препатило, късите коси леко побелели от поръсилия ги сняг. Облечен беше в мърлява риза, с черна вратовръзка: имаше вид на бедняк, тръгнал на погребението на свой приятел. Дори бузите му бяха хлътнали от студа, та съвсем го състаряваха.

Стояха лице в лице, на не повече от метър един от друг, почти както се бяха гледали и в затвора в Делхи. Слухът на Смайли долови нови стъпки — Тоби слизаше чевръсто по дървената стълба от платформата. Чу приглушени гласове и смях; стори му се, че се разнесоха и тихи ръкопляскания, но не беше съвсем сигурен; от мястото му напред заревото му беше трудно да вижда какво става из заобикалящите го сенки. Пол Скордено се промъкна и зае място от едната страна на Карла; от другата му застана Ник де Силски. Чу как Гуилъм нареди някому да докара веднага оня проклет автомобил, преди онези да са минали по моста да си го приберат. Чу как нещо метално издрънча върху замръзналите павета и мигновено изчисли, че е запалката от Ан, но никой друг май не ѝ обърна внимание. Размениха си по още един поглед и вероятно за секунда всеки от тях забеляза в другия нещо от себе си. Чу хрущенето на автомобилни гуми и тракането на отварящи се врати на фона на работещ двигател. Де Силски и Скордено се запътиха натам, Карла също тръгна редом с тях, без те изобщо да го докоснат; той сякаш беше успял да се вживее в ролята на покорен пленник — а нея я беше усвоил в сурова школа. Смайли отстъпи назад и пропусна тримата да го подминат безшумно, така погълнати от церемонията, че изобщо не го забелязаха. Остана

съвсем сам посред заревото. Чу как тихо се захлопнаха вратите на автомобила и как той се отдалечи. После чу и как другите две коли тръгнаха подире му, или заедно с него. Но не ги проследи с поглед. Усети как Тоби Естерхази го прегърна през раменете и забеляза, че се с просълзил.

— Джордж — опита се да каже Тоби. — Цял живот. Невероятно!

Но нещо във вдървената стойка на Смайли го накара да се отдръпне, след което и самият Смайли пристъпи бързо извън заревото, минавайки съвсем близо до запалката от Ан. Тя беше паднала под лек ъгъл до самия ръб на заревото и лъщеше като къс фалшиво злато сред паветата. Понечи да я вземе, но му мина през ум, че всъщност няма смисъл, пък и никой друг май не я беше забелязал. Някой раздрусваше десницата му, друг го тупаше по рамото. Тоби безмълвно ги отместваше да не прекаляват.

— Не се занемарявай, Джордж — поръча му Тоби. — Пази си здравето, чуваш ли?

Смайли слушаше как хората на Тоби си заминаха един по един, докато накрая останаха само двамата с Питър Гуилъм. Смайли извървя краткото разстояние по речния бряг, докато стигна почти в подножието на кръста, огледа пак моста, сякаш да се убеди, че очевидно нищо по него не се е променило, освен дето вятърът се беше поусилил и снегът продължаваше да се вихри във всички посоки.

Питър Гуилъм го докосна по лакътя.

— Да си вървим, стари приятелю. Време е за сън.

По стар навик Смайли беше снел очилата си и сега ги бършеше разсеяно с широкия край на вратовръзката си, след като с доста усилия беше успял да я измъкне през гънките на балтона си от туид.

— Ти победи, Джордж — отбеляза Гуилъм, докато се придвижваха бавно към колата.

— Мислиш ли? — каза Смайли. — Всъщност, да. Май си прав.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.